

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

120-річчю
НУБіП України
присвячується

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

За ред. д.е.н. проф. Л.М. Худолій

Київ - 2017

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
УКРАЇНИ

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

*Монографія
За редакцією д. е. н., професора Л.М. Худолій*

*120-річчю Національного університету біоресурсів і
природокористування України присвячується*

Київ

2017

УДК 338.434:631.11(477)(081)
ББК 65.32

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 4 від 22. листопада 2017р)

Рецензенти:

Прокопенко Н.С. - доктор економічних наук, професор завідувач кафедру фінансів і банківської справи ПВНЗ "Європейський університет.

Олійник-Дани О.О. - доктор економічних наук, доцент завідувач кафедру банківської справи НУБіП України.

Ф59 Фінансово-економічний механізм ефективного функціонування аграрних підприємств України. Монографія. /За редакцією д. е. н., проф. Л.М. Худолій. – К.:ЦП “ КОМПРИНТ ”, 2017. – 266 с.

ISBN

У монографії розглянуто теоретико-методологічні основи формування і оцінки фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств. В роботі здійснено оцінку існуючого фінансово-економічного механізму для аграрних підприємств в цілому і за окремими його складовими. Визначено перспективні напрями державного регулювання аграрної економіки на перспективу та розроблена модель фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств на середньострокову перспективу, який би не був занадто дорогим для бюджету, не був занадто складним в управлінні, але був би ефективним і дозволяв змінювати його конструкцію, коли того вимагають підписані державою міжнародні угоди

Монографія розрахована на наукових співробітників, викладачів, студентів ВНЗ, фахівців аграрної галузі і всіх тих, хто цікавиться проблемами створення ефективних механізмів.

ISBN

© Л.М. Худолій
© І.І. Долженко
© О.М. Лабенко
© О.О. Лемішко
© Р.М. Мамчур
© А.В. Кириченко

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (д. е. н. Л. М. Худолій)	4
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ (д. е. н. Л. М. Худолій)	7
Сутність фінансово-економічного механізму і його зв'язок із політикою уряду (д. е. н. Л. М. Худолій)	7
Принципи, методи, форми та інструменти формування ефективного фінансово-економічного механізму (Л. М. Худолій)	12
2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ І ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ	19
Складові фінансово-економічного механізму розвитку аграрних підприємств і загально-методологічні підходи до оцінки його ефективності (д. е. н. Л. М. Худолій)	19
Специфіка побудови і оцінки економічної ефективності бюджетно-податкової складової механізму (к. е. н. А. В. Кириченко)	22
Особливості побудови і методика оцінки економічної ефективності страхової складової механізму (к. е. н. Р. М. Мамчур)	37
Специфіка побудови і оцінки ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму (к. е. н. О. О. Лемішко)	50
Специфіка побудови і оцінки ефективності інвестиційної складової фінансово-економічного механізму (к. е. н. О. М. Лабенко)	61
3 ОЦІНКА ІСНУЮЧОГО ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЛЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	89
Економічна оцінка бюджетно-податкової складової фінансово-економічного механізму (к. е. н. І. І. Долженко)	89
Економічна оцінка механізму страхування аграрних підприємств (к. е. н. Р. М. Мамчур)	107
Економічна оцінка кредитного механізму для аграрних підприємств (к. е. н. О. О. Лемішко)	118
Економічна оцінка інвестиційної привабливості підприємств та інвестиційного механізму в агросекторі (к. е. н. О. М. Лабенко)	141
4 ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА ПЕРСПЕКТИВУ	170
Удосконалення механізму бюджетно-податкового регулювання розвитку аграрного сектору (к. е. н. І. І. Долженко, к. е. н. А. В. Кириченко)	170
Покращення механізму страхування аграрного виробництва (к. е. н. Р. М. Мамчур)	188
Удосконалення механізму кредитування агросектору (к. е. н. О. О. Лемішко)	202
Перспективний механізм інвестування аграрного сектору (к. е. н. О. М. Лабенко)	229
Побудова оптимального фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств України на середньострокову перспективу (д. е. н. Л. М. Худолій)	235
ВИСНОВКИ (д. е. н. Л. М. Худолій)	243
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	249

ПЕРЕДМОВА

На даному етапі Україні відбуваються суттєві зміни у політиці формування і розподілу коштів державного бюджету, що визвано, з одного боку, зміною пріоритетів, а з іншого, зміною кризової фази економічного розвитку країни на фазу поживлення. Виходячи із цього, при формуванні фінансово-економічних механізмів управління слід орієнтуватися на нові механізми розвитку галузей економіки, в т. ч. і такої важливої для нашої країни та водночас проблемної, як сільське господарство.

Майже аксіоматичним є той факт, що в умовах ринкової економіки нормально можуть почуватися лише ті підприємства, які здатні провадити свою діяльність прибутково і ефективніше, ніж конкуренти. Цього товаровиробники можуть досягати лише за умов, що сформуують свої доходи на належному рівні, повною мірою використавши сприятливу кон'юнктуру ринків і можливості ринкової інфраструктури або за умов, що держава фінансово підтримає їх як таких, що підпадають під статус пріоритетних. У різні періоди функціонування економіки співвідношення між ринковими механізмами і механізмами державного регулювання аграрних підприємств може бути різним і залежить, головним чином, від тенденцій кон'юнктури на ринках, від намірів держави щодо підтримки галузей, від можливостей бюджетних виплат та ін. Саме тому механічне перенесення іноземних механізмів на українські терени чи намагання зберегти старі вітчизняні механізми у нових економічних умовах є некоректним, оскільки ніщо так не дискредитує запроваджені механізми, як відсутність коштів під задекларовані урядом заходи чи несвоєчасність їх запровадження.

Проблема функціонування фінансово-економічних механізмів для регулювання ситуації в економіці розглядається вченими-економістами різних країн вже протягом сторіччя. Науковій спільноті добре відомі роботи П. Самюельсона, Дж. Кейнса, А. Кульмана, А. Агангебяна, П. Буніча, М. Петракова, І. Лукінова, С. Мочерного та ін.

Проблему формування та функціонування фінансових механізмів для підвищення економічної ефективності розвитку підприємств аграрного сектору розглядали у своїх працях українські вчені М. Дем'яненко, А. Діброва, О. Гудзь, С. Кваша, П. Лайко, Ю. Лупенко, С. Навроцький, О. Непочатенко, О. Олійник, Н. Прокопенко, О. Правдюк, П. Саблук, П. Стецюк, Н. Танклевська., Л. Тулуш, Л. Худолій та ін. Високо оцінюючи вклад цих вчених у вирішення проблеми, все ж зазначаємо, що їх роботи носять здебільшого прикладний галузевий характер, характеризують окремі частини механізмів, стосуються регулювання певних продуктових ринків – зерна, м'яса, молока у різні періоди їх функціонування. Робіт, у яких би висвітлювалася методологія побудови цілісних фінансово-економічних механізмів чи обґрунтовувалися підходи до вибору найефективніших механізмів та інструментів на перспективу для прискорення розвитку галузі та її підгалузей, все ще недостатньо. Відтак, таке дослідження є досить актуальним.

Мета даного дослідження – розробка теоретичних, методологічних засад та практичних підходів до розробки новітнього фінансово-економічного механізму ефективного функціонування підприємств аграрного сектору на середньострокову перспективу, які забезпечуватимуть підвищення фінансової стійкості аграрних підприємств, їх інвестиційної привабливості та продовольчої безпеки країни.

Для її досягнення ставились наступні завдання:

- визначення теоретико-методологічних засад формування фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств;
- обґрунтування методичних підходів до оцінки бюджетно-податкової, страхової, інвестиційної, кредитної складової фінансового механізму у аграрному секторі;
- економічна оцінка існуючого фінансово-економічного механізму у сільському господарстві в цілому і за його складовими;
- побудова новітнього фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств на середньострокову перспективу.

У процесі виконання цієї роботи для обробки інформації використовувались загальнонаукові методи – дедукції, індукції, синтезу, аналізу та спеціальні методи дослідження – визначення темпів росту і приросту, факторного і коефіцієнтного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, економіко-математичного моделювання, розрахунку інтегрованих показників та ін.

Практична цінність даного дослідження полягає в тому, що поглиблення теоретико-методологічних засад дало можливість побудувати модель фінансово-економічного механізму для аграрного сектору на середньострокову перспективу, елементи якого є несуперечливими (а відтак, дозволяють економити кошти на державну підтримку) і який поєднує в собі елементи самофінансування і державної підтримки, що дозволяє суттєво його здешевлювати.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Сутність фінансово-економічного механізму і його зв'язок із політикою уряду

Приходячи до влади, уряди пропонують суспільству політику розвитку країни в цілому і, зокрема, найважливіших галузей економіки. У сучасному світі під політикою, зазвичай, розуміється система заходів по досягненню поставленої мети. Головною метою урядової політики, як правило, оголошується стабілізація чи підвищення рівня добробуту населення країни, а в конкретній галузі економіки це може бути: стабілізація виробництва продукції і доходів галузі (в ситуації після економічних криз), нарощування темпів виробництва і доходів (у роки сприятливої кон'юнктури на ринках) або призупинення темпів росту (у разі перевиробництва продукції і загрози кризи). Політика галузі може бути представлена стратегією і тактикою, мета яких досягається через дію фінансово-економічного механізму.

Поглиблення теоретичних засад побудови механізму передбачає визначення сутності, принципів формування, часових параметрів його дії, елементного складу механізму і способів поєднання окремих його елементів. Грамотно опрацьовані і своєчасно запроваджені у практику фінансово-економічні механізми розвитку галузей економіки мають бути направлені на досягнення обраної мети і на виконання завдань, які призводять до її здійснення.

З часу визнання економічних механізмів як провідників впливу економічних законів на ситуації в економіці (30-40-і роки двадцятого століття) вченими різних наукових шкіл пропонувались різноманітні дефініції економічного механізму. Спробуємо ідентифікувати поняття "економічний механізм" яким оперує західна

наука, яким оперувала радянська наука і яким послуговується сучасна українська наука.

В основі поняття “економічний механізм” лежить кейнсіанська теорія проведення активної політики держави щодо регулювання стану економіки, яка була доповнена і уточнена представниками посткейнсіанського напрямку.

Найбільш узагальненими з них є визначення, що запропоноване французьким економістом А. Кульманом у 60-ті роки двадцятого століття, за яким “економічний механізм можна визначати як необхідний взаємозв’язок, що виникає між різними економічними явищами ” [80]. До останніх ним відносились виробництво, споживання, обмін. Важливим положенням у його вченні є те, що кількість економічних механізмів дорівнюватиме числу імпульсів (внутрішніх і зовнішніх), помножених на число існуючих взаємозв’язків економічних явищ. З цього може логічно витікати висновок щодо різноманіття механізмів, які можуть формуватися для функціонування і регулювання тих чи інших явищ у суспільстві. При цьому конфігурація конкретного механізму залежатиме від набору і способів компонування елементів механізму. Відтак, у урядів завжди є альтернатива при виборі необхідного механізму, що відповідав би меті обраної ним політики.

Наукові основи теорії активної політики держави в економіці вперше були розроблені англійським економістом Дж. Кейнсом у 30-х роках двадцятого століття. Вони були доповнені шведськими вченими-економістами Е. Вігфорсе і Г. Мюрдалем. Послідовник Дж. Кейнса американський економіст П. Семюельсон не наголошуючи на тому, що політика досягаються через дію економічного механізму, розглядав натомість “інструмент економічної політики як економічну змінну, контрольовану урядом, яка може впливати на одну або кілька макроекономічних цілей” [138].

Тож розуміння економічного механізму бере свої витoki з кейнсіанської теорії регульованого капіталізму і некейнсіанської теорії пом’якшення класових антагонізмів за допомогою державно – монополістичного регулювання. Тобто в основі категорії “ економічний механізм ”, запропонованої західними вченими, лежить регульована урядом складова забезпечення цілей політики.

На теренах Радянського Союзу у 70- 80-х роках двадцятого століття одночасно з'явилося дві категорії “господарський механізм” і “економічний механізм”. Ці категорії були введені в науковий обіг тогочасними економістами-реформаторами Л. І. Абалкіним [2], А. Г. Аганбегяном [37], П. Г. Буничем [18], М. Я. Петраковим [125], І. І. Лукіновим [98] та ін. При цьому, такою категорією, як господарський механізм, в країнах з ринковою економікою взагалі не користувалися. Вона була запроваджена в СРСР як компромісна, і характеризувала окремий об'єкт дослідження, який можна було аналізувати, реформувати, не зачіпаючи питання власності (соціалістичної власності на засоби виробництва). Тому радянські вчені в період 80-х - початку 90-х років минулого століття частіше оперували категорією “господарський механізм”, визначення якого досить точно відобразилося у трактуванні професора С. В. Мочерного “це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів, соціальних груп ” [107].

Економічний механізм у той період розглядали виключно як складову господарського. Поняття “фінансово-економічний механізм” з'явилося ще пізніше, по мірі просування країни до ринкової економіки. Оскільки в адміністративній економіці фінансові відносини діяли дуже обмежено, то вони включалися до складу економічного механізму без врахування їх специфіки [167]. Фінансово-економічний механізм міг розглядатися як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Досить точно відобразили тогочасний погляд на цей механізм на рівні підприємства вчені Української академії банківської справи А. О. Єпіфанов, В. П. Москаленко і О. В. Шипунов: “ Фінансово-економічний механізм підприємства – це найважливіша складова його господарського механізму, що відбиває сукупність фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів і відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності

підприємства” [148]. За аналогією могла би бути визначена і сутність фінансово-економічного механізму галузі чи економіки країни в цілому.

По мірі того, як економіка набувала ринкового характеру, а державна власність масово приватизувалась, відпала і необхідність у такому надбудовному “маскуючому” понятті, як “господарський механізм”, основні риси якого, логічно, були перенесені тепер на фінансово-економічний механізм, який охоплював відносини первинного і вторинного розподілу ВВП і обслуговував стадії виробництва, обміну, розподілу і споживання продукції у суспільстві.

Кожна економічна система створювалась для однієї мети – координації економічної діяльності членів суспільства для вирішення їх соціально-економічних проблем, однак здійснюватися ця координація могла різними методами. Капіталістична система зорієнтована, в основному, на механізми ринкового типу, соціалістична – на адміністративні. Однак рафіновані механізми у сучасному світі зустрічаються вкрай рідко. Здатність до поєднання створила безліч типів фінансово-економічних механізмів з більшим чи меншим ступенем державного регулювання. Тож механізми різняться між собою у головному – що в них є основною, а що є коригуючою підсистемами чи елементами. Принципово важливим є те, що визнається переважаючим у механізмі, тобто ядром такого механізму – чи елементи ринкового, чи адміністративного регулювання. [152]

На початку 2000-х років з’являється трактування вчених Інституту аграрної економіки УААН щодо сутності фінансового механізму “як сукупності методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суб’єктів господарювання і систему фінансових індикаторів та фінансових інструментів, що дають можливість оцінити цей вплив” [148]. Паралельно ще цілий ряд вчених трактують фінансово – економічний механізм як сукупність фінансово-економічних інструментів, ефективність яких визначається системою індикаторів оцінки результативності такого впливу [167]. Виділяючи фінансовий механізм, як найважливішу складову фінансово – економічного механізму О. В. Кнейслер, відмічає, що “фінансовий механізм у широкому розумінні – комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства” [149]. Схоже, але ширше визначення

дає О. П. Близнюк: “Фінансовий механізм – сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства” [150]. Таке трактування фінансово-економічного механізму нам видається більш точним, ніж попередні, проте все ж незавершеним.

На наш погляд, більш повною є наступна дефініція фінансово-економічного механізму. Під фінансово-економічним механізмом пропонується розуміти систему принципів, важелів, методів, інструментів впливу, які застосовуються як внутрі підприємства, так і з боку держави, для впливу на розвиток суб’єктів економічних відносин (підприємств, галузей, економіки країни), за допомогою яких здійснюється формування і перерозподіл фінансових ресурсів для досягнення цими суб’єктами поточних завдань і кінцевої мети обраної політики.

Принциповими моментами у такому визначенні є наявність серед елементів механізму принципів його побудови; об’єднання у систему всіх елементів; поєднання методів самозабезпечення ресурсами з методами державного регулювання; орієнтація механізму на досягнення кінцевої мети і поточних завдань політики.

До складнощів, які частіше всього виникають при розробці механізмів, можна віднести: невизначеність принципів засад побудови механізму; відсутність чітко визначеної мети щодо обраної політики у керівництва галузі (держави), невизначеність стратегічних реперних точок розвитку; багатовекторність очікуваних результатів; невизначеність щодо меж періоду, на який здійснюється розробка; а також неузгодженість у застосуванні методів та інструментів, яка може призводити до нівелювання кінцевих результатів.

Враховуючи, що фінансова політика за тривалістю процесу, на який вона розробляється, поділяється на фінансову стратегію і тактику, то логічно, що і фінансовий механізм, відповідно, складатиметься з двох частин: механізму регламентування фінансових відносин (що відповідає стратегії) і механізму поточної фінансової діяльності (що відповідає тактичним цілям як на рівні суб’єктів господарювання, так і на рівні органів державного управління). [153]

Принципи, методи, форми та інструменти формування ефективного фінансово-економічного механізму

Як вже наголошувалося, при розробці фінансово-економічного механізму слід дотримуватися певних принципів, бо саме вони є його каркасом.

Принципи – це основоположні елементи системи управління, які визначають характер дії як окремих підсистем та їх елементів, так і механізму в цілому [151, с.77].

Зауважимо, що і в самих визначеннях фінансово-економічного і фінансового механізмів науковці забувають про принципи як елемент механізму, не завжди оговорюють їх і на практиці при розробці конкретних механізмів. І то є суттєвою помилкою, бо саме принципові засади визначають ті базові основи, на яких має конструюватися відповідний механізм, вони є атрибутом ефективного механізму.

Такими основними принципами можуть бути, принаймні, наступні:

- відповідність механізму прийнятій політиці, її стратегії і тактиці;
- конкретизація періоду, на який він розробляється;
- мінімізація державного регулювання;
- узгодженість механізмів для країни в цілому і для окремих її регіонів;
- уникнення дискретності (введення особливих умов для окремих груп суб'єктів припустиме тільки на період їх становлення);
- забезпечення прозорості;
- несуперечливість у застосуванні методів та інструментів;
- ефективність механізму.

Раніше ми вже зазначали, що механізми мають розроблятися не самі по собі, а у відповідності до того, який тип політики обрано урядовими структурами щодо подальшого розвитку об'єкта управління; до того, які поставлені стратегічні і тактичні завдання. Відтак, фінансово-економічний механізм має бути зорієнтований

на кінцеву мету політики та на виконання поточних завдань і не відхилятися від них (за виключенням тих випадків, коли корегуються цілі політики і уточнюються стратегічні її орієнтири). Це дає можливість цілеспрямовано просуватися до мети і суттєво не відхилятися від наміченого на перспективу курсу, а в кінцевому підсумку, кількісно оцінити ефект від запровадження того чи іншого механізму.

Доречним, на наш погляд, має бути принцип визначеності періоду, на який розробляється механізм. Уряди, зазвичай, приходять на певний строк, на цей же термін розробляють і свою політику, проте протриматися у владі цілу каденцію вдається далеко не всім урядам. Кожний наступний уряд починає з розробки своєї політики і своїх механізмів, через що спостерігається непродуктивна втрата часу, зусиль і фінансових ресурсів у суспільстві. Відсутність послідовності у політиці призводить до її відсутності і в механізмах. Тож дотримання, принаймні, основоположних принципів побудови механізмів дещо згладжувало би абсурдність ситуації.

При розробці механізмів слід мати на увазі, що найдешевшими механізмами є ринкові механізми, що діють на засадах саморегулювання. Всі інші потребують певних витрат із державного, місцевих чи корпоративних бюджетів. Саме через обмеженість бюджетних коштів (а ця проблема ще довго залишатиметься актуальною для нашої країни), копіювання механізмів чужих держав, фінансові можливості яких суттєво відрізняються від вітчизняних, є недоречним і навіть шкідливим з огляду на те, що задекларовані і фінансово не підкріплені заходи підтримки є дестабілізуючим чинником для діяльності суб'єктів господарювання при плануванні їх доходів.

Мінімізація заходів з регулювання дає можливість концентрувати обмежені ресурси у напрямку найбільш ефективних на даному етапі методів та інструментів, не допускаючи їх розпорошення. Мінімізація доречна також із огляду на складність врахування результатів одночасної дії багатьох факторів, що вводяться у систему; із огляду на складність прогнозування результатів їх дії в часі через інертність дії великих систем, якими можна вважати економіку країни чи економіку конкретної галузі.

Важливим принципом побудови механізму є дія всіх суб'єктів у єдиному правовому полі, а це означає, що регіональні заходи мають бути узгоджені із заходами, що прийняті центральними органами влади. Неузгодженість дій може призводити до руйнації ринків, провокування суб'єктів господарювання до порушення встановлених правил.

Принцип уникнення дискретності передбачає, що введення особливих умов для окремих груп суб'єктів припустимо тільки на період їх становлення або в разі, якщо вони вирішують проблему дефіцитності товару чи послуг у державі. Чим менше виключень із правил, тим краще наповнюється бюджет, і тим більш соціально справедливим виглядає механізм в очах суб'єктів господарювання. Запровадження тих чи інших механізмів, у кінцевому підсумку, дає певні вигоди окремим групам суб'єктів, тож підтримка має надаватися саме тим, від кого найбільшою мірою залежить нормалізація ситуації на ринках. Завдяки механізмам регулювання стає можливим вихід із застою чи досягнення сталої рівноваги на ринках. Вони рідко вирішують проблему дефіциту фінансових ресурсів у повному обсязі, проте часто є каталізатором змін у використанні тих чи ін. прогресивних ринкових інструментів суб'єктами господарювання.

При розробці нових механізмів важливим принципом є забезпечення прозорості за всіма інструментами підтримки і підзвітності всіх органів влади чи структур, яким делеговані повноваження по наданню суб'єктам господарювання підтримки з бюджетів усіх рівнів. Недостатність прозорості механізму підриває довіру до владних органів і робить неефективним сам механізм. Запровадження того чи іншого методу чи інструменту державної підтримки має супроводжуватися розробкою способу її доведення до споживача.

Обов'язковим принципом формування і функціонування фінансово-економічного механізму має стати його ефективність. Це означає, що всі фінансові ресурси, які витрачені для поліпшення умов функціонування галузей чи економіки країни в цілому, отримані з різних джерел фінансування як підтримка, мають окупитися покращенням фінансових результатів суб'єктів господарювання і збільшенням доходів бюджету (можливо, з певним лагом часу). При визначенні

ефективності механізму державного регулювання сума ефектів за всіма видами використовуваних інструментів має бути співставна із бюджетними витратами на здійснення цих заходів. Механізм управління може виявитись ефективним чи неефективним в залежності від того, який кінцевий результат отримано підприємствами галузі на фоні понесених фінансових витрат.

Уникнення різної направленості дії методів та інструментів, які нівелюють ефект один одного, є важливою умовою досягнення ефективності механізму і запобіжником нераціонального його здоров'я. Конструкція запроваджуваного галузевого механізму має відповідати тому фінансовому забезпеченню, яке може бути виділене для підтримки конкретної галузі, це убезпечує від постановки нереальних цілей в результаті неповноцінного забезпечення галузі фінансовими ресурсами, а також від сліпого копіювання механізмів інших країн. Розробляючи і впроваджуючи в життя фінансові механізми для галузі, слід обов'язково враховувати, в якій фазі економічного циклу перебуває галузь, який характер має попит і пропозиція на основних ринках, які вона обслуговує; в якій мірі підтримка саме цієї галузі відповідає намірам уряду і його стратегічним цілям.

Сучасний фінансово-економічний механізм – явище досить складне. Він поєднує в собі механізми, які регулюють техніко-економічні відносини, відносини власності та грошово-кредитні відносини. Перші два види відносин – це внутрішньогосподарські відносини, що пов'язані із організацією виробництва і збуту продукції, а також із розподілом результатів діяльності між власниками капіталу та між власниками і найманою робочою силою підприємств. Третьою важливою складовою економічного механізму є грошово-кредитні відносини розподілу доходів і видатків бюджету між суб'єктами господарювання і державою, що здійснюються через фінансову систему з метою досягнення визначених параметрів ефективності суб'єктів господарювання та потреб держави і суспільства. Правила “гри” у цих відносинах формуються, здебільшого, на макрорівні. Підприємницькі структури будь-якої форми власності чи будь-якої організації виробництва змушені підкорятися встановленим правилам регулювання цих відносин, що здійснюється через запровадження тих чи інших фінансових

механізмів. Результат дії останнього може проявлятися не лише у поповненні доходів суб'єктів господарювання за рахунок субсидій і дотацій, передбачених у видатковій частині бюджету чи зменшенні податкового навантаження, але і у створенні сприятливих умов, поліпшенні економічного клімату в галузі, чи стимулюванні діяльності самих підприємств в результаті здійснення державної підтримки. Як наслідок, може утворюватися синергетичний ефект від взаємодії зовнішнього і внутрішнього механізмів підприємств певної галузі.

Жодний штучно (суб'єктивно) створений механізм регулювання не може відмінити дію об'єктивних законів розвитку суспільних відносин, він може лише поліпшити (або погіршити) адаптацію суб'єктів до дії цих законів.

Виходячи із визначення, що обране нами як базове, щодо сутності фінансово-економічного механізму у підрозділі 1.1., зазначимо, що сучасний фінансово-економічний механізм – комплексне явище, яке, зазвичай, може бути представлене складовими підсистемами: бюджетно-податковою, страховою, кредитною, інвестиційною (відповідно до методів, за якими здійснюється регулювання), а кожна з цих підсистем – своїми методами, важелями, інструментами.

На рис.1.1 наведена модель здійснення галузевої політики через фінансово-економічний механізм. Цей механізм має бути таким, щоби забезпечити досягнення кінцевої мети уряду.

Елементами фінансово-економічного механізму є: принципи, фінансові методи та інструменти, форми забезпечення і регулювання, види контролю. Формуючи механізм управління для галузі, слід чітко визначати, що в залежності від об'єктів регулювання можна виділити, принаймні, дві найважливіші підсистеми: фінансового забезпечення і фінансового регулювання.

Підсистема фінансового забезпечення може бути представлена у формах: самофінансування, акціонування, інвестування, кредитування.

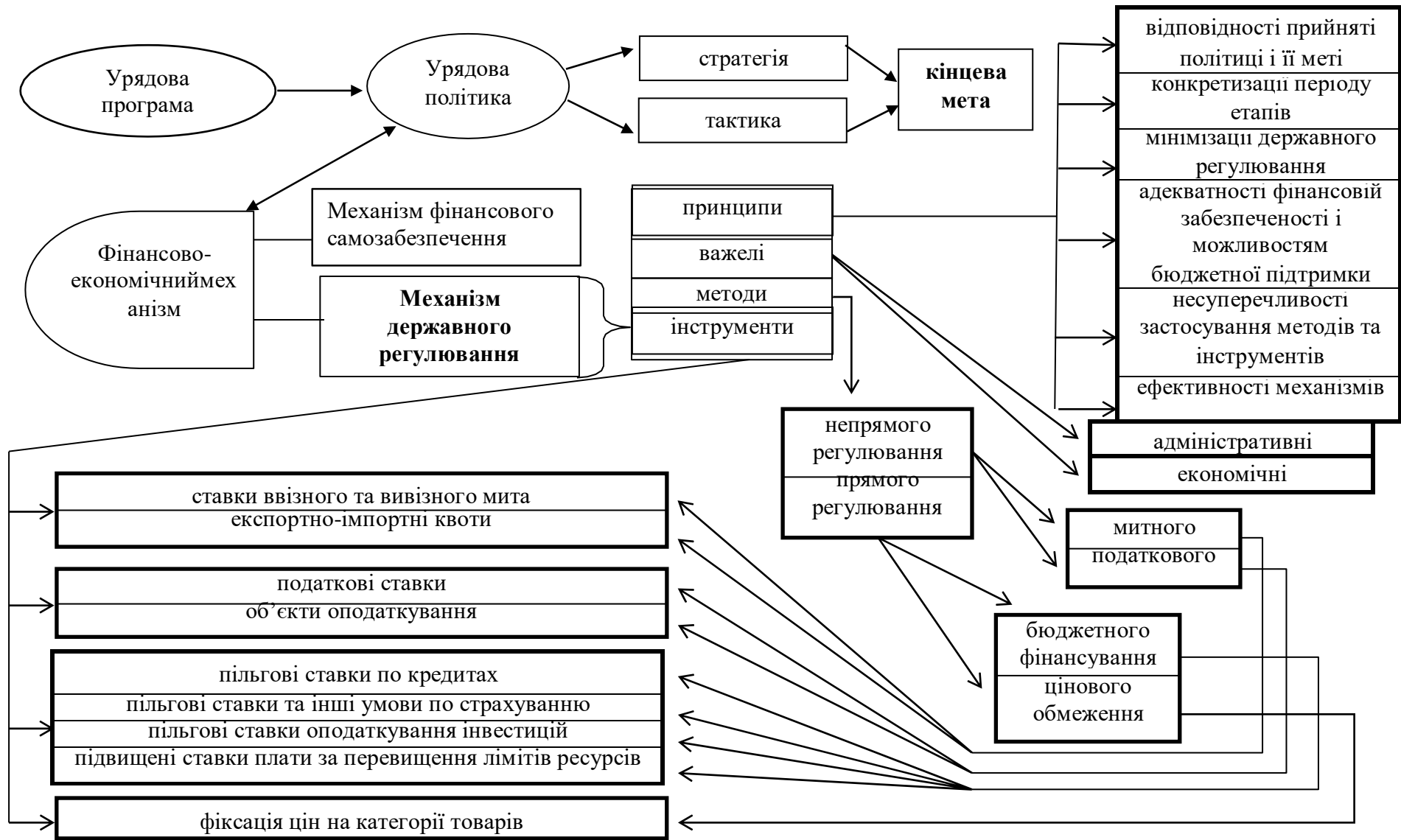

Рисунок 1.1 – Модель здійснення галузевої політики через фінансово-економічний механізм

Підсистема державного фінансового регулювання може здійснюватися методами непрямого (митне і податкове пільгове оподаткування) і методами прямого регулювання (бюджетне фінансування, державне інвестування та пільгове кредитування). При цьому може застосовуватися набір фінансових інструментів: диференційовані ставки ввізного і вивізного мита, експортно-імпортні квоти, податкові ставки, бази оподаткування, пільгові ставки за кредитами, пільгові тарифи по страхуванню, пільгові ставки з оподаткування інвестицій, підвищені розміри плати за перевищення лімітів ресурсів, фіксація цін на окремі товари та ін.

Всі елементи фінансового механізму мають працювати на спільну кінцеву мету, стимулюючи або санкціонуючи підприємства, змушуючи їх обирати відповідну стратегію і тактику поведінки на перспективу. Розробляючи і приводячи в життя фінансові механізми для галузі, слід обов'язково враховувати те, в якій фазі економічного циклу перебуває галузь, який характер має попит і пропозиція на основних ринках, в якій мірі може здійснюватися державна підтримка галузі.

Автоматичне перенесення інструментів і важелів, що застосовуються в інших країнах, на терени української економіки слід вважати недоцільним навіть за умов, що вони показали себе там ефективно, бо об'єктивно фінансово-економічні механізми в різних країнах, у різний час, на різних етапах розвитку їх галузей будуть різними і далеко не завжди адекватними українським умовам. Саме тому сліпе копіювання будь-яких механізмів (навіть найдосконаліших) є недоречним і навіть шкідливим. Не менш шкідливим є і еклектичне змішування у механізмах, що формуються, елементів, які застосовуються у різних країнах.

Той чи інший механізм, метод чи інструмент має запроваджуватися у вітчизняній економіці не тому, що він є у інших державах, а тому, що він відповідає економічній ситуації, фінансовій політиці і намірам уряду нашої країни чи керівництва галузі і може бути адекватно фінансово забезпеченим. Арсенал інструментів у світовій практиці за майже столітню історію державного регулювання напрацьований досить значний, проте будь-який з них має запроваджуватися на теренах нашої країни виключно із урахуванням доцільності та за умови адаптації до вітчизняних умов.

2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ І ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Складові фінансово-економічного механізму розвитку аграрних підприємств та загально-методологічні підходи до оцінки його ефективності

Виходячи із теоретичних засад фінансово-економічних механізмів, і спираючись на загальнометодологічні підходи щодо їх побудови, викладені у першому розділі, представимо дескриптивну модель фінансово-економічного механізму розвитку аграрної галузі.

Під фінансовим механізмом розвитку аграрної галузі у роботі розуміється відповідна конструкція, що формується із принципів, важелів, методів, інструментів фінансового забезпечення і фінансового регулювання, яка направлена на розвиток галузі та її підприємств і здатна впливати на досягнення ними стратегічних цілей і поточних завдань аграрної політики

Зазначимо, що фінансово-економічний механізм розвитку сільськогосподарської галузі – явище досить складне і для більш системного розгляду його доречно розділити на елементи. Такими складовими за напрямками фінансового забезпечення галузі можуть бути: бюджетна, податкова, страхова, кредитна та інвестиційна (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Елементний склад фінансово-економічного механізму аграрної галузі за напрямками фінансового забезпечення.

Одні з них можуть поєднувати одночасно як елементи саморегулювання, так і елементи державного регулювання (страхова, кредитна, інвестиційна); тоді як податкова і бюджетна складові є виключно елементами державного регулювання. Кожна з цих складових матиме свої важелі та інструменти регулювання, на яких зупинимося нижче.

Зазначимо, що виходячи із загальних принципів побудови механізмів, викладених у підрозділі 1.2, при формуванні механізму для аграрної галузі доцільно дотримуватися всіх дев'яти принципів побудови ефективного механізму. Недотримання їх призводить до неабияких складнощів у роботі розробників механізму.

До проблем, які виникають при розробці механізмів для аграрної галузі, перш за все, слід віднести: майже хронічну відсутність чіткого визначення мети обраної політики у керівництва галузі через багатовекторність очікуваних результатів; невизначеність стратегічних реперних точок її розвитку; невизначеність щодо меж періоду, а також неврахування реальних можливостей фінансового забезпечення і бюджетної підтримки галузі. Прикладом тому може слугувати програма Міністерства аграрної політики і продовольства України щодо розвитку галузі, прийнята у 2016 р.. Вона була абсолютним підтвердженням попередньо проголошеної тези.

Одним із важливих принципів, що має бути витриманий при формуванні фінансово-економічного механізму для підприємств аграрної галузі, це є принцип економічної ефективності застосовуваного механізму. Його дотримання потрібно і при обґрунтуванні оптимальних обсягів державної підтримки галузі на наступний бюджетний рік; і для розуміння того, які ж методи та інструменти можуть бути найбільш ефективними; а також для відбору тих із них, які є потенційно можливими з огляду на вступ країни до міжнародних організацій, чії статuti і вимоги можуть обмежувати використання тих чи інших засобів державного регулювання для її членів.

Ефективність фінансово-економічного механізму для галузі сільського господарства може бути розрахована, виходячи з того, що визначення цього

показника здійснюється через співставлення сумарного ефекту для галузі із всіма понесеними фінансовими витратами на досягнення цього ефекту. Оскільки бюджетна підтримка передбачає пряме фінансування, а пільгове оподаткування – недоотримання коштів до бюджету через ненадходження потенційних податкових надходжень, то тут відбувається процес компенсаційного заміщення, а відтак разом вони складатимуть сумарний обсяг державної підтримки.

При цьому сумарним ефектом для галузі від заходів прямого і непрямого державного регулювання може бути прибуток від звичайної діяльності до оподаткування або чистий прибуток; приріст доходів; величина доданої вартості. Якщо ми хочемо нівелювати вплив фактору цін, то доречним показником ефекту може бути приріст валової продукції у співставних цінах. Зауважимо, що за умови, коли в галузі підприємствами практично не платиться податок на прибуток (як це відбувається в Україні через переважання сплати єдиного податку IV групи платників), то немає суттєвої різниці в тому, яким видом податку слід оперувати для розрахунку ефективності механізму, хоч точніше все ж – чистим прибутком.

Тож ефективність державної підтримки, як відносний показник (чи система показників) може бути розрахована як відношення вище названих показників ефекту до сумарної величини державної підтримки або окремо до кожної із її складових.

Відношення ефекту до суми отриманої галуззю державної підтримки характеризуватиме ефективність використання бюджетних коштів для галузі за всіма механізмами та інструментами прямої (бюджетної) і непрямой державної підтримки (за рахунок пільгового оподаткування, кредитування чи страхування).

При оцінці механізмів доречним є використання і додаткових (зворотніх) показників – відношення сум бюджетно-податкової, кредитної, страхової підтримки (або їх сумарного впливу) до прибутку(доходу, доданої вартості, обсягу інвестицій у основний капітал). Ці показники дають уявлення про те, наскільки великою є частка державної підтримки у досягненні економічного ефекту.

Проте значення механізму державного регулювання не зводиться лише до прямого ефекту від цих заходів, останні скоріше виступають каталізаторами ринкових процесів, що запускаються у економіці галузі, і можуть давати

синергетичний ефект, значно більший, ніж той, який можна було би отримати від державного регулювання. Прикладом тому могла би бути активізація страхування аграрних підприємств за рахунок здешевлення тарифів державою, розширення обсягів кредитування агропідприємств через компенсацію пільгових кредитів та ін. Як відносний показник, ефективність механізму може порівнюватися як за різними методами підтримки, так і за різними інструментами, даючи управлінцям можливість оптимізувати механізм. Методи оцінки ефективності різних складових механізму для аграрної галузі України будуть наведені у наступних підрозділах.

Специфіка побудови і оцінки економічної ефективності бюджетно-податкової складової механізму

Одним із економічних методів державного регулювання аграрної галузі економіки є бюджетно-податкове регулювання.

Формування бюджетно-податкового механізму залишається актуальним, виходячи із необхідності підвищення ефективності податкової підтримки та раціонального використання бюджетних коштів. Ефективний бюджетно-податковий механізм забезпечує процес соціально-економічного розвитку держави, але при визначенні ефективності виникають певні труднощі, для подолання яких необхідно розробити методичні підходи оцінювання ефективності бюджетно-податкового механізму [73, с. 41].

Серед фундаментальних факторів економічного зростання бюджетно-податковому механізму належить провідна роль, як такому, що впливає на темпи і пропорції розвитку економіки при реалізації економічної політики в державі, у галузі. Усе більш очевидним є те, що досягнення високого рівня економічного розвитку стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу, де бюджетно-податковий механізм відіграє важливу регулюючу роль.

Сучасна економічна думка нагромадила великий теоретичний досвід з питань

державної фінансової підтримки та її регулювання в аграрному виробництві, що знайшло відображення в працях відомих економістів: В. Андрущенко, М. Білик, С. Буковинського, О. Василика, В. Вишневського, Т. Єфименко, Ю.Іванова, А. Крисоватого, А. Соколовської, Л. Тарангул. Напрацювання вітчизняних науковців свідчать, що проблема бюджетно-податкового стимулювання галузі сільського господарства набуває особливої актуальності в умовах фінансово-економічних криз та незбалансованості системи державних фінансів [51, с. 238].

Беручи до уваги таку ситуацію, вирішення актуальних проблем розвитку сільського господарства вимагає критичного аналізу та розробки підходів до ефективного використання обмежених фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку держави. Одним із напрямів вирішення зазначеної проблеми є побудова ефективного бюджетно-податкового механізму.

Бюджетно-податковий механізм передбачає пряме регулювання процесу формування фінансових ресурсів держави за допомогою бюджетного механізму та опосередкований вплив на розмір дохідної бази державного бюджету через податковий механізм.

Аналізуючи сутність бюджетного й податкового механізмів, вітчизняні вчені дійшли висновку, що будь-який механізм є інструментом впливу суб'єкта управління на об'єкт, а сукупність прийомів та методів функціонування системи є змістом механізму управління, у тому числі бюджетного й податкового [123, с. 676].

Визначення місця та ролі бюджетно-податкового механізму у межах фінансово-економічного механізму регулювання соціально-економічного розвитку є важливим завданням для подальшого удосконалення його конкретних форм і методів (рис. 2.2).

Бюджетно-податковий механізм є сукупністю відносин між органами влади різних рівнів, що виникають у результаті впливу держави на економічний розвиток. Він охоплює: формування доходів державного бюджету, здійснення витрат загальнодержавних коштів, міжбюджетні відносини й управління всіма вищезазначеними процесами. Таким чином, ефективність бюджетно-податкового

механізму визначається ступенем взаємодії всіх підсистем, всіх елементів [144, с. 190].

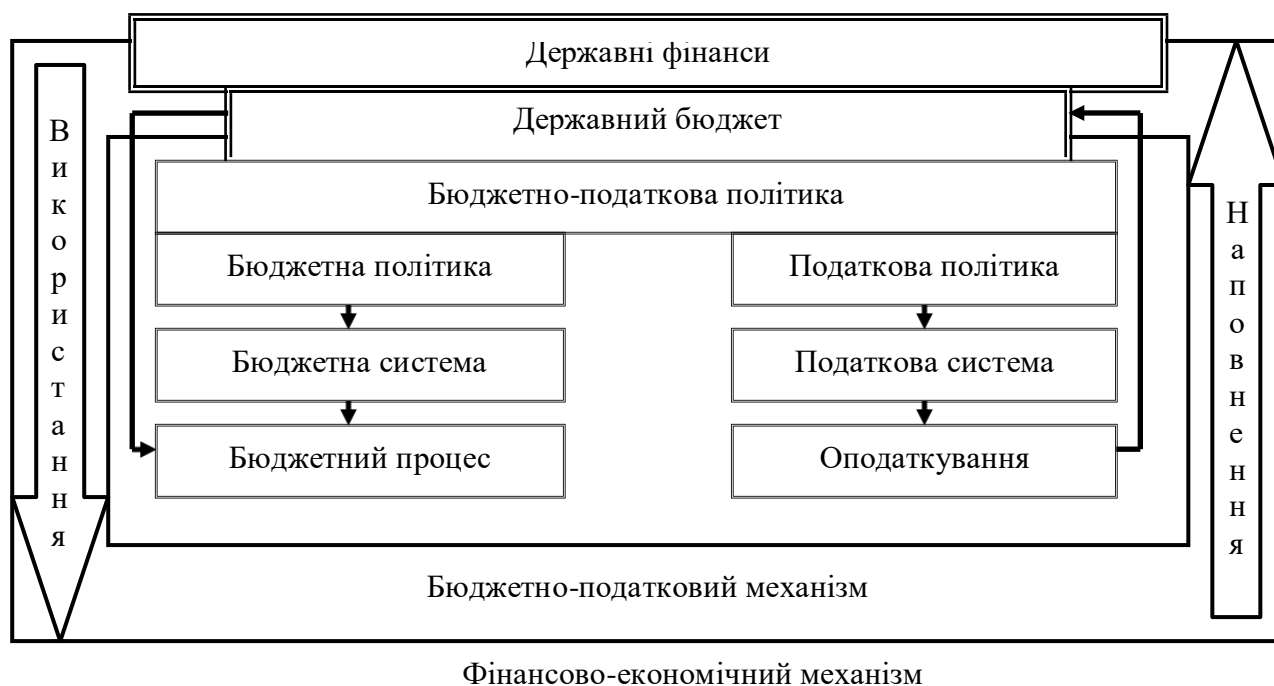

Рисунок 2.2 – Місце і роль бюджетно-податкового механізму у системі фінансового*

*Джерело: побудовано за [143, с. 79].

Бюджетно-податковий механізм складається з методів, важелів та інструментів, законодавчого та інформаційного забезпечення (рис. 2.3).

Засобом дії бюджетно-податкового механізму є його важелі та інструменти, а саме: доходна частина бюджету, загальнодержавні та місцеві податки і збори, трансферти, видаткова частина бюджету, стимули (податкові пільги, бюджетні кредити, податкові канікули, відстрочки із сплати податків тощо) та санкції (за порушення податкового законодавства, нецільове використання бюджетних коштів, пені за несвоєчасну сплату платежів, відміна наданих пільг тощо) [40, с. 13-14].

Законодавче забезпечення функціонування механізму включає законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи органів управління. Встановлення юридичних норм дає змогу запроваджувати єдині правила організації

фінансових зв'язків, захистити економічні інтереси суспільства, проводити єдину політику у сфері фінансів, забезпечити фінансову дисципліну. Інформаційне забезпечення складається з різного типу статистичної, економічної та іншої інформації [40, с. 14].

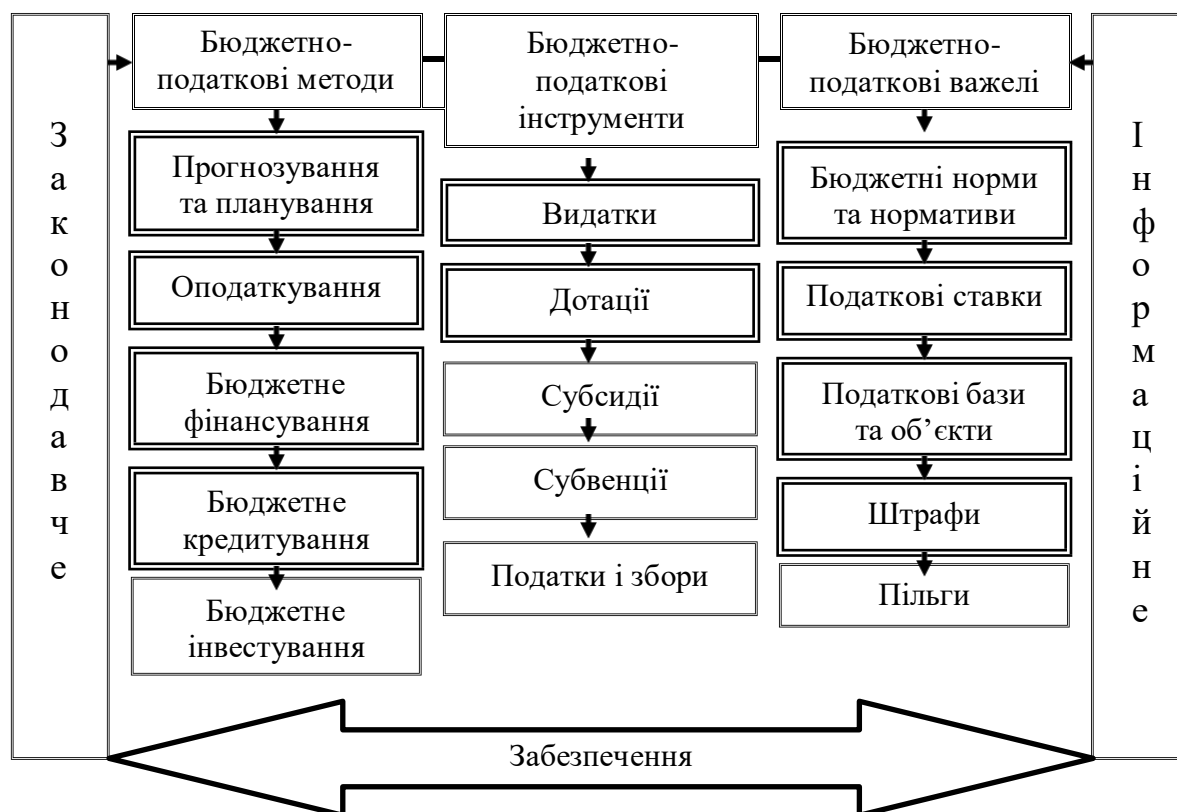

Рисунок 2.3 – Структурні елементи бюджетно-податкового механізму

*Джерело: побудовано за [42; 103, с. 157].

Розглянемо конкретно бюджетно-податкові важелі. Бюджет є двостороннім фінансовим планом зі стороною доходів (що включає податкові важелі) та стороною видатків (що включає бюджетні важелі стимулювання економіки). Система публічних фінансів виступає тим розподільчим механізмом, що "погіршує" стан одних економічних агентів, через сплату податків та інших обов'язкових платежів, та "покрощує" стан інших через бюджетні трансферти та фінансування. Однак тут виникає проблема критерію оптимальності. Необхідно з'ясувати, для кого система є ефективною чи неефективною. Назвати таку систему ефективною навряд чи можна, оскільки критерії ефективності Парето їй властиві. По-іншому постає проблема, коли нам необхідно максимізувати або мінімізувати певний показник, тоді ми

повинні відповісти на питання, якими є параметри ефективної перерозподільчої системи за оптимального цільового критерію. З введенням поняття цільового критерію виникає задача визначення критерію ефективності системи. Таким критерієм може бути ВВП, рівень виробництва, рівень зайнятості тощо. Питання полягає в тому, чи дійсно ці показники відображають рівень покращення стану кожного індивіда. Іншою проблемою є мультикритеріальність, наприклад, можна знайти параметри системи розподілу за максимального рівня зайнятості, але якщо критерієм для оптимізації ми візьмемо інфляцію, отримані раніше параметри не будуть спрацьовувати. Відбувається це через те, що оптимізовані критерії, крім того, що зазнають різного впливу розподільчої системи, також впливають один на одного [21, с. 301].

Бюджетні та податкові важелі є важливими елементами механізму впливу держави на економічні процеси. Тому державна політика при їх застосуванні повинна бути чіткою, послідовною та спрямованою на досягнення високих результатів та ефективності. У таких умовах актуальним стає питання бюджетно-податкової підтримки економіки у відповідності з принципами узгодженості та координації. Зазначимо, що між бюджетно-податковою підтримкою економіки, з одного боку, та обсягом реалізованої продукції (робіт, послуг), прибутком від звичайної діяльності до оподаткування – з іншого, повинний існувати вагомий прямопропорційний зв'язок.

При оцінці ефективності бюджетно-податкового механізму необхідно враховувати такі вимоги: до складу показників оцінки мають включатися тільки ті, щодо яких є достовірні статистичні дані; процедури алгоритму мають бути зручні та доступні для використання всіма потенційними користувачами. Отже, комплекс методів і моделей, повинен мати оптимальну складність: надмірна простота моделей не дозволить домогтися достатньої адекватності оцінювання, а надмірна складність може утруднити впровадження комплексу в практику роботи зацікавлених установ і організацій [62].

Аналіз методичних підходів до оцінки ефективності бюджетно-податкового механізму дає змогу стверджувати, що помітним є зростання складності

обчислювальних процедур, оскільки кожного разу, розробники методик збільшують кількість показників, маючи на меті підвищення інформативності, але не використовують зведених індикаторів, які комплексно відображають ендогенні та екзогенні фактори економічного розвитку, що обмежує можливості оцінювання й аналізу реального стану соціально-економічного розвитку з метою визначення оптимального набору фінансових інструментів стимулювання цього розвитку [144, с. 187].

Значення для держави бюджетно-податкового важеля стимулювання аграрного сектора економіки можна дослідити за допомогою оцінки його ефективності (рис. 2.4).

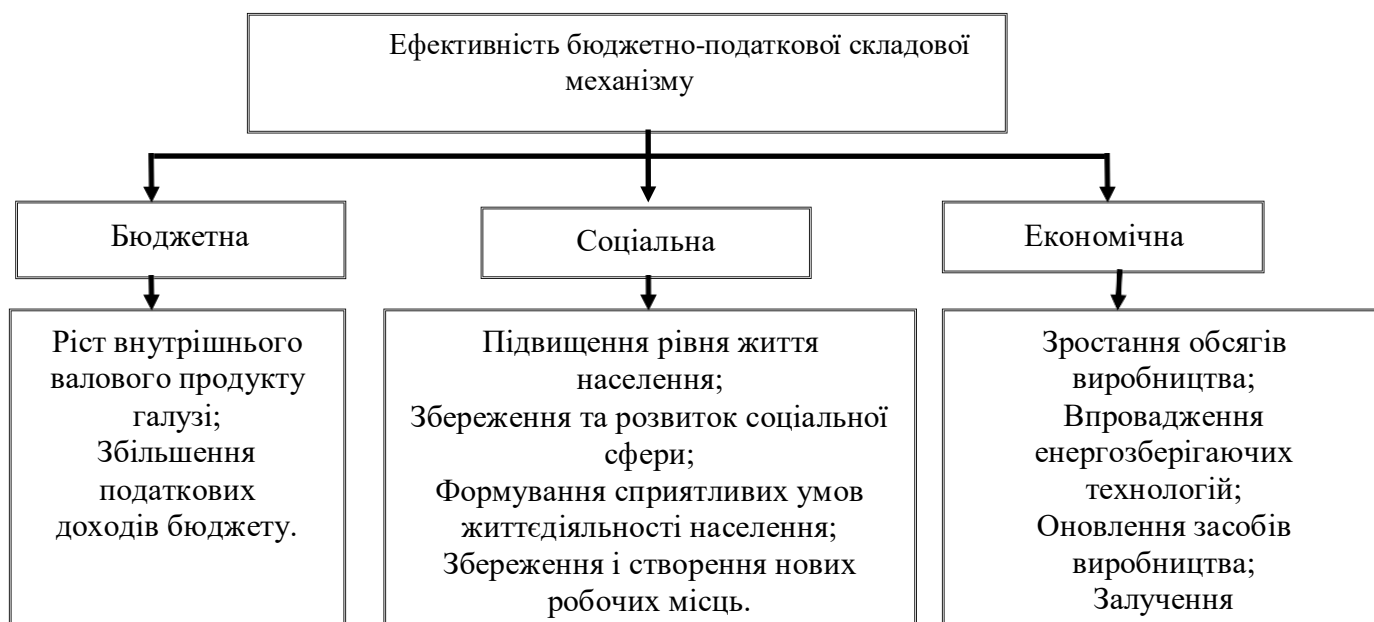

Рисунок 2.4 – Критеріальні ознаки визначення ефективності бюджетно-податкового стимулювання сільського господарства*

*Джерело: власна розробка [51, с. 241].

Бюджетно-податкове регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, в ідеалі, повинно сприяти зростанню основних економічних показників отримувачів пільг (збільшенню прибутковості, інвестицій, інновацій, продуктивності праці тощо). Таке зростання на макрорівні проявляється в зростанні ВВП країни, а відповідно, з певним лагом, і податкових надходжень до бюджету.

У процесі дослідження ефективності бюджетних методів фінансової

підтримки аграрного сектору України доречно використовувати моделі, які визначають результативність бюджетної підтримки, а також структуру і динаміку показників її ефективності. Відправною точкою в даному аналізі є модель ефективності бюджетного фінансування аграрного сектору за рахунок коштів державного бюджету.

Ефективність бюджетного фінансування аграрного сектору – це обсяг виробництва валової продукції за звітний рік, що припадає на 1 грн. державної підтримки [64, с. 64]:

$$E_{\text{бф}} = \frac{ВВП}{БП}, \quad (2.1)$$

де $E_{\text{бф}}$ – ефективність бюджетного фінансування аграрного сектору;

$ВВП$ – обсяг виробництва валової продукції сільського господарства за звітний рік;

$БП$ – обсяг бюджетної підтримки аграрного сектору.

Оскільки загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства складається з обсягів виробництва продукції рослинництва та продукції тваринництва, доречно розрахувати результативність бюджетного фінансування у розрізі вищезгаданих видів сільськогосподарської продукції [64, с. 65].

Метою підвищення ефективності бюджетного фінансування розвитку аграрного сектору є збільшення обсягу виробництва валової продукції на 1 грн. бюджетної підтримки аграрного сектору. Умовою зростання ефективності є перевищення темпу приросту обсягу виробництва валової продукції сільського господарства над темпами приросту обсягів бюджетної підтримки аграрного сектору [64, с. 67].

Важливим завданням функціонування механізму бюджетного фінансування аграрного сектору є підвищення ролі інтенсивних (ефективність бюджетного

фінансування) факторів, тому в процесі аналізу визначається вплив на динаміку виробництва валової продукції сільського господарства (екстенсивний фактор) і інтенсивних факторів, а також дається при цьому характеристика інтенсифікації діяльності.

Рівень інтенсифікації функціонування бюджетного фінансування аграрного сектору за обсягом виробництва валової продукції сільського господарства розраховується за формулами [64, с. 69-70]:

$$B_{E_{\text{БФ}}} = \frac{\Delta \sum \text{ВВП} (E_{\text{БФ}})}{\Delta \sum \text{ВВП}} * 100, \quad (2.2)$$

де $B_{E_{\text{БФ}}}$ – вплив ефективності бюджетного фінансування;

$\Delta \sum \text{ВВП} (E_{\text{БФ}})$ – зміни обсягу виробництва валової продукції за рахунок зміни ефективності бюджетного фінансування;

$\Delta \sum \text{ВВП}$ – зміни обсягу виробництва валової продукції.

$$B_{\text{БП}} = \frac{\Delta \sum \text{ВВП} (\text{БП})}{\Delta \sum \text{ВВП}} * 100, \quad (2.3)$$

де $B_{\text{БП}}$ – вплив обсягу бюджетної підтримки галузі;

$\Delta \sum \text{ВВП} (\text{БП})$ – зміни обсягу виробництва валової продукції за рахунок зміни бюджетної підтримки.

Одним із способів податкового регулювання є створення ефекту від застосування податкової допомоги агропромислому комплексу, що виражається у податковій підтримці рослинництву – на 1 га ріллі, тваринництву – на одну умовну голову, а також відношенням податкової підтримки до ВВП, доданої вартості, обсягу продукції сільського господарства, прибутку [64, с. 96].

Бюджетний ефект податкової пільги проявляється не тільки в майбутньому

збільшенні доходів бюджету, отриманих за рахунок розширення податкової бази (податкових баз) в результаті дії пільги, а й в економії бюджетних коштів, які раніше витрачалися на вирішення соціально-економічних завдань, і які внаслідок дії пільги стали вирішувати самі підприємства [121, с. 16].

Під бюджетною ефективністю бюджетно-податкового регулювання розуміють різницю між запланованими до отримання податковими надходженнями, обрахованими в умовах надання преференцій, та розрахунковою сумою податкових надходжень за відсутності пільг. Якщо вказане значення є позитивним, то результат має бюджетну ефективність, якщо значення від'ємне – то бюджетна ефективність відсутня.

Оцінка бюджетної ефективності може проводитись на основі порівняння втрат бюджету від надання пільги і приросту податкових платежів, які виникнуть від її застосування. Розрахунок коефіцієнта бюджетної ефективності податкових пільг здійснюється за такою формулою [121, с. 5].

$$K_{BE} = \frac{ПН_t - ПН_{t-1} + 1}{П_t}, \quad (2.4)$$

де K_{BE} – коефіцієнт бюджетної ефективності;

$ПН_t$ – обсяг податкових надходжень до бюджету за оцінюваний період;

$ПН_{t-1}$ – обсяг податкових надходжень до бюджету за період, що передує оцінюваному;

$П_t$ – обсяг податкових пільг, що надаються в оцінюваному періоді. При значенні K_{BE} більше або дорівнює 1,00 бюджетна ефективність податкових пільг визнається прийнятною (достатньою). При значенні K_{BE} менше 1,00 бюджетна ефективність податкових пільг визнається недостатньою (низькою).

Під соціальним ефектом податкових пільг слід розуміти підвищення рівня життя населення, збереження та розвиток соціально значущих сфер діяльності, формування сприятливих умов життєдіяльності для соціально незахищених верств

населення, збереження і створення нових робочих місць, що є результатом податкового регулювання. Точний розрахунок соціального ефекту доволі утруднений. Для ряду пільг чисто виробничої спрямованості цей ефект буде практично відсутнім (наприклад, звільнення від оподаткування ПДВ ввезення на територію держави технологічного обладнання, аналоги якого там не виробляються, не супроводжуватиметься яким-небудь помітним соціальним ефектом). У цьому випадку соціальний ефект для таких пільг буде нульовим.

Соціальний ефект може бути представлений як підсумок перевищення соціальних показників в умовах надання пільги за період t над відповідними показниками в умовах її відсутності. Для того, щоб соціальний ефект мав місце, ця різниця повинна бути більшою за суму податкових витрат за цей самий період:

$$CE > \sum_{i=1}^t PV^i$$

Логіка вимоги позитивної різниці полягає в тому, що за її відсутності бюджету вигідніше буде самому досягти даного ефекту на гроші, які мають надійти у вигляді податку за умови відсутності згаданої податкової пільги.

$$CE = \sum_{i=1}^t CP_n^i - \sum_{i=1}^t CP_{\delta/n}^i, \quad (2.5)$$

де CE – соціальний ефект податкової пільги;

$\sum_{i=1}^t CP_n^i$ – сума вартісних оцінок соціальних показників, обрахована в умовах надання пільги, за період t років;

t – період часу від моменту введення до закінчення прояву ефекту дії даної пільги;

$\sum_{i=1}^t CP_{\delta/n}^i$ – сума вартісних оцінок соціальних показників, обрахована в умовах відсутності пільги, за період t років.

У тих випадках, коли між соціальними показниками і пільгами соціальної спрямованості важко встановити сувору відповідність (зокрема, коли динаміку соціальних показників зумовлює односпрямована дія не однієї, а кількох пільг),

необхідно соціальний ефект рахувати за кількома пільгами, а потім ділити його на кількість пільг, що його формують.

$$CE = \frac{\sum_{i=1}^t CP^i - \sum_{i=1}^t CP^i}{n \cdot \frac{\delta}{n}}, \quad (2.6)$$

де n – кількість пільг, що формують даний соціальний ефект.

Соціальна ефективність податкової пільги є відношенням соціального ефекту від надання пільги, отриманого в періоді t , коли проявляється реальний ефект від дії цієї пільги, до суми податкових витрат цього самого періоду t .

$$E_{соц} = \frac{CE}{\sum_{i=1}^t ПВ^i} = \frac{\sum_{i=1}^t CP^i - \sum_{i=1}^t CP^i}{\sum_{i=1}^t ПВ^i \cdot \frac{\delta}{n}}, \quad (2.7)$$

де $E_{соц}$ – соціальна ефективність податкової пільги;

$\sum_{i=1}^t ПВ^i$ – сума податкових витрат по даній пільзі за період t .

Якщо $E_{соц} < 1$, то аналізована податкова пільга соціально неефективна, якщо $E_{соц} = 1$, тобто вартісний приріст соціальних показників дорівнює податковим витратам, це означає, що дана пільга є соціально нейтральною, і тільки, якщо $E_{соц} < 1$, тобтовартісний приріст соціальних показників перевищує податкові витрати, така пільга соціально ефективна.

Економічний ефект податкової пільги проявляється у збільшенні фінансових ресурсів платника податків, які перебувають у його розпорядженні у зв'язку з відсутністю необхідності перераховувати ці кошти в бюджет держави у вигляді податків. Такий ефект може проявлятися у випереджаючій динаміці інвестицій в основний капітал; у розширенні та оновленні виробництва і технологій з метою збільшення обсягів виробництва, випуску конкурентоспроможної продукції та створення нових робочих місць (у тому числі модернізованих); у збільшенні прибутку.

Усі показники обчислюються за період t , при цьому, звичайно, вони повинні дисконтуватися до одного періоду. Якщо отриманий результат позитивний і більший за суму податкових витрат, то надання цієї пільги має економічний ефект,

$$EE > \sum_{i=1}^t PV^t$$

якщо менше – то ні:

$$EE = \sum_{i=1}^t IO_n^t - \sum_{i=1}^t IO_{\delta/n}^t, \quad (2.8)$$

де EE – економічний ефект податкової пільги;

$\sum_{i=1}^t IO_n^t$ – інвестиції в основний капітал (або інший показник) платника податку, розраховані в умовах надання пільги, за період t років;

t – період від моменту введення до закінчення прояву ефекту пільги;

$\sum_{i=1}^t IO_{\delta/n}^t$ – інвестиції в основний капітал (або інший показник) платника податку, розраховані в умовах відсутності пільги, за період t років.

Економічна ефективність податкової пільги є відношенням економічного ефекту від надання пільги, отриманого в періоді t , коли проявляється реальний ефект від дії цієї пільги, до суми податкових витрат цього самого періоду t .

$$E_{\text{екон}} = \frac{EE}{\sum_{i=1}^t PV^t} = \frac{\sum_{i=1}^t OO_n^t - \sum_{i=1}^t OO_{\delta/n}^t}{\sum_{i=1}^t PV^t}, \quad (2.9)$$

де $E_{\text{екон}}$ – економічна ефективність податкової пільги;

$\sum_{i=1}^t PV^t$ – сума податкових витрат за період t .

Якщо $E_{\text{екон}} < 1$, то аналізована податкова пільга економічно неефективна, якщо $E_{\text{екон}} = 1$, тобто вартісний приріст економічних показників дорівнює податковим витратам, отже, дана пільга економічно нейтральна, і тільки, якщо $E_{\text{екон}} > 1$, тобто вартісний приріст економічних показників перевищує податкові витрати, така пільга є економічно ефективною [160, с. 222-225].

Критеріальними ознаками оцінки ефективності бюджетно-податкової складової фінансового механізму можуть бути: співвідношення обсягу реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування і бюджетно-податкової підтримки галузі у динаміці; співвідношення вартості реалізованої продукції і суми бюджетно-податкової підтримки.

Доцільним буде також застосування додаткових показників: співвідношення бюджетно-податкової підтримки до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування та обсягів реалізованої продукції; сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного штатного працівника галузі (господарства); співвідношення суми бюджетно-податкової підтримки та інвестицій в основний капітал; співвідношення суми чистого прибутку після вирахування податків до загального обсягу інвестицій в основний капітал; компенсаційне заміщення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку підприємств (як відношення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку галузі (підприємства) до обсягу інвестицій та інновацій).

У світовій практиці використовується ціланизка показників оцінки ефективності бюджетно-податкового регулювання сільського господарства. Найбільш відомими й часто використовуваними у наукових дослідженнях слід вважати методики, які пропонуються Світовою організацією торгівлі (СОТ) та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [119, с. 63].

Світова організація торгівлі застосовує агрегований розмір підтримки (АРП) або (aggregate measure of support) – AMS, що характеризує рівень впливу внутрішньої політики на умови міжнародної торгівлі [84].

Питома AMS розраховується наступним чином [106, с. 8]:

$$AMS = (P_i^p - P_i^b) * Q_i + S_i - T_i, \quad (2.10)$$

де P_i^p – внутрішня ціна виробника продукції i ;

P_i^b – світова ціна на продукцію i ;

Q_i – обсяг реалізації продукції i ;

S_i, T_i – субсидії і податки при виробництві продукції i , причому, S_i включає тільки субсидії, які включаються до “жовтого кошика”.

Величина AMS може бути як позитивною, так і негативною. У першому випадку держава виплачує прямі або приховані субсидії виробникам, тим самим покращуючи їх фінансовий стан; у другому – виробники виступають в ролі нетто податкоплатників або внаслідок реалізації урядових програм їх фінансовий стан погіршується [157].

ОЕСР регулярно проводить комплексну оцінку та порівняння державних заходів з підтримки сільського господарства у різних країнах світу. Особливостями методичного підходу ОЕСР є не тільки можливість оцінити та зіставити аграрні політики, що проводяться урядами різних країн, але й можливість на рівні національної економіки проаналізувати показники у розрізі наступних груп:

- показники оцінки підтримки виробника (PSE–Producer Support Estimate);
- показники оцінки підтримки споживача (CSE – ConsumerSupportEstimate);
- показники оцінки підтримки аграрної інфраструктури (GSSE – General Services Support Estimate);
- показники оцінки загальної підтримки аграрної сфери (TSE – TotalSupportEstimate) [113].

Показник PSE включає дві компоненти: пряму підтримку (бюджетні виплати на підтримку сільгоспвиробників) та непрямую підтримку (2.11). Остання розраховується як річна вартість сукупних трансфертів споживачів і платників податків сільгоспвиробникам як результат заходів державної політики, котра призвела до розриву між внутрішніми та світовими цінами.

$$PSE = \sum_{i=1} (P_i^p - P_i^b) * Q_i^p + \sum_{j=1}^l S_j, \quad (2.11)$$

де S_j – j -й вид державних субсидій при виробництві сільгосппродукції.

Відносний показник PSE% (2.12) використовується для міжнародних

порівнянь та аналізу у динаміці. Обчислюється як відношення PSE до вартості реалізованої продукції у внутрішніх цінах і бюджетних трансфертів.

$$PSE\% = \frac{\square PSE}{\sum_{i=1}^k P_i^p * Q_i^p + \sum_{j=1}^l S_j} \times 100\% , \quad (2.12)$$

де $\sum_{i=1}^k P_i^p * Q_i^p$ – вартість реалізованої продукції у внутрішніх цінах.

Чим більшим є значення PSE%, тим більша частка доходів аграрних товаровиробників формується за рахунок державного регулювання.

Номінальний показник захисту виробників NPCr (Nominal Protection Coefficient for Producers) дорівнює співвідношенню цін, що отримують виробники (включаючи державні платежі, прив'язані до обсягів продукції) до світових цін (2.13). У разі, якщо NPCr є додатною величиною, національні сільгоспвиробники отримують за свою продукцію ціни вищі, ніж світові. Якщо NPCr набуває від'ємного значення, можна говорити про наявність оподаткування сільгоспвиробників за рахунок цінового механізму.

$$NPCr = \frac{\square_{i=1} \sum_{j=1}^l P_i^p * Q_i^p + \sum_j S_j}{\sum_i P_i^b * Q_i - TRC - TRT} \quad (2.13)$$

де TRC – загальна сума трансфертів, що отримують виробники від споживачів;

TRT – загальна сума трансфертів, що отримують виробники відплатників податків.

Номінальний показник підтримки виробника NACr (Nominal Assistance Coefficient for Producers) враховує усі види прямої бюджетної підтримки і обчислюється як відношення валових надходжень сільгоспвиробників до вартості

продукції за світовими цінами (2.14). Якщо $NACp > 1$, національні виробники з урахуванням усіх бюджетних трансфертів отримують доходи вищі, ніж за умови вільної торгівлі. При $NACp < 1$ виробники отримують за свою продукцію доходи нижчі, ніж при реалізації сільгосппродукції за світовими цінами (навіть за умови бюджетних субсидій) [119, с. 65-67].

$$NACp = 1 + \frac{PSE\%}{(1 - PSE\%)}, \quad (2.14)$$

Наведені підходи дозволяють провести об'єктивну оцінку економічної ефективності заходів бюджетно-податкової політики. Великі обсяги бюджетних субсидій та податкових пільг значно впливають на рівень доходів та рентабельності виробництва, на конкурентоспроможність товаровиробників та інші показники їх діяльності. Сукупна макроекономічна оцінка ефективності заходів бюджетної підтримки та податкового стимулювання, проведена за допомогою математичних та економетричних методів, дозволить підвищити практичну цінність досліджень щодо вибору оптимального механізму по досягненню цілей аграрної політики.

Особливості побудови і методика оцінки економічної ефективності страхової складової механізму

Використання в ринковій економіці страхового механізму безпосередньо пов'язано з особливостями здійснення фінансової діяльності суб'єктами господарювання та органами влади в умовах, коли зростає можливість настання страхових подій у соціально-економічному житті суспільства. Як наслідок, страхові фонди дозволяють забезпечити стійке функціонування економіки та соціальної сфери навіть при настанні різного роду непередбачуваних подій, які мають негативний вплив на фінансово -

господарську діяльність суб'єктів господарювання, бюджетну систему держави та соціальне забезпечення населення.

При цьому сталий розвиток економіки будь-якої держави світу в теперішніх умовах забезпечується шляхом поєднання ринкового саморегулювання і системи державного регулювання та регламентування економічних відносин. Розвиток суб'єктів господарювання, виробництво товарів та послуг відбувається під впливом елементів ринкового механізму, а саме: попиту, пропозиції та ціни. Система державного регулювання доповнює ринкове саморегулювання, спрямовуючи його на досягнення цілей і завдань, визначених економічною політикою уряду в цілому та фінансовою політикою зокрема.

Сутність фінансового механізму страхування аграрної галузі можна визначити як сукупність взаємоузгоджених фінансових методів, важелів, інструментів впливу на процес акумулювання, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою проведення ефективної страхової діяльності та управління ризиками, що передані на страхування задля матеріальної забезпеченості товаровиробників у разі виникнення страхових ситуацій. Отже, основне завдання фінансового механізму аграрного страхування – формування страхового фонду цільове, максимально ефективно витрачання фінансових ресурсів.

Місце страхового механізму у складі фінансового механізму і його елементи зображено на рис. 2.5.

Методика формування страхових резервів обумовлена необхідністю врахування потреб страхового ринку щодо оновлення підходів та методології оцінки обсягу страхових зобов'язань відповідно до міжнародних тенденцій та досвіду у цій сфері, врахування Міжнародних стандартів фінансової звітності щодо перевірки адекватності страхових зобов'язань страховика.

Водночас, запровадження прогресивних підходів до оцінки обсягу страхових зобов'язань страховика має бути поєднано із заходами щодо очищення фінансів страховиків від неякісних активів з метою забезпечення дотримання належного

рівня платоспроможності страховика шляхом встановлення вимог до капіталу. Страховик зобов'язаний на будь-яку дату дотримуватися нормативів достатності та диверсифікації активів.

Рисунок 2.5 – Елементи страхового механізму розвитку підприємств аграрної галузі

Зазначимо, що сільське господарство вважається однією з найризикованіших сфер підприємницької діяльності. Це зумовлюється тим, що доходи сільськогосподарських товаровиробників на 70% залежать від природно-кліматичних умов і непередбачуваних подій. Відповідно, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, результати якого суттєво залежать від погодних умов, держава зацікавлена в убезпеченні таких витрат та

забезпеченні їх ефективності для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, нарощування доходів і прибутку галузі, підвищення продуктивності в сільському господарстві, а також для гарантування національної продовольчої безпеки. Це, зокрема, задекларовано Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 року

№ 806-р. Головним моментом зазначеної стратегії є визначення державно-приватного партнерства як основи фінансово-економічного механізму, зокрема в сфері агрострахування.

Державна підтримка аграрного сектору в розвинених країнах спрямована не стільки на збільшення обсягів сільськогосподарського товаровиробництва, скільки на забезпечення його стабільності, високої якості продукції, нівелювання негативних природно-екологічних та соціально-економічних наслідків, зокрема в депресивних сільськогосподарських територіях. Одним із методів фінансового механізму аграрного сектору, що підтримує економічну продуктивність сільгосптоваровиробника і захищає його від негативних наслідків кліматичних, природних та інших несприятливих подій, є страхування, що базується на засадах державно-приватного партнерства, що отримало в світі всебічний розвиток. Прикладом запровадження найбільш ефективного державно-приватного партнерства зі страхування аграрних ризиків є країни Північної Америки та Західної Європи.

В той час, як практика сільськогосподарського страхування в Україні зводиться до страхування посівів, зокрема до страхування врожаю з фінансовою підтримкою держави, зарубіжна практика аграрного страхування зорієнтована, переважно, на страхування доходів сільських товаровиробників. Фінансовий результат сільськогосподарського підприємства обумовлений багатьма факторами, в тому числі ринковими, тому страхове гарантування підприємницького доходу товаровиробника є більш потужним економічним механізмом розвитку аграрного виробництва, ніж страхування лише природних ризиків. Водночас, застосування дохідного підходу при

страхуванні вимагає загального високого техніко -технологічного рівня сільськогосподарського виробництва, тому його використання в Україні на даному етапі сильно обмежене.

У світовій практиці страхування є високоефективним інструментом регулювання агропромислового виробництва та захисту інвестицій, які спрямовуються для залучення інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво. Як метод управління ризиками на рівні сільськогосподарського підприємства, воно має ряд особливостей, які слід враховувати. Зокрема, страхова послуга з аграрного страхування має високоризиковий і авансовий характер, передбачаючи сплату досить великих сум страхової премії на початку дії договору до настання страхового випадку. Саме тому сільськогосподарське страхування потребує участі держави. Відсутність державної підтримки в агрострахуванні практикується у Німеччині, Норвегії, Бельгії, тобто в країнах з низькою ризиковістю ведення аграрного виробництва.

Підходи, притаманні для побудови страхових механізмів аграрного страхування у різних країнах світу, базуються на моделюванні ризиків для біологічних систем. Вони значно відрізняються від традиційного моделювання майнових ризиків, оскільки біологічні системи володіють здібностями до адаптації по відношенню до різних типів небезпек, а також до відновлення після небезпек залежно від часу впливу останніх у певній фазі росту. При цьому аграрне страхування може бути як добровільним, так і обов'язковим. Обов'язкове страхування практикується рідко. Як правило, використовується добровільна форма за участю держави в частині оплати страхових премій або часткової компенсації втрат у разі реалізації тих чи інших ризиків.

Цілком зрозуміло, що такі природні небезпеки, як посуха, град, паводок можуть призвести до дуже серйозних виробничих втрат, тому в багатьох країнах держава активно втручається в ситуацію, намагаючись у такий спосіб зменшити проблеми, пов'язані з ризиками сільгоспвиробництва. Однак,

державних інтервенцій недостатньо для покриття збитків, і на перший план виходять питання розробки та впровадження систем і стратегій управління ризиками, які базуються на ринкових механізмах та відповідають правилам СОТ. Підтримка сільського господарства через механізм страхування належить до заходів “зеленої скриньки” і може втілюватися через фінансову участь уряду у програмах страхування доходів та гарантування безпеки доходів, а також через виплати (що здійснюються прямо або через фінансову участь уряду у програмах страхування врожаю) на відшкодування збитків від стихійних лих.

Наразі існує кілька підходів, за допомогою яких сільськогосподарські виробники можуть зменшувати втрати від дії ризиків. Ці підходи можна розділити на дві основні групи:

стратегії скорочення ризиків у господарстві;

стратегії передачі ризиків (повністю або частково) іншим суб'єктам господарювання (рис. 2.6).

Рисунок 2.6 – Основні підходи до регулювання впливу ризиків на діяльність сільськогосподарських виробників

Сучасне страхування аграрного виробництва є системою заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів підприємств, громадян, установ зв'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції у разі настання певних подій за рахунок спеціально створених грошових коштів.

Одним з факторів, що стримує розвиток страхування в сільському господарстві є суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком. Ця суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття при оптимальному розмірі страхових платежів. Якщо розмір страхової премії може здатися йому невиправдано великим, то він вимушений буде відмовитись від передачі частини ризиків страховику і зберегти їх у себе. Отже, існує проблема недооцінки страхувальником фінансової корисності страхових операцій та відсутності критеріїв і показників її визначення. Проблематичним є також надання страхувальником об'єктивної інформації про урожайність за минулі роки. Тож, якщо страховик не зможе об'єктивно оцінювати ризик, то він не зможе надати і адекватного страхового захисту.

Механізм аграрного страхування на рівні підприємства передбачає використання таких методів, як:

- страхування витрат, понесених господарством на виробництво культури;
- страхування майбутнього очікуваного врожаю культури;
- страхування майбутнього очікуваного доходу від виробництва культури.

Слід зазначити, що в Україні при страхуванні сільськогосподарських культур на даний час застосовують лише страхування витрат та страхування очікуваного врожаю. Страхування здійснюється відповідно до страхової вартості, тобто оціночної вартості предмета страхування, яка за згодою страховика та страхувальника вноситься до страхового договору. Залежно від предмету страхування страхова вартість визначається по-різному.

У випадку, коли предметом страхування є витрати, понесені і господарством на виробництво культури, страховою вартістю є сума планових витрат на виробництво культури (якщо страхова угода укладається до посіву культури) або сума фактичних витрат на виробництво культури (якщо страхова угода укладається після посіву культури). При цьому, підставою для звернення за отриманням страхового відшкодування є повна загибель посівів на всій або частині посівної площі.

У випадку, коли предметом страхування є майбутній очікуваний урожай культури, страховою вартістю є очікувана вартість майбутнього врожаю, тобто обсяг очікуваного врожаю, зазначений у договорі страхування, помножений на ціну реалізації, що зазначена в договорі страхування. Як правило, середня врожайність – це середній показник врожайності господарства за період від 3 до 7 попередніх років (зазвичай 5 років). Підставою для звернення за отриманням страхового відшкодування є недоотримання (або неотримання) врожаю культури, порівняно з гарантованим рівнем, зазначеним у договорі страхування.

Зазначимо, що протягом останніх десяти років в Україні склалися складні погодно-кліматичні умови, які, в першу чергу, наносять відчутну шкоду саме майбутньому врожаю сільськогосподарських культур. Так, високі весняні температури призводять до інтенсивного висихання верхнього шару землі і, як наслідок, до випадання рослин. Сільськогосподарським підприємствам доводиться пересівати мільйони гектарів посівів через їхню загибель. У південних регіонах України сильні вітри та пилові бурі призводять до видування ґрунту. Через додаткові витрати на пересів культур деякі господарства залишають значну частину землі необробленою.

Якщо ж предметом страхування є майбутній очікуваний дохід від виробництва культури, страховою вартістю є обсяг очікуваного доходу, зазначений у договорі страхування. Розрахунок очікуваного доходу відбувається за тим самим принципом, що й розрахунок страхової вартості очікуваного врожаю: береться середня врожайність господарства за певний

попередній період (мінімум 3 роки) та множитья на очікувану ціну реалізації. Відмінність страхування доходу від страхування врожаю полягає в тому, що недоотримання врожаю не завжди є підставою для звернення за отриманням страхового відшкодування, адже при нижчому врожаї могли зрости ціни на культуру, а відтак, дохід від виробництва цієї культури необов'язково буде нижчим від очікуваного. Отже, підставою для звернення за отриманням страхового відшкодування є недоотримання доходу від виробництва культури порівняно з рівнями, зазначеними в договорі страхування. В Україні наразі страхування доходу не застосовується, як наслідок, застрахувати можна лише витрати або майбутній врожай.

Видами страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур та витрат на їх вирощування є:

- комплексне страхування;
- страхування за індексом врожайності та погодним індексом;
- страхування за окремими ризиками;
- мультиризикове страхування.

Комплексне страхування – страхування сільськогосподарських культур, що підпадає під компенсацію 50% платежу державою. Сільськогосподарські культури, що страхуються за комплексним видом страхування: пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, соєві боби, льон, ріпак, соняшник, хміль, цукрові буряки. Тарифи встановлюються від 3 до 6 % залежно від зони вирощування, стану посівів та дотримання агротехнічних вимог вирощування. Франшиза береться від 0 до 30% в залежності від ризиків та за домовленістю сторін.

Даним договором передбачені такі ризики, як: заморозок, ожеледь, вимерзання; град або удар блискавки; землетрус; лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сель; пожежа, крім лісових пожеж; буря, ураган, буран; злива, повідь, паводок; посуха або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; розмноження шкідників рослин, притаманних Україні, а також хвороб; протиправні дії осіб, що

виражаються у крадіжках, хуліганських діях щодо рослинницьких насаджень, зруйнуванні покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей.

Страховання за індексом врожайності та погодним індексом – передбачає страхування падіння врожайності окремої сільськогосподарської культури відносно усередненого показника її врожайності в адміністративному районі країни за попередні 5-10 років (індексу врожайності), або страхування очікуваного врожаю на основі нормального індексу погодного параметру, що потрібний для забезпечення врожайності сільськогосподарських культур (погодного індексу).

Страховання за окремими ризиками – страхування за вибором страхувальника одного із ризиків, а саме: заморозку, ожеледі, вимерзання; граду або удару блискавки; землетрусу; лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю; пожежі, крім лісових пожеж; бурі, урагану, бурану; зливи, паводка; посухи або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; розвитку хвороб, розмноження шкідників рослин, притаманних країні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого з ризиків вище перерахованих; протиправних дій осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях щодо рослинницьких насаджень, зруйнуванні покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей.

Мультиризикове страхування – поєднання двох і більше ризиків перерахованих вище. Даний вид не передбачає відшкодування державою 50% компенсації платежу страхувальнику, так як в цьому виді страхування може застосовуватись індивідуальний договір страхування і певний набір ризиків за бажанням страхувальника.

Отже, господарства мають змогу вибрати варіанти страхування сільськогосподарських культур. Це особливо важливо з огляду на те, що останніми роками (крім 2008, 2013 та 2014 рр.) істотно зменшувалися показники врожайності сільськогосподарських культур. Відшкодування вартості втраченого врожаю, визначеної порівнянням урожаю з гектара в

поточному році із середнім показником за останні 5 років, досить суб'єктивне. Адже показники врожайності можуть бути низькими не лише через стихійні події, а й унаслідок безгосподарності, нестачі потрібних сортів насіння, органічних та мінеральних добрив, пестицидів, машин і механізмів, а також пального для своєчасного й повного виконання агротехнічного комплексу робіт. Водночас за умов реструктуризації сільського господарства нині вже здебільшого неможливо отримати дані щодо врожайності окремих культур за попередні роки в межах нових господарських формувань.

Нормативно-правове забезпечення страхування в Україні становлять ухвалені законодавчі та нормативні акти, що регулюють страхову діяльність як у цілому, так і за окремими її напрямками. Нормативно-правове забезпечення фінансового механізму аграрного страхування включає також тарифи, норми і нормативи та рекомендації.

Так, з 01.07.2012 р. набрав чинності Закон України № 4391 “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [57], яким врегульовано економічні відносини щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських виробників у разі настання страхових подій. На теперішній час до цього Закону видано низку підзаконних актів:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 813 “Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які надається компенсація вартості страхових платежів (премій)”. Цим документом передбачено, що державна підтримка надається аграріям у формі компенсації до 50% вартості страхового платежу [129].

2. Наказ Мінагрополітики України від 09.10.2012 р. № 611 “Про затвердження Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [108].

3. Наказ Мінагрополітики України від 30.10.2012 р. № 660 “Про деякі питання здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”[109].

4. Розпорядження Нацкомфінпослуг від 09.10.2012 р. № 1671 “Про затвердження Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”[134].

5. Розпорядження Нацкомфінпослуг від 30.10.2012 р. № 1968 “Про деякі питання здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”[135].

6. Розпорядження Держфінпослуг України від 30.12.2004 р. № 3259“ Про затвердження Методики визначення звичайної ціни страхового тарифу”[136].

У податковому обліку укладення договорів добровільного страхування сільськогосподарських ризиків, у тому числі сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, регулюється пп. 140.1.6 п. 140.1 ст. 140 Податкового кодексу[127]. При цьому, оскільки об'єктом страхування у такому договорі є ризик втрати врожаю конкретної сільськогосподарської культури або загибелі чи вимушеного забою тварин певного виду і віку, то витрати у вигляді страхового платежу відносяться до складу податкової собівартості саме цієї культури чи виду тварин. Витрати на страхування сільськогосподарських культур чи тварин, птиці, риби тощо відповідно до п.

138.4 ст. 138 Податкового кодексу визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації врожаю чи тварин, птиці, риби тощо.

Існуюча законодавча база є сприятливою для розвитку сектора страхування. Закони України "Про страхування"[58], “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, створили достатнє підґрунтя для формування ринку аграрного страхування в Україні. Внаслідок цього, підприємства, які мали договори страхування, отримали не лише компенсацію від держави, а ще й можливість користуватися недоступними

раніше кредитними ресурсами, навіть за умови відсутності кредитної історії чи ліквідної застави.

В Законі України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” було передбачено механізм субсидованого страхування, за якого держава відшкодовує сільськогосподарському товаровиробнику частку премії, сплаченої ним страховій компанії. Аналогічним чином у США функціонує Федеральна програма страхування врожаю, яка включає оплату з федерального бюджету 60% страхових премій і контролює перестрахування (як наслідок, застраховано 70% сільськогосподарських культур). В Іспанії фермерам надають субсидії для сплати страхових премій, контролюється перестрахування, надається допомога страховикам для страхування аграрних ринків. Вище зазначене здійснює Страховий аграрний пул (як наслідок, застраховано 80 % культур).

В Законі України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 2012 року зазначено, що всі державні аграрні програми (в т.ч. державні закупівлі за системою форвардних контрактів), повинні страхуватися через пул страхових організацій. Водночас, закон не надав чітких гарантій щодо державного субсидування програм страхування. Як наслідок, створення "Аграрного страхового пулу" не сприяло розвитку аграрного страхування. При цьому за умови отримання аграрним підприємством кредиту франшиза в компаніях Аграрного страхового пулу становила до 50% страхової суми, що робило страхування не вигідним, як для страхувальника, так і для кредитної організації. В результаті цього, очікуваного зростання аграрного страхового ринку не відбулося. Протягом останніх років рівень агрострахування в Україні залишається вкрай низьким та складає близько 5%, навіть за умови, що сільське господарство України інтенсивно розвивається із щорічним приростом у 6-8%. Пояснити це можна тим, що на ринку агрострахових послуг відсутня стратегія розвитку аграрного страхування та дієві механізми реалізації зазначених послуг.

Запровадження в Україні державної програми підтримки страхування сільськогосподарської продукції теоретично відкриває нові можливості для кожного з її учасників. Проте наявності описаних процедур, затверджених законодавчо, не достатньо для того, щоб механізм державної підтримки страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві працював безперебійно. По-перше, необхідно активно використовувати інформаційні ресурси для роз'яснення переваг страхування сільгосппродукції. По-друге, районні управління агропромислового розвитку повинні інформувати виробників про можливість та порядок отримання державної компенсації страхування аграрної продукції та вчасно збирати копії документів для передачі в обласні управління з метою формування реєстру та планування витрат бюджетних коштів. По-третє, через дорадчі служби, наприклад, слід донести інформацію про типові договори страхування, показати розрахунок страхової вартості, пояснити, як правильно проводиться обстеження посівів, визначити сутність франшизи, показати спосіб розрахунку страхового платежу і дій при настанні страхового випадку. По-четверте, страхові компанії, які бажають працювати з бюджетною підтримкою, мають активніше долучатися до участі в Аграрному страховому Пулі.

Специфіка побудови і оцінки ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму

Проблема забезпечення зростаючої потреби сільськогосподарських підприємств у необхідних обсягах кредитних ресурсів в умовах недостатності власних є вельми актуальною та потребує дослідження. Опрацювавши питання оцінки ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму, ми приєднуємося до думки тих вчених, які розглядають використання кредиту як передумову збільшення вартості додаткового продукту через продуктивне використання позичкового капіталу. Слушним вважаємо трактування взаємодії

банків і суб'єктів господарювання як процесу взаємного впливу один на одного через обмін ресурсами та взаємозв'язок між його учасниками не тільки для галузевих, але і макроекономічних процесів [111].

Теоретичні та практичні аспекти щодо специфіки побудови і оцінки ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму підприємств аграрного сектору економіки були опрацьовані у наукових працях українських вчених-економістів, проте все ще недостатньо дослідженими залишаються проблеми сутності кредитного механізму, його методів та інструментів, методик визначення ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму. Дане дослідження саме і сфокусовано на опрацюванні цих питань.

Цільові пріоритети фінансової політики щодо аграрного сектору економіки мають бути спрямовані на стійке зростання результативності аграрного виробництва, оскільки воно є підґрунтям формування продовольчої та, у певних межах, економічної безпеки держави, а також є системоутворюючим у національній економіці. Реалізація фінансової політики здійснюється за допомогою фінансового механізму, структурними підсистемами якого є фінансове забезпечення і фінансове регулювання. Однією з форм фінансового забезпечення в умовах ринкової економіки, є кредитування.

Базисом теоретико-методологічних засад оцінки ефективності кредитної складової фінансово-економічного механізму є дослідження трьох аспектів: 1) визначення кредиту як економічних відносин між позичальником і кредитором щодо надання ресурсів у тимчасове вільне користування [111; 99, с.13; 147, с.138]; 2) аналіз кредиту, як інструменту фінансово-кредитного механізму розвитку суб'єктів господарювання з метою забезпечення безперервності процесів суспільного відтворення через перерозподіл тимчасово вільної вартості [116; 155]; 3) дослідження умов і принципів банківського кредитування, а саме: цільового та ефективного використання, диференційованого підходу, достатності, доступності та своєчасності, строковості, платності, повернення і забезпечення терміновості та ін. [155; 20; 154].

Теорія і практика кредитного процесу базується на тому, що кредит є ефективною формою фінансового регулювання, яке проявляється на макрорівні через оптимізацію об'єму суспільного капіталу (за рахунок використання одних і тих самих ресурсів різними суб'єктами господарювання), на мікрорівні – фінансове забезпечення досягається через часткове покриття витрат окремого підприємства за рахунок кредитних коштів. Виходячи з цього, встановлення пріоритетності щодо процентної політики банківської системи може стримувати або активізувати процес надання кредитів, що в свою чергу, стримує або стабілізує, тобто, регулює процес виробництва сільськогосподарської продукції, і в кінцевому підсумку, впливає на розвиток аграрного сектору та економіки в цілому.

Для забезпечення умов ефективного кредитування аграрних підприємств необхідно враховувати чинники впливу на формування вартісних і структурних пропорцій капіталу та особливості сільськогосподарського виробництва. Перша група особливостей сільського господарства буде впливати на формування капіталу. Як правило, виробничий капітал, який є основною умовою забезпечення виробничої діяльності підприємств, формується через сферу товарного обігу. Сільське господарство не є виключенням, і тому, основна частина виробничого капіталу, а саме, певна частина його виробничих засобів (будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини, обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар та ін.), також формується через сферу товарного обігу. При цьому, необхідно зауважити, що, на відміну від промисловості, сільськогосподарське виробництво має справу з живими організмами рослинного і тваринного світу, які є основним об'єктом вкладення капіталу у сільському господарстві, фактором виробництва, а головним засобом виробництва є земля.

Економічний процес відтворення у сільському господарстві завжди тісно переплітається з природним. Саме тому, вагома частина засобів виробництва, яка призначена для споживання, створюється безпосередньо у галузі сільського господарства та за економічними законами функціонування і обороту капіталу входить у виробничий оборот, оминаючи сферу товарного обігу. Процес відновлення біологічних активів, тварин, багаторічних насаджень та ін. (формування

стада власним молодняком, вирощування садів, виробництво насіння, кормів та ін.) відбувається безпосередньо в натуральній формі і, як наслідок, процес відтворення значної частини виробленої сільськогосподарської продукції не набуває форми кінцевого продукту.

Враховуючи вищезазначене, для забезпечення нормального процесу відтворення капіталу та подальшого функціонування сільського господарства, виникає необхідність як у виробничому капіталі (матеріальних і грошових ресурсах), так і у надійних джерелах фінансування галузі. Короткострокове кредитування аграрного сектору економіки необхідно спрямовувати, в першу чергу, на створення сезонних запасів і витрат, які здатні зменшити негативні наслідки між сезонним розривом у вкладенні і отриманні коштів та забезпечити оптимальну структуру засобів сфери виробництва і сфери обігу.

Авансування власного капіталу у даний процес повинно бути мінімальним; така структуризація функціонування капіталу у сільському господарстві буде сприяти підвищенню ефективності виробництва [128]. Короткострокові кредити необхідні для покриття потреби у оборотному капіталі; довгострокові джерела фінансування (довгострокові кредити, у тому числі) повинні бути основою при розробці політики капіталовкладень, що націлені на вирішення перспективних стратегічних завдань. В цьому аспекті, при виникненні потреби у додатковому залученні капіталу, необхідно дотримуватися наступного правила: додаткові капітальні залучення мають бути задіяні тільки в тому разі, якщо вони створять додатковий позитивний ефект.

Кредитування як складова фінансово-кредитного механізму, повинно бути адекватним специфічним умовам сільськогосподарського виробництва, а своєчасне залучення капіталу до виробничого процесу у сільському господарстві, може усунути небезпеку його призупинення та покрити тимчасову нестачу фінансових ресурсів на придбання основних і оборотних засобів. Особливо важливим це стає при врахуванні таких галузевих відмінностей, як обмеженість процесу виробництва природними факторами, а саме, яскраво вираженою сезонністю (виникає потреба у додатковому сезонному кредитуванні), як залежність від кліматичних умов та інших природно-кліматичних факторів.

Необхідно підкреслити, що ці особливості сільського господарства є його органічною специфікою, змінюються лише за рівнем інтенсивності і часом настання. Все вищезазначене, а також такі організаційно-економічні особливості, як значний розрив між робочим періодом, періодом виробництва і періодом реалізації продукції, призводить до суттєвого коливання цін на сільськогосподарську продукцію, до нерівномірності та поганої прогнозованості формування доходів, які всебічно прив'язані до процесу реалізації продукції сільського господарства, що, в свою чергу, порушує стабільність надходження фінансових ресурсів. Крім того, саме особливості сільськогосподарського виробництва спонукають до термінового вирішення багатьох невідкладних завдань.

Зазначені вище чинники зумовлюють поряд з довгостроковим, необхідність у короткостроковому кредитуванні. При цьому власний капітал сільськогосподарських підприємств повинен бути основним джерелом забезпечення їх функціонування (принаймні, для досягнення рівня самоокупності виробництва), а додаткове залучення повинно бути спрямоване на подальший розвиток виробництва.

Необхідно зауважити, що визначення оптимальності структури капіталу у сільському господарстві ускладнюється тим, що за допомогою тільки кількісних методів не можна визначити пріоритетність власного капіталу, короткострокових чи довгострокових вкладень капіталу у той чи інший виробничий процес. Якісна характеристика пов'язана із тим, що за умови існування аграрного виробництва, як безпосередньої невід'ємної складової природного середовища, виробничі процеси не повинні ставити під загрозу екологічну безпеку кожної місцевості і держави.

Тому додаткові капіталовкладення в екологічну безпеку сільськогосподарського виробництва повинні стати пріоритетними на державному рівні та економічно вигідними і доцільними.

При визначенні інструментів фінансово-економічного механізму для сільського господарства слід враховувати такі його особливості: уповільнений оборот капіталу в аграрній сфері, сезонність реалізації багатьох видів продукції та суттєве коливання цін на неї, що призводять до нерівномірності процесів формування доходів,

прибутку та джерел поповнення власного капіталу. Ринкова економіка з її жорсткими конкурентними правилами, застосовуючи ціновий фактор як важіль впливу, знижує можливість самофінансування як основного джерела фінансування сільськогосподарських підприємств. Специфічною рисою сільського господарства є й те, що дана галузь, на відміну від інших, значною мірою залежить від кон'юнктури ринку імпортованих товарів для рослинництва і тваринництва, а тому коливання курсу гривні, недостатнє інформаційне забезпечення посилюють диспаритет цін у сільському господарстві, вимивають фінансові ресурси із галузі. Тому досить слушною є думка Андрійчука В.Г., про те, що найефективнішим рішенням для зменшення цього негативного впливу є банківське кредитування, за умови, що мінімальні виробничі запаси і кошти в розрахунках будуть сформовані за рахунок власних джерел, а понад цих розмірів, для покриття сезонних витрат будуть залучатися банківські кредити[4].

Довгострокове кредитування позитивно впливає на процес відтворення основних засобів. Так Попов В.М. вважає, що мінімальним терміном кредитування, який може позитивно вплинути на функціонування капіталу сільськогосподарських підприємств є п'ятирічний період [128]. Проте, в умовах порушення фінансової стійкості, визначальним для якої є достатній обсяг власного капіталу та інших довгострокових пасивів у сільськогосподарських підприємств, банки вважають сільськогосподарську галузь кредитноризикованою. Крім того, відсутність повноцінного ринку землі, ускладнення, а часом і унеможливлення використання готової продукції сільськогосподарського виробництва, як об'єкта застави, спонукає банки до підвищення кредитної ставки або не виправданого завищення вимог до об'єкта застави, щодо кредитування сільськогосподарських підприємств. Якщо ж банки погоджуються на зменшення відсоткової ставки, то паралельно намагаються знизити свій фінансовий ризик за рахунок вимоги ліквідної застави (нерухомість), не беручи до уваги інші активи (техніка, готова продукція тощо). Відомо, що відсоткова ставка за кредитом залежить від вартості грошових ресурсів на даний період часу та ризиків, з якими пов'язане кредитування. Через останні кредитна

ставка для сільськогосподарських підприємств встановлюється вищою у 1,2 – 2,5 рази, порівняно з її рівнем для підприємств інших галузей.

Надання кредитів напряму залежить від масштабів діяльності підприємств - великі підприємства мають переваги у залученні капіталу. Специфіка ж сільськогосподарської галузі полягає у превалюванні в ній середніх та малих підприємств. Крім того, такий ринковий фактор, як інфляційне очікування, обумовлює зменшення у обороті грошового капіталу. Як показує світовий досвід, зменшити негативний вплив ринкового фактора, підвищити ефективність регулювання імпорту сільськогосподарської продукції, забезпечити захист вітчизняного продовольчого ринку від міжнародної інтервенції низькоякісних сільгосппродуктів і знизити рівень банківських кредитних ставок для аграрних підприємств можливо завдяки державному фінансовому регулюванню, у тому числі методом державного пільгового кредитування, яке є одним із елементів фінансово-економічного механізму і кредитного механізму, в т.ч.

Основа функціонування фінансового механізму проявляється у кількісному визначенні суми коштів для відповідного фінансування (і кредитування у тому числі) соціально-економічного розвитку країни [116] Розглянемо основні підходи до інтерпретації поняття "кредитний механізм" (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до інтерпретації поняття "кредитний механізм"

Джерело	Сутність
Демченко О.В. [45, с. 146]	Кредитний механізм підприємства – це впорядкована сукупність форм і методів, за допомогою яких підприємство забезпечує себе необхідними грошовими коштами, перерозподіляючи їх між підрозділами на умовах фінансування або кредитування, досягає певного рівня стабільності і ліквідності, забезпечує рентабельну роботу, отримання максимального прибутку і вартості капіталу. ...економічне призначення кредитного механізму практично збігається з фінансовим, і полягає в перерозподілі ресурсів між різними ланками і сферами процесу відтворення з метою забезпечення його безперебійного функціонування тією лише відмінністю, що воно здійснюється на тимчасовій, платній і поворотній основі.

Вдовенко Л.О. [33]	Механізм банківського кредитування підприємницької діяльності аграрних підприємств є формою реалізації процедури кредитування, що здійснюється самостійно кожним комерційним банком на основі сформованої кредитної політики, ефективність якого визначається збігом економічних інтересів кредитора та позичальника і як наслідок досягнення кінцевої мети кожного суб'єкта кредитних відносин: для позичальника – зростання ефективності (прибутковості) підприємницької діяльності за рахунок позичених джерел, а для кредитора – отримання прибутку від кредитної операції без втрати потенційного клієнта на майбутнє.
Дем'яненко М. Я. [46, с.15]	Механізм кредитування виокремлюється як самостійний об'єкт дослідження, та окрема ланка господарського механізму в цілому.
Мочерний С. В. [107]	Кредитний механізм – це сукупність принципів, організаційних форм, законодавчих норм, методів і правил, спрямованих на управління кредитом.
Завадський Й. С. [56, с.157]	Кредитний механізм – сукупність принципів, організаційних форм, методів і правил, встановлених законодавством та спрямованих на забезпечення управління кредитом.
Криховецька З. М. [78]	Кредитний механізм - сукупність організаційно-економічних методів, форм, прийомів управління наявними ресурсами, за допомогою яких реалізуються функції та роль кредиту, напрями кредитної політики, яка виходить із загальнодержавних інтересів та інтересів окремих кредитних установ.
Підсосонна Я. Г. [126,с.140]	Методи кредитного механізму – це способи впливу кредитних відносин на функціонування кредитної системи та розвиток економіки. До методів кредитного механізму відносяться кредитне планування та прогнозування, управління кредитними ресурсами, контроль та нагляд за кредитним процесом.
Опарін В. М. [116, с.17]	Фінансово-кредитний механізм являє собою сукупність методів і форм, інструментів та важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства.
Крупка М. І. [79]	Фінансово-кредитний механізм включає в себе фінансово-кредитні форми, методи, важелі, правове, нормативне й інформативне забезпечення.

Враховуючи ґрунтовні дослідження науковців, вважаємо, що кредитний механізм сільськогосподарської галузі – це сукупність специфічних форм і методів,

важелів та інструментів, за допомогою яких банківські інституції забезпечують аграрні підприємства кредитними ресурсами, а держава регулює розвиток суб'єктів господарювання та економіки галузі. Кредитне забезпечення відбувається на ринкових засадах через ефективне використання тимчасово вільних коштів у суспільстві на основі прискорення їх кругообігу. Кредитне регулювання відбувається завдяки установленню пріоритетності щодо процентної політики банківської системи, яка може стримувати, або активізувати процес надання кредитів, що, в свою чергу, стримує або стабілізує, тобто, регулює виробничий процес. Як правило, кредитне забезпечення відбувається на ринкових засадах, а функцію кредитного регулювання бере на себе держава, якщо законодавством передбачається бюджетне кредитування аграрної галузі шляхом компенсації кредитної ставки при отриманні кредитів. Саме завдяки кредитному регулюванню держава стимулює збільшення обсягів кредитування.

Рисунок 2.7. – Схема дії кредитного механізму для підприємств аграрної галузі.

Побудова кредитної складової фінансово-економічного механізму у аграрному секторі економіки має специфіку комбінаторності кредитного забезпечення (через приватні кредитні інститути) та кредитного регулювання (через створення загальнодержавних фондів підтримки кредитування сільського господарства, методи пільгового кредитування). На рисунку 2.7 наведена схема кредитного

механізму для підприємств аграрної галузі.Формами забезпечення кредитного процесу є майнова та юридична(рис.2.7)

Якщо розглядати кредитний механізм як складову фінансово-економічного механізму, зауважимо, що специфічність його побудови у аграрному секторі економіки визначається такими формами регулювання кредитного процесу, як кредитування придбання агротехніки за партнерськими програмами, лізинговими кредитами, пільговим кредитуванням (за рахунок коштів держбюджету) та ін.

Методи кредитування повинні повністю враховувати специфіку сільськогосподарської галузі щодо формування, використання та відтворення капіталу, про які наголошувалося раніше.

Ефективність кредитної складової фінансово-економічного механізму залежить від визначеного переліку фінансових інструментів кредитування, дієвості та оптимальності їх впливу на соціально-економічний розвиток [116], а також цілеспрямованого вибору фінансових індикаторів ефективності процесу кредитування. Такими індикаторами вважаємо наступні показники:

- кредитовіддача,
- ефективність кредитування,
- коефіцієнт мультиплікації.

Кредитовіддача показує, який обсяг діяльності суб'єктів господарювання сільського господарства (у вартісному вимірі) приходить на одиницю кредитних ресурсів. Акцентуючи увагу на специфічних особливостях аграрного виробництва, необхідно зауважити, що для визначення кредитовіддачі суб'єктів господарювання сільського господарства вважаємо за доцільне використовувати показник виробництва валової продукції, тобто обсяг валової продукції у розрахунку на одиницю кредитних ресурсів, задіяних аграрними підприємствами. Позитивною є динаміка збільшення даного показника.

$$K_B = \frac{BBП}{КР}, \quad (2.5)$$

де K_B – кредитовіддача;

$BBП$ – обсяг виробництва валової продукції сільського господарства;

$КР$ – обсяг кредитних ресурсів, задіяних аграрними підприємствами.

Головний критерій оцінки доцільності одержання кредитів — це показник ефективності кредитування. Оцінка ефективності кредитних ресурсів, залучених суб'єктом господарювання, полягає у визначенні співвідношення між чистим прибутком, одержаним від використання об'єкта кредитування, і сумою кредиту.

$$EK = \frac{\Pi}{КР}, \quad (2.6)$$

де EK – ефективність кредитування;

Π – прибуток, одержаний від використання об'єкта кредитування;

$КР$ – обсяг кредитних ресурсів, задіяних аграрними підприємствами.

Для обґрунтованості прийняття рішення по кредитуванню, необхідно розраховувати також рівень окупності кредитування, тобто швидкості повернення позичальнику вкладених коштів, або періоду часу, необхідного для повернення одержаної суми кредиту.

Наступний показник - коефіцієнт мультиплікації, який показує співвідношення обсягу виданих пільгових кредитів і обсягу компенсації процентної ставки з бюджету.

$$M_k = \frac{Kn}{\Sigma Kcm}, \quad (2.7)$$

де M_k – коефіцієнт мультиплікації;

Kn – кредити пільгові;

Kcm – обсяг компенсації процентної ставки з бюджету.

Активізація банківського кредитування є основою для економічного розвитку та повинна забезпечити інтереси підприємств, банків і держави. Звуження доступу

до кредитних ресурсів стане перешкодою на шляху стабілізації фінансового стану суб'єктів господарювання. У період нестабільності вартості грошей на фоні високої інфляції, невизначеності курсової динаміки, забезпечити високо ризиковий напрям кредитування (яким є аграрний сектор економіки) без державної підтримки практично неможливо. Ефективність державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств характеризує коефіцієнт мультиплікації, який показує співвідношення обсягу виданих пільгових кредитів і обсягу компенсації процентної ставки з бюджету.

2.5 Специфіка побудови і оцінки ефективності інвестиційної складової фінансово-економічного механізму

Інвестиції займають важливу роль в забезпеченні ефективності функціонування економічної системи та всього суспільного виробництва, адже вони безпосередньо впливають на можливість економічного піднесення в довгостроковій перспективі. Інвестиційна активність відноситься до найважливіших показників економічної динаміки. Їх інтенсивністю визначається стан економіки. Не випадково інвестиційна діяльність, інвестиційний клімат, інвестиційну привабливість постійно знаходяться у полі зору фахівців, а саме обговорюються проблеми та шляхи інтенсифікації розвитку країни в цілому, її регіонів, галузей, окремих фірм [12].

Інвестиції як економічна категорія ввійшли у вітчизняну літературу і практику у 90-х роках ХХ століття, коли розпочалася ринкова трансформація суспільства. З розвитком ринкової системи господарювання з'ясуванню економічної сутності інвестицій надавалося все більше уваги, проте наукова думка й досі не дала універсального визначення інвестицій, яке б відповідало потребам теорії і практики господарювання. Це зумовлено, в значній мірі, великим смисловим діапазоном цієї багатогранної економічної категорії [13].

Франсуа Кене розглядав інвестиції як необхідні для виробництва витрати, що відбивають вартість товарів. При цьому представлені в грошовому вираженні інвестиції він розподіляв на основний і оборотний капітал, які відшкодовуються в

ціні товару [52].

Кейнс вважав що заощадження та інвестиції повинні бути однаковими тому, що кожне з них дорівнює перевищенню доходу над споживанням.

У вітчизняній літературі “інвестиції” – це вкладання капіталу з метою подальшого його збільшення.

Згідно Закону України “Про інвестиційну діяльність”, інвестиції – то всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Приріст капіталу в результаті його інвестування є компенсацією за ризик втрат від інфляції та недержання процентів від банківських вкладень капіталу. Джерелом приросту капіталу, основним мотивом інвестування є одержуваний прибуток.

Інвестиціями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права інтелектуальної власності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих ("ноу-хау");

права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;

інші цінності.

Механізм – це порядок процесу, вважаємо за доцільне покласти в основу інвестиційного механізму його стадії, які якраз і визначають першочерговість виконання завдань (рис. 2.8).

Проте основу інвестиційного механізму визначає інвестиційна політика, яка

задає вектор інвестиційного процесу – об’єкт та період інвестування, джерела інвестицій, нормативний коефіцієнт ефективності та період окупності.

Якщо інвестиційна діяльність – це складова економічної діяльності підприємства, то як і будь-який інший бізнес-процес, вона потребує визначення організаційно-економічних методів і форм управління всіма стадіями інвестиційних процесів на рівні підприємства, а отже використання інвестиційного механізму.

Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1].

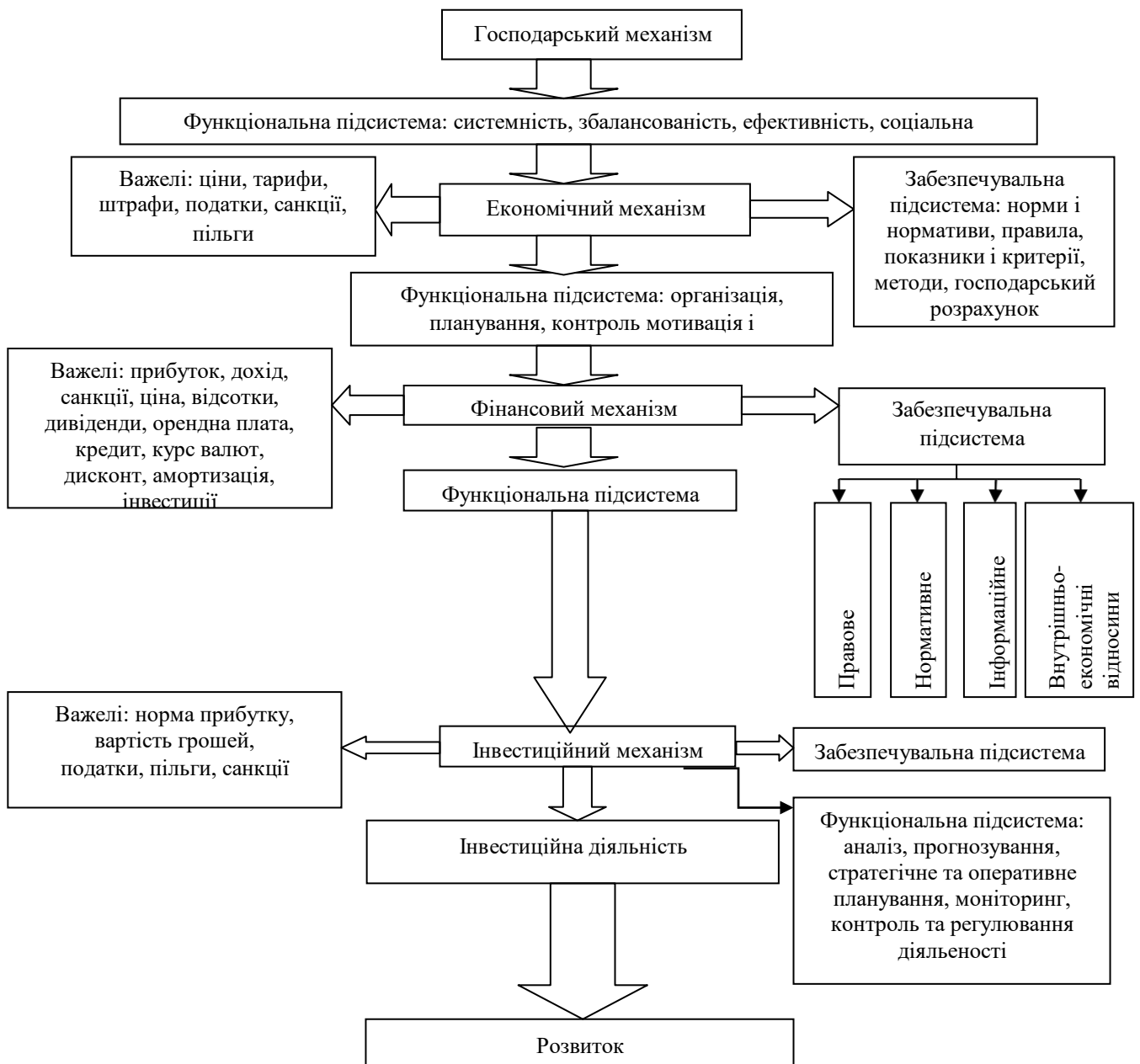

Рисунок 2.8 – Інвестиційний механізм в економічній системі

* Джерело: побудовано за [120].

В основі інвестиційної діяльності лежать приріст нагромаджень – витрати – приріст капітального майна – прибуток – інвестиції (нагромадження) [8].

Інвестиційна діяльність складається з трьох основних етапів:

Перший етап – це формування ресурсів (накопичень).

Другий етап інвестиційної діяльності охоплює вкладення – приріст капітального майна (капітальних вартостей). Цей етап характеризується перетворенням інвестицій та появою нової споживчої вартості.

Третій етап – приріст капітальних вартостей – прибуток. На цьому етапі має реалізовуватись кінцева мета інвестиційної діяльності – одержання прибутку від інвестування. Отримання достатнього прибутку та приросту капіталу є цільовою установкою інвесторів [30].

Інвестиційна діяльність, як єдність процесів вкладення ресурсів та отримання доходів, ефективніше здійснюється на підставі рівноваги інвестиційного попиту та інвестиційної пропозиції.

Інвестиційний попит – це, з одного боку, платоспроможна потреба в інвестуванні, а з іншого, це інвестиційний потенціал, тобто акумульований дохід [8].

Інвестиційна пропозиція охоплює об'єкти інвестування, до яких відносяться знову створені основні фонди та засоби у всіх галузях і сферах економіки, цінні папери, цільові грошові заощадження, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права [8].

Інвестиційний цикл — це комплекс заходів від моменту прийняття рішення про інвестування до завершальної стадії інвестиційного проекту.

Інвестиційний цикл складається з трьох основних періодів [12]:

- передінвестиційна фаза;
- фаза інвестицій – власні витрати, вкладення коштів;
- експлуатаційна фаза – відшкодування витрачених коштів.

З точки зору відтворювальних функцій інвестиційний цикл має дві задачі: забезпечувати заміщення зношувальних факторів виробництва і, тим самим, підтримувати стабільність надходжень в господарський оборот, насамперед, відтворювальних ресурсів, а також створити нові можливості росту та збільшення

реального багатства.

Сукупність циклів, що повторюється – це інвестиційний процес. Інвестиційний процес відбиває всі стадії (фази) відтворювального процесу: виробництво, розподіл, обмін, споживання, але тільки з боку руху інвестиційних благ.

Інвестиційний процес включає в себе елементи :

- мотивація інвестиційної діяльності;
- державне регулювання інвестиційної діяльності;
- планування – визначення державних пріоритетів, індикативне планування;
- прогнозування і проектування;
- забезпечення інвестицій матеріально-технічними ресурсами;
- освоєння інвестицій – будівництво об'єкта „під ключ” підрядними організаціями;
- кінцева задача об'єкта в експлуатацію.

Інвестиційному процесу в сільському господарстві притаманні всі ознаки системи: йому притаманні суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єктами можуть бути сільськогосподарські підприємства, які будуються, реконструюються або розширюються) і зв'язок між ними (інвестування з метою отримання інвестиційного доходу).

Інвестиційні рішення можуть прийматися лише за наявності відповідних фінансових джерел. У противному разі інвестор може стати неплатоспроможним з усіма наслідками, які з цього випливають.

Однією із найважливіших проблем при здійсненні інвестиційної діяльності є її фінансове забезпечення, яке має забезпечити:

- реалізацію інвестиційних проектів у запланованому обсязі;
- оптимальну структуру інвестицій і необхідних платежів (податків, відсоткових виплат по кредиту тощо);
- зниження ризиків проектів;
- необхідне співвідношення власних і позикових коштів [32].

Всі види інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання здійснюються за рахунок інвестиційних ресурсів. Інвестиційні ресурси являють собою всі види

фінансових активів, що залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування.

Джерела фінансування інвестиційної діяльності – це джерела виникнення цінностей, які вкладаються в об'єкти інвестування. Від підбору джерел фінансування залежить не тільки життєздатність інвестиційної діяльності, а й розподіл кінцевих доходів, ефективність використання авансованого капіталу, фінансова стійкість підприємства, що здійснює інвестування. Склад і структура джерел фінансування інвестицій залежать від діючого механізму господарювання підприємства [19].

Найістотнішим фактором інвестиційної діяльності є наявність фінансових ресурсів. Це перша умова формування інвестиційних планів і, водночас, основне обмеження. З оцінювання обсягів наявних ресурсів починається інвестиційне планування, і за цими ресурсами перевіряється реальність уже розробленої інвестиційної стратегії.

Згідно Закону України “Про інвестиційну діяльність” інвестиційна діяльність може здійснюватись за рахунок різних джерел(рис. 2.9):

- власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха; грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);
- позичкових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);
- залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);
- бюджетних інвестиційних асигнувань;
- безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

Головним джерелом відтворення основних засобів є амортизаційні відрахування і прибуток. Саме завдяки їм підприємство може здійснювати не лише просте, а й розширене відтворення цього ресурсу. Прийнято вважати, що амортизаційні відрахування є джерелом здійснення простого відтворення основних засобів. Проте, вони нерідко можуть стати і джерелом розширеного відтворення у

випадках, коли підприємству ще немає потреби замінювати працюючі основні засоби, а отримані суми амортизаційних відрахувань завдяки введенню прискореної амортизації є досить значними і можуть бути використані для придбання додаткової кількості основних засобів [30].

Власні джерела інвестицій характеризують загальну вартість коштів підприємства, що забезпечують його інвестиційну діяльність і належать йому на правах власності.

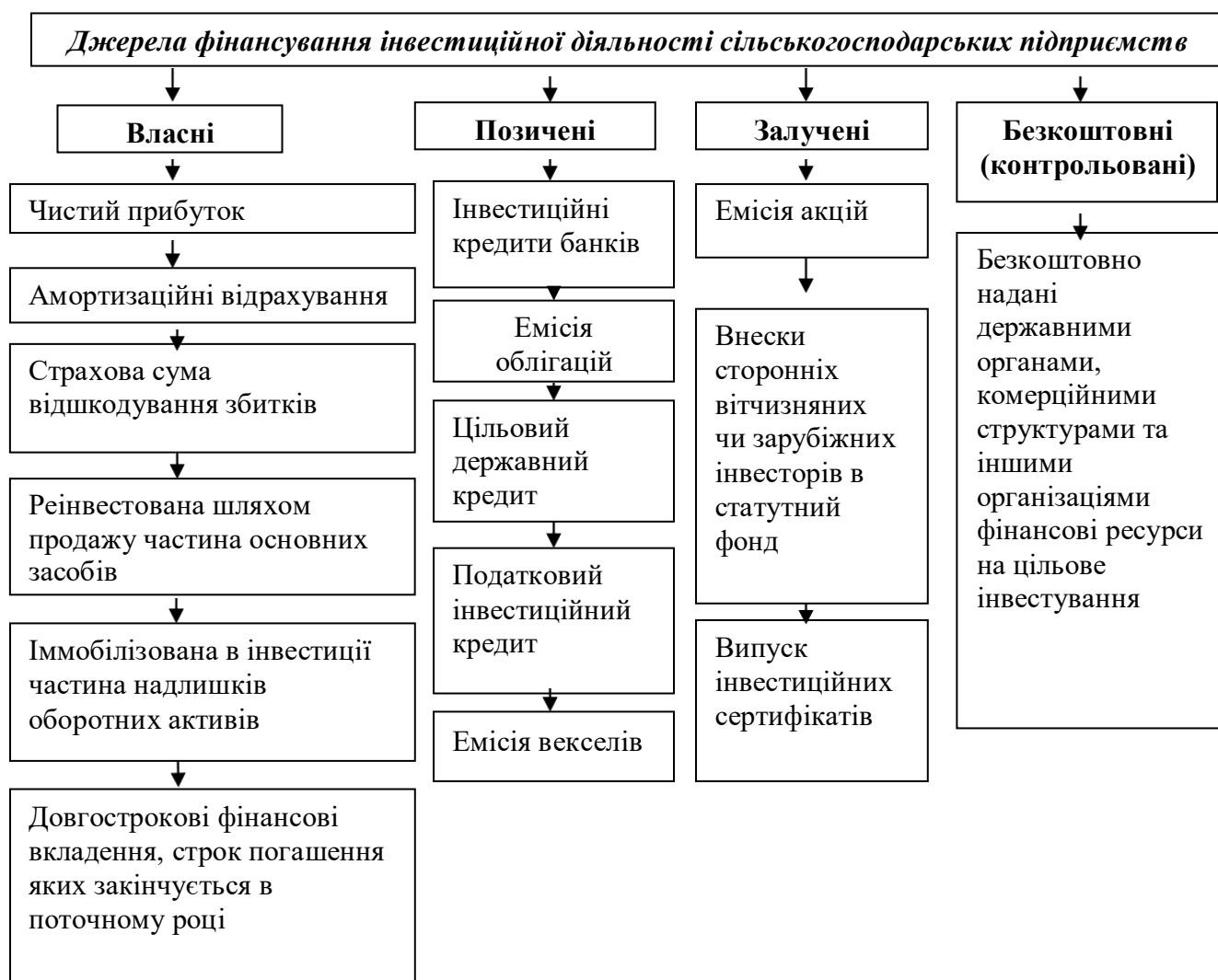

Рисунок 2.9 – Класифікація джерел фінансування інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

* Джерело: побудовано за [81].

Основним джерелом фінансових ресурсів на діючих підприємствах є вартість реалізованої продукції (наданих послуг чи виконаних робіт), різні частини якої в

процесі розподілу виручки приймають форму грошових доходів і накопичень. Таким чином, власні фінансові ресурси формуються, головним чином, за рахунок прибутку від основної та інших видів діяльності та амортизаційних відрахувань.

Реінвестований прибуток підприємств є одним із найбільш дешевих джерел фінансування інвестицій, оскільки його використання дозволяє уникнути додаткових витрат, пов'язаних з виплатою відсотків по кредитах чи витрат, пов'язаних з випуском цінних паперів. У якості власних фінансових ресурсів можуть виступати кошти, отримані як відшкодування збитків від аварій чи стихійного лиха, а також грошові нагромадження та заощадження громадян і юридичних осіб. До інших власних джерел відносять планові нагромадження, економія від зниження собівартості, мобілізація внутрішніх ресурсів, кошти від продажу вибулих (зайвих) основних засобів, а також від продажу цінних паперів [30].

Іншим джерелом фінансування інвестиційної діяльності виступають залучені кошти, тобто фінансові кошти, які не належать інвестору, але приймають участь у господарському обороті підприємства. До залучених коштів відносять надходження від продажу акцій, а також пайові та інші внески громадян і юридичних осіб.

Ще одним джерелом фінансування інвестиційної діяльності виступають позикові кошти, тобто фінансові ресурси, які підприємство обов'язково повинно повернути. До позикових коштів належать банківські та державні кредити і позики, облігаційні позики тощо.

Використання позикового капіталу може інколи мати свої переваги: на відміну від дивідендів, які є розподілом прибутку, проценти за користування кредитами вважаються затратами, отже, не оподатковуються; крім того, заборгованість вигідна у період підвищення темпів інфляції, оскільки виплати за борговими зобов'язаннями здійснюються коштами меншої купівельної спроможності. Мінусами позичкового капіталу є те, що із збільшенням його питомої ваги підвищуються суми сплати процентів, а це зменшує прибутковість його використання.

Інвестиційна діяльність також може здійснюватись за рахунок бюджетних інвестиційних асигнувань. Традиційно фінансування капітальних вкладень здійснювалось переважно за рахунок бюджетних коштів. Але збільшення дефіциту

державного бюджету не дає надії розраховувати на розв'язання інвестиційних проблем за рахунок централізованих джерел фінансування.

Джерелом фінансування інвестиційної діяльності можуть виступати також благодійні та безоплатні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян.

Співвідношення видів фінансування інвестиційної діяльності (в тому числі співвідношення зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування) формує структуру капіталу підприємства. Фінансова політика кожного підприємства повинна бути спрямована на оптимізацію цього співвідношення та забезпечення раціональної структури капіталу [14].

Власні джерела інвестицій підприємства у порівнянні з залученими та позиковими характеризуються простотою і швидкістю залучення, високою віддачею за критерієм норми прибутковості капіталу, оскільки не вимагають сплати позикового відсотка у будь-яких його формах. Використання власних ресурсів істотно знижує ризик неплатоспроможності й банкрутства підприємства і при цьому управління цілком зберігається в руках його власників. Разом з тим власні джерела обмежені, не дозволяють значно розширити інвестиційну діяльність за сприятливої кон'юнктури ринку. Недостатність зовнішнього контролю за ефективністю використання власних інвестиційних ресурсів за некваліфікованого управління ними може призвести до важких фінансових наслідків для підприємства.

Важливим джерелом інвестиційних ресурсів є амортизація. Використання амортизаційних відрахувань для оновлення основного капіталу є більш ефективним, ніж можливості використання прибутку на ці цілі. Річ у тім, що прибуток може використовуватись на інвестиційні цілі лише за бажанням керівництва або власників підприємства, і будь-яких законів, які зобов'язують спрямовувати частину прибутку на відновлення основних фондів, в Україні не існує. Натомість зміст та призначення амортизації полягає в тому, що її не можна використати на інші потреби, окрім капіталовкладення [12].

Зовнішні джерела формування інвестиційних ресурсів (позикові і залучені) мають у порівнянні з внутрішніми такі позитивні характеристики, як високий обсяг

можливого їх залучення, більш жорсткий зовнішній контроль за ефективністю інвестиційної діяльності та реалізацією внутрішніх резервів її підвищення. Проте існують проблеми щодо їх залучення й оформлення: більш тривалий період залучення, необхідність надання відповідних гарантій (на оплатній основі) щодо застави майна [13].

На сучасному етапі оптимальним інструментом інвестиційної політики держави та комерційних банків є фінансовий лізинг.

Ефективний вплив лізингу на процес відтворення основних фондів і нормалізацію фінансово-економічного стану сільськогосподарських товаровиробників пояснюється наявністю певних переваг цієї форми економічних відносин. Кредитування у формі машин та устаткування, на відміну від грошового кредиту, зменшує ризик неповернення коштів, оскільки за лізингодавцем зберігається право власності на передане майно, тобто лізингове майно виступає як застава.

Серйозно та ефективно лізингом сільськогосподарської техніки може займатися тільки потужна лізингова компанія з розгалуженою мережею філіалів, що має можливість фінансувати інші компоненти технології і здійснювати збут сільськогосподарської продукції. Інший шлях – це творення лізинговою компанією мережі власних підконтрольних сільськогосподарських підприємств і передача їм техніки на умовах лізингу [11].

В аграрному секторі економіки України лізингові операції державних та інших лізингових компаній не мають особливого попиту, що суперечить загальносвітовій практиці, вони займають лише 10%. Якщо ж забезпечити приватним лізинговим компаніям відповідні стартові умови для розвитку, то лізинг матиме великі перспективи, насамперед в аграрному секторі економіки [15].

У сільськогосподарських підприємств у процесі господарської діяльності через нестачу власних ресурсів виникає необхідність отримання кредиту банку для поповнення оборотних фондів, придбання основних засобів виробництва, запровадження нових технологій.

Проблема кредитування сільськогосподарського виробництва залишається

актуальною, оскільки своєчасне залучення кредитних ресурсів для здійснення виробничого процесу страхує від ризику його зупинки або уповільнювання.

Отже, на сьогоднішній день, основним джерелом фінансування інвестиційної діяльності підприємств залишаються власні кошти. Попри всі переваги використання цього джерела, його обсяги є досить обмеженими для повноцінного оновлення дуже застарілої за останні роки матеріально-технічної бази. Тому наростає потреба збільшення обсягів зовнішніх джерел для фінансування інвестиційної діяльності. Ними можуть бути:

залучення довгострокових кредитів банків з використанням міжнародного досвіду іпотечного кредитування та проектного фінансування;

вихід на внутрішній фондовий ринок через випуск облігацій або на міжнародний фондовий ринок з випуском єврооблігацій та депозитарних розписок;

швидке оновлення основних засобів виробництва за допомогою лізингових операцій (для малих і середніх підприємств) [13].

Всі ці заходи, за умови вирішення правових і організаційних проблем по кожному з них на державному рівні, можуть суттєво підвищити рівень фінансування інвестиційної діяльності і, таким чином, значно оновити матеріально-технічну базу вітчизняних підприємств та покращити їх конкурентоспроможність на внутрішньому та світовому ринках.

Отже, інвестиції займають центральну роль в забезпеченні ефективності функціонування економічної системи та всього суспільного виробництва, адже вони безпосередньо впливають на можливість економічного піднесення в довгостроковій перспективі. Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Сутність інвестиційної діяльності сільськогосподарських формувань полягає в пошуку джерел інвестування, організації цілеспрямованого руху потоків інвестиційних ресурсів (передусім фінансових) та управлінні ними з метою отримання економічних вигод.

Джерелами інвестування можуть бути:

власні фінансові ресурси інвестора;

позичкові фінансові кошти інвестора;

залучені фінансові кошти інвестора;
бюджетні інвестиційні асигнування;
безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян.

На підвищення ефективності використання активів сільськогосподарських формувань можуть впливати як внутрішні, так і зовнішні чинники. До внутрішніх належать технічні, технологічні, соціально-економічні, екологічні, організаційні та фінансові. До зовнішніх політична і соціально-економічна ситуація в країні або ж у регіоні; стан та напрями аграрної політики; наявність відповідної законодавчої бази; інфляційні процеси; кредитні ставки; податкове навантаження тощо [13].

Активізація інвестиційної діяльності може здійснюватися за умов сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, освоєння нових технологій, сучасних методів організації й управління інвестиційними ресурсами як на рівні окремих сільськогосподарських формувань, так і на рівні сільськогосподарської галузі регіону загалом.

Сутність інвестиційної стратегії підприємств – розробка системи довгострокових цілей інвестиційної діяльності підприємств з метою зайняття ними на ринку конкурентоспроможної позиції та реалізації завдань перспективного розвитку.

Розробка стратегії управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарського підприємства повинна базуватися на:

- визначенні орієнтирів та перспектив довгострокового розвитку інвестиційної діяльності на підприємстві;
- визначенні цілей і проміжних підцілей у конкурентних напрямках інвестиційної діяльності;
- реалізації інвестиційної стратегії задля досягнення поставленої мети;
- коригуванні інвестиційних проектів з урахуванням змін ситуації на інвестиційному ринку [13].

Стратегічне управління інвестиційними процесами в сільськогосподарському підприємстві залежить від:

- рівня професійної підготовки керівного складу і фахового рівня спеціалістів, їх уміння ставити реальні стратегічні цілі і реалізовувати інвестиційні можливості;
- уміння професійно аналізувати, планувати та реалізовувати інвестиційні проекти завдяки стратегічному та оперативному управлінню ними;
- можливостей підприємства формувати інвестиційні ресурси, використовувати всі резерви інвестиційного потенціалу та залучати інвесторів до виконання інвестиційних проектів [15].

Розробляючи інвестиційну стратегію, важливо оцінити потенційні можливості формування власних і залучених інвестиційних ресурсів з урахуванням перспектив розвитку підприємства. Вона повинна бути узгодженою з загальною стратегією розвитку сільгосп підприємства, що дасть змогу реально окреслити стратегічні напрями інвестиційної діяльності та сформулювати заходи з забезпечення реалізації такої стратегії.

Напрями досягнення поставлених стратегічних цілей інвестиційної діяльності повинні включати такі важливі етапи:

- аналіз інвестиційної діяльності та перспективне прогнозування;
- постановка кінцевої мети;
- постановка проміжних цілей і підцілей досягнення кінцевої мети;
- оцінка результатів досягнення проміжних цілей, підцілей, а також кінцевої мети.

Головною умовою реалізації програми стратегічного розвитку сільськогосподарського підприємства є реальне інвестування, яке забезпечує вищий рівень прибутковості; сталий грошовий потік; ліквідність виробленої продукції та сировини.

Основними формами реального інвестування є нове будівництво, реконструкція, модернізація, оновлення машинно-тракторного парку, придбання матеріальних оборотних активів, інноваційне інвестування в сучасні технології тощо. Вибір конкретної форми реального інвестування залежить від можливостей підприємства формувати інвестиційні ресурси і тісно пов'язаний з політикою управління реальними інвестиціями [6].

Формування інвестиційної програми повинне враховувати рівень дохідності, ризику і ліквідності при забезпеченні реалізації інвестиційної стратегії підприємства.

Розробка програми реалізації інвестиційних проектів повинна передбачати збалансованість кінцевої мети з окремими цілями і підцілями. Основними цілями інвестиційних проектів є:

- забезпечення приросту обсягу виробленої продукції підприємством завдяки впровадженню нових технологій,
- зниження собівартості та збільшення прибутковості,
- вирішення соціальних та екологічних завдань.

Після побудови інвестиційної програми здійснюється управління реалізацією окремих реальних інвестиційних проектів. Їх мета – забезпечити своєчасне повернення вкладених коштів та отримання запланованих прибутків. Для цього здійснюється оперативне планування інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства, яке встановлює обсяги, терміни та виконавців окремих програмних завдань на основі розробки календарного плану її реалізації.

Досягнення результативності в інвестиційній діяльності базується на техніко-економічних розрахунках, використанні економіко-математичних методів та інформаційних технологій, а також на ефективних управлінських рішеннях [19].

Організаційне забезпечення передбачає наявність на підприємстві структурних підрозділів, які повинні забезпечувати розробку і прийняття рішень щодо управління інвестиційним процесом і нести повну відповідальність за реалізацію прийнятих рішень.

Найефективнішою організаційною структурою управління інвестиційною діяльністю підприємства є така, в основі якої перебуває центр відповідальності і в складі якої є структурний підрозділ, керівник якого повністю відповідає за ефективне використання інвестиційних ресурсів і отримання запланованого прибутку.

Інвестиції відіграють ключову роль в реалізації структурних зрушень в економіці Сільське господарство отримує виробничі ресурси від 80 галузей і

постачає свою продукцію в 60 галузей. В даній сфері виробляється майже 50% кінцевого продукту і сконцентровано біля 65% виробничих основних фондів та 60% чисельності робітників [39].

Погіршення фінансування сільськогосподарських підприємств та невдале реформування цієї галузі в Україні погіршили стабільність забезпечення продовольчого ринку, зумовили зменшення виробництва тваринницької продукції та зростання цін на всі види продуктів харчування. За цих умов галузь потребує глибоких наукових досліджень та нової державної політики, направленої на створення сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності в сільському господарстві регіонів, збільшення капітальних вкладень в аграрну сферу економіки, що, на цій основі, значно покращить продовольчу безпеку країни.

Основною метою інвестиційної діяльності є забезпечення найбільш ефективної реалізації інвестиційної стратегії компанії (фірми), підприємства на окремих етапах її розвитку [13].

Згідно з метою інвестиційної діяльності підприємство у ринкових умовах вирішує три типи інвестиційних завдань: по-перше, вибір інвестиційних проектів і розміщення капіталів згідно з обраними проектами; по-друге, оптимізацію і безперервне коригування структури капіталу фірми шляхом залучення джерел зовнішнього фінансування (емісія цінних паперів, кредити банків) та, по-третє, формування нагромаджень та розподіл дивідендів, оптимізацію пропорцій між інвестиціями та дивідендами. Методи виконання вказаних завдань і визначають усі показники процесу інвестування (основного етапу інвестиційної діяльності) кожної конкретної фірми [13].

Оцінка ефективності інвестицій займає центральне місце в процесі обґрунтування та вибору можливих варіантів вкладення засобів в операції з реальними активами. У практиці ринкових відносин найчастіше трапляється наступна класифікація ефективності:

- економічна (може визначатися на рівні підприємства, галузі, економіки держави в цілому), що враховує затрати і результати, пов'язані з реалізацією інвестиційного проекту, показники якої виходять за межі прямих фінансових

інтересів його учасників та допускають їх грошову оцінку;

- комерційна (фінансова), що відображає фінансові наслідки реалізації проекту для його учасників (сторін). При цьому інші наслідки не враховуються;

- бюджетна, що визначає наслідки (затрати і результати) для бюджетів різного рівня (державного, регіонального, місцевого) [70; 132].

В основі розрахунку ефективності інвестицій лежать певні критерії та методи.

Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів – це способи визначення доцільності довгострокового вкладення капіталу в різні об'єкти (проекти, заходи) з метою оцінки перспектив їх прибутковості й окупності [59].

Критеріями для обґрунтування ефективності інвестиційного проекту можуть бути максимум прибутку чи доходності, мінімум трудових затрат, часу для досягнення мети, частка ринку, якість продукції, безбитковість та інші критерії.

Критерії, що використовуються для оцінки інвестиційних проектів, повинні відображати головні аспекти та умови їх застосування. При всій їх різноманітності вони об'єднуються в такі групи: фінансово-економічні, нормативні, ресурсні та інші [59].

Ефективність інвестицій характеризується системою показників, що відображають співвідношення пов'язаних з інвестиціями витрат і результатів, що показують економічні переваги одних інвестицій над іншими. Показники ефективності інвестицій можна класифікувати за такими ознаками [17]:

1. За видом узагальнюючого показника, що виступає як критерій ефективності інвестицій:

абсолютні, в яких узагальнюючі показники визначаються, як різниця між вартісними оцінками результатів і витрат пов'язаних з реалізацією проекту;

відносні, в яких узагальнюючі показники визначаються, як відношення вартісних оцінок результатів проекту до сукупних витрат на їх отримання;

часові, якими оцінюється період окупності інвестиційних витрат.

2. За методами зіставлення різночасних грошових витрат і результатів:

статичні, в яких грошові потоки, що виникають в різні моменти часу оцінюються як рівноцінні;

динамічні, в яких грошові потоки, що викликані реалізацією проекту приводяться до еквівалентної основи шляхом їх дисконтування забезпечуючи порівнянність різночасних грошових потоків.

Економічна ефективність інвестицій являє собою загальну економічну категорію для будь-якого виду підприємницької діяльності. Вона визначається зіставленням економічного результату (вигод від бізнесу) з витратами на досягнення цього результату.

Критерій економічної ефективності відображається такою формулою:

$$K_e = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \min}, \quad (2.15)$$

де K_e - критерій економічної ефективності;

$E \rightarrow \max$ - економічний результат, що максимізується;

$B \rightarrow \min$ - витрати на досягнення економічного результату, що мінімізуються [69].

Крім вищеперерахованих показників ефективності, інвестиційна діяльність впливає і на соціальну сферу, що не знаходить свого відображення, як в показниках ефективності, так і в трактуванні даного поняття.

Оцінка ефективності інвестиційної діяльності займає центральне місце в процесі обґрунтування та вибору можливих варіантів вкладення засобів в операції з реальними активами. На жаль, при цьому, дуже мало приділяється уваги соціальній ефективності інвестиційної діяльності.

“Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами...” [4] чи “... співвідношення показників результату (ефекту) і витрат (або суми ресурсів), використаних для його досягнення”[38]. Борисов А. Б. доводить, що “...ефективність – це результативність процесу, операції, проекту, яка визначається як відношення ефекту, результату до витрат, які обумовили його отримання”. За М. Я. Дем’яненком дана категорія “... характеризує результат діяльності відносно

витрат”.

Таким чином, більшість вчених-економістів розглядають ефективність, як порівняння отриманого результату від будь-якої діяльності з понесеними витратами. Натомість ефект є загальним результатом діяльності. Загальним принципом оцінки ефективності є співставлення ефекту (результату) й витрат.

В більшості випадків, під результатом інвестиційної діяльності розуміється лише прибуток, що, на нашу думку, відображає лише економічний ефект від здійснення інвестицій, і не враховується соціальний ефект від їх реалізації. Проте, саме соціальний ефект від здійснення інвестицій, особливо в сільському господарстві, є дуже важливим.

Соціальна ефективність – відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства.

Соціальна ефективність відображає поліпшення соціальних умов життя людей та є похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто. Тому часто вживають термін "соціально-економічна ефективність".

На нашу думку, ефективність інвестицій не слід розділяти на економічну та соціальну, оскільки вони перебувають в органічній єдності.

Проте, на практиці, при розрахунку ефективності інвестиційної діяльності підприємств визначається і враховується здебільшого економічна складова, а соціальна, переважно, не береться до уваги. Ефективний, з економічної точки зору об'єкт, може виявитися неефективним із соціальної точки зору. Так, Андрійчук В. Г. пропонує, що "... при вимірі ефективності інвестиційної діяльності підприємства основна увага повинна бути сконцентрована на визначенні ефективності окремих інвестиційних проектів" [100]. Справді, шукати соціальну ефективність в проектах фінансових інвестицій непотрібно, так як вони їх і не передбачають.

Соціальний результат знаходить вираження у забезпеченні кращих умов життя. Економічний ефект, досягнутий у певному інвестиційному циклі, полягає в тому, що скорочення часу для задоволення одних потреб дає суспільству економічний виграв і можливість задовольнити інші, більш високі потреби,

включаючи потребу у вільному часі.

Критерієм оцінки соціальної ефективності інвестиційної діяльності на макроекономічному рівні виступає пропорція між фондами споживання та нагромадження, тобто між виробництвом споживчих товарів у загальному обсязі виробництва за певний період часу та засобами виробництва. У розвинутих країнах світу частка фонду споживання у валовому внутрішньому продукті становить близько 70%, а фонду нагромадження – 30%. Зменшення частки фонду споживання та відповідне збільшення частки фонду нагромадження свідчить про зменшення соціальної ефективності.

Підвищення життєвого рівня населення об'єктивно зумовлює зростання обсягу та якості національного багатства на основі нагромадження. Формами його прояву є взаємозв'язок величини виробничого нагромадження і розмірів споживання населенням, безперервне зростання й удосконалення функціонуючих основних засобів, збільшення кількості зайнятих працівників, і вдосконалення структури сукупного виробника, примноження національного багатства, підвищення життєвого рівня населення.

Економічні цілі реалізуються за рахунок нової додаткової праці, створюваної зростанням ефективності виробництва; соціальні – зумовлені розширенням споживчих благ, вільного часу, розвитком людської особистості.

Рівень задоволення економічних та соціально-побутових потреб селян за останні п'ятнадцять років значно знизився. Саме тому головне завдання у соціальній сфері полягає у зростанні доходів населення та зменшенні диференціації між доходами сільського та міського населення, що можливо досягнути за умови ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарського виробництва і державної підтримки.

У соціальному середовищі, як у дзеркалі, відбивається стан економіки країни, її соціальні та економічні відносини. Тому ефективність інвестиційної діяльності, позитивно впливаючи на національну економіку, прямо та опосередковано впливає і на підвищення соціального стану в країні.

Соціально-економічна ефективність нагромадження визначається

співвідношенням між темпами зростання фонду нагромадження та реальних доходів населення.

Таким чином, можна зробити висновок про пряму залежність між економічною та соціальною ефективністю інвестиційної діяльності. На нашу думку, їх слід об'єднати в одне визначення. Таке визначення повинно відображати сутнісні риси елементів соціальної та економічної ефективності інвестиційної діяльності.

Більшість авторів поділяють ефективність на економічну, соціальну та екологічну, при цьому деякі з них вважає екологічну ефективність складовою частиною соціальної. Ми вважаємо, що ефективність інвестиційної діяльності слід поділяти на економічну та соціальну, з урахуванням екологічної ефективності, як складової частини соціальної. Та, попри такий поділ ефективності інвестиційної діяльності, в теорії та на практиці надалі продовжують характеризувати ефективність інвестицій через співвідношення витрат і результатів, що показують економічні переваги одних інвестицій над іншими, причому, розуміючи під результатами лише прибуток.

Опрацьовані нами літературні джерела не містять визначення соціально-економічної ефективності щодо інвестиційної діяльності, тому вважаємо за необхідне його внесення до розгляду в теорії інвестиційної діяльності.

Механізм соціально-економічної ефективності є основою розвитку, переходу від простих до складних потреб, від матеріальних до духовних, від економічних до політичних, отже, до всебічно розвиненої індивідуальності. Суперечність між необмеженим зростанням соціальних і економічних потреб та обмеженими ресурсами додаткового часу, який може бути спрямований для їх задоволення в кожний певний момент, виступає рушійною силою соціально-економічного розвитку.

З метою уникнення ототожнення трактувань ефективності інвестиційної діяльності та соціально-економічної ефективності в цілому пропонується ввести поняття якості інвестицій, яке характеризується показниками економічної та соціальної ефективності.

Дане поняття дасть змогу оцінювати інвестиційну діяльність не лише з

економічної точки зору, але і з соціальної. Оцінювати якість інвестицій крім економічних показників пропонується також показниками соціальної ефективності, а саме: рівнем середньої заробітної плати, кількістю об'єктів соціальної інфраструктури на одну особу, зменшенням рівня безробіття.

Якість— сукупність властивостей продукції, які визначають ступінь придатності її для використання за призначенням. Виходячи з цього, пропонуємо ввести до теорії інвестиційної діяльності поняття "якості інвестицій", яке значно розширить поняття економічної ефективності інвестицій, і розуміти під цим визначенням властивість інвестицій, після їх здійснення створювати більший економічний ефект та/або давати позитивний соціальний ефект.

Здійснення оцінки прийнятності інвестиційних проектів пов'язане з певними труднощами, зумовленими змінами пріоритетів і концептуальних підходів щодо оцінки ефективності інвестиційних намірів позичальника, пов'язаної з визначенням прогнозних даних щодо ефективності роботи об'єкта в майбутньому. З позиції банку (коли банк кредитує інвестиційний проект, бере участь у його реалізації чи надає консультативні послуги) існує велика відповідальність за вибір інвестиційних проектів та високі вимоги щодо достовірності методів обґрунтування цього вибору та оцінки їх ефективності. На жаль, проблемам розробки таких методів у нашій країні приділяється недостатня увага, що зумовлено помилковою точкою зору щодо бездоганності методик, які застосовуються у розвинутих країнах, та можливості їх безпроблемного копіювання в умовах України. Необхідно зазначити, що хоча методи оцінок інвестиційних проектів, умови їх застосування та вимоги щодо їх вихідної інформації визначені і відпрацьовані міжнародною практикою країн з розвинутою ринковою економікою, не потрібно розраховувати на їх універсальність і досконалість.

Причини такої оцінки полягають у складності моделювання динамічних фінансово-економічних процесів у сучасних умовах української економіки. Сучасний стан економіки характеризується важко прогнозованими темпами інфляції, змінами цінової структури, нестійкістю податкового законодавства і системи пільг.

Є певні методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційних проектів, які нададуть можливість об'єктивно оцінити доцільність їх реалізації з врахуванням рівня інфляції, податків та методики нарахування амортизаційних відрахувань, а також дозволять ідентифікувати інвестиційні ризики та розробити дієву систему їх уникнення й нейтралізації. Вважаємо, що найбільш ефективним способом оцінки і вибору інвестиційних проектів необхідно визнати комплексне застосування всіх основних показників при проведенні оцінки кожного із проектів, однак основним із них слід вважати показник чистого дисконтованого доходу [32].

Методи інвестиційної діяльності в економічних системах ґрунтуються на таких фундаментальних принципах:

- принцип віддачі на інвестований капітал, що впливає на вибір методів інвестування;
- принцип співвідношення стадій життєвого циклу підприємства і ефективності різних типів інвестицій;
- принцип часової відповідності амортизаційного циклу і коливань ринкового попиту, що відображається у видах, типах і методах інвестиційної діяльності;
- принцип врахування характеру конкуренції на ринку, що впливає на вибір типів, видів, методів і термінів інвестиційної діяльності [52].

Віддача на інвестований капітал є інтегрованим принципом інвестиційної привабливості підприємства. Інші принципи розглядаються, оскільки впливають на прогностичний показник віддачі на інвестований капітал.

Процес вибору норми дисконту – неоднозначний і залежить, перш за все, від джерела фінансування інвестиційного проекту. Вважаємо, що при використанні: власного капіталу – норма дисконту повинна бути вищою за відсоток банку по депозитних вкладах; позичкового капіталу – норма дисконту повинна бути вищою за відсоток по довгострокових кредитах; акціонерного капіталу – норма дисконту повинна бути вищою за дивіденди по привілейованих акціях; змішаного капіталу – норма дисконту повинна бути вищою дохідності, виходячи із структури капіталу підприємства.

Отже, норма дисконту характеризує мінімальну норму прибутковості

інвестиційного проекту, нижче за яку інвестиційні вкладення стають не вигідними. На практиці норма дисконту встановлюється вище ставки відсотку на капітал (мінімально гарантованого рівня прибутковості), на величину інфляції і рівня ризику вкладення інвестицій:

Основними критеріями доцільності вкладення грошей, як у виробництво, так і в цінні папери, можна вважати наступні:

- чистий прибуток від даного вкладення перевищує чистий прибуток від розміщення коштів на банківський депозит;
- рентабельність інвестицій є вищою за рівень інфляції;
- рентабельність даного проекту з урахуванням чинника часу є вищою за рентабельність альтернативних проектів;
- рентабельність активів підприємства після реалізації проекту збільшиться (або, принаймні, не зменшиться) і у будь-якому випадку перевищить середню розрахункову ставку за позиковими коштами;
- даний проект відповідає стратегії розвитку підприємства щодо формування раціональної асортиментної структури виробництва, термінів окупності витрат, наявності фінансових джерел покриття витрат і т.д [32].

При ухваленні рішень в бізнесі про довгострокові інвестиції виникає потреба в прогнозуванні їх ефективності. Для цього необхідно провести довгостроковий аналіз доходів і витрат, за яким розраховуються наступні показники (рис. 2.10).

Чиста приведена вартість (NPV) передбачає зіставлення обсягу початкових інвестицій (IC) із сумою дисконтованих чистих грошових надходжень, що генеруються інвестиційним проектом впродовж прогнозованого терміну, і розраховується за формулою:

$$NPV = \sum_{k=j}^{12} \frac{PV_k}{(1-r)^k} - IC, \quad (2.16), \text{ де:}$$

IC – початкові інвестиції;

PV_k – дисконтована величина майбутніх надходжень.

Очевидно, що якщо:

$NPV > 0$, то проект слід прийняти, підприємство одержить додаткову ринкову вартість;

$NPV < 0$, то проект слід відкинути, оскільки ринкова вартість майна зменшується;

$NPV = 0$, то проект ні прибутковий, ні збитковий; вимагається провести додаткові дослідження.

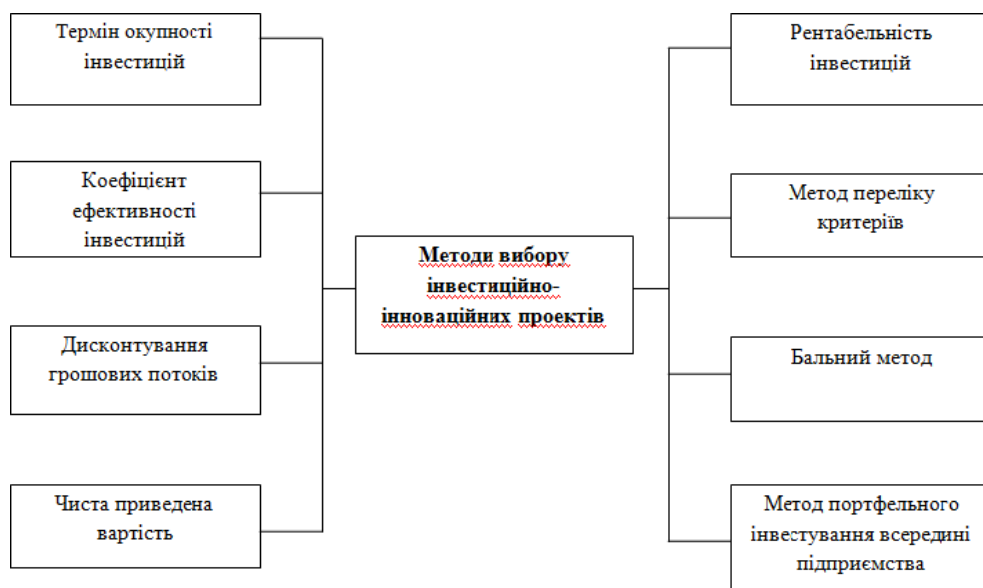

Рисунок 2.10 – Методи вибору інвестиційно-інноваційних проектів

Якщо проект передбачає не разову інвестицію, а послідовне вкладення грошових коштів протягом t років, то формула для розрахунку NPV модифікується таким чином:

$$NPV = \sum_{k=1}^{12} \frac{PV_k}{(1-r)^k} - \sum_{j=1}^n \frac{IC_j}{(1-i)^j} \quad (2.17)$$

де i – прогнозний середній рівень інфляції.

Необхідно відзначити, що показник NPV відображає прогнозну оцінку зміни економічного потенціалу підприємства у разі реалізації даного проекту. Цей

показник адитивний у тимчасовому аспекті, тобто NPV різних проектів можна підсумовувати. Це дуже важлива властивість, що виділяє цей критерій зі всіх інших і дозволяє використовувати його як основний при обґрунтуванні оптимальності інвестиційний портфель.

Індекс рентабельності інвестицій (PI), який розраховується за наступною формулою:

$$PI = \frac{\sum_{k=1}^n \frac{PV_k}{(1+r)^k}}{IC} \quad (2.18)$$

Очевидно, що якщо:

PI > 1, то проект слід прийняти;

PI < 1, то проект слід відкинути;

PI = 0, то проект ні прибутковий, ні збитковий.

Цей показник характеризує дохід на одиницю витрат, що дозволяє впорядкувати незалежні проекти при формуванні оптимального портфеля у випадку обмеженості обсягу інвестицій.

На відміну від чистого приведенного ефекту, індекс рентабельності є відносним показником. Завдяки цьому він дуже зручний при виборі одного проекту з ряду альтернативних, при однаковому значенні NPV, або при формуванні портфеля інвестицій із максимальним сумарним значенням NPV.

Внутрішня норма рентабельності інвестицій (IRR) – це таке значення ставки дисконту, при якому значення чистого приведенного доходу дорівнює нулю. Цей показник показує максимально допустимий відносний рівень витрат по даному проекту. Наприклад, якщо проект повністю фінансується за рахунок позики комерційного банку, то значення IRR вказує на верхню межу допустимого рівня банківської процентної ставки, перевищення якої робить проект збитковим.

Математичне визначення внутрішньої норми прибутковості передбачає розв'язок наступного рівняння:

$$N \sum_{j=1}^n \frac{CF_j}{(1 - IRR)^j} = Invest \quad (2.19)$$

Де CF_j – вхідний грошовий потік vj -й період;

$Invest$ – значення інвестицій.

Прийняття рішення на основі показника внутрішньої норми рентабельності наступне: підприємство може ухвалювати будь-які рішення інвестиційного характеру, рівень рентабельності яких не нижче поточного значення вартості авансового капіталу CC (або ціни капіталу по даному проекту). Саме з ним порівнюється показник IRR , розрахований для конкретного проекту, при цьому зв'язок між ними такий.

Якщо:

$IRR > CC$, то проект слід прийняти;

$IRR < CC$, то проект слід відкинути;

$IRR = CC$, то проект ні прибутковий, ні збитковий.

Важливим показником при оцінці інвестиційних проектів є термін окупності інвестицій, який є простішим і поширеним у світовій практиці. Алгоритм розрахунку терміну окупності (PP) залежить від рівномірності розподілу прогнозованих доходів від інвестиції.

Якщо дохід розподілений по роках рівномірно, то термін окупності розраховується розподілом одноразових витрат на величину річного доходу, обумовленого ними:

$$PP = \frac{IC}{PV} \quad (2.20)$$

Якщо прибуток розподілений нерівномірно, то термін окупності розраховується прямим підрахунком числа років, протягом яких інвестиція буде погашена кумулятивним доходом:

$$PP = \frac{IC}{\Sigma PV} \quad (2.21)$$

Дисконтований термін окупності інвестицій (DPP) розраховується за формулою:

$$DPP = \frac{IC}{\Sigma \frac{PV}{(1+r)^n}} \quad (2.22)$$

Дисконтовані оцінки терміну окупності завжди більше простих оцінок, тобто $DPP > PP$.

Сутність методу відбору інвестиційних проектів за допомогою переліку критеріїв полягає в наступному: розглядається відповідність проекту кожному критерію і по кожному із них дається оцінка. Метод дозволяє виділити переваги та недоліки інвестиційного проекту. При складанні переліку критеріїв необхідно використовувати лише ті із них, які впливають із цілей, стратегії та задач підприємства, орієнтацію його довгострокових планів. Проекти, які одержали високу оцінку із позиції одних цілей, стратегій і задач, можуть не отримати її із точки зору інших. Загальна оцінка за даною системою визначається шляхом добутку ваги рангів на ймовірність досягнення цих рангів; одержують, таким чином, ймовірну вагу критерію, яку потім перемножують на вагу критерію; одержані дані по кожному критерію додаються.

Розглянувши методики визначення ефективності інвестиційних проектів, бачимо, що основна увага акцентується на оцінці ефективності інвестиційних проектів з позиції позичальника, до кінця не враховуючи інтересів кредитора. Такий однобічний підхід не може повною мірою оцінити проект, який потребує залучення додаткових коштів, зокрема, кредитних. Враховуючи зацікавленість банку в підтверженні того, що грошові потоки інвестиційного проекту забезпечать

повернення кредиту та відсотків за ним, є доцільним розглянути ще один показник – коефіцієнт покриття боргу DSCR (debt service coverage ratio).

Цей коефіцієнт розраховується як співвідношення грошових потоків за проектом до суми платіжних зобов'язань за проектним кредитом. За різними типами проектів мінімальне значення цього коефіцієнта становить від 1,3 до 2,0. Необхідно зазначити, що оцінка ефективності інвестиційних проектів є ключовим питанням як інвесторів, так і кредиторів. Разом з тим серед науковців-економістів та практиків немає єдиної думки щодо методології такої оцінки. Кожен фахівець використовує власну методику оцінки ефективності інвестиційного проекту. Таке розмаїття різних методик не спрощує процес оцінювання ефективності інвестиційних проектів. Застосування прогресивних західних методів оцінки кредитоспроможності українських позичальників не завжди є прийнятним для вітчизняної практики. Це вимагає від банківських фахівців створення власної методології оцінки інвестиційної кредитоспроможності підприємств, яка давала би можливість отримання якісного майнового забезпечення (проекту) і проведення якісного аналізу інвестиційної привабливості позичальника.

3 ОЦІНКА ІСНУЮЧОГО ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЛЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

3.1 Економічна оцінка бюджетно-податкової складової фінансово-економічного механізму

Серед фундаментальних факторів економічного зростання бюджетному механізму належить провідна роль, як такому, що впливає на темпи і пропорції розвитку економіки, і на здійснення економічної політики держави. Усе більш очевидним є те, що досягнення високого рівня економічного розвитку стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу, де бюджетний механізм відіграє, як стимулюючу, так і регулюючу роль.

Одним з економічних методів державного регулювання аграрного сектору економіки є бюджетно-податкове регулювання. Утворений раніше механізм такого регулювання потребує удосконалення відповідно до сучасних економічних умов.

З огляду на визначене, а також на необхідність досягнення максимальної ефективності від наданих фінансових ресурсів доцільно змінити підходи до використання бюджетних коштів через прямі та непрямі форми бюджетної підтримки.

Бюджетно-податкові важелі є важливими елементами механізму впливу держави на економічні процеси. В широкому розумінні вони здійснюють подвійний вплив на розвиток аграрного сектору: податкові механізми вилучають накопичені кошти, які за допомогою бюджетних механізмів перерозподіляюся та повертаються домогосподарствам, збільшуючи їх доходи з метою підвищення купівельної спроможності, та підприємствам галузі, стимулюючи їх розвиток та розширення виробництва.

В той же час єдиного трактування сутності бюджетно-податкових важелів регулювання розвитку сільського господарства не визначено Так Н. А. Шикіна та І. В. Мамонтова [156] розглядають бюджетно-податкові важелі у макроекономічному

аспекті як засоби дії відповідних методів бюджетно-податкової (або фіскальної) політики, регулювання як сукупного попиту, так і сукупної пропозиції. Таке трактування не дозволяє визначити склад і значення бюджетно-податкових важелів для конкретної галузі економіки, визначаючи виключно їх макроекономічну роль.

В. Г. Боронос [16] розглядає бюджетно-податкові важелі як інструменти реалізації бюджетно-податкової політики, за допомогою яких органи державної влади можуть впливати на формування і використання фінансового потенціалу держави. До групи бюджетних важелів відносячи бюджетні видатки і бюджетний дефіцит, а до податкових включаючи пільги, ставки, санкції. Але таке визначення не передбачає використання бюджетно-податкових важелів для стимулювання підприємницької діяльності.

О. В. Григораш визначає бюджетно-податкові важелі як сукупність інструментів впливу держави на розвиток підприємництва з метою регулювання господарської діяльності та нарощування бюджетних доходів [41], що дозволяє розглядати їх дію на макрорівні.

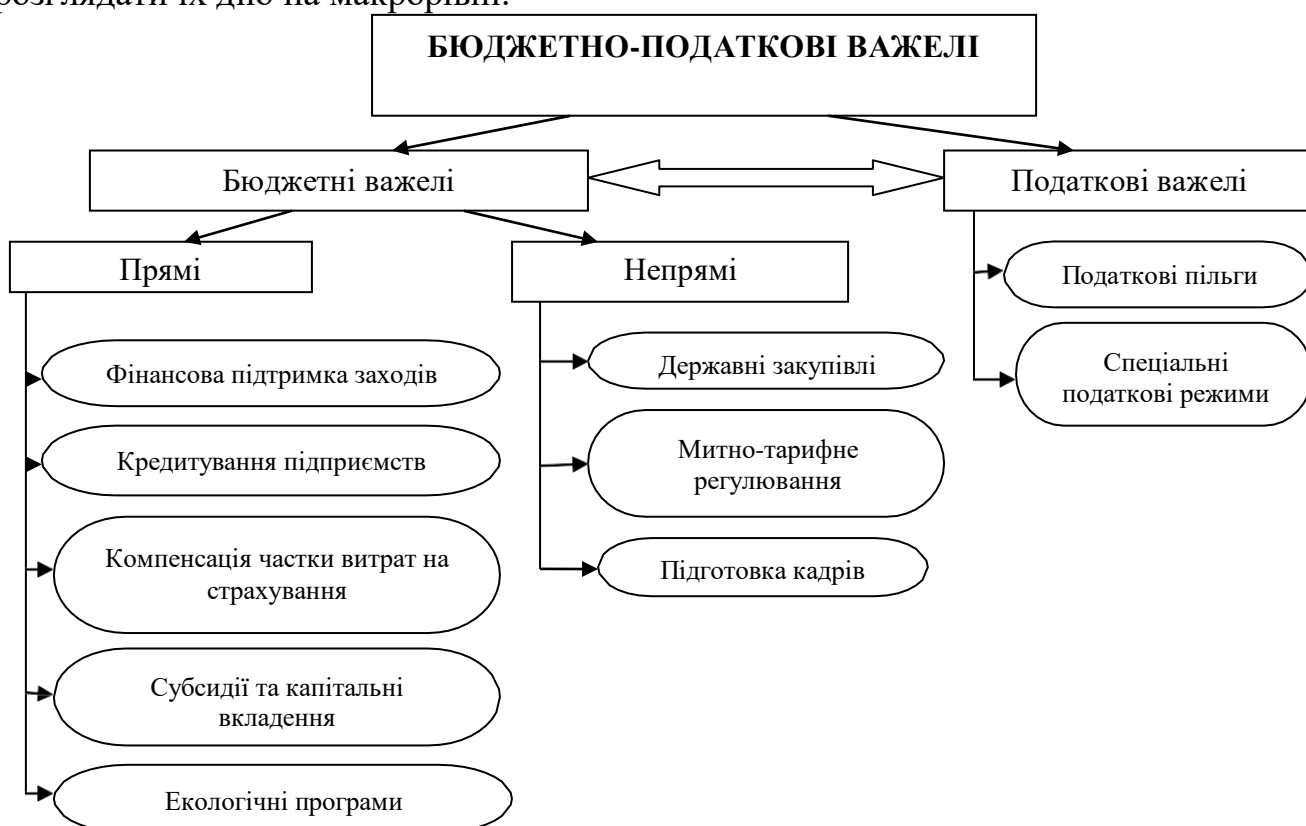

Рисунок 3.1 – Склад бюджетно-податкових важелів розвитку сільського господарства

Враховуючи вищевикладене вважаємо, що бюджетно-податкові важелі стимулювання сільського господарства варто розглядати, перш за все, як складову фінансово механізму управління розвитком підприємств галузі, яка через використання двох взаємодоповнюючих компонентів дозволяє здійснювати державну підтримку галузі залежно від фази економічного циклу в якій вона перебуває. Це може реалізуватися або шляхом здійснення прямого бюджетного інвестування або через застосування податкових важелів, що дозволяє скоротити прямі бюджетні витрати. Формалізовано складові бюджетно-податкових важелів наведено на рис. 3.1.

Бюджетні та податкові важелі є важливими елементами механізму впливу держави на економічні процеси. Тому державна політика при їх застосуванні повинна бути чіткою, послідовною та спрямованою на досягнення високих результатів та ефективності. У таких умовах актуальним стає питання бюджетно-податкової підтримки економіки у відповідності з принципами узгодженості та координації (табл. 3.1).

Як свідчать аналіз даних табл. 3.1, загальний розмір бюджетної підтримки галузі за період 2008-2014 рр. зріс майже на 73%, в той час як внутрішній валовий продукт сільського господарства за аналізований період зріс на 146,4 %. Це дозволяє зробити висновок про те, що бюджетні витрати за рахунок прямого фінансування і непрямой підтримки мають високий рівень окупності. Що ж стосується темпів приросту прямої бюджетної підтримки, то протягом аналізованого періоду вона скоротилася на 31%, а непряма бюджетна підтримка за рахунок податку на додану вартість зросла майже в чотири рази. Порівняння динаміки бюджетної підтримки з динамікою пільгового оподаткування, дозволяє зробити висновок, що бюджетно-податкове стимулювання здійснюється за принципом компенсаційного заміщення.

Оскільки бюджетна підтримка передбачає пряме фінансування, то в кризові роки в умовах гострої дефіцитності бюджету уряд відмовляється від здійснення фактичних видатків бюджету на підтримку і застосовує, натомість пільгове оподаткування, що являє собою також витрати бюджету, але через ненадходження потенційних податкових надходжень. Варто зазначити, що показники бюджетних

втрат, є відносними, оскільки при їхньому нарахуванні не береться до уваги мультиплікаційний ефект, що об'єктивно виникає при наданні податкових пільг.

Показник	Рік							2014 р. До 2008 р. , %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
ВВП сільського господарства	65148	65758	82641	110564	112799	132245	160515	246,4
Отримано коштів бюджетно-податкової підтримки – всього	5306,7	2775,2	4608,1	4327,9	6974,1	7478	9177,3	172,9
у тому числі								
За рахунок бюджетних дотацій	302,4	666,7	1316	729,3	742	381,9	206,6	68,3
з них								
для підтримки виробництва продукції рослинництва	884,1	176,8	465,5	230,7	184	56,7	35,3	4,0
для розвитку тваринництва	1172,6	196,6	269,5	101,1	437	241,7	132,8	11,3
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	-	-	0,1	-	-	0,1	-	-
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	965,6	293,2	580,9	397,5	120,8	83,4	38,5	4,0
За рахунок податку на додану вартість	2284,3	2108,5	3292,1	3598,6	6232,1	7096,1	8970,7	392,7
з них								
для підтримки виробництва продукції рослинництва	733,2	1124,8	1790,2	2780,5	4321,4	4519,2	6709,6	915,1
для розвитку тваринництва	1551,1	983,7	1501,9	818,1	1910,7	2576,9	2261,1	145,8

Таблиця 3.1 – Динаміка обсягу ВВП та бюджетно-податкової підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні за 2008-2014 рр., млн грн*

*Джерело: розраховано автором за [49].

Як вказує О. Р. Зельдіна, сутність ефекту мультиплікатора у ринковій системі господарювання полягає в тому, що зростання інвестицій призводить до збільшення національного доходу суспільства, причому на показники більші, ніж початковий розмір інвестицій [65, с. 240]. Податкові пільги для суб'єктів господарювання призводять до зростання доходів підприємців, що стимулює витрати на оновлення та розширення виробництва. Інакше кажучи, податкові пільги, стимулюючи господарську діяльність платників податків та їхніх контрагентів, врешті-решт призводять до зростання валового внутрішнього продукту і збільшення податкових надходжень до бюджету.

Що ж стосується структури бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, то як свідчать дані рис. 3.2 протягом 2008-2014 рр. вона зазнала кардинальних змін.

Обсяги прямої та непрямой підтримки сільського господарства у 2007- 2008 рр. знаходились майже на одному рівні. Проте, у період з 2012 р. по 2014 р. спостерігається значне зменшення обсягів прямої державної підтримки. В той же час, обсяги непрямой підтримки АПК значно перевищують обсяги підтримки за рахунок коштів державного бюджету. Так частка прямої бюджетної підтримки через надання дотацій скоротилася з 57 до 2,3 %, в той час як частка непрямой бюджетної підтримки за рахунок податку на додану вартість зросла із 43 майже до 98 %. (рис.3.2). І оскільки економіка країни знаходиться в стагнаційному стані, надія на відновлення прямого бюджетного фінансування є незначною.

Пільги з ПДВ мають низку відчутних переваг для аграріїв, у порівнянні із прямою бюджетною підтримкою. Дві основні із них – це автоматична дія пільгового режиму (відсутність залежності від наповнення бюджету) і справедливість розподілу (підприємства отримують кошти пропорційно обсягам реалізованої продукції). Натомість програми прямої бюджетної підтримки позбавлені цих переваг.

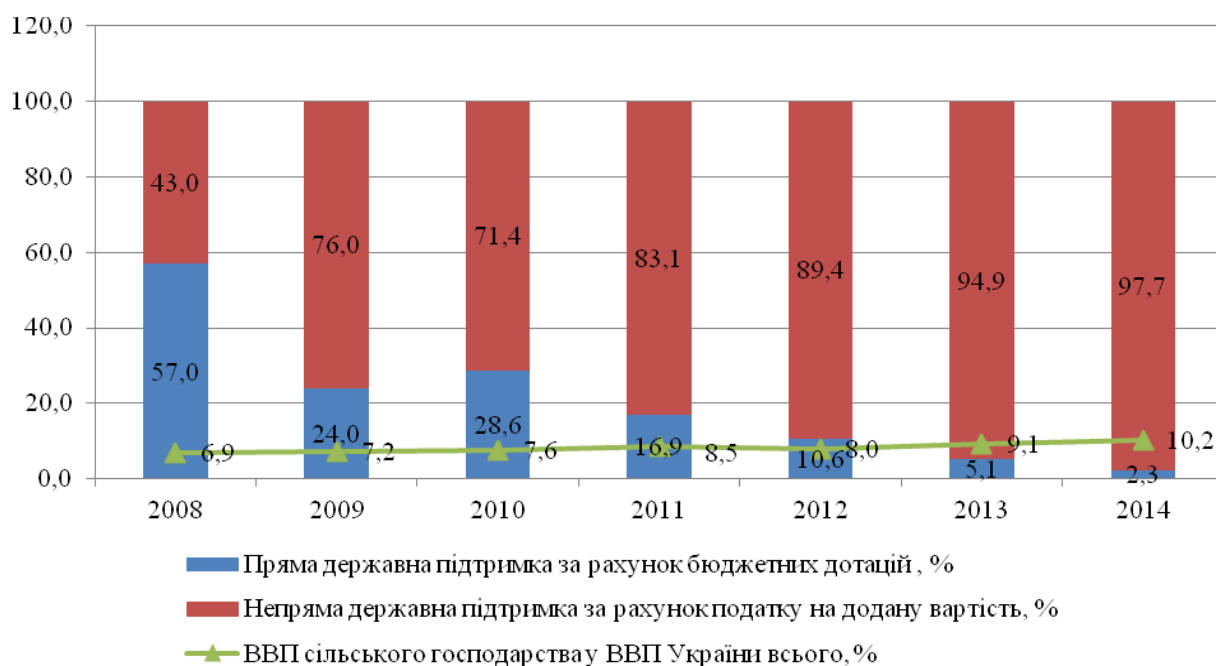

Рисунок 3.2 – Динаміка частки ВВП сільського господарства та структури його бюджетно-податкової підтримки за 2008-2014 рр.*

*Джерело: розраховано автором за [49].

Пільги з ПДВ мають низку відчутних переваг для аграріїв, у порівнянні із прямою бюджетною підтримкою. Дві основні із них – це автоматична дія пільгового режиму (відсутність залежності від наповнення бюджету) і справедливості розподілу (підприємства отримують кошти пропорційно обсягам реалізованої продукції). Натомість програми прямої бюджетної підтримки позбавлені цих переваг.

З 2012 р. було частково змінено механізм функціонування спеціального режиму ПДВ для переробників молока та м'яса: вони спрямовували ПДВ частково до спеціального фонду Державного бюджету, а частково на спеціальні рахунки поставщиків продукції. Таким чином, сільськогосподарським виробникам було сплачено: у 2012 р. – 487,1 млн грн; у 2013 р. – 625,4 млн грн; у 2014 р. – 713,8 млн грн.

З 2015 р. переробники молока та м'яса знову зобов'язані повністю перераховувати ПДВ до спеціального фонду Державного бюджету.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що двома основними джерелами підтримки сільськогосподарських товаровиробників є пільги з податку на додану

вартість та застосування фіксованого сільськогосподарського податку (з 1 січня 2015 р. – єдиного податку 4 групи), що дозволяє, зокрема, не платити сільськогосподарським підприємствам податок на прибуток. Отже, можна зробити висновок, що реальними пільгами для підприємств АПК є спеціальний режим ПДВ і його наявність є критично важливою для збереження прибутковості галузі. За умови скасування (ревізії) податкових пільг галузь може опинитися в гірших фіскальних умовах, ніж інші галузі економіки. Значення для держави бюджетного важеля стимулювання аграрного сектора економіки можна дослідити за допомогою оцінки його ефективності.

Як уже зазначалося раніше, критеріальними ознаками оцінки ефективності бюджетно-податкової складової фінансового механізму можуть бути: співвідношення обсягу реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування і бюджетно-податкової підтримки галузі у динаміці; співвідношення вартості реалізованої продукції і суми бюджетно-податкової підтримки.

Доцільним буде також застосування додаткових показників: співвідношення бюджетно-податкової підтримки до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування та обсягів реалізованої продукції; сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного штатного працівника галузі (господарства); співвідношення суми бюджетно-податкової підтримки та інвестицій в основний капітал; співвідношення суми чистого прибутку після вирахування податків до загального обсягу інвестицій в основний капітал; компенсаційне заміщення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку підприємств (як відношення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку галузі (підприємства) до обсягу інвестицій та інновацій).

Зазначене дозволяє провести об'єктивну оцінку економічної ефективності заходів бюджетно-податкової політики. Великі обсяги бюджетних субсидій та податкових пільг значно впливають на рівень доходів та рентабельності виробництва, на конкурентоспроможність товаровиробників та інші показники їх діяльності.

Між бюджетно-податковою підтримкою економіки, з одного боку, та обсягом реалізованої продукції (послуг), прибутком від звичайної діяльності до оподаткування – з іншого, повинен існувати вагомий прямо пропорційний зв'язок [21, с. 244]. Зростаюча тенденція чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції і прибутку є результатом ефективної політики держави у цій сфері. Для оцінки ефективності бюджетно-податкової підтримки сільського господарства порівнюємо динаміку відповідних показників (рис. 3.3).

Проведене дослідження свідчить, що протягом аналізованого періоду тільки у 2010 р. та 2012 р. темпи росту бюджетно-податкової підтримки перевищують темпи росту обсягів реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності. Для решти років характерна протилежна ситуація: нижчі темпи росту бюджетно-податкової підтримки забезпечували більші темпи приросту аналізованих показників. Це може свідчити про досить високу економічну ефективність заходів державного стимулювання розвитку галузі.

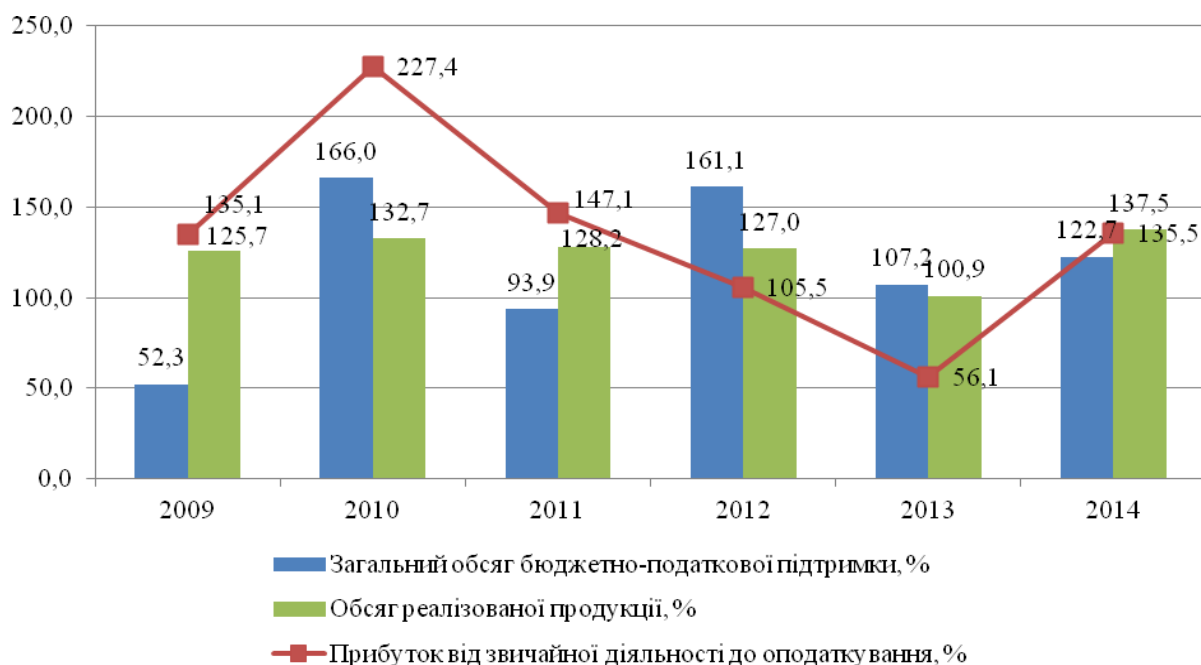

Рисунок 3.3 – Динаміка темпів росту бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, чистого доходу від реалізації товарів (послуг) та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування за 2009-2014 рр.*

*Джерело: розраховано автором за [49].

Для об'єктивного відображення впливу державної підтримки на продуктивність праці, оцінимо її обсяги у розрахунку на одного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві (табл. 3.2).

Як свідчать наведені дані, протягом аналізованого періоду обсяг державної підтримки в розрахунку на одного працівника галузі зріс у два рази. Таке зростання пояснюється, з одного боку, зростанням абсолютної величини бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, а з іншого – скороченням кількості працюючих у галузі на 15 %.

Таблиця 3.2 – Динаміка бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного працівника, зайнятого у сільському господарстві за 2008-2014 рр.*

Показник	2008р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 до 2008 р. %
Бюджетно-податкова підтримка, млн грн	5306,7	2775,2	4608,1	4327,9	6974,1	7478,0	9177,3	172,9
Чисельність працівників, осіб	590424	535147	590198	582106	558566	552192	503387	85,3
Сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного працівника, тис. грн	9,0	5,2	7,8	7,4	12,5	13,5	18,2	202,8

*Джерело: розраховано автором за [138].

Фінансовий стан і перспективний розвиток підприємств галузі визначають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Тому саме витрати на інвестиції в основний капітал виступають базовими для розвитку внутрішнього потенціалу виробництва. Проаналізуємо співвідношення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств до загальної суми інвестицій в основний капітал. Щодо потенційних фінансових ресурсів, то на нашу думку, доцільно сконцентрувати увагу на бюджетно-податковій підтримці та чистому прибутку сільськогосподарських підприємств (рис 3.4). Зазначимо, що нормативне значення коефіцієнта їх

співвідношення дорівнює 1, і є оптимальним. Це свідчить про те, що отриманий власний прибуток у повному обсязі спрямовується на інвестиційний розвиток галузі. Аналіз даних рисунку 3.4 свідчить про значні коливання коефіцієнта співвідношення, що є проявом деструктивних тенденцій. Так, значення отриманого коефіцієнта, що більше 1, свідчить про мінімальну роль інвестицій у формуванні фінансових ресурсів підприємств галузі та розвитку потенціалу виробництва. Тобто незначна частина чистого прибутку трансформується в інвестиційний ресурс виробництва та технологічне оновлення галузі.

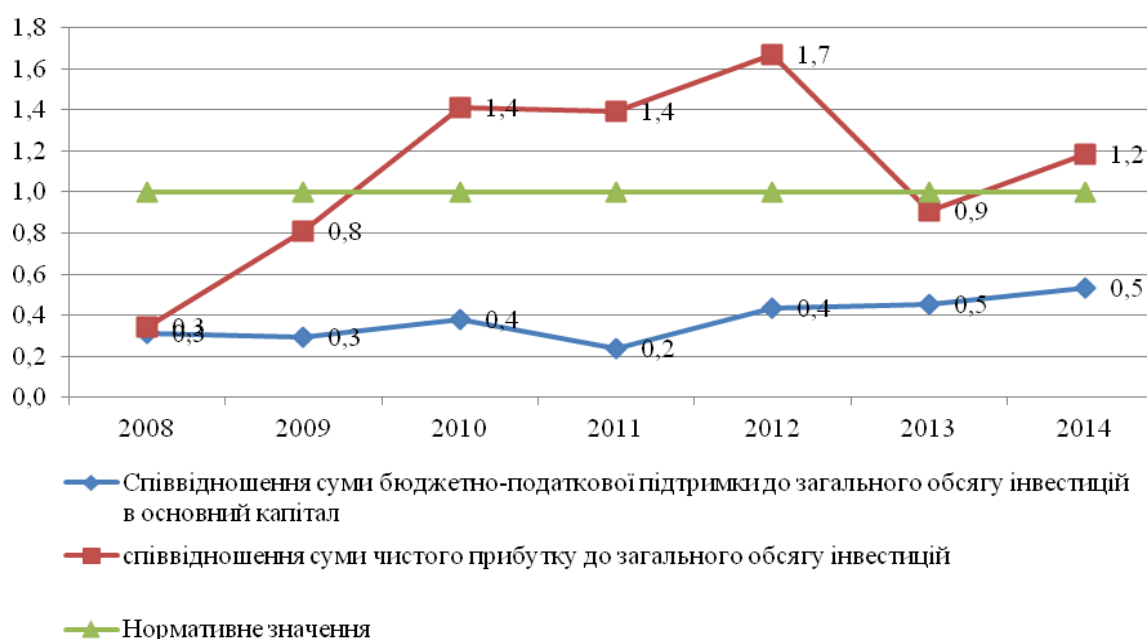

Рисунок 3.4 – Динаміка співвідношення державної підтримки до загального обсягу інвестицій в основний капітал та чистого прибутку до загального обсягу інвестицій у сільському господарстві України*

*Джерело: розраховано автором за [49].

Відповідно, якщо коефіцієнт співвідношення державної підтримки галузі та інвестицій в основний капітал менше 1, то це свідчить, що при мінімальному бюджетно-податковому стимулюванні підприємства фінансують інвестиції за рахунок інших джерел.

Отже на сучасному етапі розвитку сільського господарства, капітальні інвестиції більшою мірою фінансуються за рахунок бюджетно-податкової

підтримки галузі. Тобто для досягнення стійких і високих темпів економічного зростання, стимулювання інвестицій, євро інтеграційні процеси є неможливим без регулятивної участі держави. Бюджетна підтримка галузі є одним із важелів державного впливу на стан економічної кон'юнктури.

Не зважаючи на важливість і значимість для галузі спецрежиму ПДВ, його скасування передбачено в основних напрямах бюджетної політики на 2017 рік. В пріоритетних завданнях податкової політики передбачено перехід сільськогосподарських підприємств на загальний режим обкладення податком на додану вартість.

Угода про асоціацію з ЄС передбачає зобов'язання України гармонізувати податкове законодавство. Українські норми щодо ПДВ повинні відповідати, насамперед, директиві Ради ЄС № 2006/112/ЄС. Протягом п'ятирічного перехідного періоду впровадження Угоди про асоціацію (тобто до 2020 року) законодавство з питань ПДВ повинно бути гармонізовано із нормами ЄС, зокрема, щодо спеціальних схем оподаткування.

Україна багата ресурсами для сільського господарства, зокрема родючими орними землями, і як наслідок, стала одним з найбільших в світі експортерів зернових і рослинної олії. За даними ФАО у 2009-2014 роках країна експортувала в середньому в рік 7,5 млн тонн пшениці і 2,8 млн тонн соняшникової олії. Несприятливі політичні та економічні події в Україні призвели до скорочення реального ВВП у 2015 р. на 9,9 %, рівень річної інфляції виріс до 43,3%. Сільське господарство складає більше 11 % ВВП і забезпечує робочими місцями 17,6 % зайнятого населення. Майже одна третина населення України проживає в сільській місцевості, де є стійкі тенденції швидкого старіння, високого рівня безробіття і низького рівня доходів. Обсяг продукції сільського господарства скоротився на 4,8% в 2015 році, в основному через менш сприятливі погодні умови, порівняно з 2014 роком. При цьому великі і середні підприємства генерують 66,1 % загального обсягу сільськогосподарської продукції, решта йде від виробництва в малих і мікропідприємствах. Крім того, протягом аналізованого періоду сільське

господарство зайняло лідируючі позиції в експорті продукції, який становить більше 38 % у структурі експорту країни (рис. 3.5).

Враховуючи євроінтеграційні процеси, в які активно включилася Україна, представляє інтерес проведення оцінки бюджетно-податкової підтримки сільського господарства для її порівняння з іншими країнами світу.

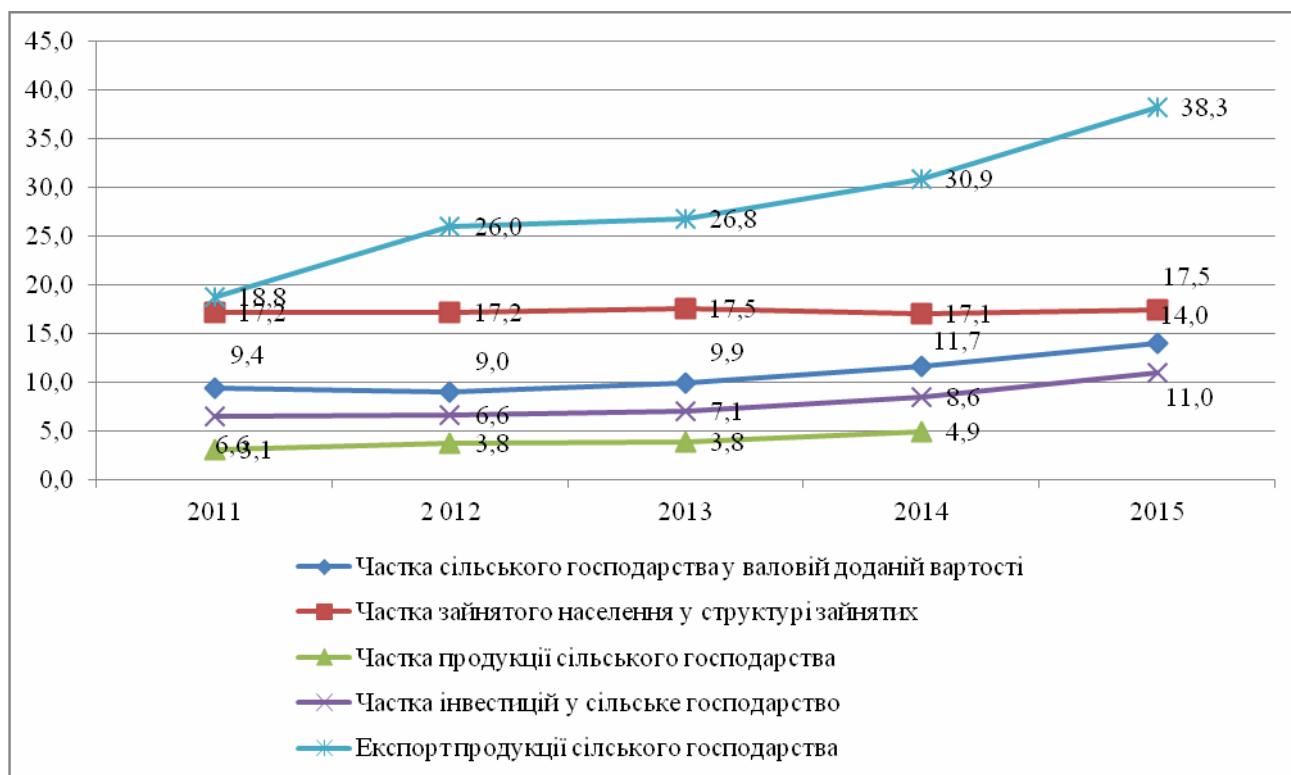

Рисунок 3.5 – Роль сільського господарства у економіці України, %.

Так, у підрозділі 2.1 вже йшлося про те, що організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для оцінки державної підтримки використовує показники, які базуються на порівнянні внутрішніх цін на продукцію сільського господарства зі світовими цінами:

- оцінка підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE);
- оцінка підтримки споживачів сільськогосподарської продукції (CSE);
- оцінка сукупної підтримки сільського господарства (TSE).

Показник оцінки підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE) використовується для визначення рівня субсидування або оподаткування

виробників, тобто характеризує грошову вартість валового перерозподілу ресурсів від споживачів і платників податків на підтримку сільськогосподарських товаровиробників у результаті реалізації державної політики підтримки. PSE розраховується шляхом порівняння цін виробника біля "воріт ферми" із світовими цінами, переведеними в національну валюту.

Позитивне значення між цінами свідчить про підтримку виробника, негативне про його оподаткування (рис. 3.6).

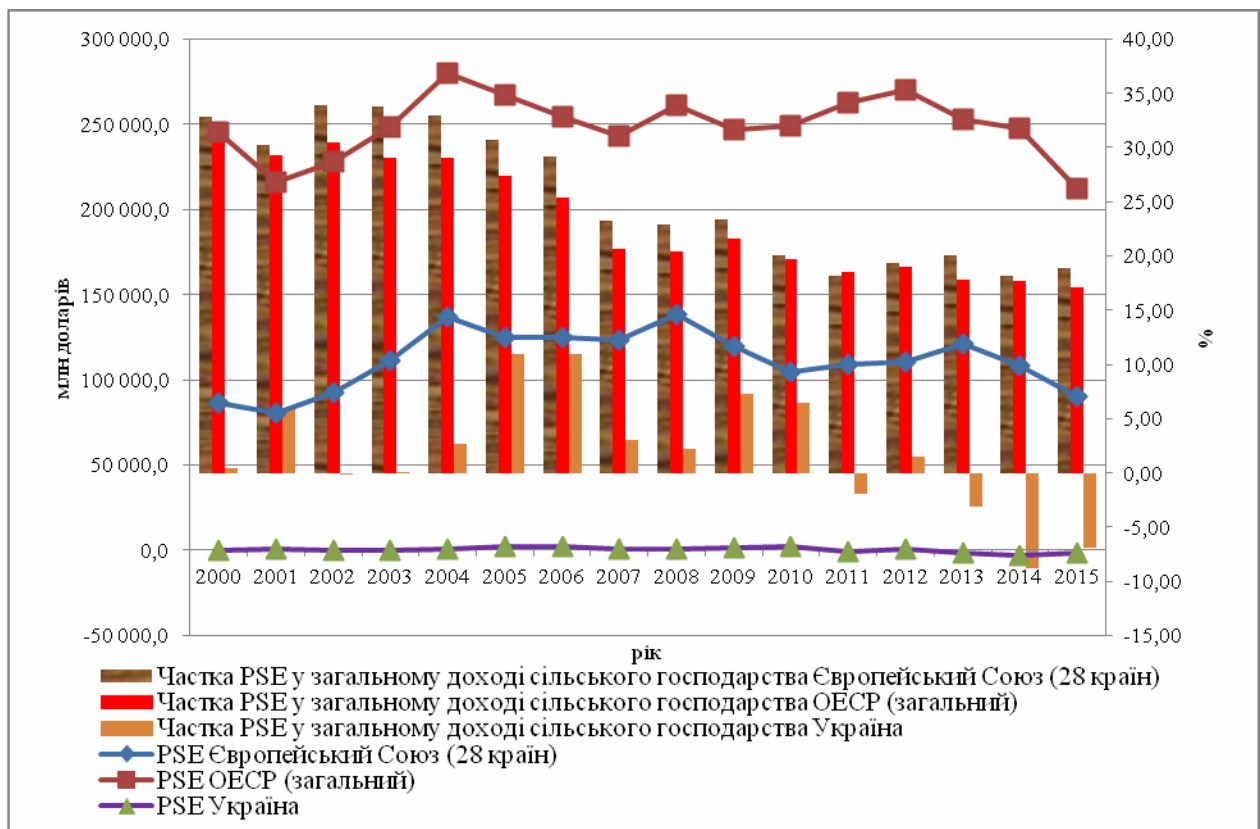

Рисунок 3.6 – Динаміка підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE)

За даними ОЕСР в останні роки державна підтримка виробників в Україні була негативною. У 2015 р. вона дещо збільшилася, порівняно з 2014 р, але залишався негативною (на рівні мінус 7% валового доходу галузі). Однією із причин такої ситуації є оподаткування аграрного експорту і преференції щодо оподаткування імпорту.

Для порівняння, у країнах Європейського союзу рівень підтримки виробників у 2015 р. становив 18,9 %, а в середньому у країнах ОЕСР – 17,1 %, при цьому відзначається стійка тенденція до скорочення такої підтримки. Протягом 2000-2015 рр. вона скоротилася на 15,1 і 13,9 відсоткових пункти, відповідно.

Ще одним із показників державної підтримки галузі є номінальний коефіцієнт захисту (NPC), який виражає співвідношення внутрішніх і світових цін: якщо його значення більше 1, то держава підтримує виробника, якщо менше 1, то не підтримує. Середнє значення коефіцієнту захисту за 2013-2015 рр. складає 0,88, отже в Україні держава не достатньо підтримує аграрну галузь.

Наступним показником, що дозволяє визначити державну політику стимулювання галузі є оцінка підтримки споживачів сільськогосподарської продукції (CSE), що визначає грошову вартість перерозподілу ресурсів до або від споживачів сільськогосподарської продукції. Для цього внутрішні ціни на продукцію галузі порівнюються із світовими: позитивне значення розриву свідчить про підтримку вітчизняного споживача, негативне про його оподаткування (рис. 3.7).

Як свідчать дані, наведені на рис. 3.7, в Україні підтримка споживачів сільськогосподарської продукції має позитивну динаміку (на відміну від країн Європейського союзу і ОЕСР). Показники PSE і CSE є взаємозалежними: якщо є підтримка споживачів, то вона здійснюється за рахунок виробників сільськогосподарської продукції.

Найбільш повне уявлення про спрямування протекціоністських заходів держави дає загальна оцінка підтримки (TSE), яка визначає загальну суму трансфертів, що отримує сільське господарство від платників, споживачів та втрати бюджету. Крім абсолютного розміру, розраховується % TSE, який дозволяє визначити частку загальних трансфертів сільському господарству у внутрішньому валовому продукті.

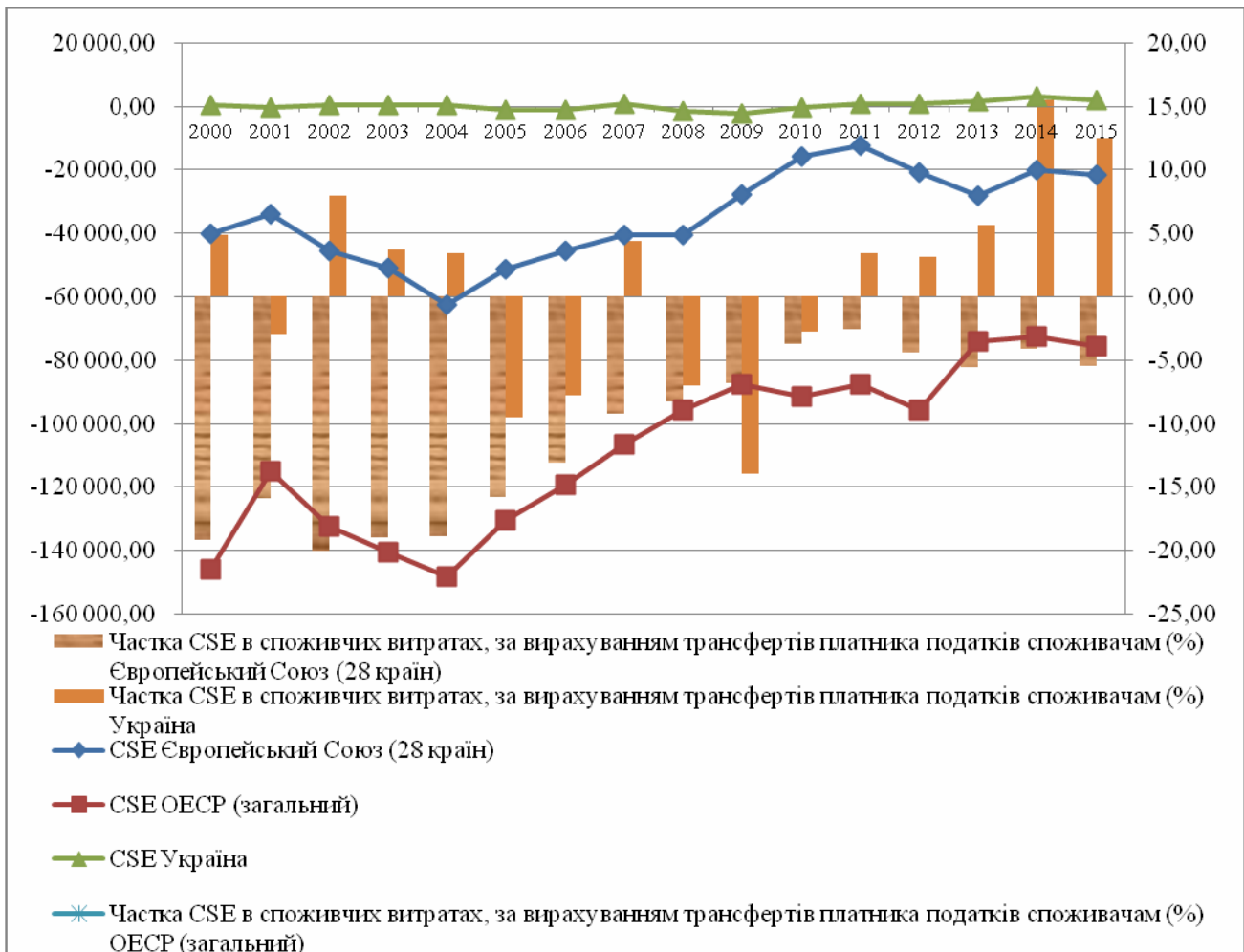

Рисунок 3.7 – Динаміка підтримки споживачів сільськогосподарської продукції (CSE)

Дослідження динаміки підтримки сільського господарства в Україні засвідчило наявність значних коливань його значень і від'ємне значення протягом 2013-2015 рр., причиною чого стала непослідовна політика регулювання аграрної сфери (рис. 3.8).

В країнах Європейського союзу обсяги трансферів сільському господарству також мають загальну тенденцію до зниження, таку ж динаміку показує частка сукупної підтримки у ВВП, хоча вона залишається позитивною і у 2015 р. склала 0,7 %, тоді як в нашій країні досягла найнижчого за аналізований період показника – 3,35 % ВВП.

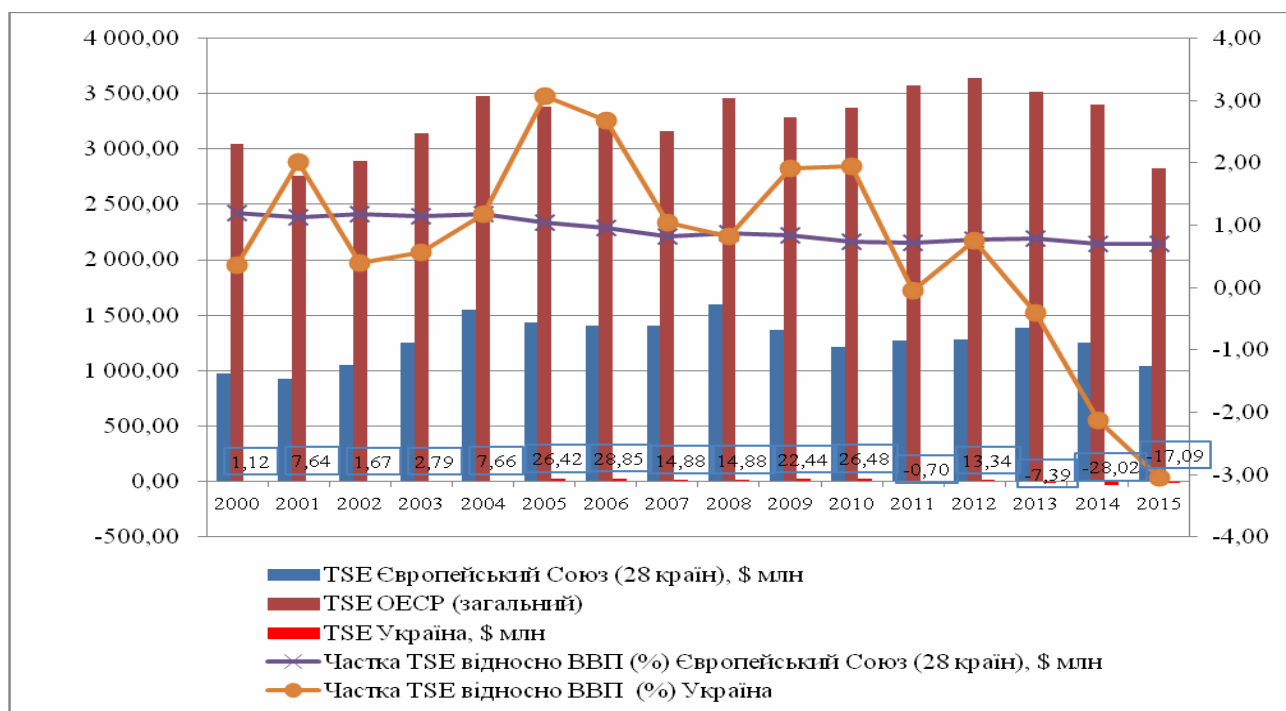

Рисунок 3.8 – Динаміка загальної підтримки продукції (TSE)

Методологією ОЕСР для оцінки ефективності державного регулювання галузі передбачається визначення складових сукупного рівня підтримки.

Рисунок 3.9 – Складові сукупної підтримки сільського господарства в Україні, \$ млн.

Наведені на рис. 3.9 дані свідчать, що в Україні трансферти від платників податків перевищують обсяг коштів, які отримуються за рахунок інших джерел. І, як свідчить наведена динаміка, ситуація має стійку негативну тенденцію до скорочення рівня підтримки вітчизняного аграрного виробництва. В той же час, наведена на рис. оцінка складових сукупної підтримки в країнах Європейського союзу також свідчить про переважання трансфертів від платників податків, проте є і така складова підтримки, як трансферти від споживачів. Варто відзначити тенденцію до поступового скорочення загального рівня державної підтримки галузі сільського господарства в країнах ЄС.

Отже, рівень і заходи державної підтримки сільського господарства мають особливе значення для успішного розвитку України, адже дозволяють забезпечити підтримку життєдіяльності суспільства. Крім того, сільське господарство підвищує ефективність національного господарства за рахунок забезпечення зайнятості сільського населення, що дозволяє знизити соціальну напруженість.

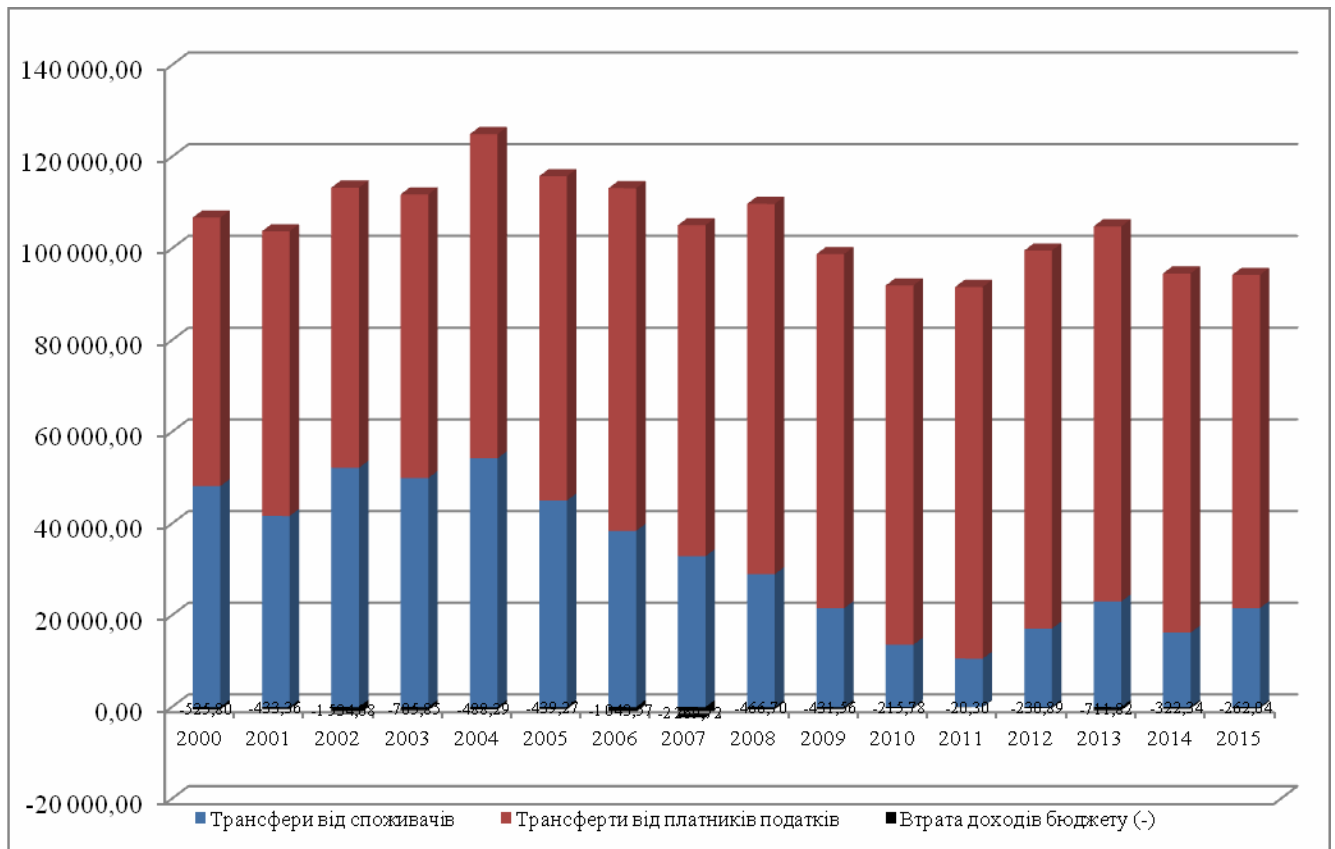

Рисунок 3.10 – Складові сукупної підтримки сільського господарства в країнах ЄС, \$ млн.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що державна підтримка галузі сільського господарства повинна включати не тільки бюджетно-податкове стимулювання розвитку галузі, а й створення умов, що забезпечують її ефективне функціонування та конкурентоспроможність.

Отже, рівень і заходи державної підтримки сільського господарства мають особливе значення для успішного розвитку України, адже дозволяють забезпечити підтримку життєдіяльності суспільства. Крім того, сільське господарство підвищує ефективність національного господарства за рахунок забезпечення зайнятості сільського населення, що дозволяє знизити соціальну напруженість.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що державна підтримка галузі сільського господарства повинна включати не тільки бюджетно-податкове стимулювання розвитку галузі, а й створення умов, що забезпечують її ефективне функціонування та конкурентоспроможність.

Проведений аналіз засвідчив наявні значні відмінності державного патерналізму в Україні, країнах Європейського союзу та країнах Організації економічного співробітництва і розвитку. На даному етапі характерною є загальна тенденція до скорочення державної підтримки сільського господарства, проте в Україні крім того, що ці заходи є мінімальними, вони характеризуються неефективністю. Тобто, галузь має розвиток не завдяки, а всупереч заходам державного регулювання: трансферти від споживачів, які в результаті аграрної політики субсидуються державою, не перекривають від'ємних трансферів з інших джерел та перерозподіляються не на користь підтримки галузі. В той же час у країнах ЄС основним джерелом ресурсів для державної підтримки аграрного сектору є кошти платників податків.

Світовий досвід доводить, що отримання сільським господарством державної підтримки не здійснюється лише через фінансування бюджетних програм. Важливим є також можливість отримання виробниками внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію на рівні світових, що дозволить не допустити вилучення коштів з аграрного сектору і забезпечить його достатню державну підтримку.

Тож підсумовуючи викладене вище, слід зауважити, що протягом останніх п'яти років пряма підтримка сільського господарства з Державного бюджету України практично відсутня. На непряму підтримку (податкові пільги) припадало близько 90% від загального обсягу бюджетних трансфертів сільському господарству. Якщо до бюджетних трансфертів додати втрати від державного втручання у ціноутворення, адміністративні і регуляторні перепони, зовнішньоторгівельні заходи та регулювання внутрішнього ринку, неповернення ПДВ при експорті зернових та технічних культур, то загалом сукупна державна підтримка сільського господарства опустилася до рівня 3% валового виробництва в сільському господарстві України, порівняно з 22% в країнах-членах ОЕСР та 25,5% в ЄС.

Економічна оцінка механізму страхування аграрних підприємств

Безсистемне бюджетування видатків та часовий розрив у здійсненні багатьох виплат, непрозорість виділення бюджетних асигнувань, обмежений доступ до програм державної підтримки призвели до подриву довіри виробників до держави і такого інструменту підтримки, як прямі субсидії та дотації, а також до відсутності їхнього впливу на сільське господарство. Зазначимо також, що програми прямої бюджетної підтримки ніколи не виконувалися належним чином через відсутність бюджетного фінансування. Яскравим прикладом тому є програми із підтримки страхування аграрних товаровиробників.

Дані щодо державної підтримки страхування врожаю сільськогосподарських культур наведено на рис. 3.11.

Загальна тенденція, що зображена на даному рисунку, свідчить про зростання страхових платежів за одинадцять останніх років, і каталізатором у цьому процесі послужив такий інструмент державного регулювання, як державна компенсація частини страхових премій.

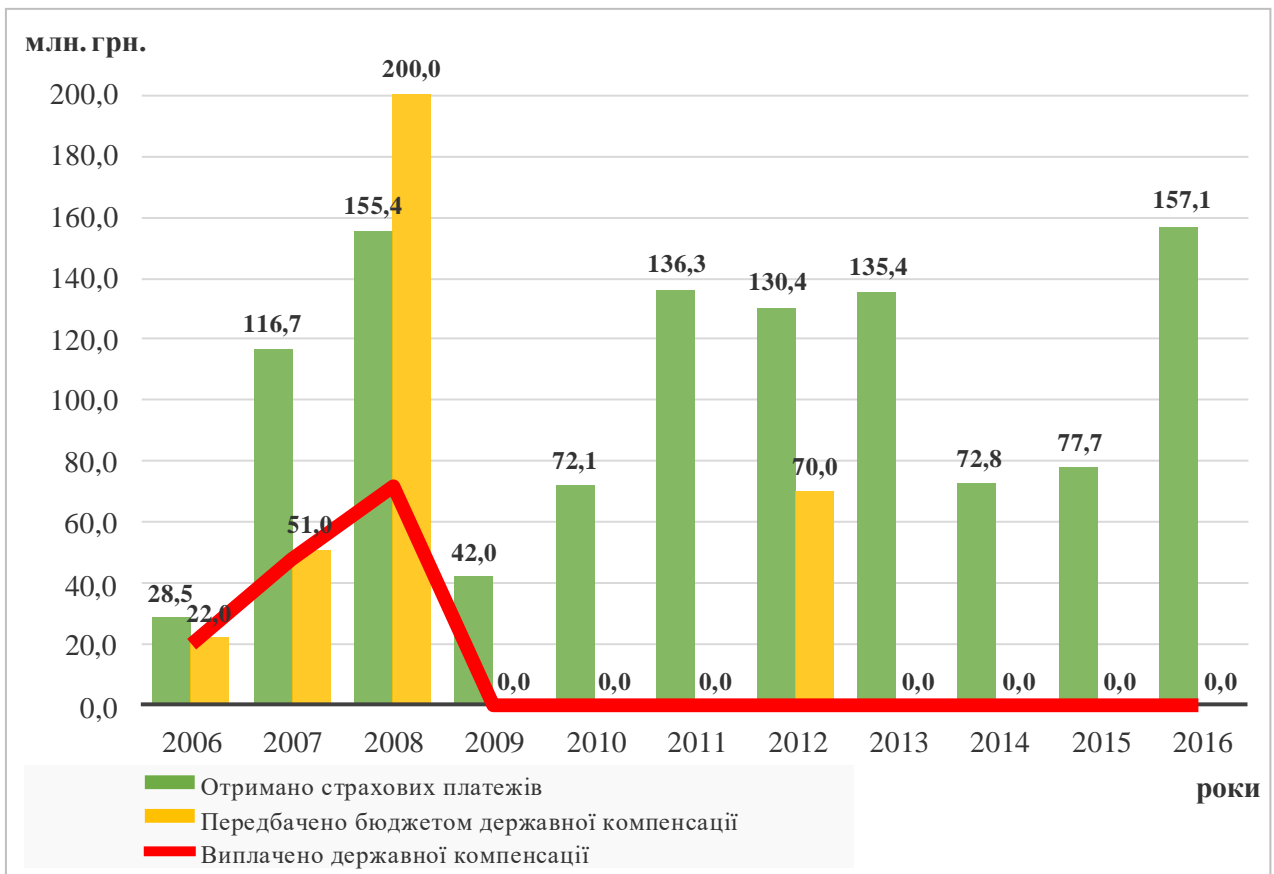

Рисунок 3.11–Державна компенсація страхових платежів при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур у 2005-2016 рр.

Щорічно до 2009 року в держбюджеті передбачалися кошти для відшкодування аграріям 50% страхового платежу за агрострахуванням через те, що в результаті високих ризиків сільськогосподарського виробництва на території України, страхування врожаю є дорогим. Виділення субсидій з держбюджету в розмірі 50% на здешевлення страхових премій почалося з 2005 року. В результаті використання цієї норми в 2005 році з державного бюджету України було виділено близько 5,8 млн. грн., в 2006 – 10 млн. грн., в 2007 році – 50 млн. грн., але фактично використано лише 47,8 млн. грн. На 2008 рік було заплановано 200 млн. грн., але виділено було лише 60 млн. грн.

Як наслідок, щорічно, починаючи з 2005 року, відмічалось зростання українського ринку аграрного страхування. Максимальний показник застрахованих площ українськими страховими компаніями становив 8% і був досягнутий у 2008

році. Починаючи з 2009 року державна підтримка аграрного страхування бюджетом України взагалі не передбачена. І тільки у 2012 році в державному бюджеті передбачено 70 мільйонів гривень компенсацій на страхування озимої пшениці від втрат у період перезимівлі, проте кошти так і не були виділені.

Таким чином можна визначити основні етапи у страхуванні сільськогосподарських культур в Україні протягом 2005-2016 рр.:

1) 2005-2008 рр. – прискорене зростання обсягів (у 12 разів) після введення державної компенсації страхових платежів при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур;

2) 2009 р. – різке скорочення (у 6 разів) внаслідок відміни бюджетної підтримки;

3) 2009-2013 рр. – зростання середніми темпами (у 3 рази), адаптація ринку до роботи в умовах відсутності бюджетної підтримки;

4) 2014-2015 рр. – скорочення внаслідок загального спаду економіки;

5) 2016 р. – зростання (у 2 рази) внаслідок збільшення потреби в отриманні кредитних ресурсів за форвардними договорами.

Ринок аграрного страхування в Україні представлений трьома страховими продуктами:

- страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весь період вирощування (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур, кукурудзи на зерно, ярих зернових культур, соняшнику та сої). З метою укладання договору страхування страхувальник повинен ознайомитись та заповнити 17 документів. Страхові тарифи, наприклад, при страхуванні ярих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 26 ц/га) і становлять від 3 до 19,4%.

- страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на період перезимівлі (застраховані площі посівів озимих зернових культур). З метою укладання договору страхування страхувальник повинен ознайомитись та заповнити 15 документів. Страхові тарифи залежать від місця розташування господарюючого

суб'єкта і становлять від 40 грн/га у Львівській області до 95 грн/га у Полтавській області.

- страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весняно-літній період (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур та кукурудзи на зерно). З метою укладання договору страхування страхувальник повинен ознайомитись та заповнити 11 документів. Страхові тарифи наприклад, при страхуванні озимих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 39 ц/га) і становлять від 3 до 15,8%.

Рисунок 3.12—Динаміка сплачених страхових премій при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур у 2005-2017 рр.

Проведене дослідження свідчить, що ринок аграрного страхування в Україні протягом останніх десяти років продовжував розвиватися, незважаючи на відсутність державної підтримки, а за деякими технічними показниками результати були отримані кращі, ніж у 2005 році, про що свідчать статистичні дані (рис. 3.12, 3.13, 3.14).

Сума премій, сплачених аграрними підприємствами за отримання послуг зі страхування врожаю сільськогосподарських культур протягом 2005-2017 рр. зроста

майже в шістнадцять разів. Водночас, ми не можемо говорити про суттєвість зазначеного вище зростання, зважаючи на те, що в доларовому еквіваленті зростання страхових премій за одинадцять років становить лише 3,1 рази.

У 2017 р. страхові компанії уклали 957 договорів страхування, зокрема, 427 – на зимовий і 530 – на весняно-літній період. Найбільшою популярністю на зимовий період користуються договори страхування від повної загибелі, які склали 72,3% від загальної кількості договорів, укладених в зимовий період. Ще 23,3% становлять договори, які є поєднанням страхування від повної загибелі та додаткового покриття. І тільки 4,2% складають договори страхування озимих культур на весь виробничий цикл. Водночас, у 2017 р. укладено лише на 47 договорів більше, ніж у 2005 р.

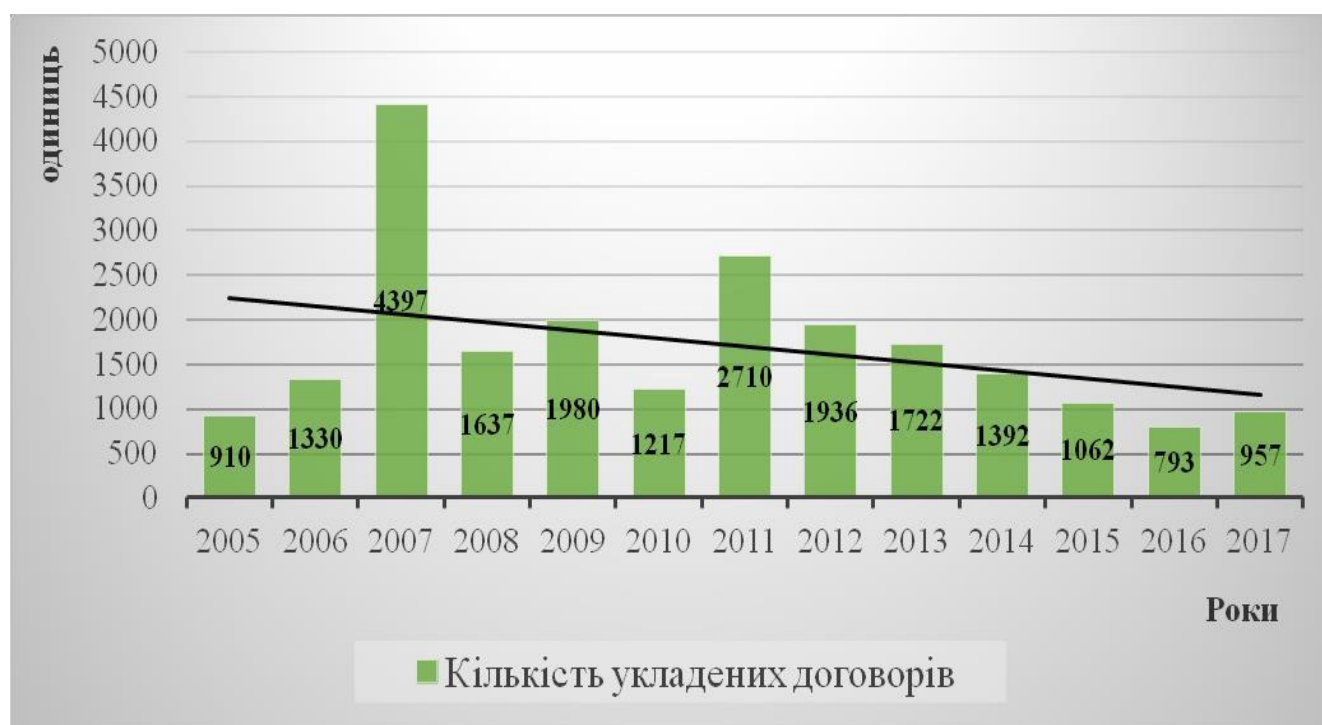

Рисунок 3.13–Динаміка кількості укладених договорів при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур у 2005-2017 рр.

Тенденція щодо зменшення кількості укладених договорів страхування врожаю сільськогосподарських культур є стійкою протягом останніх п'яти років.

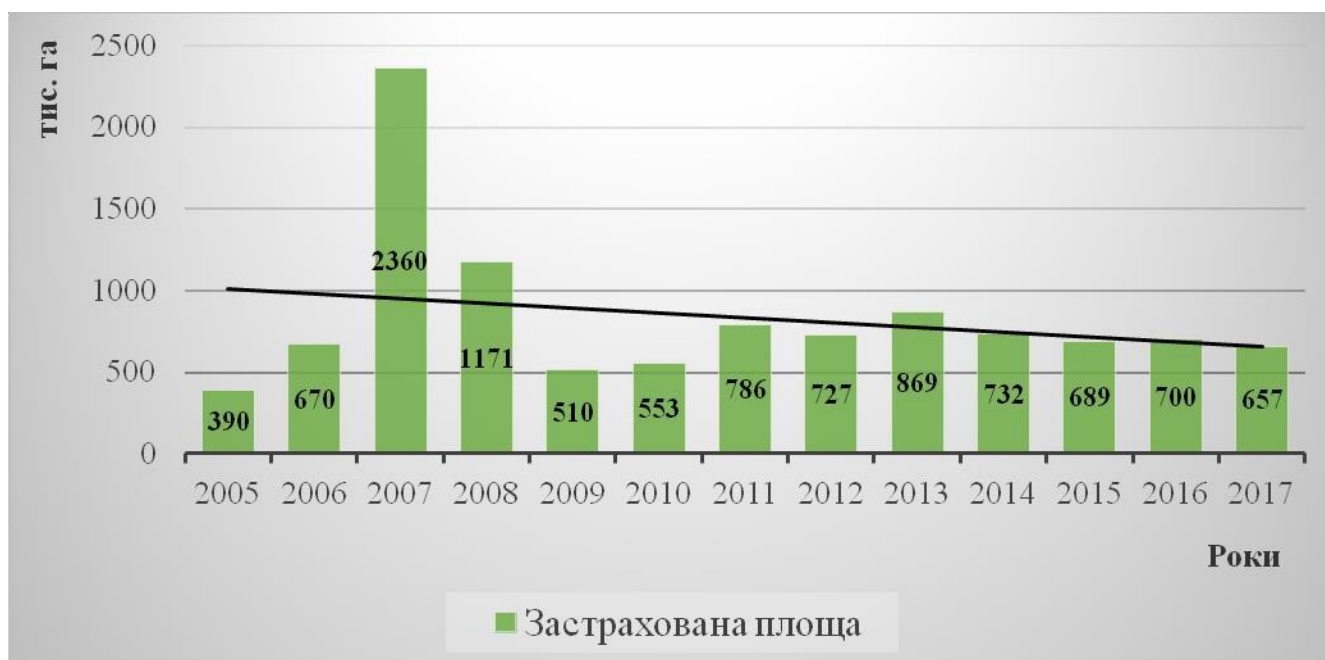

Рисунок 3.14–Динаміка розміру застрахованих площ при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур у 2005-2017 рр.

Площа застрахованих сільськогосподарських угідь протягом 2005-2017 рр. зросла у 1,7 рази. Водночас, відмічається стійка тенденція до її зменшення протягом останніх шести років.

Проведений аналіз 11 страхових компаній, які формують аграрний страховий ринок та забезпечують основні його об'єми, дозволяє стверджувати, що протягом досліджуваного періоду на страховому ринку переважало класичне страхування із незначними обсягами формального страхування аграрних ризиків, в основному, по страхуванню банківських застав. Договори страхування заставних посівів з низькими ставками премій, в основному, укладалися навесні-влітку на період до збору врожаю. Великий вплив на результати страхування сільськогосподарських культур на період весна-літо здійснює програма форвардних закупівель Аграрного Фонду та Державної продовольчо-зернової корпорації України. Чотири страхових компанії займають 88% ринку агрострахування (рис. 3.15).

Рисунок 3.15–Питома вага страхових компаній на ринку аграрного страхування у 2017 р. (за обсягом застрахованої площі)

В основному, аграрні підприємства намагаються застрахувати заставні посіви зернових культур, соняшнику, ріпаку, кукурудзи, сої та цукрових буряків. Обсяги страхування є незначними, протягом останніх п'яти років в середньому 2-3% від загальної площі під сільськогосподарськими культурами в країні. Більше половини застрахованих площ зайняті озимою пшеницею, так як аграрні підприємства часто беруть короткострокові кредити для проведення збиральних робіт. Площі під іншими культурами складають близько 50-70 тисяч га під соняшником, 30-50 тисяч - під кукурудзою та 15-20 тисяч га - під цукровим буряком(табл. 3.3).

Таким чином, договори страхування продукції аграрних виробників уклалися на озимі культури, найбільшу частку серед них посідала озима пшениця та озимий ріпак, а на весняно-літній період – соняшник, кукурудза, соя та ярийячмінь. Загалом у 2016 р. було застраховано лише 16 сільськогосподарських культур.

Таблиця 3.3–Аналіз основних культур, на які уклалися договори страхування у 2016 р.

№ п/п	Назва культури	Кількість договорів	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, млн грн	Сума премій, млн грн	Середня ставка премії, %	Премії з розрахунку на га, грн/га
1	Озима пшениця	471	481,1	2796,6	100,7	3,6	209
2	Соняшник	96	72,1	1098,0	19,3	1,8	267
3	Озимий ріпак	67	27,5	187,9	5,6	3,0	203
4	Кукурудза	54	34,5	525,0	4,2	0,8	122
5	Озимий ячмінь	18	7,8	30,3	0,9	2,9	115
6	Соя	17	16,0	446,5	10,2	2,3	642
7	Ярий ячмінь	11	2,3	31,9	0,5	1,7	230
8	Озиме жито	9	1,7	8,4	0,3	3,4	167
9	Цукровий буряк	8	14,1	357,4	5,8	1,6	415
10	Гречка	8	2,1	32,2	1,2	3,7	566
11	Тиква	8	6,8	116,7	2,9	2,5	430
12	Яра пшениця	6	4,8	90,8	2,1	2,3	439
13	Льон	6	2,8	38,7	1,0	2,5	342
14	Горох	5	0,9	20,7	0,5	2,3	546
15	Квасоля	2	1,0	24,1	0,6	2,5	605
16	Виноградники	1	0,01	3,7	0,01	1,0	871
	Разом	787	675,6	5808,9	156,0	2,7	231

Середня ставка премії за культурами відображена на рис. 3.16 і загалом по сезону складає 2,7%. Такі невисокі ставки страхових премій пояснюються тим, що за заставними посівами аграрії, зазвичай, вибирають договори страхування з безумовною франшизою на рівні 40-50%, що забезпечує лише компенсацію катастрофічних збитків. Традиційно вищий розмір страхової премії на ринку аграрного страхування сплачують товаровиробники по озимих культурах (озима пшениця – 3,6%, озимий ріпак – 3,0%, озиме жито – 3,4%) та по гречці (3,7%).

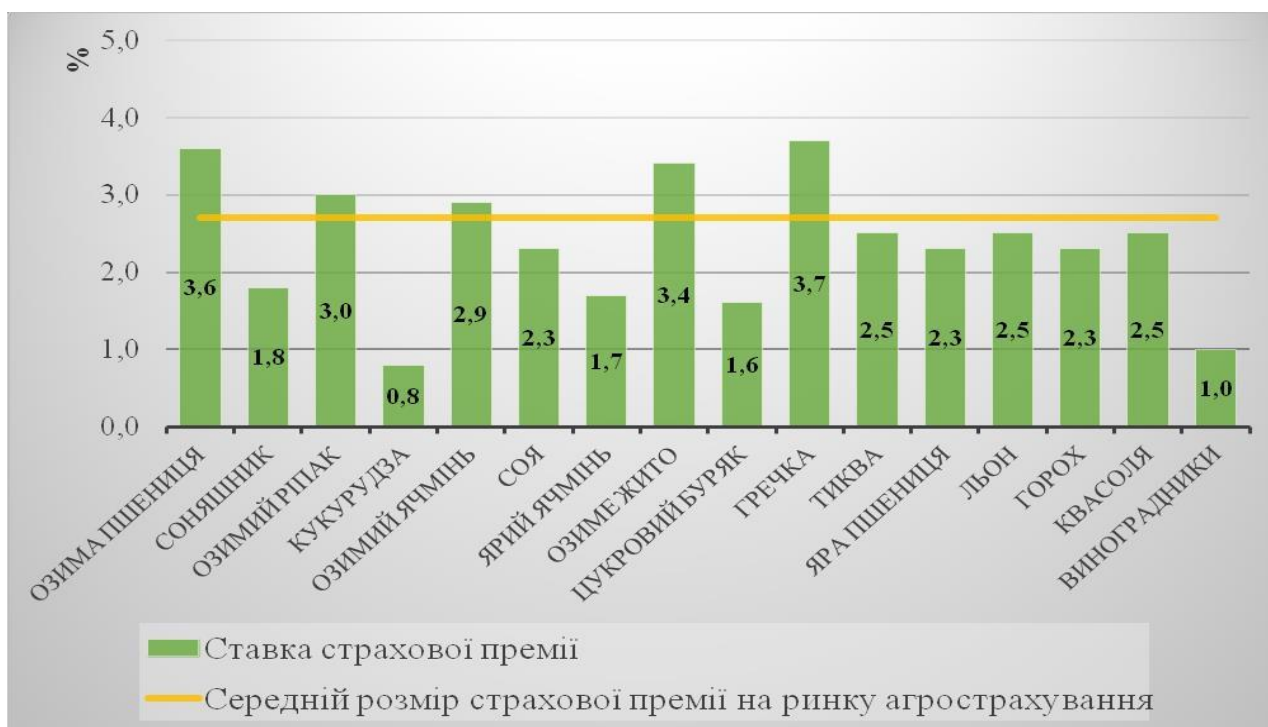

Рисунок 3.16—Ставка страхової премії по основних сільськогосподарських культурах на ринку аграрного страхування у 2016 р.

Середній розмір страхових премій на ринку аграрного страхування у 2016 р. становив 231 грн на гектар застрахованої площі (рис. 3.17). Найбільш дорогим було страхування виноградників (871 грн/га), сої (642 грн/га), квасолі (605 грн/га), гречки (566 грн/га) та гороху (546 грн/га).

Рисунок 3.17—Розмір страхової премії з розрахунку на 1 га посівної площі основних сільськогосподарських культур на ринку аграрного страхування у 2016р.

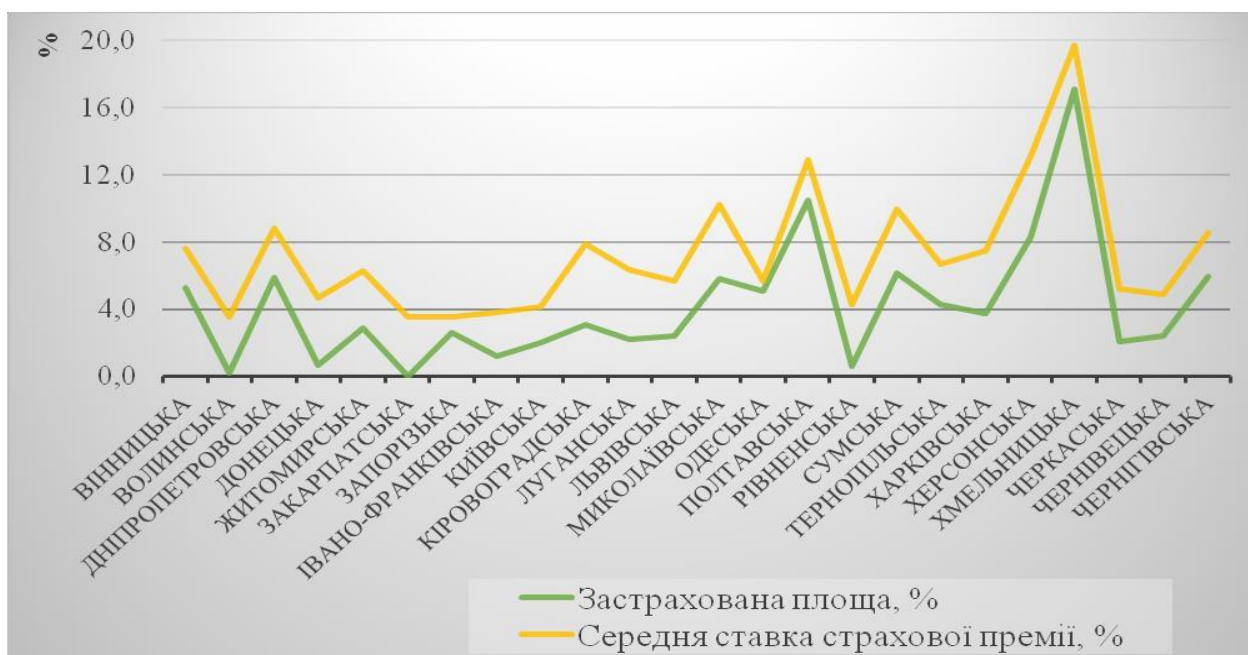

Рисунок 3.17–Розподіл областей України за площею та ставкою страхової премії по страхуванню основних сільськогосподарських культур у 2016 р.

Найбільшою є площа застрахованих посівів та отриманих страхових платежів у Хмельницькій, Полтавській, Херсонській, Дніпропетровській та Чернігівській областях (рис. 3.18).

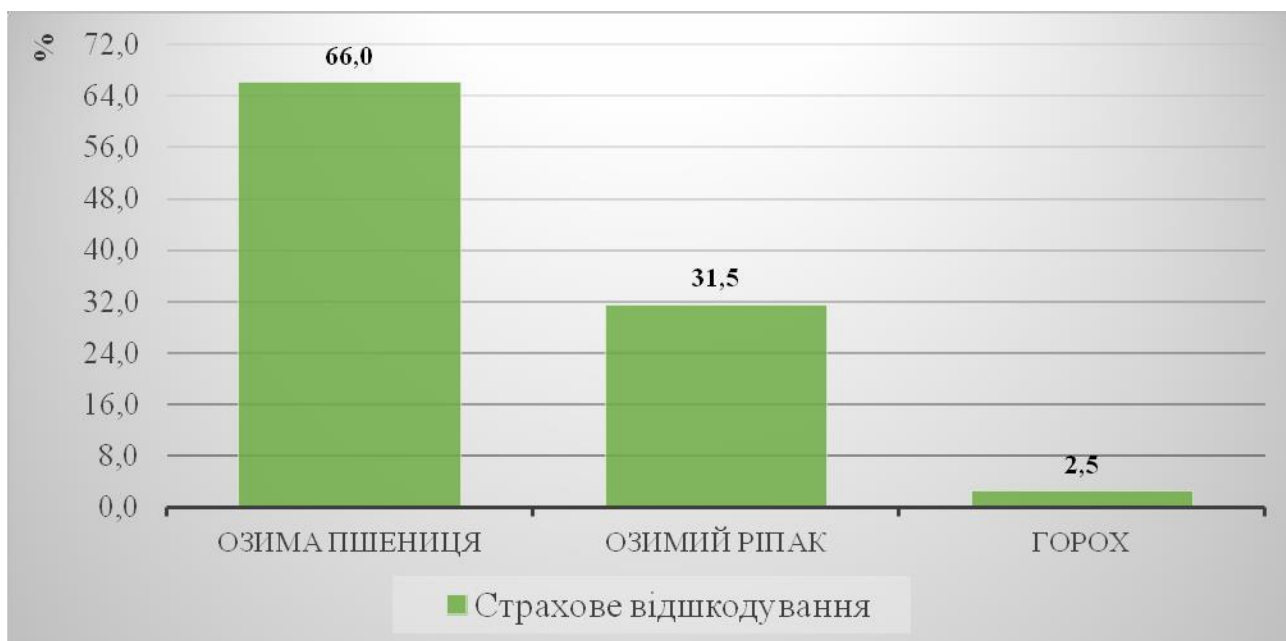

Рисунок 3.18– Розподіл сільськогосподарських культур за часткою страхового відшкодування на ринку аграрного страхування у 2016 р.

Протягом останніх п'яти років дослідження спостерігалася посушлива погода зі стійким високим температурним фоном. В основному, недобір урожаю спостерігався в західних та центральних регіонах України. Відповідно, більша частина заяв по збитках була отримана страховиками з цих регіонів. Так, найбільш низькі рівні врожайності було зафіксовано в Хмельницькій, Харківській та Тернопільській областях. На деяких полях фактична врожайність склала всього 5 центнерів з гектара. Слід зазначити, що у багатьох випадках через високі розміри франшизи у виплаті відшкодування було відмовлено. Представники страхових компаній повідомили, що фактична врожайність в окремих випадках була нижче 40-45% від рівня застрахованої врожайності, відповідно, за договорами з франшизою в 50% аграрії виплат майже не одержали, хоча збитки деяких господарств наближалися до критичних рівнів.

За договорами страхування з низькими франшизами (20%, 30%) суми відшкодування є суттєво вищими, але через невелику кількість таких договорів на загальну збитковість вони не впливають. Відмітимо, що у практиці агрострахування плановим рівнем збитковості страхових компаній є її значення в 60-70%. Протягом останніх одинадцяти років дослідження рівень страхових виплат жодного року не перевищував 50%, а найнижчим він був у 2013 році і становив 9,7%.

Найбільша частка страхових виплат припала на договори страхування озимої пшениці та озимого ріпаку (рис. 3.18).

Ефективність використання страхового механізму для аграрного секторудоцільно розглянути на прикладі посівної компанії 2015/2016 рр. (табл. 3.4). Розрахунки свідчать про значну економію коштів аграрними підприємствами, яку б вони могли отримати внаслідок використання страхування. Навіть за умови 50% страхового покриття вона становить 30% (з урахуванням розміру сплачених страхових платежів). Натомість, за умови вибору підприємством 85% покриття, економія обігових коштів становила би 44%.

Таким чином, значно зменшується частина збитку (від 56 до 70%) підприємства, яка мала би покриватися за рахунок власних коштів.

Таблиця 3.4– Ефективність використання страхового механізму в аграрному секторі України

№ п/п	Показник	Значення показника
1.	Заплановані до посіву площі ріллі під озимі культури (ріпак, пшениця, жито) у сезоні 2015/2016 рр., млн га	7,4
2.	Площа с.-г. угідь, які не були засіяні через осінню посуху, млн га	1,1
3.	Площа с.-г. угідь, на якій не з'явилися сходи, млн га	2,9
4.	Площа с.-г. угідь, що підлягає пересіву та посіву, млн га	3,4
5.	Загальні витрати на осінню посівну компанію, млрд грн	80,0
6.	Страхові платежі по страхуванню озимих культур (середній страховий тариф – 5,5%) за умови:	
	- 50% покриття, млрд грн	2,2
	- 85% покриття, млрд грн	3,7
7.	Питома вага страхових платежів у витратах на посівну компанію за умови:	
	- 50% покриття, %	2,68
	- 85% покриття, %	4,62
8.	Непокриті збитки агропідприємств внаслідок осінньої посухи, млрд грн	11,0
9.	Питома вага непокритих збитків у витратах на посівну компанію, %	13,75
10.	Ефект від використання страхового механізму (величина обігових коштів, що залишаються у агропідприємства), за умови:	
	- 50% покриття, млрд грн	3,3
	- 85% покриття, млрд грн	4,8

Економічна оцінка кредитного механізму для аграрних підприємств

Аналіз динаміки і структури кредитування суб'єктів господарювання України засвідчив, що упродовж 2001-2015 рр. сталими темпами зростали обсяги кредитних вкладень в реальний сектор економіки України (табл. 3.5; 3.6 та Додаток А).

Кредитування суб'єктів господарювання в абсолютному вимірі збільшилося з 26,403 млрд. грн. у 2001р. до 787,795 млрд. грн. у 2015 р. (зростання у 29,8 рази).

У 2001 р. питома вага короткострокових кредитів, наданих суб'єктам господарювання була максимальною за досліджуваний період та становила 79,27 %, відповідно, довгострокових кредитів 20,73%. Стабільна фінансова ситуація та економічне зростання України у 2003 році позитивно вплинули на динаміку збільшення ресурсної бази банків та зниження ними процентних ставок за кредитами, що, в свою чергу, спонукало підвищення обсягів кредитування реального сектору економіки. Позитивним фактором у 2004 році було збільшення обсягу довгострокового кредитування суб'єктів господарювання, його частка узагальній сумі кредитів збільшилася порівняно з 2003 роком на 8,2 п.п., вимоги банків за короткостроковими і довгостроковими кредитами наданими суб'єктам господарювання практично зрівнялися у відносному вимірі та становили, відповідно, 50,23 і 49,77%.

Таблиця 3.5– Динаміка і структура кредитування суб'єктів господарювання України(за термінами кредитування)*

Роки	Усього кредитів, млрд. грн.	у тому числі					
		короткострокових			довгострокових		
		млрд. грн.	питома вага, %	у відсотках до попереднього періоду	млрд. грн.	питома вага, %	у відсотках до попереднього періоду
2001	26,403	20,928	79,27	-	5,475	20,73	-
2002	37,941	27,908	73,56	133	10,033	26,44	183
2003	58,849	34,383	58,42	123	24,466	41,58	244
2004	73,785	37,063	50,23	108	36,722	49,77	150
2005	109,895	48,808	44,42	132	61,087	55,59	166
2006	166,683	74,452	44,66	152	92,231	55,34	151
2007	271,417	111,973	41,25	150	159,444	58,75	173
2008	443,665	190,298	42,89	170	253,367	57,11	159
2009	462,215	199,323	43,12	105	262,892	57,88	104
2010	500,961	208,201	41,56	104	292,760	58,44	111
2011	575,545	251,298	43,66	121	324,247	56,34	111
2012	605,425	296,547	48,98	118	308,878	51,02	95
2013	691,903	358,812	51,86	121	333,091	48,14	108
2014	778,841	339,631	43,61	95	439,210	56,39	132
2015	787,795	387,900	49,2	115	399,895	50,80	91

*Джерело: розраховано автором на основі [22-28]. Дані за 2014-2015 рр. наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

2007 р. відзначився найвищим за часів незалежності України показником абсолютного приросту кредитних вкладень, а вимоги банків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання досягли найбільших показників зростання, починаючи з 2002 р., і становили у абсолютному виразі 271,417 млрд. грн. (57,7% від загального приросту кредитних вкладень в економіку України), що сприяло активізації економічної діяльності підприємств та позитивно вплинуло на динаміку економічного зростання в Україні. Достатній рівень ліквідності банків та значне зростання попиту на кредитні ресурси з боку позичальників спонукали банківську фінансову інституцію до активного залучення коштів за кордоном (особливо в іноземній валюті). Проте це не вплинуло на темпи та структуру кредитування іноземною валютою суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.6 – Динаміка і структура кредитування суб'єктів господарювання України (за видами валют)*

Роки	Усього кредитів, млрд. грн.	у тому числі					
		у національній валюті			у іноземній валюті		
		млрд. грн.	питома вага, %	у відсотках до попереднього періоду	млрд. грн.	питома вага, %	у відсотках до попереднього періоду
2001	26,403	14,472	54,81	-	11,931	45,19	-
2002	37,941	21,980	57,93	152	15,961	42,07	134
2003	58,849	35,559	60,43	162	23,290	39,57	146
2004	73,785	44,564	60,39	125	29,221	39,61	125
2005	109,895	67,525	61,44	151	42,370	38,56	145
2006	166,683	95,439	57,26	141	71,245	42,74	168
2007	271,417	158,828	58,52	166	112,589	41,48	158
2008	443,665	214,774	48,41	135	228,891	51,59	203
2009	462,215	271,907	58,83	127	190,308	41,17	83
2010	500,961	310,929	62,07	114	190,032	37,93	99
2011	575,545	369,763	64,24	119	205,782	35,75	108
2012	605,425	393,147	64,94	106	212,278	35,06	103
2013	691,903	454,215	65,65	115	237,688	34,35	112
2014	778,841	412,939	53,02	91	365,902	46,98	154
2015	787,795	338,621	42,98	82	449,174	57,02	122

*Джерело: розраховано автором на основі [22-28]. Дані за 2014-2015 рр. наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Як свідчать дані табл.3.6., частка кредитування для суб'єктів господарювання України іноземною валютою у 2007 році становила 41,5 % (112,589 млрд. грн.), тоді як національною валютою – 58,5 % (158,828 млрд. грн.).

Вкрай негативною тенденцією стало зростання по відношенню до ВВП заборгованості за кредитами, наданими банками суб'єктам господарювання: за 2007 р. вона зросла з 45,6% на початок року до 60,2% на кінець року. При цьому номінальні доходи суб'єктів господарювання і населення зростали значно нижчими темпами, ніж обсяги кредитування, що суттєво збільшувало ризики банків щодо своєчасності погашенням кредитів. Вважаємо, що зазначені чинники спонукали до перетину "точки неповернення" на шляху до фінансової кризи 2008-2009 рр. Мінливий та несприятливий характер тенденцій економічного розвитку України протягом 2008 р. визначив нерівномірність динаміки темпів кредитування, який характеризується різким збільшенням спадної річної динаміки.

Чинниками низхідної динаміки були: уповільнення темпів зростання ресурсної бази та зменшення вільної ліквідності суб'єктів господарювання через ускладнення економічних процесів у державі, погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках та умов доступу до зовнішніх джерел фінансування для здійснення активних операцій; здешевлення гривні по відношенню до іноземних валют та вжиті протекціоністські заходи Національним банком України щодо зниження валютних ризиків; посилення вимог НБУ до кредитоспроможності позичальників (що було викликано необхідністю стабілізації ситуації у грошово-кредитній системі і ринку капіталу) та одночасне з суб'єктами господарювання уповільнення темпів зростання ресурсної бази банків через зменшення депозитних операцій та загального обсягу депозитів; запровадження вимог Національним банком України (з лютого 2008 року) спрямованих на обмеження збільшення розриву між строками залучених депозитів та розміщених кредитів та ін..

Переважаання кредитів в іноземній валюті, частка яких на 01.01.2009 р. становила 51,59% було зумовлене зниженням курсу гривні до основних іноземних валют. Серйозні випробування, розпочаті у 2008 р. для вітчизняної економіки в цілому та банківської системи зокрема, продовжилися у 2009 р. Вимушеним

заходом було запровадження Національним банком України обмежень на здійснення кредитування в іноземній валюті. Після достатньо динамічного і позитивного розвитку системи кредитування за період 2001-2008 роки, вона зазнала суттєвих змін, у 2009 році темпи приросту залишків за кредитами у річному обчисленні продовжували уповільнюватись. У структурі кредитів за видами валют переважними залишалися кредити у національній валюті, які займали 58,8 % загального обсягу (271,907 млрд. грн.). За строками користування у 2009р. через зростання нових кредитів, значно збільшилась частка довгострокових кредитів, яка на кінець року становила 56,9 % (262,892 млрд. грн.), відповідно, частка короткострокових кредитів становила 43,1 % (199,323 млрд. грн.).

Позитивні економічні зрушення в економіці України у 2011 р. та зміцнення фінансового стану підприємств спонукали до підвищення попиту на банківські кредити. Радикального здешевлення кредитів у 2011 р. не відбулося (через недостатні темпи нарощення стабільності вітчизняної економіки), але активізувалася кредитна підтримка суб'єктів господарювання. Висхідна динаміка наданих кредитів для даної категорії позичальників привела до наступних змін: за поточний рік залишки за кредитами збільшилися на 14,9 % або на 74,584 млрд. грн. і на кінець грудня становили 575,545 млрд. грн. Політика Національного банку України щодо обмеження кредитування в іноземній валюті, яка була подовжена на 2011 р., сприяла поліпшенню структури кредитного портфелю за видами валют та вплинула на висхідну динаміку заборгованості за кредитами у національній валюті. Відповідно, залишки за кредитами у національній валюті суб'єктів господарювання збільшилися на 18,9 %, або на 58,834 млрд. грн. до 369,763 млрд. грн.

Виважена грошово-кредитна політика, яку проводив Національний банк України у 2012 р. здійснювалася за допомогою важелів банківського регулювання, спрямованих на зниження монетарних ризиків інфляції та девальвації, коригування ліквідності у банківській системі. Відповідно, на грошово-кредитному ринку України спостерігалось розширення ресурсної бази банків, а також збільшення залишків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання. В той же час, ситуація, що складалася на товарно-грошових і фінансових ринках, а також

недостатнє нарощення рівня платоспроможності суб'єктів господарювання переважали активізацію їх попиту на кредитні ресурси банків. За період січень-грудень 2012 р. залишки кредитів, наданих суб'єктам господарювання збільшилися на 29,880 млрд. грн., при цьому, 78,3 % річного приросту було забезпечено кредитуванням національною валютою. За строками погашення домінували короткострокові кредити, які зросли на 18,0 % до 296,547 млрд. грн. у 2012 р., а їх частка у загальному обсязі кредитування становила 48,9 %.

Політика яку провадив Національний банк України у 2013 р., була спрямована на посилення фінансової стійкості, підтримання достатнього рівня ліквідності та подальший розвиток банківської системи. Для цього було вжито наступних заходів: по-перше, за період січень – грудень 2013 р. двічі знижувалася облікова ставка НБУ, по-друге, вживалися активні заходи по стабілізації національної грошової одиниці, що позитивно вплинуло на зростання депозитів та укріплення ресурсної бази банків, по-третє, одночасно з нарощенням депозитної бази банків Національний банком України було вжито системних заходів задля зниження вартості кредитних ресурсів та активізації кредитування банків [26]. Окрім того, доречно було використано такий інструмент фінансово-кредитного механізму, як вивільнення коштів обов'язкових резервів з окремого рахунку. Всі ці заходи сприяли стимулюванню грошово-кредитного обороту у 2013 р. та пожвавили нарощення темпів кредитування суб'єктів господарювання: залишки за кредитами збільшилися на 14,3 % (до 691,903 млрд. грн.), приріст залишків за кредитами на 61,068 млрд. грн. (до 454,215 млрд. грн.) було забезпечено за рахунок кредитів у національній валюті.

На згортання кредитної активності банків у 2015р. вплинули наступні чинники: по-перше, політичне напруження у країні та скорочення державного фінансування; по-друге, значне зменшення рівня платоспроможності і кредитоспроможності позичальників, скорочення ресурсної та депозитної бази банків; по-третє, суттєві дестабілізуючі коливання курсу гривні до іноземних валют[28]. Залишки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, на 01.01.2016 р., становили 787,795 млрд. грн. (збільшення за рік на 1,15%). Динаміка кредитування за видами валют була наступною: значне зростання кредитної

заборгованості в іноземній валюті на 83,274 млрд. грн. (до 449,174 млрд. грн.) було зумовлено вкрай негативним суттєвим зниженням курсу гривні до основних іноземних валют, тобто зростання питомої ваги кредитування іноземною валютою відбулося переважно за рахунок курсової переоцінки активів. Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, в іноземній валюті збільшилася на 10 п. п. та дорівнювала на 1.01.2016 р. 57,02% у загальному обсязі кредитування суб'єктів господарювання. Кредити, надані у національній валюті, за 2015 р. зменшилися на 74,32 млрд. грн. (до 338,621 млрд. грн.). За термінами кредитування для динаміки кредитної заборгованості суб'єктів господарювання протягом року характерне зростання короткострокових кредитів на 48,269 млрд. грн. (до 387,900 млрд. грн.), або на 14,2 %. У 2015 р. абсолютний приріст короткострокових кредитів мав негативну базу щодо зростання, а саме, курсову переоцінку активів в іноземній валюті впродовж року (рис. 3.19).

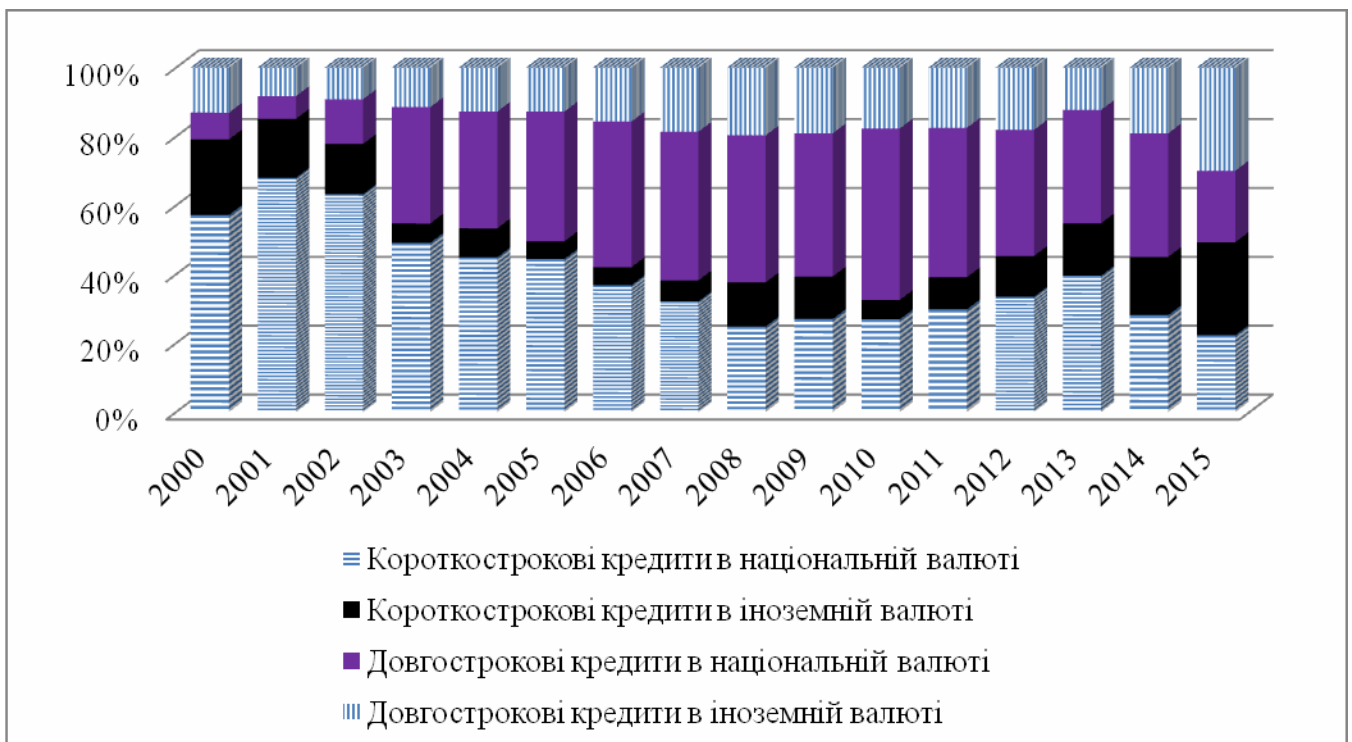

Рисунок 3.19 – Структура кредитування суб'єктів господарювання України, %

* Джерело: побудовано автором на основі [22-28].

Формування раціональної кредитної структури на макrorівні можливе лише при забезпеченні збалансованих співвідношень кредитування на галузевому рівні.

На жаль, попри вагоме місце сільського господарства у національній економіці, у вирішенні економічних і соціальних проблем питома вага кредитування аграрних підприємств у загальній сумі наданих кредитів суб'єктам господарювання України залишається дуже низькою: у 2001р. становила 6,03%, у 2015р. – 6,15%.

Дослідження фінансового забезпечення аграрних підприємств довело, що вони, в основному, працюють за рахунок власних ресурсів та розраховують на власний капітал. Однак для підтримки процесу розширеного відтворення власних ресурсів недостатньо, і це змушує аграріїв розвивати як банківські, так і партнерські форми кредитування. Упродовж 2000-2015 рр. сталими темпами зростали обсяги кредитних вкладень і в реальний сектор економіки, і в аграрний сектор. У сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві збільшення склало 65,0 разів (з 745 до 48425 млн. грн.) Однак дана тенденція мала волатильний характер і є різною по періодах: 2000-2008рр., 2009-2012рр., 2013 – 2015рр. (рис. 3.20).

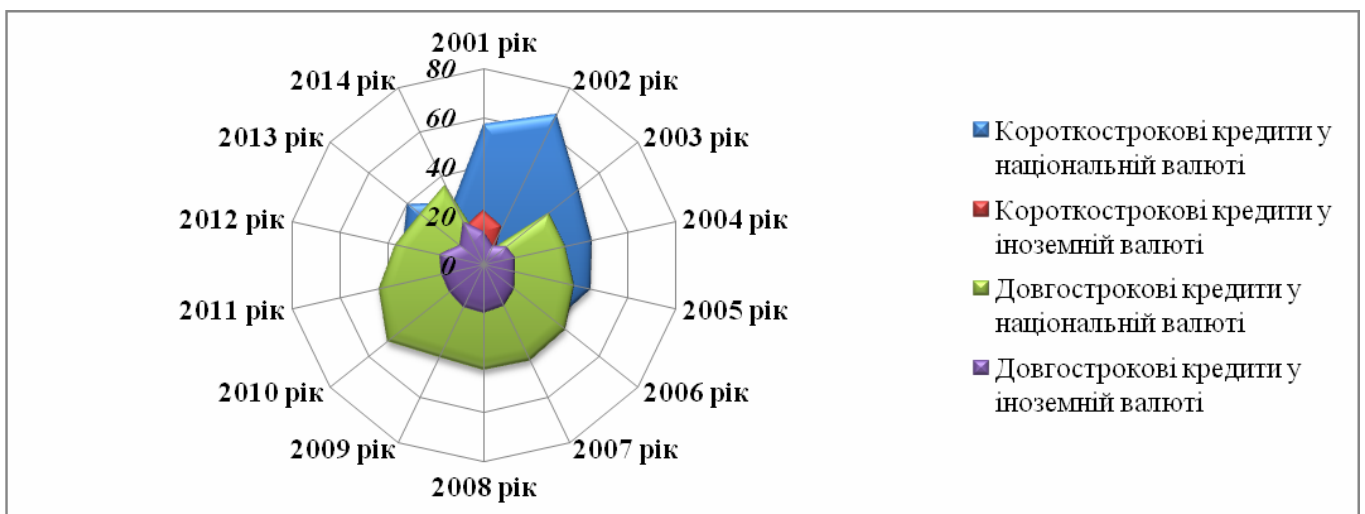

Рисунок 3.20 – Структура кредитування суб'єктів господарювання сільського господарства України, %

* Джерело: побудовано автором на основі [22-28].

Перший період 2000-2008 рр. характеризується економічними трансформаціями, створенням ринкових засад функціонування і розвитку. Поступово зростало виробництво валової продукції сільськогосподарської галузі, що стало наслідком зміни форм власності разом з організаційною реструктуризацією підприємств, становленням на селі нових організаційно-

правових структур ринкового типу (внаслідок реалізації засад аграрного реформування, які зокрема були визначені прийнятим 3.12.1999 р. Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”[30]; починаючи з 2001 р., сільськогосподарські підприємства починають одержувати прибутки, насамперед, за рахунок рослинництва, а з 2008 р. прибутковим стає і тваринництво.

Позитивна динаміка прибутковості супроводжується збільшенням ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, зростає рівень фінансової стійкості та кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств. Співробітництво банків і аграрної галузі зміцнюється – у структурі кредитних вкладень за період 2000-2008рр. найбільші зміни відбулися у бік зростання саме за довгостроковими кредитами, наданими підприємствам сільського господарства, мисливства та лісового господарства, в тому числі, у іноземній валюті: якщо у 2000р. питома вага довгострокових кредитів становила тільки 16,5%, то у 2008р. вона зросла до 61,9%.

Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) у 2001 р. становив 204190 млн. грн., у 2002 р. – 225810 млн. грн. Реальне зростання ВВП у 2002 р. було майже вдвічі нижчим, чим у 2001 р. і становило 5,2 %: якщо у 2001 р. темп зростання ВВП до попереднього року у порівняних цінах становив 109,2 %, то у 2002 р., порівняно з 2001 р. – 105,2 % [23, с. 56]. У 2002 р. питома вага кредитного портфелю банків була найбільшою в структурі активних операцій банків, про що свідчать сталі темпи його зростання. Залишки заборгованості за кредитами 2002 р. зростали переважно у національній валюті – при зростанні заборгованості за кредитами в національній валюті на 52,7 %, їх частка в загальному обсязі збільшилася на 2,4 процентні пункти й становила 58,7 %, залишок заборгованості за кредитами в іноземній валюті за 2002 р. збільшився на 44 % [22, с. 17].

З 2005 р. в Україні почала формуватися стійка тенденція до дефіцитності зовнішньоторговельного балансу; погіршення кон’юнктури зовнішніх ринків у 2005 р. зумовило зменшення експорту товарів з України порівняно з 2004 р. Вказані чинники та зниження інвестиційної активності суб’єктів господарювання значно

уповільнили темпи економічного зростання і гальмували розвиток економіки України впродовж 2005 р. Обсяг номінального ВВП за 2005 р. становив 418529 млн. грн., темпи приросту реального ВВП були найнижчими за останні 5 років при середньому рівні його приросту (8,4%) за цей період.

Незважаючи на уповільнення темпів економічного розвитку впродовж 2005 р., банки мали достатній рівень ресурсної бази, стабілізували та знизили рівень процентних ставок за кредитними операціями, що в свою чергу, сприяло зростанню обсягів кредитування економіки України. Кредити, надані суб'єктам господарювання займали найбільшу частку (76,6 %) у загальному обсязі кредитних вкладень в економіку України [24, с. 30]. На 1.01.2006 р. вимоги банків за кредитами, наданими цій категорії позичальників, становили 109895 млн. грн. (зростання за рік на 48,9%).

Обсяг виробництва продукції сільського господарства за 2005 р. (у фактичних цінах) становив 92536 млн. грн. і залишився на рівні попереднього року, про що свідчить нульовий темп приросту. Темпи приросту валової доданої вартості в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві суттєво уповільнилися й становили 0,4%, що на 19,4 п. п. нижче, ніж у попередньому році. Негативно позначилося на динаміці ВВП скорочення обсягів валової продукції рослинництва (на 2,5%), на що вплинуло скорочення площ збирання сільськогосподарських культур та зниження їх врожайності, а саме, скорочення на 4,4% площ збирання сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах, зменшення врожайності зерна на 2,3 ц (на 8,1%). Обсяги продукції тваринництва зросли на 4,4% на що вплинуло її збільшення на 16,1% у сільськогосподарських підприємствах [24, с. 11-13]. Для підтримки тваринництва державою у 2005 р. надано дотацій сільськогосподарським підприємствам (за рахунок коштів податку на додану вартість) на суму понад 724,0 млн. грн. та надбавок за високоваговий молодняк великої рогатої худоби, кондиційних свиней, курей-бройлерів – понад 229,0 млн. грн. [24, с. 12].

Як зазначалося, упродовж 2005 р. зростання обсягів кредитування економіки України тривало. Високими темпами здійснювалося кредитування суб'єктів

господарювання за основними видами економічної діяльності, у тому числі, вимоги банків за кредитами, наданими у сільське господарство, мисливство та лісове господарство порівняно з 2004 р. збільшилися на 57,0 % та становили 8192 млн. грн. При цьому, позитивних змін зазнало довгострокове кредитування аграрної галузі: частка довгострокового кредитування стала переважати і становила 50,6 % (збільшення на 3,9 п. п. до попереднього року), що склало 4141 млн. грн.), відповідно – короткострокового – 49,4 % (4051 млн. грн.). ,але значно зменшилася питома вага кредитування іноземною валютою: у загальному обсязі наданих кредитів частка кредитування іноземною валютою становила всього 17,9 % (у абсолютному виразі 1464 млн. грн.). Відповідно, кредитування національною валютою зайняло 82,1 % (6728 млн. грн.). Як правило, перевага кредитуванню іноземною валютою надається банками тим суб'єктам господарювання, які мають валютну виручку та стабільні ринки збуту продукції.

У дослідженнях причин і наслідків світової фінансово-економічної кризи В.М. Геєць відмічає: “Зростання протягом 2000-2008 рр. відбувалося головним чином у руслі відновних процесів, базувалося на використанні створених ще за радянських часів потужностей, консервувало застарілу виробничу структуру і закріплювало економіку України як сировинний придаток більш розвинених економік; залучення іноземних фінансових ресурсів використовувалося переважно не на розвиток вітчизняного виробництва, а на зростання споживання імпортованих товарів, що посилювало структурні диспропорції.” [139, с. 6].

Такі структурні диспропорції гальмували динамічне зростання ВВП країни та вплинули на суттєву його мінливість: за досліджуваний період (2000-2008 рр.) щорічні темпи приросту ВВП коливалися від 2,1 % (у 2008 р.) до 12,1 % (у 2004 р.). Сімнадцять років незалежності виявилися недостатніми для України, щоб перетворитися із постсоціалістичної у одну з найрозвинутіших країн ринкової економіки Центральної та Східної Європи, однак наша держава достатньо глибоко інтегрувалася у світовий економічний простір, а тому стала конче залежною від реальних економічних процесів та світових фінансових тенденцій. Як наслідок, "невідворотна кризова форма приведення фінансових активів у відповідність до

реального зростання економіки"[139, с. 7] стала причиною розгортання глобальної фінансово-економічної кризи та активно вплинула на економіку України. Основні аспекти її прояву у нашій державі були наступними: зменшення інвестиційного та споживчого попиту; криза платіжного балансу через дефіцит валюти на внутрішньому ринку (на що вплинуло обмеження доступу до зовнішніх джерел запозичень, зменшення валютних надходжень за експортними операціями через зниження зовнішнього попиту і відповідно цін на продукцію експортноорієнтованих видів економічної діяльності), нестабільність національної валюти (через суттєве уповільнення темпів зростання реального сектору економіки та різке скорочення внутрішнього попиту) підсилена негативом обов'язковості виплат банками значних сум грошових коштів за борговими зобов'язаннями; прискорення інфляційних процесів (індекс споживчих цін становив 122,3 порівняно з 116,6% у 2007 р. і був найвищим з 2000 р.) та суттєве погіршення стану поточного рахунку; додатковим стримуючим чинником економічного розвитку стало зривання економічної активності, яке позначилося гальмуванням та стагнацією капіталізації економіки України. Обсяг номінального валового внутрішнього продукту за січень - грудень 2008 р. становив 150845 млн. грн., темпи реального ВВП досягли найнижчого за останні вісім років значення і становили 102,1%.

Вкрай мінливий та несприятливий характер тенденцій економічного розвитку протягом 2008 р. визначив нерівномірність динаміки темпів кредитування, який характеризується різким збільшенням спадної річної динаміки. Чинниками низхідної динаміки були: уповільнення темпів зростання ресурсної бази та зменшення вільної ліквідності суб'єктів господарювання через ускладнення економічних процесів у державі, погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках та умов доступу до зовнішніх джерел фінансування для здійснення активних операцій; здешевлення курсу гривні до іноземних валют та вжиті протекціоністські заходи Національним банком України щодо зниження валютних ризиків; посилення вимог Національного банку України до кредитоспроможності позичальників (викликана необхідністю стабілізації ситуації у грошово-кредитній системі і ринку капіталу) та одночасне з суб'єктами господарювання уповільнення темпів зростання ресурсної

бази банків через зменшення депозитних операцій та загального обсягу депозитів; запровадження вимог Національним банком України (з лютого 2008 р.) спрямованих на обмеження розриву між строками залучених депозитів та розміщених кредитів та ін.

Кризовим стабілізатором економіки України у 2008 р. стало сільське господарство: обсяг продукції у фактичних цінах становив 150845 млн. грн., за темпами виробництва якої та за темпами створення валової доданої вартості аграрії випередили всі галузі економіки. Підґрунтям позитивної динаміки аграрної галузі стало рослинництво, насамперед, високий врожай зернових та зернобобових (за рахунок зростання урожайності зернових культур – в 1,6 р. та площі їх збирання – на 14%). Річний обсяг експорту продукції АПК України у 2008 р. становив 10830,6 млн. дол. США (порівняно з 2007 р. збільшення в 1,7 рази), що є найбільшим показником за досліджуваний період (2000-2008 рр.), а позитивне зовнішньоторгівельне сальдо збільшилося майже вдвічі (попри значне падіння експортних цін). Окрім того, 2008 р. ознаменувався рекордним для сільського господарства збільшенням інвестиційної активності: обсяг інвестицій в основний капітал за січень – грудень 2008 р. збільшився в 1,8 р., або на 43,6 %, порівняно із минулорічним, і становив 16890,1 млн. грн. (при скороченні інвестицій в цілому у національній економіці на 2,6 %); прямі іноземні інвестиції в аграрну галузь збільшилися на 44,2 % і становили 803,2 млн. дол. США.

Генератором подальшого розвитку стала державна підтримка сільськогосподарської галузі, обсяг якої у 2008 р. перевищив 4,3 млрд. грн. Як і в попередні періоди, важелями механізму державної підтримки були бюджетні дотації і кошти, отримані за рахунок податку на додану вартість, які спрямовувалися на збільшення доходів сільськогосподарських підприємств при виробництві конкретних видів продукції. Позитивна динаміка аграрної галузі, значне зростання обсягу виробництва та прибутків сільськогосподарських підприємств, а також успішна зовнішньоекономічна торгівля агропродовольчою продукцією позитивно вплинули на стан кредитування аграрного сектору економіки: вимоги за кредитами, наданими в аграрну галузь у 2008 р. становили 28812 млн. грн., у т. ч. у

національній валюті - 19454 млн. грн., у іноземній валюті – 9358 млн. грн. Відносно 2007 р. частка кредитів, наданих в іноземній валюті збільшилася на 7,8 п. п. та становила 32,5 % у загальному обсязі кредитування, у т. ч. обсяг довгострокових кредитів, щодо обсягу короткострокових кредитів, наданих в іноземній валюті збільшився у 2008 р. у 1,5 р. (обсяг 5665 млн. грн.).

Наступний період (2009-2012 рр.) для економіки України та аграрного сектору, зокрема, можна охарактеризувати як повільне економічне відновлення та збільшення ролі кредитного механізму в системі кредитування суб'єктів господарювання та підвищенні продуктивності використання кредитних ресурсів як капіталу підприємств. Стимулююча політика, яка проводилася урядами провідних країн світу у 2010 р. допомогла подальшій стабілізації на шляху їх виходу з депресивного стану після фінансово-економічної кризи. Сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, збільшення внутрішнього споживчого попиту, стали підґрунтям відновлення та поступового зростання вітчизняної економіки за період січень-грудень 2010 р. Позитивна тенденція розширення ресурсної бази українських банків у 2010 р. засвідчила готовність до належного забезпечення поступово зростаючої економіки ліквідними фінансовими ресурсами. Даному процесу сприяло поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання, кредити для яких, залишалися найбільшою складовою у структурі кредитування резидентів і забезпечили основний приріст у 2010 р.: залишки за кредитами на кінець року становили 500961 млн. грн., тобто зросли на 38746 млн. грн. (на 8,4 %), щодо 2009 р. Ефективність використання стимулюючого потенціалу банків позначилася на нарощуванні кредитів у національній валюті для суб'єктів господарювання, заборгованість за якими зростала майже щомісяця (крім січня та грудня) й у цілому за рік збільшилась на 39022 млн. грн. (на 14,4%) та становила на 1.01.2011 р. 310929 млн. грн., що, в свою чергу, покращило структуру кредитів за видами валют – більший обсяг кредитів було надано у гривні – 310929 млн. грн. (частка кредитів у національній валюті в загальному обсязі кредитування суб'єктів господарювання зросла за рік з 58,8 до 62,1%). Відповідно, кредитування в іноземній валюті було знижено і за обсягом (заборгованість на 1.01.2011 р. 190032 млн. грн.) і за часткою у

структурі (37,9 %). Хоча у 2010 р. сільськогосподарські підприємства одержали 17,1 млрд. грн. чистого прибутку, в тому числі 12,7 млрд. грн. від реалізації сільськогосподарської продукції, виробництво обсягів продукції сільського господарства скоротилось у поточному році на 1,0% порівняно з 2009 р. і становило 184000 млн. грн. Причиною скорочення було зменшення обсягів виробництва у рослинництві на 4,6 %, насамперед, через низький урожай зернових культур: загальний валовий збір зерна зменшився на 14,8%, що зумовлено як скороченням площі збирання (на 5,8%), так і зниженням урожайності зернових культур з 1 га (на 9,7%); у тваринництві обсяги виробництва продукції зросли на 4,5% [25, с. 12].

Залишки заборгованості за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам на 1.01.2011 р. становили 26545 млн. грн., при цьому, кредитування в гривні протягом звітного року дорівнювало 20355 млн. грн. (76,7 % від загальної суми кредитів), кредитування в іноземній валюті – 6191 млн. грн. Приріст залишків за кредитами сільського господарства у 2010 р. щодо 2009 р. на 519 млн. грн. відбувся внаслідок збільшення (на 13,5%) довгострокового кредитування, що було забезпечене виключно кредитами в національній валюті; заборгованість за довгостроковими кредитами у 2010 р. становила 17914 млн. грн., за короткостроковими – 8631 млн. грн.

На початок 2012 р. Україна ще не була здатна до реальної антикризової стійкості у глобальному середовищі та незалежного від світових тенденцій розвитку, тому значна відкритість національної економіки та підлеглисть її провідних галузей зовнішньому попиту на фоні високого рівня кризових очікувань, відновлення рецесійних тенденцій у окремих країнах Європи та уповільнення розвитку світової економіки упродовж року значно вплинули на зниження темпів економічного зростання нашої держави: динаміка ВВП України у 2012 році була нестійкою, з формуванням з другого півріччя низхідних тенденцій, приріст реального ВВП за 2012 р., порівняно з 2011 р. становив 0,2 % (проти 5,2% приросту ВВП у 2011 р.), обсяг номінального ВВП – 1408889 млн. грн.

Вкрай повільними темпами відбувався процес оновлення виробничих потужностей, а також впровадження технологічних інновацій та енергозберігаючих

технологій, що в умовах глобальної нестабільності і скорочення попиту на ключові товари українського експорту знижувало конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Виважена грошово-кредитна політика, яку проводив Національний банк України у 2012 р. здійснювалася за допомогою важелів банківського регулювання, спрямованих на зниження монетарних ризиків інфляції та девальвації, коригування ліквідності у банківській системі. Відповідно, на грошово-кредитному ринку України спостерігалось розширення ресурсної бази банків, а також збільшення залишків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання. В той же час, ситуація, що складалася на товарно- грошових і фінансових ринках, а також недостатнє нарощення рівня платоспроможності суб'єктів господарювання переважали активізації їх попиту на кредитні ресурси та гальмували кредитну активність банків, про що свідчить зменшення частки кредитів у структурі банківських активів з 85% у 2009 р. до 72% у 2012 р. та збільшення прострочених кредитів з 2,3 до 8,9%. За період січень-грудень 2012 р. залишки кредитів, наданих суб'єктам господарювання збільшилися на 29880 млн. грн. (на 5,2 %) до 605425 млн. грн., а їх частка збільшилася за рік на 2,5 п.п. до 74,3 %. 78,3 % річного приросту було забезпечено кредитуванням національною валютою.

Виробництво сільськогосподарської продукції за 2012 р. скоротилося на 4,5 % щодо 2011 р. та становило 258270 млн. грн. (у фактичних цінах). Основною причиною негативної динаміки аграрної галузі стало падіння обсягів виробництва продукції рослинництва, а саме, зернових і зернобобових культур було зібрано менше на 18,4%. Однак, завдяки рослинництву сільське господарство залишалось основною експортною галуззю економіки та становило 25 % від усього експорту України: зернові культури підтримали високий експортний потенціал нашої держави на світовому аграрному ринку – майже десята частка (9,2 %) світової торгівлі зерновими у 2012 р. належало Україні (кожна 11 тонна зерна, що продавалася на світовому ринку була українського виробництва). Також аграрна продукція, експорт якої збільшився на 40% (до 18,2 млрд. дол. США) сприяла

розширенню української експортної ніші на світовому ринку продовольства у 2012 р.

Тенденція поступового зростання виробництва продукції тваринництва була забезпечена, у тому числі, завдяки упровадженню державної підтримки галузі тваринництва у 2012 р. у формі доплат дрібним фермерам та особистим селянським господарствам за збереження молодняку великої рогатої худоби: виробництво продукції тваринництва у поточному році збільшилося на 3,9% [7].

У 2012 р. кредитування залишилося дієвим механізмом отримання реальних фінансових ресурсів для забезпечення функціонування сільськогосподарської галузі. Однак, за січень – грудень поточного року збільшення залишків заборгованості за кредитами наданими суб'єктам господарювання аграрної галузі було доволі незначним – 6,9 %; загальний обсяг кредитів дорівнював 36488 млн. грн. У структурі кредитних вкладень за видами валют найбільшою залишалася частка (70,1 %) позик у національній валюті, заборгованість за якою на 1.01.2012 р. становила 25569 млн. грн. (темپ приросту 2,3 %). Залишки заборгованості в іноземній валюті (10919 млн. грн.) зростали швидшими темпами (темپ приросту 19,2 %), але їх частка в структурі кредитування залишалася низькою – 29,9 % (проти 26,8 % у 2011 р.). Випереджаючими темпами (123,8 %) зростали обсяги заборгованості за короткостроковими кредитами, що збільшило їх частку у загальному обсязі кредитування на 6,1 п.п. до 45,2 % (абсолютна величина короткострокового кредитування становила 16509 млн. грн.). Залишки заборгованості за довгостроковими кредитами у 2012 р. зменшилися щодо 2011 р. на 828 млн. грн. до 19979 млн. грн., а їх частка у загальному обсязі кредитування скоротилася на 6,1 п.п. до 54,8 %.

Третій етап (2013-2015 рр.) для України характеризується як етап розгортання політичної та чергової фінансово-економічної кризи: наростаючим підсумком відбувалося боргове фінансування, зростав бюджетний дефіцит, тривало невідновлення зносу основного капіталу, зростання імпорту переважало зростання експорту, а також фактор неокупності інвестиційних витрат у Євро – 2012 стали основними кризогенними чинниками 2013 року. Збільшення ризиків геополітичної

кризи, здешевлення основних видів сировинної продукції на міжнародних товарних ринках спонукали до вкрай низького зовнішнього попиту на товари українського експорту і негативно вплинули на формування макроекономічного середовища для економіки України. Приріст реального ВВП за 2013 р. проти 2012 р. становив 0 %, номінальний валовий внутрішній продукт дорівнював 1454931 млн. грн. Водночас, стримування розвитку інфляційних процесів у державі (рівень базової інфляції в Україні у 2013 р. дорівнював 0,1 %) та мінімізація шоків монетарного характеру сприяли підтриманню низькоінфляційного економічного середовища і ціновій стабільності у державі.

Найбільше падіння обсягів виробництва за січень-грудень 2013 р. було зафіксовано у промисловості – "мінус" 4,3 % (обсяг реалізації промислової продукції у 2013 р. становив 1111269 млн. грн.). Також негативну тенденцію продемонструвала будівельна галузь: обсяги будівельних робіт за 2013 р. зменшилися на 11,1 %. Єдиною галуззю економіки України, яка отримала високі показники було сільське господарство, де збільшення обсягів виробництва дорівнювало 13,7% [26, с. 21].

Політика яку провадив Національний банк України, була спрямована на посилення фінансової стійкості, підтримання достатнього рівня ліквідності та подальший розвиток банківської системи. Для цього було вжито наступних заходів: по-перше, за період січень – грудень 2013 р. двічі знижувалася облікова ставка НБУ, по-друге, вживалися активні заходи по стабілізації національної грошової одиниці, що позитивно вплинуло на зростання депозитів та укріплення ресурсної бази банків (грошова база в 2013 р. збільшилася на 20,3 % - до 307,2 млрд. грн. [26, с. 7], по-третє, одночасно з нарощенням депозитної бази банків "Національний банк протягом року вживав системних заходів задля зниження вартості кредитних ресурсів та активізації кредитування банків" [26, с. 7]. Окрім того, доречно було використано такий інструмент фінансово-кредитного механізму, як вивільнення коштів обов'язкових резервів з окремого рахунку. Всі ці заходи сприяли стимулюванню грошово-кредитного обороту у 2013 р. та пожвавили нарощення

темнів кредитування суб'єктів господарювання: залишки за кредитами збільшилися на 14,3 % (на 86478 млн. грн.) до 691903 млн. грн.

Збільшення фінансової підтримки сільгоспвиробників банківським сектором стало одним з основних чинників стійкого динамічного розвитку сільського господарства у 2013 р.: на 19,3 % збільшилися обсяги кредитів (до 43534 млн. грн.) наданих банками суб'єктам господарювання у сільському господарстві (проти 6,9% у 2012 р.); на 13,7 % збільшилися обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (проти його зниження на 4,5 % у 2012 р.) до 308100 млн. грн. Підґрунтям набуття лідерства аграрної галузі серед галузей економіки та її виходу на рівень загальносвітових показників став розвиток рослинництва: починаючи з 1991р. Україна отримала найвищий урожай зернових - було зібрано 63 млн. т зернових культур (у вазі після доробки), що на 36,3 % більше, ніж у 2012 р., урожай ріпаку збільшився практично на сто відсотків (на 95,4 %); виробництво інших культур також зросло. У 2013 р. Україна надалі укріпила свої позиції одного із світових лідерів на ринку зерна: "станом на 14.01.2014 р. за кордон було поставлено 20 млн. т зерна, що збільшило показники експорту продукції АПК" [26, с. 24].

Високий врожай сільськогосподарських культур, отриманий за період 2011-2012 рр. сприяв подоланню межі подорожчання кормів для тваринництва. Окрім того, активна державна підтримка галузі тваринництва та щорічні зростання обсягів бюджетних дотацій (пряма підтримка) та податкових пільг (непряма підтримка) виробникам продукції тваринництва спонукали до приросту її виробництва у 2013 р. на 4,8 %. Найвагоміший показник бюджетних дотацій тваринництву в розмірі 2030 млн. грн., або 31,9 % загальної структури видатків Мінагрополітики зафіксовано у 2011 р.; з 2012 р. тваринництво визначено одним з основних пріоритетів аграрного розвитку [26].

Заборгованість за кредитами, наданими сільському господарству, за 2013 р. дорівнювала 43534 млн. грн. – приріст щодо 2012 р. 19,3 %. Даний приріст було забезпечено переважно за рахунок кредитів у національній валюті – зростання на 5990 млн.грн. до 31559 млн. грн., частка яких у загальній структурі кредитування зросла на 2,4 п.п. та становила 72,5 %. Кредити сільському господарству у 2013 р. в

іноземній валюті збільшилися всього на 9,7 % (до 11975 млн. грн.) проти 19,2 % у 2012 р. Зменшення питомої ваги кредитування в іноземній валюті для сільського господарства пояснюється, в тому числі, грошово-кредитною політикою, яку провадив Національний банк України у 2013 р., яка спонукала до нарощення темпів кредитування суб'єктів господарювання у національній валюті. За термінами погашення у структурі кредитування відбулися певні зміни: якщо у 2012 р. співвідношення короткострокових кредитів до довгострокових було 45,2 % до 54,8 %, то у 2013 р. воно становило 54,7 % до 45,3 % відповідно. Залишки за короткостроковими кредитами сільського господарства на 1.01.2014 р. дорівнювали 23828 млн. грн., за довгостроковими – 17201 млн. грн.

2014 р. став переломним щодо політичних та економічних перетворень у нашій державі та одночасно започаткував найтяжчі випробування для українського суспільства. "Українська економіка переживає найскладніший період свого розвитку, що зумовлено російською воєнною агресією. Ще ніколи з моменту набуття незалежності України масштаби випробувань національної економіки не вимірювалися такими вражаючими людськими, ресурсними, фінансовими та інфраструктурними втратами, якими змушена сплачувати нація за виборювання суверенітету, збереження цілісності економіки та якісних стандартів життя" [3, с. 225].

У 2014 р. ВВП України у фактичних цінах дорівнював 443091 млн. грн., що становило всього 85,2 % до відповідного періоду попереднього року (у постійних цінах 2010 р.). В результаті суттєвого погіршення економічної ситуації, яке було зумовлено, насамперед, російською агресією та веденням воєнних дій на сході України, частка інвестицій у структурі ВВП знизилася і досягла 14,0 % ВВП (проти 16,9 % у 2013 р.), валове нагромадження основного капіталу становило 23%, капітальні інвестиції скоротилися на 11,8 %, а у загальному підсумку тільки 71,5% потреб у капітальних інвестиціях суб'єктів господарювання було забезпечено власними коштами. Однак, одночасно, у 2014 р. за власної ініціативи Європейський Союз у односторонньому порядку почав запроваджувати лібералізацію доступу українських товарів на європейський ринок, в першу чергу, продукції

агропромислового комплексу, що сприяло підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів на ринку ЄС та мало позитивний вплив на економіку України. На згортання кредитної активності банків у 2014р. вплинули наступні чинники: по-перше, політичне напруження у країні та скорочення державного фінансування; по-друге, значне зменшення рівня платоспроможності і кредитоспроможності позичальників, скорочення ресурсної та депозитної бази банків; по-третє, суттєві дестабілізуючі коливання курсу гривні до іноземних валют. Залишки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, на 01.01.2015 становили 778841 млн. грн. (збільшення за рік на 86938 млн. грн., або на 12,6%). На фоні зниження обсягів виробництва базових галузей економіки України (на 9,6% у річному вимірі), тільки сільськогосподарська галузь збільшила виробництво та експорт своєї продукції і завершила 2014 р. з приростом, який дорівнював 2,8 % у річному обчисленні. Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах на 1.01.2015 р. дорівнював 370,8 млрд. грн., що на 71,7 млрд. грн. вище, ніж у 2013 р. Анексія Криму, воєнні дії на території Донецької і Луганської областей призвели до значної втрати площ сільськогосподарських угідь: "площа збирання зернових та зернобобових культур зменшилася з 15,8 млн. га в 2013 р. до 14,6 млн. га в 2014 р." [27, с. 30]. Але завдяки цілеспрямованості аграріїв на інтенсивний шлях розвитку та сприятливим погодним умовам, рівень середньої врожайності аграрних культур збільшився, що стало визначальним фактором у зростанні продукції рослинництва (на 3,1% порівняно з 2013 р.): врожай зернових збільшився на 2,4%, урожай цукрових буряків – на 44,2%, сої – на 41,3%, картоплі й овочів – на 8,4 та 2,6% відповідно [27, с. 29]. Врожай зернових культур становив у 2014 р. 63,8 млн. т, соняшнику – 10,1 млн. т. Така динаміка дозволила зберегти Україні лідерство на світовому аграрному ринку по експорту соняшникової олії, а також зайняти третє місце по експорту кукурудзи і шосте – по експорту зерна [27, с. 31]. Зростання відбулося також у тваринницькій галузі за всіма основними видами продукції: загальні обсяги тваринництва збільшилися на 2,0 %, виробництво м'яса – на 4,3%, яєць – на 4,3%, молока – на 0,4%.

На фоні вимушеного (через зовнішню агресію проти України) згорання зовнішньоекономічної діяльності, скорочення експорту товарів і послуг на 14,6 %, 2014 р. відзначився революційною подією, яка позитивно вплинула на пом'якшення складної макроекономічної ситуації в Україні та суттєве її покращення в агропромисловому комплексі, зокрема, з 23 квітня 2014 р. для України набув чинності режим односторонньої відміни мит з боку ЄС, що лібералізувало доступ, в першу чергу, продукції агропромислового комплексу України на європейські ринки. "Поряд із курсовою корекцією гривні це призвело до підвищення цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції та відповідно, до збільшення її експорту до країн Європи в 2014 р. на 2,6%, порівняно з попереднім роком. У результаті частка експорту до країн Європи зросла до 31,5% у загальному обсязі, тоді як у 2013 р. вона становила 26,6%." [27, с. 31].

Динаміка кредитної заборгованості сільського господарства у 2014 р. визначалася загальним вектором кредитного механізму держави: збільшення кредитної заборгованості суб'єктів господарювання аграрної галузі щодо 2013 р. на 11801 млн. грн. (на 27,1 %) до 55335 млн. грн. було обумовлено, в першу чергу, збільшенням залишків кредитів у іноземній валюті на 7935 млн. грн. (на 8,5 %) до 19910 млн. грн., але суто через курсову переоцінку активів, що є негативною ознакою. Переважною, як і у попередні періоди, залишалася частка кредитування у національній валюті – вона дорівнювала 64,0 % до загального обсягу кредитування; у абсолютному вимірі залишки за гривневими кредитами збільшилися у 2014 р. на 3866 млн. грн. до 35425 млн. грн. За термінами кредитування сільського господарства відбулися певні зміни: якщо у 2013 р. домінуючими були короткострокові кредити (їх частка у загальному обсязі становила 54,7 %), то у 2014 р. даний фінансовий інструмент поступився довгостроковому кредитуванню. Частка довгострокових кредитів аграрної галузі збільшилася на 9,7%. та дорівнювала 55,0 % (у абсолютному вимірі 30382 млн. грн.).

У 2015 р. економічний спад продовжився: "військовий конфлікт на сході України виявив виробничу уразливість економічної системи як зазначеного регіону, так і економіки країни у цілому. За оцінкою Мінекономрозвитку, більш як 40%

негативного внеску у динаміку ВВП пов'язане з ситуацією у Донецькій і Луганській областях." [63]. Додатковим фактором гальмування економічного розвитку України стали світова тенденція скорочення банківського кредитування і вплив інвестиційного капіталу з огляду відсутності гарантій безпеки та високий ступінь ризику для інвесторів [158]. Номінальний ВВП України у 2015 р. становив 1979458 млн.грн. Зниження ставок по кредитах та підвищення їх доступності для суб'єктів господарювання у 2015 р. не відбулося.

Драйвером економічної стабілізації, як і у попередні складні для України роки, продовжувало бути сільське господарство. В першу чергу, на це вплинуло втілення експортного потенціалу українського агросектору та розширення експортної географії збуту продукції у більш, ніж у 190 країн світу. Значним досягненням 2015 р. стало підписання фінансової угоди (Проект "Основний кредит для аграрної галузі – Україна") з Європейським інвестиційним банком на 400 млн євро; реалізація цієї угоди дасть можливість залучити 400 млн. євро на 12 років з 4-річним пільговим періодом для підтримки аграрного сектору економіки України [122].

Валова продукція сільського господарства за підсумками 2015 р. становила 239467,3 млн. грн. Обсяг кредитів для аграріїв у 2015 р. щодо 2014 р. знизився у 1,2 рази до 48425 млн. грн., при цьому, в національній валюті зменшення у 1,2 р. до 28614 млн. грн., у іноземній валюті – у 1,01р. до 19811 грн. Загальновідомо, що стандарти кредитування формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, які були вкрай негативними для економіки України. Розподіл питомої ваги між короткостроковим і довгостроковим кредитуванням було позитивно зміщено у бік останнього, який займав 54,9% у загальному обсязі кредитів для аграрних підприємств.

Проведені дослідження за період 2000-2015 рр. свідчать про високу ступінь волатильності розмірів кредитування аграрних підприємств України. На це вплинули і зовнішні, і внутрішні фактори, які в останні роки були вкрай негативними для економіки країни. Основним недоліком в механізмі банківського кредитування вважаємо незбалансованість обсягів наданих кредитів з потребами аграріїв, незбалансованість за термінами кредитування (в основному, кредитування

здійснювалося на короткостроковій основі). Стримуючим фактором, при наданні кредитів цій категорії позичальників була їх низька кредитоспроможність та відсутність ліквідної застави у аграріїв.

Економічна оцінка інвестиційної привабливості підприємств та інвестиційного механізму в агросекторі

Інвестування в аграрний сектор вкрай необхідне для забезпечення економічного розвитку та продовольчої безпеки України. Аграрний сектор наразі є однією з найперспективніших галузей країни – це помітний гравець на світовому аграрному ринку, джерело валютної виручки для держави, 8% ВВП та офіційні робочі місця для 15% населення України. Світова продовольча криза також створює сприятливі передумови для інвестування в аграрне виробництво, зокрема в Україні. У звіті наведено комплексну оцінку сприяння законодавчої бази інвестуванню в аграрний сектор України, проведено на основі методології організації економічного співробітництва та розвитку, яка широко використовується міжнародною спільнотою та інвесторами.

Підвищення конкурентоспроможності і успішного функціонування сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі, забезпечення швидкої реакції на вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ, нерозривно пов'язане зі зростанням їх інвестиційного забезпечення. Тому проблема пошуку шляхів та джерел залучення коштів і подолання інвестиційної кризи залишається гострою.

У 1990 р. обсяги інвестицій в основний капітал економіки України були найвищими і досягли 55 млрд. грн (у порівняльних цінах), а їх частка у валовому внутрішньому продукті становила 19%. Норма нагромадження капіталу була на рівні таких країн, як Франція, Канада, США, Італія. Висока інвестиційна активність була і в сільському господарстві. У структурі інвестицій в економіку частка галузі у 1991 р. становила майже 23 %. На інвестиційні потреби використовувалося 15-16%

обсягу валової доданої вартості сільського господарства. Завдяки цьому вдалося досягти достатнього рівня забезпечення аграрного сектора матеріально-технічними ресурсами, підтримувати порівняно високий рівень виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечувати його прибутковість [82]. Про недостатність обсягів фінансових ресурсів, що спрямовувалися на інвестування в сільське господарство можуть свідчити дані наведені в табл. 3.7.

Згідно даних, представлених у табл.3.7, сума капітальних інвестицій за всіма видами економічної діяльності має тенденцію до зростання. У 2010 р. в економіку України надійшло 157617,0 млн.грн, а вже у 2014 р. сума інвестицій становить 204061,7 млн.грн. Збільшення інвестицій у сільське господарство з 8821,7 млн.грн у 2010 р. і по 17137,3 млн.грн у 2014 р. свідчить про збільшення можливостей сільськогосподарських підприємств розвиватися, оновлювати застарілу техніку, тощо.

Приріст інвестицій в усі види економічної діяльності за розглянутий період становив 129,5 %, а сільськогосподарських підприємств – 194,3 %.

Таблиця 3.7 – Динаміка інвестицій у сільське господарство та їх частка в економіці(млн.грн.)*

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % або +/- до 2010 р
Капітальні інвестиції, усього	157617,0	211549,1	263727,7	247891,6	204061,7	129,5
Капітальні інвестиції у сільське господарство	8821,7	13496,6	16052,8	16526,9	17137,3	194,3
Частка інвестицій у с. г., %	5,6	6,4	6,1	6,7	8,4	2,8
Індекс капітальних інвестицій (у % до попереднього року)	117,3	114,2	108,3	88,9	75,9	-41,4
Індекс капітальних інвестицій у с.г. (у % до попереднього року)	143,5	135,4	112,6	100,1	84,6	-58,9

*Джерело: складено за даними [48].

Розглянемо розподіл капітальних вкладень за галузями економіки у табл. 3.8.

Як видно з табл. 3.8, найбільша частка інвестицій у 2013 р. припадала на промисловість, і становила 41 %, але до 2015 р. цей показник зменшився до 33,5 %, тобто на 19 %. Інвестиційно привабливими залишаються галузь будівництва, але частка інвестицій в цю галузь протягом аналізованого періоду зменшилась з 17,5 % до 16,3 %, оптова і роздрібна торгівля також посідає не останнє місце при виборі інвестором об'єкту інвестування.

Таблиця 3.8 – Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності в Україні*

Види економічної діяльності	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Всього	157617,0	100	211549,1	100	244214,6	100	247891,6	100	204061,7	100
Сільське, лісове та рибне господарство	8821,7	5,6	13496,6	6,4	15624,3	6,4	16526,9	6,7	17137,3	8,4
Промисловість	50879,9	32,3	73443,6	34,7	83290,6	34,1	101858,3	1,1	82743,8	40,5
Будівництво	27476,5	17,4	29804,9	14,1	38209,1	15,6	43442	7,5	33869,5	16,6
Оптова й роздрібна торгівля	15161,4	9,6	19561,4	9,2	23161,4	9,5	22327,8	9,0	19623,8	9,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	17331,2	11,0	22844,4	10,8	27832	1,4	16497,6	6,7	13956	6,8
Тимчасове розміщення і організація харчування	727,9	0,5	997,8	0,5	1377	0,6	1724,6	0,7	1175,5	0,6
Інформація та телекомунікації	8670,2	5,5	8088,2	3,8	8954,4	3,7	9785,1	3,9	8403,4	4,1
Фінансова і страхова діяльність	4924,8	3,1	4797,0	2,3	6433,7	2,6	6638,3	2,7	6274,8	3,1
Операції з нерухомим майном	6909,0	4,4	10730,7	5,1	8655,5	3,5	10067	4,1	8432,9	4,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	4408,5	2,8	9227,2	4,4	9380,1	3,8	3578,9	1,4	2587,8	1,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1969,8	1,2	2539,2	1,2	5370,2	2,2	2840,3	1,1	3295,8	1,6
Державне управління і оборона	6228,3	4,0	10371,1	4,9	10952,1	4,5	7237,3	2,9	4413,1	2,2
Освіта	1586,2	1,0	1739,3	0,8	1311,3	0,5	876,9	0,4	627,1	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1380,9	0,9	1659,9	0,8	2153,5	0,9	1894,3	0,8	849,9	0,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	604,1	0,4	1006,9	0,5	1101,5	0,5	2447,5	1,0	512,8	0,3
Надання інших видів послуг	536,6	0,3	1240,9	0,6	407,9	0,2	148,8	0,1	158,2	0,1

*Джерело: складено за даними [48].

Надходження інвестицій в цю галузь є досить нестабільними, адже з табл. 3.8 видно, що у 2014 р. інвестиції в цю галузь зросли на 0,6 %, порівняно з 2013 роком, але у 2015 р. ми бачимо різке зменшення надходжень з 9,6 у 2014 р. до 7,2 % у 2015 р., тобто, надходження інвестицій протягом аналізованого періоду в галузь торгівлі зменшилось на 20 %

Стабільне зростання частки інвестицій бачимо лише в таких видах економічної діяльності як: інформації і телекомунікації, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування і сільського, лісового та рибного господарства.

Реалізація інвестиційного процесу потребує, насамперед, консолідації ресурсів усіх джерел фінансування. На даному етапі головним джерелом фінансування інвестиційної діяльності залишаються власні кошти підприємств, про що свідчить табл. 3.9. Протягом останніх п'яти років інвестиції в сільськогосподарську діяльність зросли майже вдвічі – з 10112,2 млн.грн у 2010 р. до 18431,3 млн.грн у 2014 р., що забезпечило позитивну динаміку розширеного відтворення.

Таблиця 3.9 – Динаміка капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств України за джерелами фінансування*

Показник	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%
Усього	10112,2	100	15442,3	100	17488,4	100	16741,5	100	18431,3	100
у т.ч. за рахунок										
коштів державного бюджету	572,5	5,7	1112,1	7,2	1042,5	6,0	413,7	2,5	230,1	1,2
коштів місцевих бюджетів	320,9	3,2	495,8	3,2	547,6	3,1	455,4	2,7	497,1	2,7
власних коштів підприємств та організацій	6236,8	61,7	9444,5	61,2	10955,3	62,6	11107,7	66,3	12988,9	70,5
кредитів банків та інших позик	1281,7	12,7	2345,7	15,2	2542,4	14,5	2327,2	13,9	1826,1	9,9
коштів іноземних інвесторів	208,5	2,1	322,5	2,1	313,9	1,8	286,2	1,7	473,7	2,6
коштів населення на б-тво житла	1057,6	10,5	1125,7	7,3	1444,8	8,3	1612,8	9,6	1853,4	10,1
інших джерел фінансування	434,2	4,3	596,0	3,9	642,0	3,7	538,5	3,2	562,0	3,0

*Джерело: складено за даними [48].

Протягом 2010-2014 років у структурі джерел фінансування відбулись певні зміни. Станом на 2010 рік частка коштів державного бюджету становила 5,7%, а станом на 2014 р. частка зменшилась до 1,2%. Це зменшення є найсуттєвішим зменшенням частки в загальній структурі. Частка власних коштів, навпаки, збільшилась з 61,7% у 2010 р. до 70,5% у 2014 р. Це найсуттєвіше збільшення частки в загальній структурі.

Невеликим збільшенням відзначилась питома вага коштів іноземних інвесторів. Їх частка збільшилась з 2,1% – у 2010 р. до 2,6 % – у 2014 р. Невеликим зменшенням частки відзначилась питома вага коштів місцевих бюджетів з 3,2 % у 2010 р. до 2,7 % – у 2014 р., питома вага кредитів банків з 12,7– у 2010 р. до 9,9 % – у 2014 р., питома вага коштів населення на будівництво житла з 10,5 до 10,1 %, а також зменшились надходження з інших джерел фінансування.

Таблиця 3.10 – Динаміка фінансових результатів сільськогосподарських підприємств за розподілом на великі, середні та малі підприємства, млн грн*

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Фінансовий результат до оподаткування сільське, лісове та рибне господарство, усього в т.ч.	17291,8	25565,9	26992,7	15147,3	21677,4	125,4
по великих підприємствах	2611,7	3633,5	5304,7	3836,6	5223,0	200,0
по середніх підприємствах	12412,0	14378,7	13813,2	7049,6	9522,2	76,7
по малих підприємствах	2268,1	7553,7	7874,8	4261,1	6932,2	305,6
по мікропідприємствах	111,4	2056,5	1901,7	1079,6	1398,6	1255,5
фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток в т.ч.	22306,1	30615,2	33906,7	26496,5	52171,0	233,9
по великих підприємствах	2970,9	3655,6	5321,6	4653,6	9085,8	305,8
по середніх підприємствах	15172,0	17833,6	17843,9	13459,6	26669,2	175,8
по малих підприємствах	4163,2	9126,0	10741,2	8383,3	16416,0	394,3
по мікропідприємствах	935,8	2778,9	3276,4	2715,8	5053,6	540,0
фінансовий результат підприємств, які одержали збиток в т.ч.	5014,3	5049,3	6914,0	11349,2	30493,6	601,1
по великих підприємствах	359,2	22,1	16,9	817,0	3862,8	1075,4
по середніх підприємствах	2760,0	3454,9	4030,7	6410,0	17147,0	621,3
по малих підприємствах	1895,1	1572,3	2866,4	4122,2	9483,8	500,4
по мікропідприємствах	824,4	722,4	1374,7	1636,2	3655,0	443,4

*Джерело: складено за даними [48].

Важливим власним джерелом фінансування інвестиційної діяльності є фінансовий результат (прибуток до оподаткування). Цей показник суттєво змінювався протягом аналізованого періоду, що можна побачити в табл. 3.10.

З даних табл. 3.10 бачимо, що найбільшого значення прибутку сільськогосподарські підприємства досягли у 2014 р. Високий урожай зернових, зібраний аграріями у 2014 р., мав позитивний вплив на економіку країни і приніс фінансовий результат їх діяльності у розмірі 52171,0 млн. грн.

Таблиця 3.11 – Фінансові результати діяльності підприємств галузі сільського господарства за регіонами, млн грн*

Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Україна	17177,3	25888,8	26997,0	16070,0	22567,1
АРК Крим	145,4	542,2	43,1	-143,3	0,0
Вінницька	926,9	1829,9	1240,5	518,0	118,8
Волинська	133,4	206,2	284,8	200,3	276,4
Дніпропетровська	976,6	2016,2	1375,8	1494,4	1594,0
Донецька	935,1	1459,1	1417,1	1075,5	504,4
Житомирська	141,2	184,1	228,5	-73,3	-250,2
Закарпатська	-7,4	6,7	16,6	19,8	37,6
Запорізька	916,8	1162,5	526,9	512,1	1400,6
Івано-Франківська	427,6	295,5	497,4	383,9	-61,7
Київська	1998,8	3036,2	4151,0	1894,3	2933,9
Кіровоградська	1297,1	1967,7	2200,8	1227,0	3308,6
Луганська	101,9	644,5	938,1	678,2	105,5
Львівська	399,2	308,6	1246,9	1102,1	1241,7
Миколаївська	664,1	856,4	591,9	606,9	1263,8
Одеська	551,1	806,7	302,4	804,8	1891,7
Полтавська	1863,9	3058,6	2852,7	1922,0	4411,6
Рівненська	-15,1	21,6	87,9	-212,8	788,7
Сумська	-88,7	441,6	1001,2	276,6	728,4
Тернопільська	655,3	1003,2	739,7	65,1	-345,1
Харківська	521,9	1598,9	1676,4	1046,0	1003,7
Херсонська	493,1	774,4	318,1	548,3	1156,1
Хмельницька	588,1	879,6	1393,9	793,5	930,9
Черкаська	1711,0	2570,3	2540,5	1314,7	2718,1
Чернівецька	182,5	187,1	89,9	88,8	127,9
Чернігівська	1305,1	-416,0	982,4	-130,1	-497,5
м.Київ	366,0	442,7	261,1	59,7	-2820,6
м.Севастополь	-13,8	4,5	-8,5	-2,4	0,0

*Джерело: складено за даними [48].

Протягом 2010-2014 рр. прибуток сільськогосподарських підприємств зростав, (окрім в 2013 р.). В 2013 р. бачимо зменшення прибутку на 22 % з 33906,7 млн. грн. у 2012 р. до 26496,5 млн. грн у 2013 р. Найбільш прибутковими виявилися середні сільськогосподарські підприємства.

Тож більшість сільськогосподарських підприємств можуть проводити інвестиційну діяльність за рахунок власних отриманих коштів (прибутку), але для решти існує проблема – залучення інвестиційних коштів. В таблиці 3.11 розглянемо фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств у розрізі областей.

З табл. 3.11 можна побачити, що фінансові результати сільськогосподарських підприємств в розрізі областей не є стабільними.

Діяльність сільськогосподарських підприємств у Чернігівській області виявилась найбільш нестабільною. В трьох із п'яти аналізованих років підприємства цієї області одержали збиток. Також нестабільна сільськогосподарська діяльність провадилась у Житомирській, Закарпатській, Івано–Франківській, Рівненській, Сумській, Тернопільській областях. Решта регіонів України провадили стабільно прибуткову сільськогосподарську діяльність, і найбільш прибутковими були такі області: Полтавська, Київська та Кіровоградська.

Оскільки прибуток є основним джерелом фінансування інвестиційної діяльності, а також опосередковано впливає на інші джерела, можна стверджувати, що у разі відсутності стабільності фінансового результату розраховувати на масштабне збільшення інвестицій у сільське господарство не слід.

Кошти іноземних інвесторів є також важливим джерелом інвестування. Проте в табл. 3.12 ми бачимо зменшення частки іноземних інвестицій сільського господарства в загальній структурі.

Таблиця 3.12 –Прямі іноземні інвестиції в економіку та в сільське господарство, мисливство та лісове господарство України, на початок року, млн. дол. США *

Роки	Всього іноземних інвестицій	Всього іноземних інвестицій, у % до попереднього року	Іноземні інвестиції в сільське господарство	Іноземні інвестиції в сільське господарство, у % до попереднього року	Частка іноземних інвестицій в сільське господарство в загальному обсязі іноземних інвестицій
2010 р.	39 175,7	117,3	4682,0	141,5	12,0
2011 р.	43 836,8	114,2	4653,8	135,4	10,6
2012 р.	48 991,4	108,3	5100,3	112,6	10,4
2013 р.	53 679,3	88,9	3694,7	102,0	6,9
2014 р.	57 056,4	75,9	4004,9	84,6	7,0

*Джерело: складено за даними [48].

З табл.3.12 бачимо, що загальна сума іноземних інвестицій в Україну протягом 2010-2014 рр. стабільно збільшується, а сума інвестицій в сільське господарство знижується. Це свідчить про те, що інвестиційний клімат в Україні є незадовільним. Для збільшення обсягу іноземних інвестицій необхідно здійснити ряд заходів націлених на зростання інвестиційної привабливості в Україні. Для цього необхідно мати довгострокові перспективи щодо політики прямих іноземних інвестицій та враховувати досвід зарубіжних країн щодо залучення іноземних інвестицій.

Отже, з наведених даних можемо спостерігати постійне перевищення суми фінансового результату над сумою інвестицій. Так, наприклад, фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств у 2010 р. і становив 17291,8 млн. грн., а сума залучених інвестицій – 8821,7 млн. грн., тобто фінансовий результат в 1,9 разів більший за суму залучених інвестицій. У 2014 р. фінансовий результат становив 22567,1 млн. грн, а сума залучених інвестицій – 17137,3 млн. грн., тобто перевищення складає 1,3 рази.

Виробнича діяльність сільгосппідприємств здійснюється в умовах зниження рівня технічного забезпечення, має значні ризики, тому потребує значних інвестиційних надходжень. При цьому обсяги інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування хоч і зростають, все ж потреби підприємств задовольняються не повністю. Проведений аналіз інвестиційної діяльності в сільському господарстві свідчить, що участь держави як безпосереднього інвестора знижується.

Загострення ринкової конкуренції примушує інвесторів до пошуку нових об'єктів інвестування, і в цьому випадку кожний інвестор прагне якомога точніше оцінити інвестиційну привабливість майбутнього об'єкта інвестування. Інвестиційна привабливість в більшості випадків ґрунтується на основі показників, що відображають результати виробничої, фінансово-економічної та комерційної діяльності, скориговані на оцінку інвестиційного клімату країни чи регіону.

Дослідження інвестиційної привабливості можна здійснювати на двох рівнях: макро- та мікрорівнях. На макрорівні досліджується інвестиційна привабливість як держави в цілому, так і її окремих галузей економіки та регіонів. Оцінка інвестиційної привабливості на мікрорівні здійснюється на основі окремих підприємств.

Макроекономічне дослідження інвестиційної привабливості включає вивчення динаміки макроекономічних показників, законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності, розвитку фондового і кредитного ринків. З позиції інвестора інвестиційна привабливість розглядається як узагальнена характеристика переваг і недоліків об'єкта інвестування. При вивченні інвестиційної привабливості інвестором здійснюється суб'єктивна оцінка інвестиційної ситуації, що складається в тій чи іншій країні. Інвестиційна привабливість визначається досягненням компромісу інтересів між інвестором і реципієнтом інвестицій [162].

З метою визначення інвестиційної привабливості найбільше використовують показники: динаміка ВВП; динаміка валютного курсу; рівень попиту на вироблену продукцію; динаміка фондових індексів; податкове навантаження; рівень ставок банківського кредитування; динаміка і структура закордонних інвестицій в економіку країни [102]. Зазначені агреговані показники характеризують стан як

економіки в цілому, так і окремих галузей. Вони є достатньо об'єктивними і їх можна застосовувати для оцінки інвестиційної привабливості макросередовища.

Лайко Г.П. [83] запропоновано здійснювати оцінку інвестиційної привабливості аграрних підприємств за областями України на основі 133 показників, які характеризують виробничу і соціальну діяльність суб'єктів підприємництва на селі, поділивши їх на 6 окремих синтетичних груп показників. Спочатку значення відібраних показників методом стандартизації приводять до зіставного виду, потім проводиться їх ранжування і поділ на класи.

При оцінці інвестиційної привабливості підприємства важливу роль відіграють так звані чинники ринкової інфраструктури. Одним із таких чинників є котирування й обсяги продажу акцій даного підприємства на фондовій біржі. Стан ринкової інфраструктури характеризує розвиток і ефективність використання її інструментарію в діяльності підприємства, наприклад, маркетингу, що відіграє в сучасних умовах визначальну роль в економічному успіху підприємства. Слід зазначити, що одним з найважливіших компонентів інфраструктури є розвиненість інформаційної складової, що стимулює підприємство використовувати сучасні інформаційні технології [114].

Зростання обсягів виробництва завжди має підкріплюватися адекватним фінансуванням, зокрема зростанням емісії цінних паперів. За відсутності залежності від зовнішніх фінансових джерел економічне зростання переважно базується на внутрішніх джерелах фінансування, і є обмеженим. Економічна система ринкового типу передбачає широке коло традиційних джерел фінансування. Вибір того чи іншого з них обумовлюється економічною кон'юнктурою та потребами підприємства. В Україні проблема вибору обмежується дещо іншими чинниками. Підприємства не можуть ефективно використовувати інструменти ринку цінних паперів, оскільки останній є непрацюючим і малоефективним [114].

Інвестиційна привабливість позичальника розглядається як фундаментальна властивість кредитних відносин і є необхідною умовою функціонування всієї кредитної системи. Кругообіг і оборот фондів учасників відтворювального процесу становить економічну основу інвестиційної привабливості. При виборі потенційного

позичальника капіталу кредитор зацікавлений у розміщенні коштів у контрагента з позитивною кредитною і комерційною репутацією.

Банк зацікавлений у визначенні інвестиційної привабливості конкретного позичальника. Для цього проводиться аналіз його фінансового стану. Існує низка показників, які дозволяють на базі періодичної звітності підприємства оцінити його платоспроможність і фінансову забезпеченість, це коефіцієнти ліквідності, показник забезпеченості власними коштами та інші. Для комплексної оцінки інвестиційної привабливості позичальника використовують бальну систему, де кожний показник має свій рейтинг залежно від його значущості для аналізу. Добуток показника рейтингу і класу інвестиційної привабливості за даним показником у сумі отриманих балів визначає загальний клас інвестиційної привабливості позичальника [43]. Дана методика використовується для оцінки фінансового стану позичальника.

Бандурін А. В. пропонує використовувати сукупність значень визначених показників формальної і неформальної оцінки різноманітної діяльності позичальника [124]. Основною задачею при виборі напряму інвестування є розрахунок економічної ефективності вкладення коштів в інвестиційний об'єкт. Загальний порядок оцінки інвестиційної привабливості містить послідовність етапів, виконання яких сприяє зниженню ризику вкладення коштів. На першому етапі незалежно від характеру майбутньої кредитної угоди ідентифікують позичальника. Ідентифікація дозволяє чітко визначити характер діяльності позичальника (комерційна фірма, банк, приватна особа) і визначити приблизний набір показників для оцінки інвестиційної привабливості. На другому етапі оцінюють кредитну історію позичальника і його комерційну репутацію. Формальні показники розраховуються на підставі даних фінансової звітності позичальника – юридичної особи. Для їх розрахунку вихідними є дані про фінансові операції позичальника. За їх допомогою формальних показників визначається фінансовий стан суб'єкта, його фінансові результати, а також ефективність використання ресурсів. Неформальні показники можуть бути оцінені тільки експертами. Таким чином, після ідентифікації позичальника і визначення набору формальних і неформальних показників кредитор переходить до безпосереднього розрахунку й одержання експертного висновку. До

наступного етапу дослідження відноситься визначення рівня інвестиційної привабливості підприємства. Він використовується при оцінці потенційних фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог або інтересів інвестора конкретного підприємства, визначається значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки. Підприємство у цій системі є кінцевою точкою, де реалізуються конкретні проекти.

В економічній літературі широко визнаний підхід І. О. Бланка до оцінки інвестиційної привабливості окремих компаній (фірм). Він ґрунтується на визначенні послідовності етапів вивчення інвестиційного ринку при розробці стратегії інвестиційної діяльності й формуванні ефективного інвестиційного портфеля [12]. Фінансовий аналіз інвестиційної привабливості підприємства включає оцінку інвестиційної привабливості сегментів ринку інвестицій. На основі використання даного підходу фінансова діяльність підприємства оцінюється за показниками фінансової стійкості, прибутковості, ліквідності активів і оборотності активів [160].

Розглянемо методику інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємства, розроблену за ініціативою керівництва Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств і організацій у 1998 році [104]. Мета зазначеної методики полягає в розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємств й організацій. Вона застосовується для визначення напрямів прискорення реалізації інвестиційних проектів, залучення до інвестицій вітчизняних та іноземних підприємств. В інтегральному показнику відтворюються значення показників оцінки майнового стану, фінансової стійкості (платоспроможності), ліквідності активів, прибутковості інвестиційного об'єкта, оцінки ділової активності, оцінки ринкової активності, скориговані відповідно до їхньої вагомості та інших факторів. Серед чинників, що застосовуються для оцінки, може бути попит на новий об'єкт, унікальність продукції, що випускатиме підприємство тощо. Також, дану методику рекомендує застосовувати К.В. Ізмайлова [68].

Гайдуцький А. пропонує використовувати метод порівнянь, який має

охоплювати такі основні складові інвестиційного процесу: порівняння між об'єктами інвестування, між суб'єктами інвестування (інвесторами) та між умовами інвестування (чинниками інвестиційної привабливості) [35]. Вчений вважає, що для порівняння між об'єктами й умовами інвестування може бути використано матричний метод підготовки вихідних даних. За вертикаллю розташують об'єкти інвестування, а за горизонталлю – показники, які характеризують умови інвестування, а точніше, чинники інвестиційної привабливості об'єктів інвестування. “При цьому за основу пропонується взяти напрями характеристики інвестиційної привабливості (ресурсна, збутова, інфраструктурна, фіскальна, регуляторна, економічна). По кожному з напрямів інвестиційної привабливості для її кількісного виміру і оцінки необхідно сформулювати систему відповідних показників. За основу слід брати як об'єктивні статистичні дані, так і суб'єктивні вимоги інвесторів, забезпечення яких є важливою умовою високої іміджевої оцінки інвестиційної привабливості галузі чи регіону” [35]. У результаті розрахунків автор отримав таблицю даних, що характеризує інвестиційну привабливість аграрного сектору країн Європи, яка містить як оцінку показників з позитивними, так із негативними значеннями. Наявність протиріч у даних двох видів оцінок свідчить про те, що наведена методика не дозволяє достатньо точно охарактеризувати інвестиційну привабливість аграрного сектору країн Європи.

Розглянемо теоретичні основи загального підходу, запропонованого О.В. Носовою для оцінки інвестиційної привабливості підприємства [112]. Застосування інтегральної оцінки дозволяє об'єднати в одному показнику багато різних за назвою, одиницями виміру, вагомістю й іншими характеристиками факторів. Це спрощує процедуру аналізу конкретної інвестиційної пропозиції, а іноді розглядається як єдиний можливий варіант її проведення та надання об'єктивних остаточних висновків. Для підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємства при визначенні її інтегрального показника необхідно приділити увагу групі показників, вагомість яких у загальній сукупності максимальна. Відповідно до напряму оптимізації цих показників слід довести їх значення до оптимальної для даного підприємства величини.

Після оптимізації показників, що мають найбільшу вагомість, необхідно вивчати й інші параметри. Показники оборотності активів, прибутковості капіталу, фінансова стійкість, ліквідність активів використовуються як критерії для визначення інвестиційної привабливості підприємства. Одним із найважливіших показників, що оцінюються інвестором, є показник прибутковості вкладеного капіталу, що характеризує ступінь і швидкість повернення власного вкладеного капіталу. Цей показник розраховується як відношення чистого прибутку до власного (акціонерного) капіталу. Аналіз і оцінку економічних показників певної сукупності (n) підприємств слід здійснювати при визначенні інвестиційної привабливості підприємства однієї галузі.

Оцінку інвестиційної привабливості окремого підприємства О.В. Носова пропонує проводити шляхом визначення середнього геометричного значення чотирьох показників: оборотності активів, прибутковості капіталу, фінансової стійкості, ліквідності активів. Шляхом пошуку максимальних індивідуальних оцінок аналітичних показників підприємств й вибору екстремальних інтегральних показників проводиться розрахунок усіх варіантів оцінок інвестиційної привабливості, а також ранжування підприємств однієї галузі. Згідно з отриманими показниками виділяються наступні групи: 1) інвестиційно привабливі підприємства; 2) низько інвестиційно привабливі підприємства; 3) інвестиційно непривабливі підприємства. Відповідно до напрямку оцінки показників слід довести їх значення до екстремальних величин для підприємств однієї галузі. Після ранжування підприємств у межах однієї галузі, що мають найбільшу вагомість, необхідно вивчати й інші показники. При розробці стратегії інвестування потенційні інвестори враховуватимуть дані оцінок моніторингу підприємств галузі залежно від рівня інвестиційної привабливості[112].

Юхимчук С.В. і С.Д. Супрун для оцінки інвестиційної привабливості підприємств пропонують застосовувати матричну модель, яка також ґрунтується на використанні розрахункових значень показників, що характеризують фінансово-майновий стан підприємства, ефективність використання його ресурсів, а також якісні характеристики: професійні здібності керівництва, галузеву та регіональну

приналежність підприємства, стадію життєвого циклу [162].

Отже, із викладених методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств регіонів видно, що для цього необхідно мати перелік груп показників, які її характеризують і методи їх приведення до порівнянності. Це складна наукова і практична проблема, розв'язання якої сприятиме вдосконаленню процедури економічного аналізу функціонування підприємств, встановлення виробничого потенціалу, інвестиційної привабливості і своєчасному прийняттю управлінських рішень щодо стратегії і тактики їхньої діяльності у конкретних умовах.

Численні пропозиції щодо методів визначення інвестиційної привабливості підприємств зводяться до визначення економічної ефективності інвестицій в об'єкти інвестування або визначення оцінки фінансового стану підприємства і його кредитоспроможності.

Ми пропонуємо відбирати за допомогою методу головних компонент факторного аналізу із переліку показників фінансово-економічної діяльності, які теоретично можуть свідчити про інвестиційну привабливість сільськогосподарського підприємства, найбільш значимі, розбивши їх на групи. Для цього було взято 40 показників, які можуть характеризувати інвестиційну привабливість (додаток Б) і з них було відібрано лише 15, як найбільш значимі, а саме:

x_1 - рентабельність матеріальних активів;

x_2 - рентабельність власного капіталу;

x_3 - чистий дохід, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

x_4 - рентабельність оборотних активів;

x_5 - загальний коефіцієнт ліквідності;

x_6 - коефіцієнт швидкої ліквідності;

x_7 - коефіцієнт абсолютної ліквідності;

x_8 - коефіцієнт фінансової залежності;

x_9 - коефіцієнт маневреності власного капіталу;

x_{10} - коефіцієнт структури довгострокових вкладень;

x_{11} - коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів;

x_{12} - коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів;

x_{13} - коефіцієнт структури залученого капіталу;

x_{14} - сума амортизаційних відрахувань, тис. грн на 100 сільськогосподарських угідь;

x_{15} - собівартість, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь.

Джерелом інформації виступала звітність сільськогосподарських підприємств Вінницької області.

З числа методів, які дозволяють узагальнювати значення елементарних ознак, метод головних компонент виділяється простою логічною конструкцією і, в той же час, на його прикладі стає зрозумілою загальна ідея та цільові установки багаточисельних методів факторного аналізу.

При моделюванні складних взаємозалежних комплексів дослідники часом стикаються з проблемою надлишкової інформації, коли екзогенні змінні x_i , включені в ознаковий простір моделі, висококорельовані (мультиколінеарні). Щоб забезпечити адекватність моделі реальному процесу, вдаються до заміни такого типу ознакової множини меншою кількістю некорельованих величин, які б зберігали всю інформацію щодо причинно-наслідкового механізму формування явища (процесу) і не впливали на точність результатів аналізу. Інструментом такої зміни є метод головних компонент.

Основне призначення методу головних компонент – виявити приховані (латентні) першопричини, які пояснюють кореляції між ознаками і змістовно інтерпретуються. Використання методу ґрунтується на припущенні, що ознаки x_i є лише індикаторами певних існуючих властивостей явища, які безпосередньо не вимірюються.

Суть методу головних компонент полягає у переході від численної множини x_i до мінімальної кількості максимально інформативних компонент G_j (формула 3.1):

$$X_{i=1,2,\dots,m} \Rightarrow G_{j=1,2,\dots,p} \quad (3.1)$$

Математична модель головних компонент базується на логічному припущенні, що значення певної кількості взаємопов'язаних ознак породжує деякий загальний результат. Припустивши лінійну форму зв'язку ознак X_j , запишемо в матричній формі рівняння залежності результату F від X : $F=XB$, де B – вектор параметричних значень лінійного рівняння зв'язку. Умовою виконання такої рівності є відповідність дисперсій, тобто $D(X) = D(XB)$. Оскільки X – багатовимірний випадковий величина, її дисперсійна оцінка – це коваріаційна матриця S . Постійна величина B виноситься за знак дисперсії та зводиться до квадрату, отримуємо $D(F) = B'SB$.

Пошук головних компонент зводиться до завдання поступового виділення першої головної компоненти F_1 , яка володіє максимальною дисперсією, другої головної компоненти, яка має другу за величиною дисперсією, і т. д. Подібна задача має вирішення за умови введення обмежень. Нехай $B'B = b_1^2 + b_2^2 + \dots + b_m^2 = 1$.

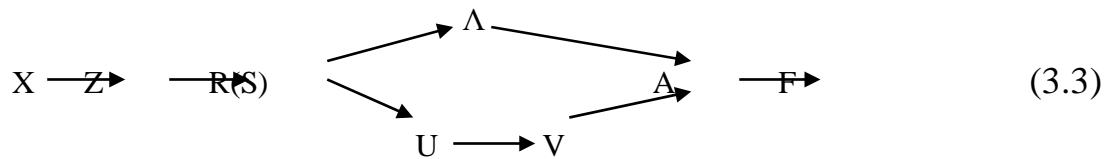
При $B'B = 1$ максимізуємо $B'SB$, використовуючи метод множителів Лагранжа:

$$r = B'SB - \lambda(B'B - 1) \text{ і } \frac{\partial r}{\partial \lambda} = 2SB - 2\lambda B = 0, \text{ звідки } SB - \lambda B = 0. \quad (3.2)$$

Відповідно, отримаємо $|S - \lambda E|B = 0$ і характеризуючи рівняння для пошуку λ_j буде: $|S - \lambda E| = 0$.

Завдання виділення головних компонент зводиться до поетапного вирішення класичних питань аналітичної геометрії: зміна масштабу простору, поворот системи координат, координатне відображення векторів в старій та новій системах координат, після повороту.

Вирішення задачі методом головних компонент зводиться до поетапного перетворення матриці вихідних даних X :

Де X – матриця вихідних даних розміром $N \times M$;

n – число об'єктів спостереження;

m – число елементарних аналітичних ознак;

Z – матриця стандартизованих значень ознак, елементи матриці визначаються за формулою:

$$z_{ij} = \frac{X_{ij} - X_j}{\delta_j}; \quad (3.4)$$

R – матриця парних кореляцій: $R = \frac{1}{n} Z' Z$.

Якщо попередня стандартизація даних не проводилась, то на даному етапі отримують матрицю $S = \frac{1}{n} X' X$, елементи матриці X для розрахунку S будуть відцентрованими величинами $X_{ij} = X_{ij} - \bar{X}_j$;

Λ – діагональна матриця власних чисел:

$$\Lambda = \begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_3 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & \lambda_m \end{pmatrix}. \quad (3.5)$$

Основні задачі методу головних компонент:

визначити та ідентифікувати компоненти G_j ;

визначити рівні G_j для окремих одиниць статистичної сукупності.

Ідентифікація компонент, тобто надання їм певного змісту, залежить від

ознакової множини X . Як правило її формують на основі теоретично обґрунтованої гіпотези щодо природи латентних властивостей явища. Якщо така гіпотеза відсутня, то використовують максимальну кількість ознак, покладаючись на можливості методу виявити такі властивості, але в такому разі інтерпретація компонент ускладнюється.

Оскільки компоненти є гіпотетичними величинами то виміряти їх можна лише опосередковано за допомогою спеціально сконструйованих моделей. У моделі головних компонент зв'язок між первинними ознаками і компонентами описується як лінійна комбінація

$$z_i = \sum_1^m a_{ij} G_j \quad (3.6)$$

Де z_i - стандартизовані значення i -ї ознаки з одиничними дисперсіями; сумарна дисперсія дорівнює кількості ознак m ;

a_{ij} - факторне навантаження j -ї компоненти на i -у ознаку.

Навантаження a_{ij} характеризує щільність зв'язку між i -ю ознакою та j -ю компонентою і як будь-яка міра щільності зв'язку змінюється в межах від 0 до ± 1 .

За умови ортогональності квадрат факторного навантаження a_{ij}^2 характеризує внесок j -ї компоненти у варіацію i -ї ознаки. Повний внесок j -ї компоненти у сумарну дисперсію m ознак становить $\lambda_j = \sum_1^m a_{ij}^2$.

У процесі компонентного аналізу сумарна варіація m первинних ознак x_i перерозподіляється між компонентами G_j з дисперсіями λ_j . Тобто сумарну дисперсію ознакової множини X можна представити як суму дисперсій компонент $\sum_1^m \lambda_j$ або через факторні навантаження.

$$m = \sum_1^m \lambda_j = \sum_1^m \sum_1^m a_{ij}^2 \quad (3.7)$$

Схему декомпозиції сумарної дисперсії ознакової множини X наводять у вигляді матриці.

Аналіз матриці по рядках показує, які компоненти і з якою вагою формують варіацію i -ї ознаки. Кожній ознаці властива своя факторна структура. Чим менше компонент навантажує ознаку, тим простішою вважається її факторна структура.

Аналіз матриці по стовпцях показує, які ознаки є індикаторами j -ї компоненти. Компоненти упорядковуються за значеннями дисперсій:

$$\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \lambda_3 \geq \dots \geq \lambda_m \quad (3.8)$$

Не зважаючи на те, що замість m ознак визначається така ж кількість компонент, внесок більшості з них у сумарну варіацію виявляється незначним. Левова частка сумарної варіації припадає на декілька перших компонент. Як показує досвід, кількість таких вагомих компонент становить 10-15% від кількості первинних ознак. Саме вони називаються головними компонентами і підлягають змістовній інтерпретації.

Таким чином, модель головних компонент трансформує m - вимірний ознаковий простір у p вимірний простір компонент ($p \leq m$). Сумарна дисперсія головних компонент менша за сумарну дисперсію ознакового простору. Відношення

$\frac{\sum_{j=1}^p \lambda_j}{m}$ характеризує повноту факторизації.

Математичною основою методу головних компонент слугує кореляційна матриця R з одиницями на головній діагоналі. Недіагональні елементи матриці представлені коефіцієнтами кореляції r_{ik} , які оцінюють не причинно-наслідкові, а супутні зв'язки між ознаками x_i та x_k , зумовлені наявністю спільної першопричини їх варіації.

У термінах матричної алгебри дисперсії компонент λ_j - це властиві числа кореляційної матриці R . Кожному з них відповідає властивий вектор V , який задовольняє рівняння $(R - \lambda E)V = 0$, де E - одинична матриця. Тобто виокремлення

головних компонент є класичною задачею виокремлення властивих чисел λ та властивих векторів V кореляційної матриці R .

Головними вважаються компоненти, для яких:

за критерієм Кейзера $\lambda_j \geq 1$;

повнота факторизації не менша 70%.

Процедура побудови моделі оцінки інвестиційної привабливості проводилася з допомогою програмного забезпечення Statistica 6.0 та Microsoft Excel 2007.

Отже, побудова моделі головних компонент здійснюється в три етапи:

розрахунок кореляційної матриці R ;

виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень;

ідентифікація головних компонент.

На основі побудови моделі головних компонент, буде проведено ранжування сільськогосподарських підприємств, з метою визначити найбільш інвестиційно привабливі підприємства за виокремленими в процесі побудови моделі головними компонентами.

Таблиця 3.13 – Матриця перетворених факторних навантажень

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	0,897062	0,016448	0,014430	0,188862	0,269181	0,097509
Коефіцієнт структури залученого капіталу	0,938281	0,028865	-0,008091	0,223862	0,096253	0,108966
Амортизація	0,846643	-0,012798	-0,013342	0,200708	-0,008339	0,385539
Рентабельність власного капіталу	0,017470	0,741783	0,555323	-0,040767	0,045832	0,018028
Коефіцієнт фінансової залежності	0,040195	0,968115	-0,051729	-0,070809	0,095929	-0,019912
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,021859	0,973813	-0,030193	-0,052277	0,115568	-0,016556
Загальний коефіцієнт ліквідності	0,172935	-0,126751	-0,005054	0,805072	0,057241	0,011722
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,351009	-0,022687	0,032744	0,830153	-0,008095	0,045743
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,053114	0,002500	0,086482	0,796589	0,074434	0,067335
Рентабельність матеріальних активів	-0,027615	0,067370	0,870995	0,096502	0,009467	0,049112
Рентабельність оборотних активів	0,020522	-0,027035	0,884831	0,016950	0,000049	0,098436
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,123473	0,133166	-0,004144	0,066677	0,964574	0,006668
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,144137	0,091406	0,024308	0,059471	0,969226	0,006518
Чистий дохід	0,178335	-0,012847	0,102907	0,059352	0,009446	0,972681
Собівартість	0,223905	-0,012682	0,070844	0,049843	0,007125	0,964497

На її основі кореляційної матриці розраховується матриця факторних навантажень (табл. 3.13), на основі значень яких визначається значення кожного з відібраних показників до тієї чи іншої групи узагальнюючих факторів.

Для економічної інтерпретації факторів застосовувалася процедура перетворення факторів методом "варімакс нормалізований".

Значущими із імовірністю 0,95 є навантаження, що перевищують за абсолютним значенням 0,7 за кількістю спостережень 304 і 15 змінних. Ці навантаження враховуються при економічній інтерпретації результатів факторного аналізу. В результаті проведення аналізу виявлено шість узагальнюючих факторів. Перший узагальнюючий фактор(G_1) характеризує власні та залучені ресурси та включає в себе: коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів(x_{12}), коефіцієнт структури залученого капіталу(x_{13}) та амортизаційні відрахування(x_{14}).

Другий узагальнюючий фактор(G_2) характеризує власний капітал і включає наступні показники: рентабельність власного капіталу(x_2), коефіцієнт фінансової залежності(x_8) та коефіцієнт маневреності власного капіталу(x_9).

Третій узагальнюючий фактор(G_3) включає загальний коефіцієнт ліквідності(x_5), коефіцієнти швидкої(x_6) та абсолютної ліквідності(x_7) і характеризують платоспроможність підприємства.

Наступним, четвертим, узагальнюючим фактором(G_4) є рентабельність активів підприємства, яка включає в себе наступні показники: рентабельність матеріальних(x_1) та оборотних активів(x_4).

П'ятим узагальнюючим фактором(G_5) є довгострокові вкладення, які включають в себе наступні показники: коефіцієнт структури довгострокових вкладень(x_{10}) та коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів(x_{11}).

Останнім, шостим, узагальнюючим фактором(G_6) є прибуток підприємства, який характеризується показниками чистого доходу(x_3) та собівартості(x_{15}).

Власні значення факторів, які є дисперсіями головних компонент, а також

показують внесок кожної з них у сумарну варіацію ознакової множини представлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14 – Власні значення факторів

Фактори	Власні значення факторів	% загальної дисперсії	Зростання факторів	Зростання дисперсії
1	4,179565	27,9	4,17956	27,86376
2	2,852401	19,0	7,03197	46,87977
3	2,059921	13,7	9,09189	60,61258
4	1,702941	11,4	10,79483	71,96552
5	1,427786	9,5	12,22261	81,48409
6	1,003485	6,7	13,22610	88,17399

Внесок першої компоненти в сумарну дисперсію ознакової множини становить 27,9 % , другої – 19,0 % , третьої – 13,7 % , четвертої – 11,3% , п'ятої – 9,5% і, останньої, шостої – 6,7 % . Разом всі шість компонент пояснюють 88,2 % сумарної варіації, що свідчить про високий ступінь факторизації.

Для візуальної оцінки виокремлення головних компонент можна скористатися графічним критерієм представленим на рис.3.21.

Значення властивих чисел кореляційної матриці представлено на осі ординат. Як бачимо ці значення зменшуються і лише шість із них є більшими за одиницю.

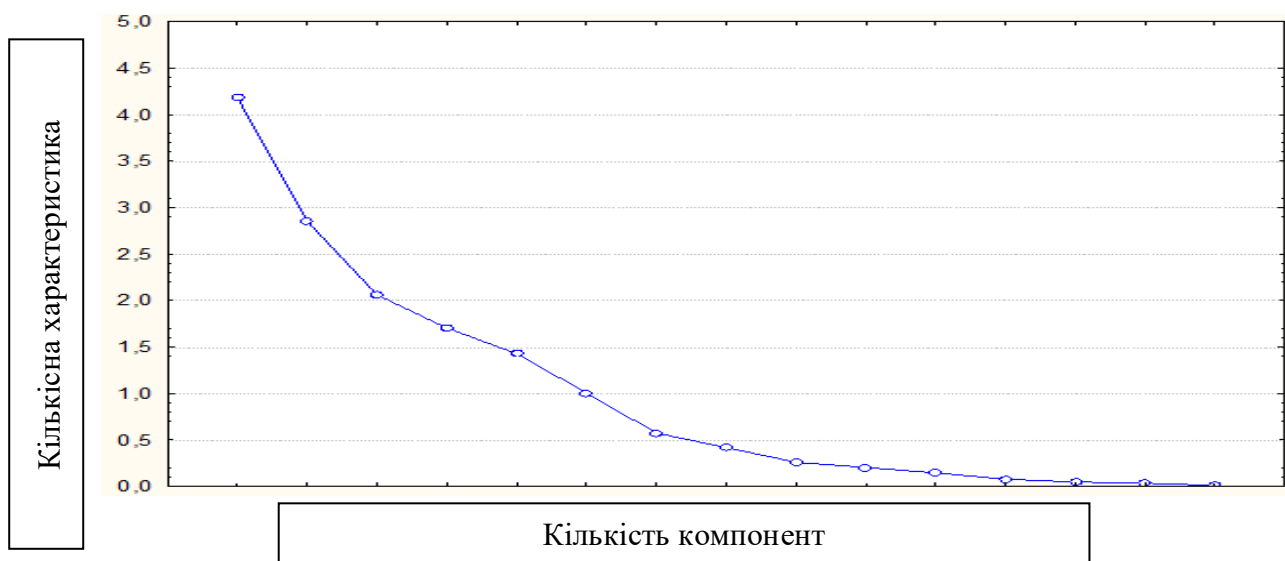

Рисунок 3.21 – Власні значення показників, включених до кореляційної матриці

Визначення балу інвестиційної привабливості кожного окремого підприємства буде проводитися в три етапи. На першому етапі проранжуємо всі підприємства за 15-ма відібраними показниками, від найгіршого до кожного окремого найкращого значення, присвоюючи їм порядкові номери. Наприклад, найменшому значенню рентабельності активів буде присвоєно порядковий номер 1, 2, 3 і т.д. до найбільшого його значення.

Другим етапом, підсумуємо порядкові номери по кожному з показників головної компоненти і завершальним етапом, по визначенню рейтингу інвестиційної привабливості підприємств, буде додавання балів по шести головних компонентах, в результаті чого отримуємо коефіцієнт інвестиційної привабливості, і чим більше його значення тим менша інвестиційна привабливість аналізованого підприємства. (Класифікаційне дерево визначення рівня інвестиційної привабливості представлено на рис. 3.22).

На основі даного показника (групувальної ознаки), проведемо групування показників підприємств з метою виявлення узагальнюючих характеристик при різних рівнях інвестиційної привабливості.

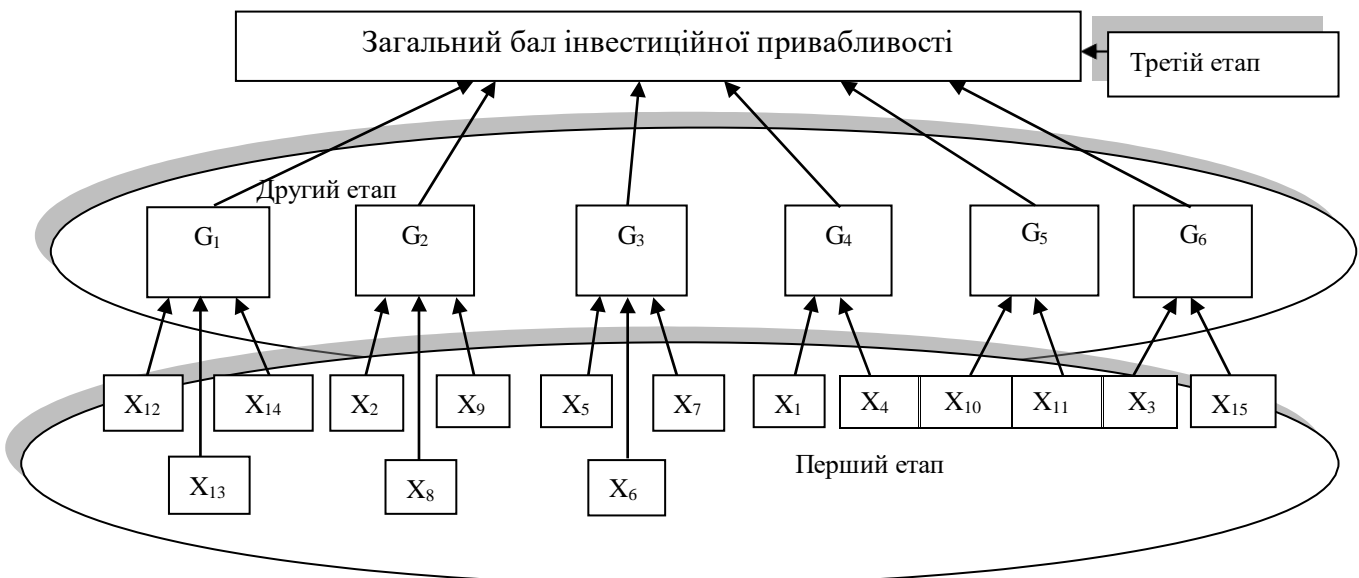

Рисунок 3.22 – Класифікаційне дерево визначення рівня інвестиційної привабливості підприємств

Далі постає питання вибору довжини інтервалу, тобто різниці між найбільшим і найменшим значенням ознаки в кожній групі. Кількість груп і розмір інтервалу взаємопов'язані: чим більше груп, тим менше буде інтервал, і навпаки. Інтервали можуть бути рівні і нерівні. Рівні інтервали застосовуються у разі, якщо ознака змінюється більш менш рівномірно у певних межах.

Розмір рівного інтервалу визначається за формулою:

$$i = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{n}, \quad (3.9)$$

де X_{\max} - найбільше значення ознаки в сукупності;

X_{\min} - найменше значення ознаки;

n - число груп.

За вище приведеною формулою було обрано довжину інтервалу групування, в результаті чого утворилося п'ять груп інвестиційної привабливості. Результат отриманий в процесі групування представлено в табл. 3.15.

До першої групи підприємств було віднесено підприємства бал інвестиційної привабливості, яких знаходиться в межах від 3410 до 2960 бала (клас досить високої інвестиційної привабливості). До другої групи – від 2959 до 2509 балів (високої інвестиційної привабливості). Третя група – від 2508 до 2058 балів (група помітної інвестиційної привабливості). Четверта група – від 2057 до 1607 балів (помірна інвестиційна привабливість). І остання, п'ята група – від 1606 до 1155 балів (слабка інвестиційна привабливість). Середні значення показників, які віднесені до першої головної компоненти (узагальнюючого фактору – G_1) поступово зменшуються в кожній з груп інвестиційної привабливості підприємств.

Лише сума амортизаційних відрахувань на 100 га с.-г. угідь в четвертій групі інвестиційної привабливості підприємств переважає теж значення в третій групі. Значення коефіцієнтів співвідношення власних і залучених коштів та структури залученого капіталу зменшуються відповідно до зменшення групи інвестиційної

привабливості.

Таблиця 3.15 – Групування показників, які характеризують інвестиційну привабливість, за їх середніми значеннями

Показники	1 група	2 група	3 група	4 група	5 група
	3410-2960 балів	2959-2509 балів	2508-2058 балів	2057-1607 балів	1606-1155 балів
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	1480,90	378,99	306,47	159,25	16,04
Коефіцієнт структури залученого капіталу	833,27	95,02	90,40	27,66	3,53
Амортизація	27,03	7,73	5,46	7,38	2,44
Рентабельність власного капіталу	0,35	0,48	0,26	0,07	0,03
Коефіцієнт фінансової залежності	1,46	2,17	2,81	2,63	3,82
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,85	1,37	1,79	1,46	2,46
Загальний коефіцієнт ліквідності	17,71	8,45	4,83	2,40	1,65
Коефіцієнт швидкої ліквідності	6,17	1,34	1,26	0,39	0,21
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1,84	0,16	0,05	0,02	0,00
Рентабельність матеріальних активів	0,29	0,22	0,10	0,03	0,01
Рентабельність оборотних активів	41,17	29,75	17,84	4,65	1,10
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,25	0,19	0,23	0,07	0,01
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,15	0,12	0,13	0,05	0,01
Чистий дохід	300,20	197,47	169,99	145,04	90,89
Собівартість	273,54	186,29	168,69	148,67	105,12

Наступна, друга, головна компонента (G_2) характеризується досить нестабільними середніми значеннями рентабельності власного капіталу, по перших трьох групах інвестиційної привабливості вона зростає, а в четвертій та п'ятій різко знижується. Середні значення коефіцієнтів фінансової залежності та маневреності власного капіталу поступово погіршуються (зростають) разом зі зменшенням групи

інвестиційної привабливості. Динаміку показників по другій головній компоненті можна побачити на рис.2 (додаток Г). Середні значення показників третьої групи головних компонент всі поступово зменшуються зі зменшення групи інвестиційної привабливості (додаток Д).

Четверта головна компонента характеризується зменшенням середніх значень показників рентабельності матеріальних та оборотних активів (додаток Е).

Наступна, п'ята, головна компонента вказує на зменшення коефіцієнтів структури довгострокових вкладень та довгострокового залучення позикових коштів разом зі зменшенням групи інвестиційної привабливості (додаток Ж).

Остання, шоста, головна компонента також характеризується зменшенням собівартості та чистого доходу на 100 га сільськогосподарських угідь (додаток М).

Слід також відмітити, що в четвертій та п'ятій групі головних компонент чистий дохід є навіть меншим ніж собівартість (Як раніше ми зазначали, для проведення дослідження методом головних компонент та визначення рівня інвестиційної привабливості відбиралися дані по однотипних підприємствах, в тому числі лише по прибуткових). Така ситуація може пояснюватися тим, що підприємства четвертої та п'ятої груп інвестиційної привабливості отримують прибуток від іншої операційної діяльності.

Відповідно до визначеного рейтингу інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, ми здійснили оцінку інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва в розрізі адміністративних районів Вінницької області. Результати її здійснення наведено в таблиці 3.16.

Визначення балу інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва в районах проводилося шляхом виділення сільськогосподарських підприємств, за якими проводився аналіз їх діяльності, за адміністративними районами де вони зареєстровані. Далі визначався середній рівень балу інвестиційної привабливості за відібраними підприємствами району.

До першої групи (стратегічної) інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва не потрапив жодний з оцінених районів області.

Таблиця 3.16 – Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств районів Вінницької області

№ п/п	Райони	Бал інвестиційної привабливості	Група інвестиційної привабливості
1	Тростянецький	2647	Висока
2	Томашпільський	2553	
3	Калинівський	2505	Помітна
4	Козятинський	2479	
5	Хмільницький	2473	
6	Бершадський	2458	
7	Мурованокуриловецький	2433	
8	Чечельницький	2429	
9	Барський	2388	
10	Погребищенський	2384	
11	Ямпільський	2357	
12	Немирівський	2343	
13	Крижопільський	2342	
14	Літинський	2281	
15	Могилів-Подільський	2271	
16	Тульчинський	2247	
17	Піщанський	2235	
18	Іллінецький	2220	
19	Чернівецький	2168	
20	Шаргородський	2152	
21	Липовецький	2123	
22	Вінницький	2092	
23	Тиврівський	2074	
24	Гайсинський	2049	Помірна
25	Оратівський	2037	
26	Теплицький	1983	
27	Жмеринський	1902	

До другої групи (високої) інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва ввійшли підприємства двох районів, Тростянецького та Томашпільського.

Найчисельніша група районів (21) припадає на третю групу (помітної) інвестиційної привабливості підприємств. Серед них такі райони: Калинівський, Козятинський, Хмільницький, Бершадський, Муровано-куриловецький, Чечельницький, Барський, Погребищенський, Ямпільський, Немирівський, Крижопільський, Літинський, Могилів-Подільський, Тульчинський, Піщанський, Іллінецький, Чернівецький, Шаргородський, Липовецький, Вінницький,

Тиврівський.

Гайсинський, Оратівський, Теплицький та Жмеринський райони відносяться до четвертої групи інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва.

До останньої, п'ятої, групи інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва не було віднесено жодного району.

Результати, що були отримані в процесі розробки моделі, дають змогу інвесторам більш якісно оцінювати інвестиційну привабливість як сільськогосподарських підприємств, так і регіонів, за рахунок оптимального набору показників для її визначення.

4. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА ПЕРСПЕКТИВУ

4.1 Удосконалення механізму бюджетно-податкового регулювання стратегічного розвитку аграрного сектору

Роль і місце бюджетно-податкового регулювання в системі державного регулювання розвитку аграрного сектору залежить від трьох основних чинників: ролі держави в регулюванні економічних процесів у галузі; чутливості галузі до змін у сфері фіскальних відносин; а також тієї частини національного продукту, рух якої опосередковується державою за допомогою фіскальних інструментів.

Реформування системи бюджетно-податкового регулювання агропромислового виробництва потребує обґрунтування методів та нормативів розподілу бюджетних коштів та узгодження їх з державними комплексними програми розвитку, встановлення пріоритетних напрямів та критеріїв ефективності використання бюджетних коштів.

Розробляючи напрями вдосконалення механізму бюджетно-податкового регулювання розвитку аграрної сфери, необхідно враховувати положення основних стратегій та програм, які охоплюють такі напрями: розвиток податкової системи, розвиток аграрного сектору, інтеграційні процеси (в першу чергу євроінтеграційні). Необхідно враховувати вимоги вже прийнятих державою документів:

1. “Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом” [145].
2. “Стратегія сталого розвитку “Україна-2020”, схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [140].
3. “Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр” [55].

4. “Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.”, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [47].

В Угоді про асоціацію [145] йдеться про зобов’язання застосовувати принципи належного управління у сфері оподаткування, зокрема принципи: прозорості, обміну інформацією та добросовісної податкової конкуренції (стаття 350, глава 4 "Оподаткування"). Глава 17 присвячена сільському господарству та розвитку сільських територій. Нею зокрема визначені такі сфери:

- сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики;
- заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, зокрема шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах;
- обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад;
- покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування;
- поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів;
- сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників;
- посилення гармонізації з питань, які обговорюються в рамках міжнародних організацій;
- обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості (стаття 404).

Стратегія сталого розвитку “ Україна-2020 ”[140] розроблена на основі Угоди про асоціацію і представлена за чотирма векторами: розвитку, безпеки, відповідальності, гордості. Податкова реформа включена до вектору розвитку, але по суті вона, а особливо механізм управління оподаткуванням, стосується і вектору безпеки, оскільки передбачає чесну та неупереджену владу в сфері управління оподаткуванням, забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Метою податкової реформи передбачено: побудова податкової системи, якає простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, яка створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки та забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів. Її головними напрямками мають стати:

- перехід від наглядово-каральної функції фіскальних органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків, а не має на меті наповнення бюджету за рахунок фінансових санкцій та переплат;
- зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; впровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації;
- удосконалення законодавства Українив напрямку посилення боротьби зі схемами ухилення від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами, зокрема удосконалення адміністрування податку на додану вартість, формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків;
- забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків;
- удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення, - впровадження контролю за видатками фізичних осіб. В жовтні 2015 р. була презентована Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства тасільських територій на 2015-2020 рр. [138], в якій окремо виділено стратегічний пріоритет 5. "Оподаткування" (табл. 4.1).

-

Таблиця 4.1 – Оподаткування в Єдиній комплексній стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.

Мета	Рационалізація і усунення наявних недоліків системи оподаткування аграрного сектору, що дозволить: зробити її більш збалансованою та прогнозованою; скоротити частку тіньового сектору економіки, перерозподілити рівень податкового навантаження між легальним і нелегальним бізнесом, а також різними видами діяльності в сфері агропродовольчого сектору; забезпечити сприятливі умови для подальшого розвитку аграрного бізнесу та зростання експорту, в тому числі експорту кінцевої продукції з високою часткою доданої вартості.
Пріоритетні заходи	Для вирішення проблеми тіньової оренди та розриву в рівні податкового навантаження на гектар пропонується встановити мінімальний розмір податкових зобов'язань щодо сплати власником і орендарем податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску з одного гектара сільськогосподарських земель. Забезпечення на законодавчому рівні гарантій своєчасного і повного відшкодування експортного ПДВ на всі види сільськогосподарської продукції: перехід від планування бюджетних витрат на відшкодування ПДВ до планування чистих доходів від ПДВ; сальдування на спеціальному казначейському рахунку надходжень і витрат на відшкодування ПДВ, із зарахуванням в дохід бюджету залишку; визнання всього податкового кредиту за зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних податковими накладними як правомірно сформованого. Збереження діючого рівня державної підтримки аграрного сектору, зокрема на перехідний період до 1 січня 2018 р., в якості базового механізму підтримки тваринництва та для малих сільськогосподарських виробників забезпечити дію спеціального режиму ПДВ, а також розробити та впровадити додаткові механізми державної підтримки галузі. Вирівнювання ставки податку на сільськогосподарські землі зі ставками четвертої групи спрощеної системи оподаткування. Удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб отриманих від реалізації сільськогосподарської продукції при використанні природних ресурсів (заготівля дикоростучих рослин, грибів, вилов риби тощо). Зміна системи оподаткування кооперативів - введення системи патронажних дивідендів: оподаткування отриманого кооперативом фінансового результату на рівні членів, а не кооперативу. Розробка спрощеної системи оподаткування малих сільськогосподарських виробників (зокрема домогосподарств, сімейних та фермерських господарств). Дослідження ефективності та впливу системи оподаткування сільськогосподарських виробників на розвиток аграрного сектору України з пріоритетним вивченням таких питань: продовження дії спеціального режиму ПДВ, визначення умов і відповідних індикаторів, при виконанні яких можлива відмова від використання спеціального режиму ПДВ, зокрема щодо критеріїв визначення малих сільськогосподарських виробників; введення диференційованих ставок ПДВ на продукти харчування; звільнення малих, сімейних та фермерських господарств від оподаткування ПДВ, компенсація вхідного ПДВ, що сплачується у складі придбаних факторів виробництва; доцільність і можливі моделі реформи четвертої групи спрощеної системи оподаткування.
Очікувані результати	скорочення ринкової частки тіньового виробництва і площі земель, що знаходяться в тіньовій оренді; підвищення конкурентоспроможності національних виробників на міжнародному ринку, зростання експорту сільгосппродукції; зростання частки кооперативів в обсязі аграрного виробництва та експорту; детінізація аграрного бізнесу, пов'язаного з використанням природних ресурсів (заготівля дикоростучих рослин, грибів, риби); створення умов для поступового, еволюційного переходу на загальну систему оподаткування ПДВ більшості сільгоспвиробників.
Індикатори реалізації	скорочення офіційно необроблюваних земель сільськогосподарського призначення з 2016 по 2020 роки на 50 відсотків; скорочення числа судових суперечок та обсягу оскаржуваного Державною фіскальною службою експортного ПДВ на 90 відсотків до 2020 року; детінізація 80 відсотків ринку сільськогосподарської продукції, одержуваної при використанні природних ресурсів (дикорослі рослини, гриби, риба) до 2020 року.

*Джерело: побудовано за [55].

Велика увага в Єдиній комплексній стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. приділена державній підтримці в складі стратегічного пріоритету 6. “Розвиток агропродовольчих ланцюгів доданої Вартості”, в складі якого окремо виділено такі напрями як: доступ до фінансів, розвиток виробничої, складської, переробної, транспортної інфраструктури та логістики агропродовольчих ринків; сприяння розвитку різноманітних форм організацій і представництв виробників; нова політика підтримки сільського господарства та розвитку; підтримка малих сільськогосподарських виробників (табл. 4.2).

Проте, розгляд окремо фінансових проблем сільськогосподарських товаровиробників та проблем у сфері оподаткування не дає змоги комплексно представити шляхи розв’язання цієї проблеми.

Державні цільові програми характеризуються нечітким окресленням проблем та слабкістю обґрунтування їхньої значущості при відсутності конкретно сформульованих цілей та основних завдань, що супроводжується здебільшого невідповідністю заявлених цілей сформульованій проблемі; відсутністю конкретних програмних заходів, невизначеністю термінів їх виконання та нечіткістю методик оцінювання очікуваних результатів їхньої реалізації; відсутністю переліку інвестиційних проектів з оцінкою обсягів необхідного фінансування по роках; невизначеністю розділів програми щодо ефективності їх виконання та розділів щодо особливостей управління реалізацією цієї програми; невизначеністю цільових кількісних показників, які дозволяли б контролювати виконання програми в цілому та на окремих етапах; недостатнім обґрунтуванням можливостей залучення позабюджетних коштів та невизначеністю умов, на яких передбачається залучати кредити; відсутністю системи показників та методик для проведення постійного моніторингу виконання заходів державних цільових програм.

Однією з важливих передумов цільового використання бюджетних коштів суб’єктами господарювання є якість бюджетного планування, особливо в частині обґрунтування цільових програм.

Таблиця 4.2 – Політика підтримки сільського господарства та розвитку в Єдиній комплексній стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.

Мета	Розробка та імплементація ефективної, простої та прозорої політики підтримки сільськогосподарського сектору шляхом: оцінки та оптимізації поточної системи; встановлення обмеженої кількості простих, адресних та ефективних заходів, спрямованих на досягнення конкретних і добре визначених пріоритетних цілей, які легко реалізувати, контролювати і оцінювати; забезпечення належного, стабільного, передбачуваного фінансування, орієнтованого на довгострокову стратегію.
Пріоритетні заходи	1. Забезпечення прозорості та ефективності використання ресурсів державного бюджету незалежно від обраної моделі підтримки. Запровадження платформи інформування громадськості про використання державних видатків у сільському господарстві та їх ефективність. Забезпечення доступу всіх виробників до програм державної підтримки відповідно до існуючих пріоритетів. Скорочення кількості напрямків державної підтримки, та скорочення кількості умов для заявників. Унеможливлення ухвалення необґрунтованих рішень про використання ресурсів державного бюджету на власний розсуд посадових осіб. Впровадження умови, згідно з якою запровадження нових заходів підтримки буде можливе лише після виконання вже взятих зобов'язань з надання фінансування за попередні періоди. 2. Запровадження нової моделі державної підтримки з мінімальним викривленням ринкових і виробничих стимулів. Розробка нових напрямів державної підтримки на основі визначених пріоритетів. Встановлення чітких пріоритетів і конкретних вимог до учасників програм державної підтримки. Пріоритети – підтримка малих та починаючих сільськогосподарських виробників, трудомістких та природоохоронних виробництв, та інших напрямків, які повинні бути визначені за результатами спеціально проведеного дослідження. Збільшення заходів підтримки "зеленого кошика" COT, зокрема фінансування програм сільського розвитку, агрострахування тощо. 3. Поступовий перехід від державної підтримки у вигляді податкових пільг до гарантованої державної підтримки у вигляді бюджетних асигнувань. Оцінка різних варіантів реформи оподаткування сільськогосподарської діяльності і представлення погодженої реформи до 2017 рр. Розробка плану запровадження реформи оподаткування в аграрному секторі, що передбачає його поетапну реалізацію за умови фактичного запровадження нових механізмів підтримки, включно із забезпеченням їх фактичного фінансування. 4. Розробка нового або вдосконалення існуючого підходу щодо підтримки малих сільськогосподарських виробників та фермерів-початків.
Очікувані результати	імплементація нових та ефективніших заходів державної підтримки з мінімальним викривленням ринкових процесів. перехід від податкових пільг (після виконання оцінки і досягнення відповідних індикаторів) до бюджетних виплат. перетворення системи державної підтримки в ефективний інструмент стимулювання розвитку аграрного сектору в рамках вибраних пріоритетів.
Індикатори реалізації	новий закон "Про державну підтримку сільського господарства" у 2015 році; впровадження системи публічного контролю державної підтримки до 2017 року; пілотна програма підтримки малих сільськогосподарських виробників у 2016 році; забезпечення 100 відсоткового фінансування пріоритетних програм державної підтримки з 2017 року.

*Джерело: побудовано за [55].

З метою регулювання цих питань Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі та прийнято Закон України “ Про державні цільові програми”.

Ці документи дозволили дещо підвищити рівень регламентації формування державного бюджету та фінансові відносини з суб'єктами господарювання щодо використання бюджетних коштів, проте тимчасові методичні рекомендації щодо розробки державних цільових програм не є обов'язковим документом при визначенні вимог під час складання та оцінки виконання програм.

У сучасних умовах є необхідність у проведенні інвентаризації цільових державних програм розвитку АПК та їх змістовному обґрунтуванні з точки зору економічної, соціальної або екологічної ефективності чи окупності витрат. Паспорт, який розробляється на кожну бюджетну програму, містить повну інформацію про бюджетну програму та застосовується для здійснення моніторингу, оцінки реалізації і контролю ефективності виконання бюджетної програми та цільового використання бюджетних коштів.

Паспорт бюджетної програми визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України на відповідний бюджетний період, на основі яких здійснюється контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів і аналіз виконання бюджетної програми.

Мета бюджетної програми – кінцевий результат, який досягається при виконанні бюджетної програми та відповідає пріоритетам державної політики і сприяє досягненню стратегічної мети розвитку держави в середньостроковому періоді. Мета повинна бути чіткою, реальною та досяжною.

Завдання бюджетної програми – це комплекс заходів, спрямованих на досягнення мети, результативних показників та інших характеристик бюджетної програми, який відображає основні етапи досягнення поставленої мети, визначає шляхи виконання програми та підлягає перевірці.

Напрями використання бюджетних коштів – це конкретні дії у рамках виконання бюджетної програми, що мають забезпечити досягнення мети та спрямовуються на виконання завдань бюджетної програми.

На підставі результативних показників здійснюється оцінка ефективності використання бюджетних коштів, передбачених на виконання бюджетної програми, для досягнення визначених мети та завдань бюджетної програми [153].

Проте слід зазначити, що на стадії проектування бюджетних програм, зазвичай відсутні розрахунки ефективності та умови фактичної їх реалізації через те, що не передбачена звітність, за якою можна було б проводити цей аналіз.

Зарубіжний досвід розвинутих держав світу переконує в тому, що для ефективного використання бюджетних коштів першочергова увага має приділятися саме плануванню та звітності суб'єктів господарювання, які отримують державну фінансову підтримку.

З огляду на це є необхідність у створенні цілісної системи моніторингу бюджетного фінансування АПК за цільовими програмами, яка б включала обов'язковий облік та звітність (по кварталах) понесених витрат та обсягів виконаних робіт.

Актуальним завданням на сучасному етапі залишається розв'язання проблеми недофінансування державних цільових програм. В зв'язку з цим необхідно законодавчо закріпити відповідальність з боку головних розпорядників коштів за неконтрольоване, незабезпечене фінансовими ресурсами збільшення фінансових зобов'язань держави через розробку та лобіювання нових програм.

Необхідно забезпечити баланс зобов'язань держави та її фінансових можливостей, тобто видатки бюджету на фінансування державних цільових програм узгоджуються з можливостями протягом усього строку реалізації програми. При затвердженні та фінансуванні нових державних програм обов'язково враховувати стан виконання та фінансування усіх діючих програм, припиняти фінансування тих програм, які не відповідають пріоритетам розвитку АПК. Пріоритет необхідно надавати тим програмам, в яких переважають позабюджетні джерела фінансування.

З метою раціональнішого використання бюджетних коштів слід переглядати державні цільові програми з тим, щоб виключити у них дублювання окремих положень. Це тому, що на практиці застосовуються два напрями удосконалення розробки державних цільових програм – створення комплексних програм у межах

галузі та формування низки конкретних взаємодоповнюючих програм у рамках галузі, спрямованих на досягнення чітко визначених цілей. Поєднання цих напрямів у межах певної галузі призводить до дублювання заходів державних цільових програм.

Відмінності між бюджетною та державної цільовою програмою визначає нормативно-законодавча база. Зокрема, згідно із Законом України "Про державні цільові програми", державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, які здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Під час бюджетного процесу на стадії проектування бюджету завдання і обсяги фінансування державних цільових програм розподіляються між розпорядниками бюджетних коштів – виконавцями державних цільових програм. Потім у рамках конкретних бюджетних програм здійснюється агрегація цих завдань із завданнями інших розпорядників бюджетних коштів. Такий порядок не сприяє прозорості фінансових потоків і не дозволяє реалізувати принципи програмно-цільового методу планування.

Вищезазначене підтверджується тими фактами, що Держказначейство не володіє інформацією про виконання державних цільових програм, яка б дала можливість контролювати цей процес. Аналіз ефективності ускладнює агрегування у рамках бюджетної програми завдань різних державних цільових програм, що призводить до розпорошення цілей бюджетної програми. В разі невиконання дохідної частини бюджету рівень фінансування різних бюджетних програм, через які фінансується державна цільова програма, може бути різним, що призведе до внутрішньопрограмної неузгодженості.

З метою взаємоузгодження бюджетних та державних цільових програм у процесі формування та виконання бюджету має бути розширена та доопрацьована програмна класифікація видатків бюджету. Зокрема, потребують виокремлення державні цільові програми, які фінансуються через конкретну бюджетну програму

введенням відповідних кодів для цих програм. Тобто, для кожної бюджетної програми слід передбачити процедуру складання переліку тих державних цільових програм, завдання яких через цю програму фінансуються, із визначенням у ролі довідкової інформації структурних показників бюджетних витрат за зазначеними цільовими програмами. Причому заплановані показники бюджетних витрат у процесі складання проекту бюджету у розрізі конкретних цільових програм, мають бути пронормовані щодо обсягів фінансування, передбачених на поточний рік згідно із затвердженою програмою. Ці показники доцільно використовувати як довідкову інформацію на різних стадіях складання бюджету з метою оцінки внутрішньопрограмної узгодженості цільових програм у рамках конкретної бюджетної програми.

З метою розширення програмної класифікації видатків, яка є складною у технологічному плані, необхідно розробити методики щодо знаходження раціонального рішення, яке передбачало б використання чинного плану бюджетних рахунків, не порушуючи його цілісність.

Доповнення бюджетної програми переліком державних цільових програм, які через неї фінансуються, з визначенням зазначених структурних індикаторів бюджетного фінансування сприятиме підвищенню прозорості бюджету як необхідної умови проведення ефективного аналізу бюджетних витрат.

Вдосконалення нормативно-методичного забезпечення формування видатків Державного бюджету має бути відображено в Бюджетному кодексі України у вигляді правил і процедур прийняття рішень щодо забезпечення взаємоузгодженості бюджетних та державних цільових програм.

Потребує удосконалення механізм узгодження державних цільових програмі планування бюджету на середньострокову перспективу. Закон України “ Про державні цільові програми ” не вимагає узгодження державних цільових програм із середньостроковим бюджетним плануванням, ці показники враховуються тільки під час складання проекту Державного бюджету на плановий рік. Необхідно запровадити процедуру аналізу впливу прийняття програм на динаміку частки обсягів фінансування державних цільових програм у видатках бюджету на

середньострокову перспективу, що передуватиме затвердженню державних цільових програм. Це забезпечить вищі вимоги до якості розподілу завдань державних цільових програм у часі, дозволить враховувати можливості бюджету щодо їх фінансування протягом усього терміну реалізації державної цільової програми.

Програми розвитку сільського господарства розробляються з метою реалізації державної політики щодо регулювання розвитку галузі, концентрації фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу країни, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і громадян для розв'язання найважливіших проблем аграріїв.

Необхідність розроблення програм, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки, визначається в Законі України “Про державні цільові програми” та відповідає законам України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” [60], “Про державну підтримку сільського господарства України ” [61], “Про Державний бюджет України” за відповідні роки.

Реалізація бюджетних програм підтримки аграрного сектору України залежить від обсягу коштів, виділених законом про Державний бюджет на відповідний рік і порядку використання коштів щодо окремої програми. Виплати здійснюються через Міністерство аграрної політики та продовольства як головного розпорядника бюджетних коштів.

Так, відповідно до Державного бюджету України, у 2015-2017 рр., в порівнянні з попередніми роками, відбулось значне скорочення бюджетних програм, направлених на розвиток сільського господарства країни. Зокрема, відбулось зменшення видатків за бюджетними програмами: “Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та

сертифікації сільськогосподарської продукції ” на 17,3%, або на 16,7 млн грн (із Загального фонду зменшено на 70,5%, із Спеціального – збільшено на 5%); “Надання кредитів фермерським господарствам” – на 17,5%, або 2,3 млн. грн., а також відміна видатків по програмах “Оздоровлення та відпочинок дітей працівників агропромислового комплексу”, “Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними”. Незмінними залишились видатки за програмами “Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі” – 5 млн грн та “Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу” – 3,8 млн. грн. (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Бюджетна підтримка сільського господарства України, тис. грн.

Показники згідно з відомчою та програмною класифікаціями видатків та кредитування Державного бюджету	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом		2015 р. до 2014 р., %
	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015р.	2014 р.	2015 р.	
Фінансова підтримка заходів у сільському господарстві							
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції	63088,6	44510,4	33475	35320	96563,6	79830,4	-17,3
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі			5000	5000	5000	5000	-
Оздоровлення та відпочинок дітей працівників агропромислового комплексу	7500				7500		-
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними			100000		100000		-
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними			888010,7		888010,7		-
Кредитування							
Надання кредитів фермерським господарствам			27900	25600	27900	25600	-8,25
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу			3818,4	3818,4	3818,4	3818,4	-

Зменшення бюджетних видатків на розвиток сільського господарства хоч і не є критичним, але означає, що реальне фінансування сектору зменшується, в той час, як загальні витрати Державного бюджету зросли майже на 15%. Важливо

відзначити те, що за останні роки рівень фактичного фінансування не перевищив 55% запланованих вкладень. Зазвичай, програми розвитку аграрного виробництва не пов'язуються з реальними показниками його розвитку, про що свідчать постійні зміни у виборі об'єктів фінансування та численні редакції Порядків розподілу коштів на розвиток галузей і видів продукції. Таким чином, можна зробити висновок, що державна підтримка з бюджету, починаючи з 2015 р., для аграріїв зменшувалась. Отже, основними недоліками при розробці державних програм розвитку сільського господарства України, на нашу думку, є:

- зростання кількості програм за відсутності чітких пріоритетів державної політики, що увійшло в суперечність з наявними у держави фінансовими ресурсами;
- дублювання окремих програм у загальному та спеціальному фондах бюджету без достатнього обґрунтування, що призводить до неузгодженості між державними цільовими програмами і бюджетними програмами;
- недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні у вигляді щорічної зміни порядків і механізмів виділення коштів, несвоєчасного їх затвердження та внесення до них змін протягом року;
- ускладнений порядок отримання адекватної інформації про бюджетні витрати на розвиток аграрної сфери та сільського господарства;
- наявність трансфертів сільському господарству з регіональних бюджетів, формування яких є недостатньо прозорим;
- відомча закритість програм, що призводить до перетворення їх на сукупність малопов'язаних проектів, формально об'єднаних за галузевою належністю;
- відсутність контролю та надійного моніторингу за ходом виконання програм; неврегульованість питання залучення коштів для реалізації програми з позабюджетних джерел;
- недосконалість методів визначення майбутньої ефективності програмних заходів;

- низька інноваційна та інвестиційна спрямованість державних цільових програм, що практично зводить нанівець ідею досягнення суспільно значущих результатів програмними засобами;
- безвідповідальність та безкарність як державних замовників (у частині належного контролю), так і визначених виконавців (у частині безпосереднього виконання програм).

З огляду на зазначені вище обставини в Україні існує занадто багато державних бюджетних та позабюджетних програм розвитку сільського господарства, що не відповідають ні пріоритетам, ні ресурсним можливостям держави.

Складність та багатоієрархічність проблематики планування та програмування розвитку сільського господарства призвела до того, що досі відсутні єдині підходи до розв'язання проблем формування дієвої державної аграрної політики.

Пропонується механізм бюджетно-податкового регулювання, який складається з двох частин: антикризовий і стратегічний механізми бюджетно-податкового регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва (рис. 4.1).

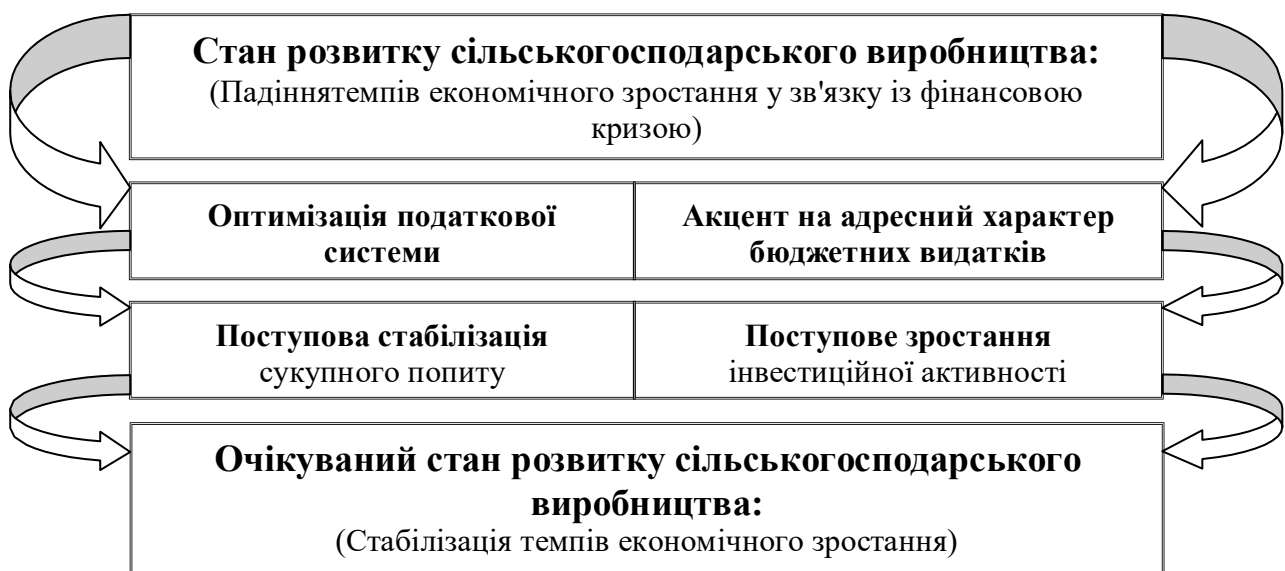

Рисунок 4.1 – Антикризовий механізм бюджетно-податкового регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва

* Джерело: адаптовано на основі джерела [9, с. 18].

Після послаблення фінансової кризи пропонується стратегічний механізм бюджетно-податкового регулювання, який виглядає наступним чином (рис. 4.2).

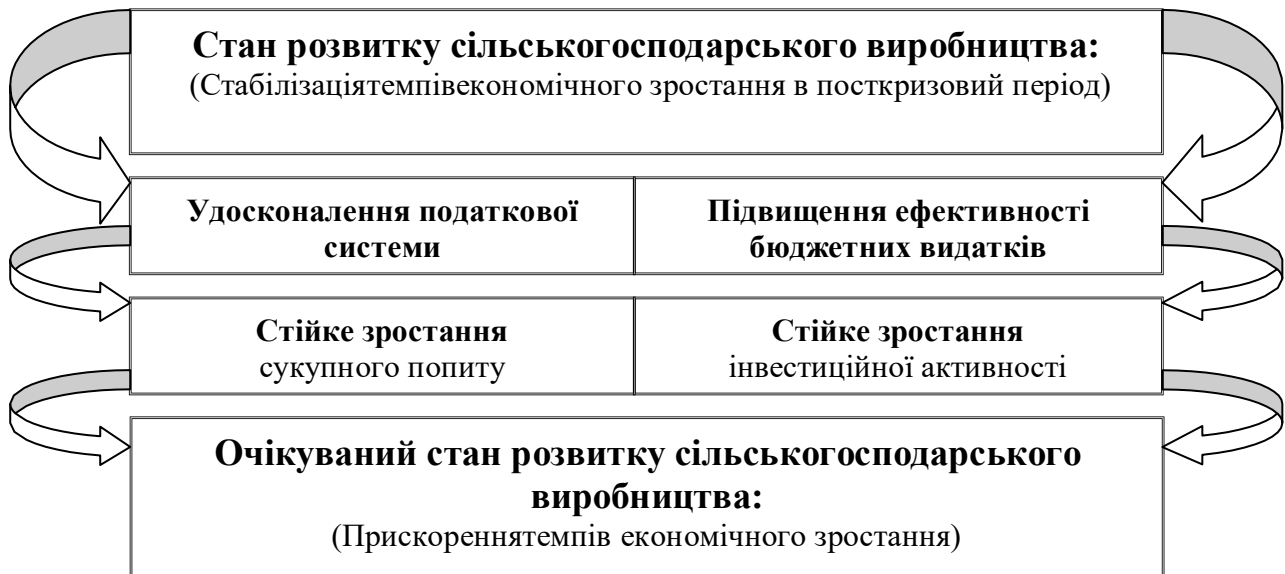

Рисунок 4.2 – Стратегічний механізм бюджетно-податкового регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва

* Джерело: адаптовано на основі джерела [9, с. 20].

Необхідно зауважити, що запропоновані методи вдосконалення механізму бюджетно-податкового регулювання в посткризовий період дозволяють вирішити наступну основну задачу – управління державою сукупним попитом шляхом зміни податкової політики і державних видатків на етапі підйому економічної активності.

Доречно створити спеціалізовані регіональні центри планування бюджетно-податкового регулювання із залученням фахівців, які добре орієнтуються в економічній ситуації АПК свого регіону. У такому випадку об'єднані інформаційні дані всіх центрів планування по державі будуть відображати реальний стан справ з бюджетними та податковими потоками, що полегшить загальнодержавне бюджетно-податкове планування. Зведення таким чином даних за прогнозами регіональних бюджетів воєдино в спеціально створеному державному центрі прогнозування і планування бюджетно-податкових показників, по суті, ознаменує початок

прогнозування всього зведеного агропромислового бюджету, тому що для того, щоб ефективно управляти бюджетно-податковими потоками АПК держави необхідно здійснювати прогнозування не тільки державного бюджету, але і всього зведеного бюджету держави.

Особливої уваги заслуговує бюджетно-податкове планування на регіональному рівні, в силу того, що в умовах явного дефіциту інформації ця процедура істотно ускладнюється. Щоб уникнути негативних економічних тенденцій пропонується наступний організаційний механізм регіонального бюджетно-податкового планування (рис. 4.3).

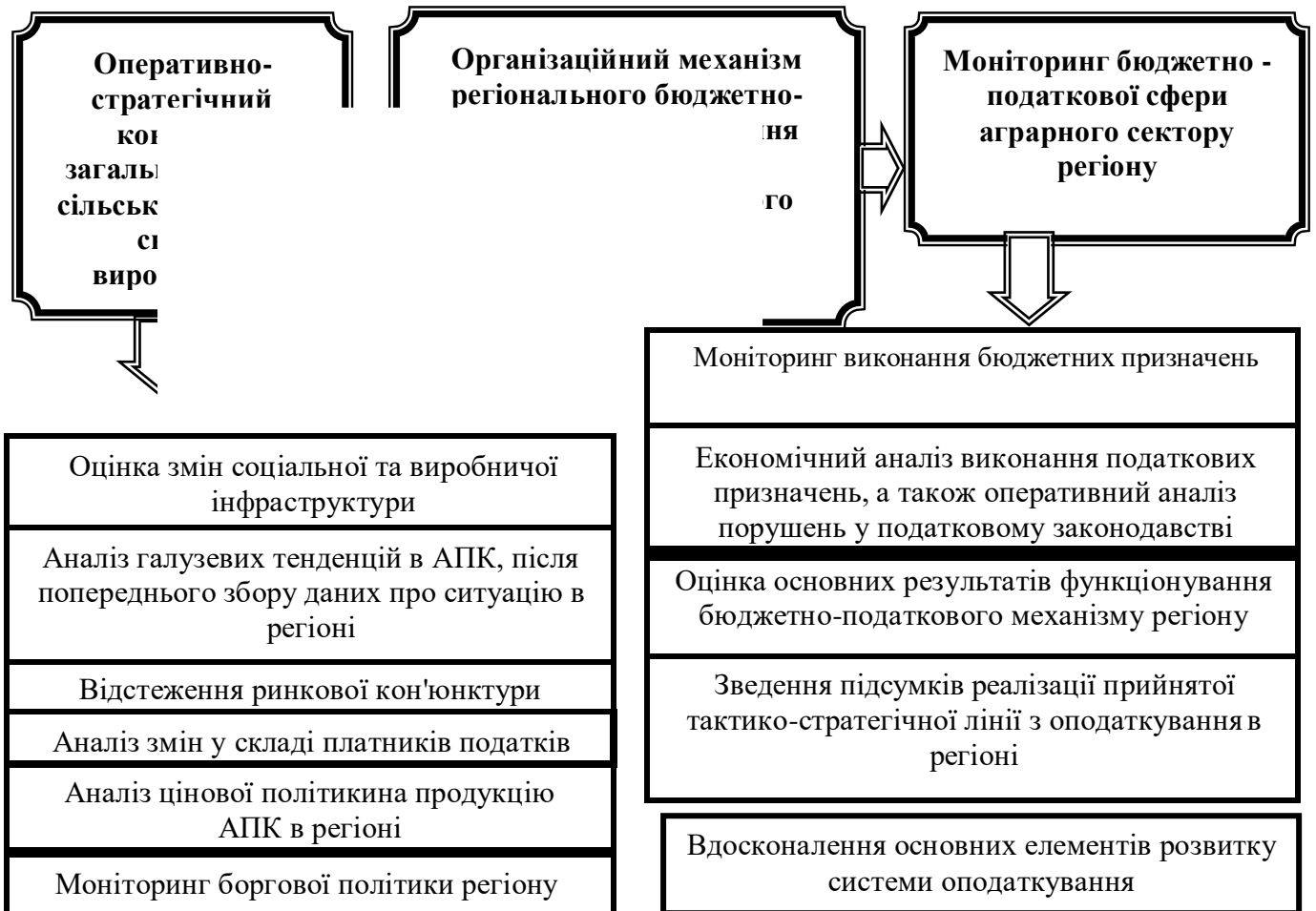

Рисунок 4.3 – Схема організаційного механізму регіонального бюджетно-податкового планування розвитку сільськогосподарського виробництва

* Джерело: адаптовано на основі джерела [9, с. 15].

З метою ефективного розподілу бюджетних коштів у агропромисловому комплексі удосконалюватиметься та приводитиметься у відповідність з нормами СОТ та ЄС система надання державної підтримки сільгоспвиробникам.

У середньостроковому періоді бюджетна система України функціонуватиме на засадах нової редакції Бюджетного кодексу України, положення якого, зокрема врегульовують питання запровадження механізму середньострокового бюджетного прогнозування та застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, удосконалення управління борговими зобов'язаннями, розвитку інституційної складової системи управління державними фінансами, посилення взаємозв'язку економічної, бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики, підвищення відповідальності учасників бюджетного процесу.

Нові умови міжбюджетних відносин передбачають: запровадження прогнозування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу та застосування програмно-цільового методу бюджетування на місцевому рівні, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин.

Вважаємо за доцільне висловити пропозиції щодо шляхів подальшого розвитку агробізнесу та зміцнення його експортного потенціалу [72](рис. 4.4).

Проведення комплексних реформ в агропромисловому комплексі, виважене та послідовне бюджетно-податкове регулювання у середньостроковій перспективі дадуть можливість скоротити тіньову частку продукції і площ земельних угідь, що знаходяться в тіньовій оренді; підвищити конкурентоспроможність національних виробників на міжнародному ринку, забезпечити зростання експорту сільськогосподарської продукції; сприяти детінізації аграрного бізнесу, пов'язаного з використанням природних ресурсів; імплементувати нові та ефективніші заходи державної підтримки з мінімальним викривленням ринкових процесів; перейти від податкових пільг до бюджетних виплат та перетворити систему державної підтримки в ефективний інструмент стимулювання розвитку аграрного сектору в рамках обраних пріоритетів.

Рисунок 4.4 – Перспективна модель бюджетно-податкового регулювання розвитку аграрного сектору України

* Джерело: розроблено авторами.

Покращення механізму страхування аграрного виробництва

Фінансові інструменти, що використовуються в аграрному секторі, пов'язані з методиками управління ризиками, які суттєво впливають на обсяг фінансування та інвестиції в розвиток сільського господарства. Відзначимо, що рівень потенційних ризиків в цій галузі набагато вищий, у порівнянні з іншими секторами економіки. Однак досить висока рентабельність (18-25%) сільгоспвиробництва і його стабільний розвиток протягом останніх п'яти років привертають увагу все більшої кількості інвесторів, не зважаючи навіть на високі ризики. За результатами 2016 р. ринок агрострахування України оцінюється у 6 млн дол. США. Сума страхових платежів за видом страхування посівів за 2016 р. склала 156 млн грн, що майже у 2 рази більше показників попереднього року.

Агрострахування розвивалося в усьому світі як головний інструмент управління ризиками з метою зменшення негативного впливу погоди та природних ризиків. Його перевагами є те, що воно:

- спрямовує допомогу до сільгосптоваровиробників краще, ніж альтернативні види державної підтримки (прямі виплати при настанні катастрофічних подій);
- при врахуванні певних критеріїв у ході розробки програми страхування не суперечить вимогам міжнародних торгових угод у частині державної підтримки (йдеться, зокрема, про вимоги СОТ);
- спроможне стимулювати аграріїв до запровадження більш досконалих виробничих процесів;
- сприяє довірі кредиторів, а значить – розширенню доступу виробників до кредитних ресурсів, що у свою чергу, сприяє запровадженню нових технологій;
- здатне слугувати платформою для об'єднаних партнерських угод між державними органами та приватним сектором у галузі страхування та перестраховування;

- спонукає до втілення в життя інших ініціатив з управління ризиками в сільському господарстві.

Унікальною особливістю аграрного страхування є те, що воно життєздатне у довгостроковій перспективі, як правило, лише за умови, що уряд забезпечує фінансову підтримку системи. Однак субсидії мають застосовуватися у такий спосіб, щоб система не виявилася спотвореною. У сільському господарстві ризики є висококорельованими, а це в багатьох випадках означає збитки для великої кількості суб'єктів аграрного ринку одночасно. За таких обставин страхові виплати будуть значно вищими від зібраних премій.

Без участі держави приватні страхові та перестрахові компанії не зможуть виділити достатні фінансові кошти, щоб повною мірою відповідати за зобов'язаннями, пов'язаними з системними ризиками в сільському господарстві. Крім того, без підтримки уряду, коли страхові виплати в окремі роки будуть надзвичайно високими через стихійні лиха, такий стан справ або знеохотить приватні компанії страхувати аграрні ризики, або призведе до такої ескалації тарифів, що страхування стане недоступним для сільськогосподарських виробників.

Участь держави у підтримці страхування сільськогосподарських ризиків диктується, з одного боку, унікальністю сільськогосподарських ризиків, а з другого – необхідністю зробити фінансову допомогу держави сільському господарству адресною і цільовою.

Відзначимо, що особливості сільського господарства, які потребують участі держави в страхуванні агроризиків, пов'язані з багатьма факторами.

По-перше, виробництво харчових продуктів, базового компонента будь-якої економіки через вплив погоди та природних ризиків є об'єктивно ризиковим. У багатьох країнах (і в Україні зокрема) стабільність сільського господарства розглядається як передумова для стійкого економічного зростання держави та посилення добробуту її громадян. Держава традиційно робить інтервенції в сільське господарство, надаючи фінансову допомогу у разі настання природних катаклізмів, дефіциту матеріальних запасів і/або надмірних коливань цін на товари, що призводять до потрясінь у цій галузі. Згадані інтервенції дедалі більшою мірою

звертають на себе увагу при укладанні міжнародних торгових договорів, до того ж вони обходяться надто дорого бюджетам країн з обмеженими фінансовими можливостями. Агрострахування можна вважати позитивним, технічно доцільним механізмом для стабілізації виробництва і доходів сільгосптоваровиробників, для стимулювання останніх до активного управління своїми ризиками, до сприяння запровадженню прогресивних технологій управління господарством та до ефективнішого цільового витрачання бюджетних коштів, порівняно з несистемними катастрофічними виплатами.

По-друге, сільськогосподарські ризики є системними, а це означає, що часто їх дія негативно позначається на багатьох господарствах одночасно. Наприклад, зниження цін на продукцію впливає на велику кількість господарств одночасно. Коли ціни на худобу та свиней низькі, вони є низькими для всіх виробників цієї продукції. Тенденція до зниження цін на пшеницю збігається з аналогічним зниженням цін на більшість зернових і олійних культур. Погодні ризики, зокрема посуха, надмірна вологість та вимерзання можуть бути дуже поширеними і впливати на якість та/або кількість продукції багатьох аграрних виробників одночасно. Цією потенційною акумуляцією наслідків страхових подій у багатьох застрахованих господарствах аграрні ризики значною мірою відрізняються від інших форм ризиків, таких як ризики пожежі в будинку або ризики дорожньо-транспортної пригоди.

По-третє, бізнес виробників первинної сільськогосподарської продукції, які є основними одержувачами послуг агрострахування, існує в умовах глобальної конкуренції та характеризується низькою дохідністю, що зумовлює необхідність забезпечити прийнятність для них тарифів агрострахування. У середовищі, якому притаманні високорельовані ризики, де багато сільгосптоваровиробників можуть одночасно зазнати дії цих ризиків, важливим контрзаходом є часове та географічне розпорощення впливу таких збитків. Щоб накопичити достатні кошти, яких вистачило б на покриття збитків у збиткові роки, необхідно наперед збирати премії по всіх регіонах країни, від виробників усіх культур та з усіх господарств. Однак фінансовий капітал у приватних страхових та перестрахових компаніях також

генерується у конкурентному середовищі (де все диктує попит і пропозиція). Це, як правило, означає, що після року із значними збитками страхові премії доводиться істотно підвищувати, щоб мати можливість здійснювати страхові виплати сільгосптоваровиробникам. З іншого боку, значне підвищення премій може зробити страхування непривабливим для сільгосптоваровиробників, знизивши в такий спосіб їх попит. Отже, страхові компанії опиняться перед вибором: або погіршувати характеристики страхового покриття для сільгоспвиробників, або йти на фінансово не вигідні для них у короткостроковій перспективі умови страхування.

По-четверте, традиційні державні інтервенції у сільське господарство через виплату катастрофічної допомоги напряму конкурують з планованими ініціативами щодо страхування сільськогосподарських ризиків. Якщо сільгосптоваровиробник у минулому отримував “катастрофічну” допомогу, він може покладатися на те, що вона захистить його від збитків і в майбутньому. Продовження практики “катастрофічних” виплат з бюджету може негативно позначитися на ініціативах, які плануються з метою заохочення сільгосптоваровиробників до управління своїми ризиками. Водночас для створення повноцінної системи страхування сільськогосподарських ризиків потрібен час, особливо якщо вона має охоплювати всі категорії виробників, усі регіони та всі культури, деякі з котрих страхувати складніше, ніж інші. Задля ефективності плановані ініціативи у сфері агрострахування і потенційну “катастрофічну” допомогу держави необхідно інтегрувати в національні програми розвитку сільського господарства і застосовувати в комплексі.

Насамкінець, сучасне ефективне сільськогосподарське виробництво є високотехнічним. Як наслідок, страхування сільськогосподарських ризиків також є спеціалізованою і технічно складною сферою.

У країнах, в яких сільське господарство розвивається, галузь страхування сільськогосподарських ризиків часто також перебуває на різних етапах розвитку, тому необхідно створювати умови для професійного розвитку фахівців, застосування міжнародного досвіду та партнерства між державним і приватним сектором.

Ситуація, яка склалася в Україні щодо страхування сільськогосподарських ризиків може бути визнана кризою розвитку системи. Урядовцям різних державних структур, керівникам страхових компаній і навіть спеціалістам сільського господарства і традиційного страхування бракує знань з різних функціональних та операційних аспектів, які є конче необхідними для належного розвитку системи страхування сільськогосподарських ризиків. Субсидії з державного бюджету для здешевлення вартості страхових премій не досягають більшості аграріїв в Україні, часто використовуються в страхуванні, яке здійснюється виключно для забезпечення доступу до кредитів або отримання державних субсидій.

В Україні відсутнє спеціальне законодавство, яке регулювало б агрострахування. З огляду на унікальні характеристики агрострахування (наприклад, системний ризик, необхідність технічних знань, клієнтської бази, страхових продуктів різноманітних дизайнів), таке становище являє собою проблему. Для системи аграрного страхування в цілому, субсидованої чи ні, характерні такі ознаки, як обмеженість даних, неадекватна актуарна експертиза та недостатня прозорість. Крім того, дослідження, які проводяться в цій сфері, не отримують достатнього фінансування, погано скоординовані і не мають у своєму розпорядженні всіх необхідних даних. У цій системі відсутнє належне ліцензування і не має всієї необхідної нормативної бази. Більше того, захист споживачів послуг агрострахування практично відсутній.

Уряд України усвідомлює потенційну цінність страхування аграрних ризиків для розвитку сільського господарства. Про це свідчать положення Закону України " Про державну підтримку сільського господарства в Україні ", де окреслено цілу низку заходів вдосконалення страхування сільськогосподарських ризиків (розроблення та прийняття національної програми розвитку страхування сільськогосподарських ризиків; функціонування державного агентства з управління сільськогосподарськими ризиками для забезпечення розроблення та удосконалення механізму страхування відповідних ризиків; страхування сільськогосподарських ризиків як обов'язкової умови при наданні відповідних видів державної фінансової підтримки сільськогосподарським виробникам; створення за участю держави фонду

страхування сільськогосподарських ризиків; визначення страхування сільськогосподарських ризиків одним із видів добровільного страхування; встановлення додаткових вимог до страховиків, що здійснюватимуть страхування сільськогосподарських ризиків, страхові премії (внески) за якими сплачуються із залученням бюджетних коштів).

Попри висловлене на державному рівні розуміння важливості розвитку агрострахування та визначення необхідних для цього заходів, на даний час чіткого стратегічного плану уряду щодо покращення ситуації в агрострахуванні немає. Проте світовий досвід страхування сільськогосподарських ризиків, який довів його ефективність, може бути адаптований до умов України. Принципи раціонального страхування сільськогосподарських ризиків уже визначені і є прийнятими для всіх країн. Це, насамперед, прозорість та обмін інформацією між зацікавленими сторонами; послідовність при застосуванні процедур та політики серед усіх клієнтів; актуарно обґрунтовані тарифи відповідно до ймовірності настання ризиків, передбачених страховою програмою; усвідомлення наслідків застосування дизайнів страхування, які субсидуються державою, для галузі в цілому; створення мережі для підготовки фахівців, яка би забезпечувала постійну наявність ресурсів для підтримки і розгортання агрострахування в довгостроковій перспективі.

В Україні достатньо велика кількість страхових компаній, які зацікавлені працювати у сфері агрострахування і цілеспрямовано розробляють страхові продукти для сільськогосподарської галузі. Однак слід визнати, що для розвитку цієї галузі необхідне об'єднання зусиль.

Враховуючи унікальність та технічну складність агрострахування порівняно з іншими видами страхування, необхідно розробити і запровадити спеціальне регулювання для системи страхування сільськогосподарських ризиків, яке визначатиме:

- рівень технічних знань (а також механізми збору та моніторингу даних про цей рівень), який повинні мати страхові компанії, щоб бути спроможними надавати послуги страхування сільськогосподарських ризиків;

- рівень платоспроможності, відповідні механізми його обліку та моніторингу, що дозволятимуть визначити ті страхові компанії, які спроможні утримувати ризики, притаманні схемам страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема, катастрофічні ризики;
- рівень платоспроможності / кредитний рейтинг, а також механізми його обліку та моніторингу, що дозволятимуть визначити ті перестрахові компанії (міжнародні чи українські) та/або ті інші структури перестраховання (включаючи державні фонди, ринки капіталу), які спроможні утримувати ризики, притаманні агрострахованню;
- рівень технічних знань та сертифікаційні вимоги до осіб/фірм, що надають системі страхування сільськогосподарських ризиків підтримку з андеррайтингу та врегулювання збитків;
- необхідні елементи угоди страхування сільськогосподарських ризиків у розрізі конкретних форм агростраховання;
- базову інформацію, яка має збиратися на рівні господарства, зберігатися і включатися в щорічну звітність для забезпечення функціонування конкретних форм страхування сільськогосподарських ризиків;
- базові настанови для забезпечення конфіденційності приватних даних та інформації, що надаються системі страхування сільськогосподарських ризиків споживачами послуг агростраховання;
- механізм арбітражу для вирішення спорів між сторонами угоди страхування сільськогосподарських ризиків;
- вимоги до щорічної звітності до Нацфінпослуг у розрізі форм страхування сільськогосподарських ризиків.

Як вже зазначалося, незважаючи на дію Закону "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" та наявність Аграрного страхового пулу, аграрії продовжують страхувати урожай лише на вимогу банків та державних установ, які забезпечують їм доступ до фінансових ресурсів і дуже рідко роблять це за власною ініціативою. На це є ряд причин, породжених природою цього виду страхування, а також помилковими рішеннями органів влади.

Чинний Закон України від 9 лютого 2012 року № 4391-VI “ Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою ” за період з дати його прийняття, як показує практика, не запрацював і втратив своє значення через відсутність виділення в державних бюджетах (2013-2016 рр.) грошових коштів для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам у формі компенсації страхових платежів.

Найбільшою проблемою у страхуванні сільськогосподарської продукції, яка на даному етапі потребує законодавчого врегулювання, є визначення дієвих механізмів запровадження та регулярного державного фінансування програм субсидованого аграрного страхування в Україні.

Після розвалу системи обов'язкового агрострахування, яка діяла в Радянському Союзі, страховий ринок пройшов ряд етапів. Певний поштовх його розвитку дало запровадження у 2006-2008 рр. механізму здешевлення державою страхових премій за рахунок бюджетних субсидій. Однак, система, яка б консолідувала комплексний ринок аграрного страхування так створена і не була. Не існувало спеціальних вимог до страховиків, типових страхових продуктів та дієвого механізму гарантування виплат. Рішення щодо компенсацій аграрним товаровиробникам приймали комісії, які здебільшого формувались з місцевих чиновників. Чітких критеріїв, згідно яких виплачувались би субсидії, не було. Кошти з бюджету виділялись також безсистемно і, як наслідок, страхові премії субсидувались не в повному обсязі.

Страхувати аграрні ризики складно та дорого. Тому в жодній з країн цей вид страхування не розвивається без державної підтримки, в деяких випадках вона складає до 90% страхових премій. Разом з тим, така державна підтримка не суперечить правилам СОТ, все частіше, замінюючи звичні раніше форми прямих субсидій аграріям. Щоб стати впливовим інструментом державної політики в агросекторі, страхування сільгосппродукції з державною підтримкою має бути ефективним, прозорим, надійним та користуватися довірою всіх його учасників.

Передбачається, що страхування сільгосппродукції з державною фінансовою підтримкою на першому етапі не має бути обов'язковим при отриманні

сільгоспвиробником інших видів державної підтримки. Обов'язковість може бути запроваджена на другому етапі, якщо, наприклад, протягом 5 років субсидія виділятиметься та використовуватиметься в повному обсязі, тобто система почне працювати на повну потужність.

Цьому сприятимуть передбачені законопроектом (в розробці якого приймали участь викладачі кафедри фіскальної політики і страхування НУБіП України) положення про добровільність страхування сільгосппродукції з державною підтримкою; добровільність участі в пулі страховиків, що здійснюють страхування сільгосппродукції; та типові страхові продукти. Гнучке ціноутворення, стимулюватиме участь аграрних виробників з різними ступенями страхового ризику брати участь у цьому страхуванні. З метою захисту від зловживань буде встановлено обмеження тарифів для цілей надання субсидій та фінансового забезпечення.

Запропонований проект Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” є актуальним, оскільки в ньому запроваджується модель державної підтримки аграрного страхування, сільськогосподарський товаровиробник забезпечується якісним страховим захистом за умови сплати ним лише частини ринкової вартості страхової премії, а страховики отримують від держави субсидію для компенсації їх витрат на відшкодування страхувальнику загибелі і пошкодження об'єктів страхування. При цьому Аграрний страховий пул виступає гарантом виконання страхових зобов'язань страховиками.

Проект Закону передбачає регулювання відносин у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою посилення захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві. Позитивним можна вважати, що у новому законопроекті концептуально змінюються підходи щодо державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції, визначаються умови дотримання вимог до страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою, типові страхові продукти та договори страхування, а також умови і порядок страхування. Врегулювання порушених

питань пропонується здійснювати шляхом запровадження змін у роботі добровільного об'єднання страховиків, через яке буде здійснюватися субсидювання страхових платежів при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою. У законопроекті окремим розділом передбачається забезпечення інформаційної централізованої бази даних, яка дозволяє обмінюватися інформацією та здійснювати контроль за страхуванням сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Пропонується внести до Закону такі основні позиції:

1. Розмір субсидії для здешевлення страхових платежів за договорами страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою складає не менше 50 відсотків від суми страхових платежів за відповідним договором страхування, розрахованих на підставі страхових тарифів, які затверджені Кабінетом Міністрів за відповідним типовим страховим продуктом.

2. Для забезпечення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою центральний орган виконавчої влади здійснює після укладання договорів страхування переказ у повному обсязі грошових коштів, які затверджені в Державному бюджеті України на відповідний рік і призначені для надання субсидії для здешевлення страхових платежів за договорами страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою за відповідними типовими страховими продуктами, на спеціальний (окремий) банківський рахунок Аграрного страхового пулу України.

3. Обсяги прогнозованих розмірів грошових коштів для здешевлення страхових платежів слід розраховувати, виходячи із попередньо проведених оцінок Аграрного страхового пулу України щодо попиту на послуги по страхуванню сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

4. Частина страхового платежу, що підлягає сплаті страхувальником, вноситься ним відповідно до вимог, передбачених у типовому страховому продукті, на транзитний рахунок страховика до встановленої договором страхування дати.

5. Договір страхування набирає чинності після отримання на транзитний рахунок страховика та/або Аграрного страхового пулу України відповідно до вимог,

передбачених відповідним страховим продуктом, страхового платежу в повному обсязі або поетапно після укладання договору страхування.

6. При укладенні договору страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою страховик і страхувальник можуть за взаємною згодою встановити конкретний розмір страхового тарифу та, відповідно, розмір страхового платежу. При цьому доцільно передбачити, що розмір страхового тарифу не може перевищувати його розміру, зазначеного для страхового продукту, передбаченого типовим договором.

7. При розірванні договору страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою страховик повертає страхувальникові сплачену ним частину страхового платежу за строк, що залишився до закінчення періоду страхування за договором, за вирахуванням витрат на ведення справи (навантаження), що зазначені в договорі страхування, та здійснених страховиком страхових виплат. Вважаємо за доцільне передбачити повернення повної суми сплачених страхових платежів страхувальникові у випадку розірвання договору з вини страховика, в т.ч. і внаслідок неотримання ним коштів державної підтримки.

Таким чином, новий законопроект може стати правовою основою розвитку страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою в майбутньому.

Розрахунок ефективності аграрного страхування, в т.ч. за рахунок субсидування державою сплачених страхових премій наведено у табл. 4.4.

Отже, проведене дослідження свідчить про те, що протягом аналізованого періоду посівні площі сільськогосподарських культур залишилися без змін. Показник площ сільськогосподарських культур, які повністю загинули через несприятливі природно-кліматичні умови з року в рік не є стабільним і коливається в межах від 1,1 до 8,2 % загальної величини посівних площ. Збиток галузі також коливається в межах від 0,2 до 2,2 млрд грн, підтверджуючи непередбачуваність впливу ризиків на діяльність аграрних підприємств. Ефективність використання підприємствами агрострахування за наявності субсидування страхових премій є

Таблиця 4.4 – Розрахунок ефективності аграрного страхування, в т.ч. за рахунок субсидування державою сплачених страхових премій

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2015 р. до 2010 р., %
Посівні площі сільськогосподарських культур, млн га	26,7	27,5	27,5	28,1	27,3	26,7	100,0
Площі сільськогосподарських культур, які повністю загинули, млн га	1,4	0,5	2,2	0,4	0,3	0,4	26,9
Частка посівних площ, що загинули, %	5,1	2,0	8,2	1,3	1,1	1,4	-
Чистий прибуток галузі, млрд грн	17,3	25,3	26,7	14,9	21,4	102,3	591,3
Збиток галузі внаслідок відсутності агрострахування, млрд грн	0,9	0,5	2,2	0,2	0,2	1,4	159,2
Сплачені страхові платежі, млн грн	72,1	136,3	130,4	135,4	73,3	77,7	107,8
Ефективність використання агрострахування за відсутності субсидування страхових премій	12,3	3,7	16,7	1,4	3,1	18,1	147,7
Субсидування страхових платежів (середнє за 2005-2008 рр.), млн грн	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	50,0	100,0
Ефективність використання агрострахування за наявності субсидування страхових премій	40,0	5,9	27,2	2,3	9,7	50,8	127,0

значно відчутнішим за умови участі у страхуванні незначної кількості сільгоспвиробників. Як тільки відбувається зростання кількості страхувальників та величини застрахованих площ і сплачених премій ефективність державної підтримки агрострахування починає зменшуватись. Отже, потрібно або збільшувати обсяги державної підтримки, або поступово відмовлятися від державної підтримки субсидування страхових премій, використовуючи її лише на початкових стадіях як поштовх для розвитку аграрного страхування.

Таким чином, стратегія побудови системи аграрного страхування в Україні повинна передбачати:

- обов'язкове врахування позицій всіх трьох учасників системи – уряду, страхових компаній і сільськогосподарських виробників. Саме уряду повинна належати головна роль в консолідації зусиль інших учасників і збалансуванні їх

інтересів,але при цьому всі учасники системи повинні домовитися, що вони дотримуються принципів довіри і партнерства;

-державну підтримку страхування аграрних ризиків, яка надається через субсидування страхової премії і шляхом надання гарантій державної перестраховки, оскільки вона є ефективнішою формою підтримки доходів сільськогосподарських виробників, ніж пряма допомога держави в разі настання катастрофічних збитків;

-добровільну участь сільськогосподарських виробників в страхуванні, зважаючи на те, що надання державної підтримки страхуванню аграрних ризиків не є аргументом на користь обов'язкового страхування, але є підставою для здійснення державного контролю за цим процесом;

- виконання державою таких головних функцій в управлінні системою аграрного страхування, як: планування і загальна координація системи, включаючи адміністрування державних страхових субсидій; державну перестраховальну систему; контроль за страховою діяльністю у сфері аграрного страхування;

- утримання ризиків аграрного виробництва приватними страховими компаніями України на основі солідарної відповідальності (співстрахування), тому перспектива розвитку пропозиції страхових послуг може бути пов'язана лише з об'єднанням страховиків в пул, який би пропонував стандартні страхові продукти і методологію оцінки збитку.

- розвиток повноцінної системи аграрного страхування, який не можливий без розвитку об'єднань сільськогосподарських виробників, бо окремий сільгоспвиробник практично позбавлений можливості впливати на умови страхування, які йому пропонують страхові компанії.

Виходячи з вище сказаного, вважаємо за доцільне запропонувати власну модель підвищення ефективності формування та використання бюджетних коштів з метою активізації та подальшого удосконалення аграрного страхування (рис. 4.5).

Постановка цілі:

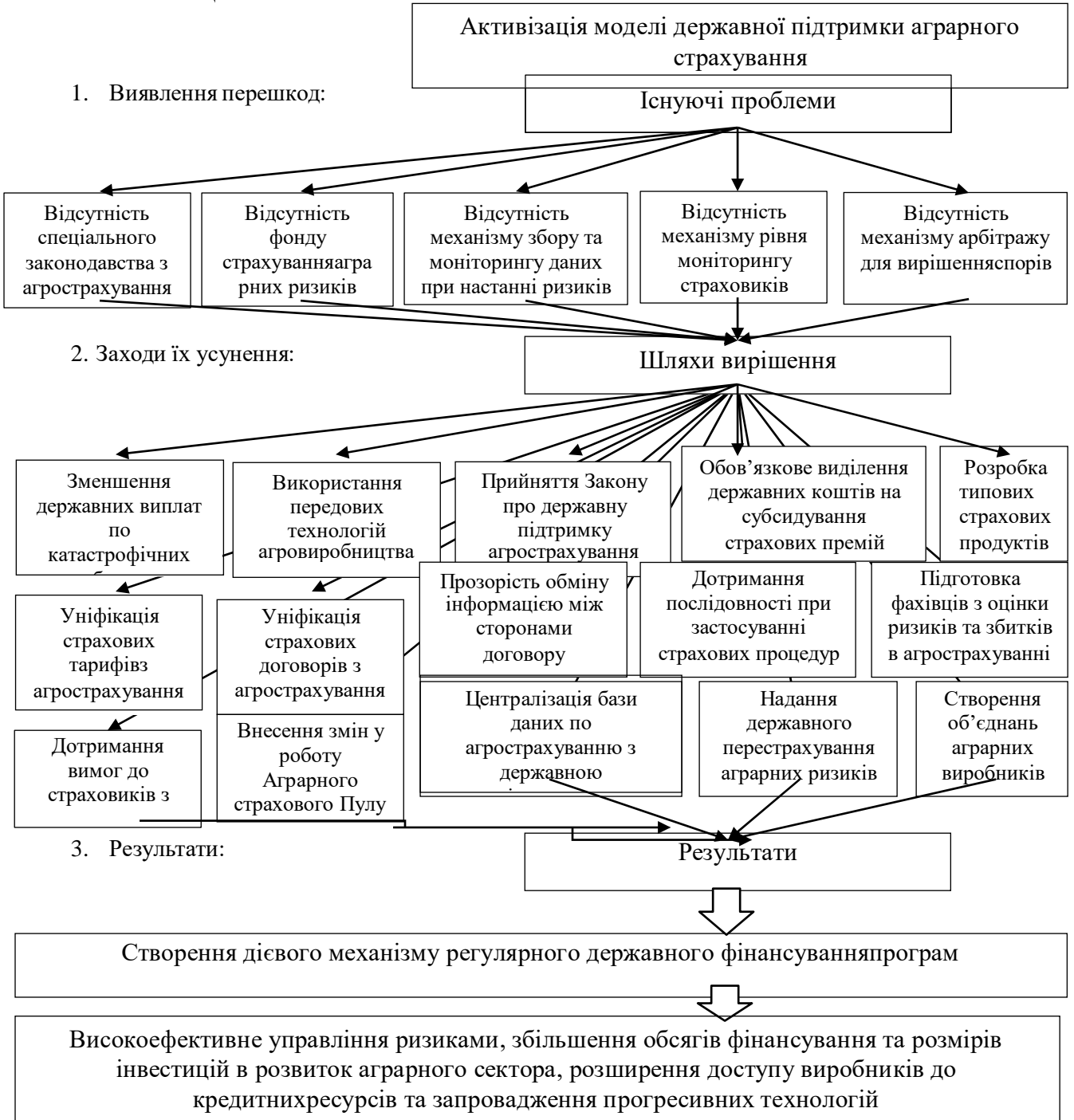

Рисунок 4.5 – Модель підвищення ефективності аграрного страхування з державною підтримкою в Україні

Удосконалення механізму кредитування агросектору

Ефективне функціонування суб'єктів господарювання, забезпечення їх поточної та довгострокової діяльності, а також налагодження безперервності відтворювального процесу та сталості економічного розвитку значною мірою обумовлюється запровадженням прогресивних механізмів кредитування, консолідацією зусиль банківського сектору та підприємств різних організаційно-правових форм.

Недофінансованість сільськогосподарських підприємств України оцінюється експертами у 8,7 млрд. дол., а потенційний попит – 12 млрд. дол. [94, с. 40]. Кредити є одним із найважливіших інструментів агрофінансування. Оцінимо, які інструменти агрофінансування присутні на ринку та наскільки вони є дійсними для сільськогосподарських товаровиробників (табл. 4.5). Кредитні ресурси є достатньо дорогим джерелом фінансування сільськогосподарського виробництва. Високі ставки кредитів пов'язані з наявністю специфічних ризиків притаманних аграрній галузі, які банки не в змозі точно оцінити. Проте, якщо рентабельність активів підприємства перевищуватиме ефективну ставку вартості залучених ресурсів, а ефект фінансового важеля буде в рамках $\frac{1}{3}$ - $\frac{2}{3}$ від рентабельності власного капіталу, то підприємство може обрати і таку форму фінансування своєї діяльності. Все це, а також умови кредитування (застава 100% від суми кредиту, класична схема погашення, наявність у суб'єкта кредитування ріллі більше 400 га тощо) націлені на великий бізнес, залишаючи поза інтересами банківської системи представників середнього та малого бізнесу аграрного сектору економіки. Подальше входження України до європейського економічного простору вимагає забезпечення провідних позицій нашої держави на євrorинку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі адаптації до нових постійно змінних умов, а відповідно, подальшого удосконалення фінансового механізму, інструментів та важелів стимулювання економічної активності сільськогосподарських товаровиробників у відповідності з об'єктивними законами та персоніфікацією до галузевої специфіки.

Таблиця 4.5 – Характеристика інструментів агрофінансування, 2015 р.*

№ п/п	Фінансовий інструмент	Платність, % річних	Строковість / аванс,%	Примітки
1	Кредити, у т.ч.: -агротехніка за партнерськими Програмами	від 0,1 - 7%	від 1-5 років/ 20-50%	-сума кредиту від 500 тис. грн.
	- агротехніка	від 20,4-28%	до 10 років/ 15-30%	-застава – ліквідне майно; -погашення – тільки класична схема; -мінімальна сума кредиту;
	-інвестиційні програми	від 18,1-25%	до 3 років / 20-50%	-штраф за дострокове погашення; -погашення – тільки класична схема;
	- сезонне фінансування	від 21-25%	від 1-12 місяців	-застава 100% від суми кредиту, у т.ч. майнові права на дохід; -орні землі від 400 га; -ануїтетна схема погашення;
2	Банківські гарантії	від 5-7%	до 6-9 місяців	-застава 100% від суми кредиту, у т.ч. майнові права на дохід;
3	Банківський авальований вексель			-орні землі від 400 га; -прибуткова діяльність та позитивна кредитна історія; -обмеження суми кредиту;
4	Аграрні розписки	3-5%	від 3 місяців – до 1 року з можливістю пролонгації	-застава - майнові права на майбутні доходи; -тільки власник або землекористувач; -можливість банківської гарантії; -державний реєстр; -управління валютними ризиками спільно з контрагентом; -при відсутності оплати земля переходить у землекористування кредитора до отримання певної суми; -недосконалість нормативної бази
5	Облігації	від 16-22%	від 2-4 років	-дороговизна емісії та андеррайтингу; -доцільно при залученні великої суми коштів;
6	Товарний кредит	від 1,5-5%	до 1 року	-можливе партнерство з фінансовою установою, з метою розподілу ризиків, що веде до збільшення вартості ресурсу
7	Лізинговий кредит	від 23-25%	3-7 років / від 20-30%	-орні землі від 500 га; -можливе додаткове страхування або умови покупки техніки певного виробника;

*Джерело: побудовано на основі [94].

Незважаючи на ґрунтовні системні дослідження науковців, необхідно підкреслити, що у сучасних умовах політичних та економічних перетворень важливим є забезпечення національного економічного

суверенітету, стрижнем якого є створення надійної фінансової системи та чітке визначення пріоритетів фінансової політики. При цьому концептуальне визначення напрямів і заходів фінансової політики з позицій вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки досліджено недостатньо. Важливим у цьому контексті є оцінка впливу важелів фінансового механізму на результативність аграрного виробництва.

Дієвість інструментів та важелів впливу фінансового механізму на функціонування аграрного сектору економіки безпосередньо проявляється через результативність найважливішої узагальнюючої характеристики – виробництва валової продукції. Валова продукція у класичному розумінні – це початковий результат, отриманий завдяки взаємодії факторів виробництва – робочої сили, капіталу, землі (природних багатств) та підприємництва, що об'єднує попередні три фактори. В натуральному виразі валова продукція сільського господарства являє собою сукупність виробленої за поточний рік первинної продукції рослинництва і тваринництва, яка отримана внаслідок вирощування сільськогосподарських культур і використання сільськогосподарських тварин; окрім того, у валову продукцію включають обсяг зміни незавершеного виробництва у рослинництві й обсяг вирощування багаторічних насаджень за рік, а також вирощування продуктивної худоби та птиці, що складається із маси приплоду, приросту маси молодняку, дорослої худоби, птиці на відгодівлі й нагулі [29]. У вартісному вимірі валова продукція – це вартість спожитих засобів виробництва та новостворена вартість (чиста продукція сільського господарства). За економічним змістом валова продукція характеризує валовий оборот кожного аграрного підприємства та є частиною валового суспільного продукту, створеного у сільському господарстві.

Акцентуючи увагу на специфічних особливостях аграрного виробництва, необхідно зауважити, що значна частина валової продукції припадає на нетоварну продукцію, використовувану на сільськогосподарських підприємствах, у тому числі, у господарствах населення, у вигляді засобів виробництва, або спожиту населенням цих господарств, що обумовлює необхідність обчислення валової продукції сільського господарства методом валового обороту; тобто, до складу продукції

сільського господарства, на відміну від продукції інших галузей економіки, зараховують не лише вартість продукції, реалізованої за межами сільськогосподарських підприємств, а й вартість продукції, спожитої у господарствах, в яких вона вироблена [54].

Діюча фінансова політика щодо аграрного сектору не створює реальну економічну основу для ефективного використання кредитів на виробничі потреби підприємств. Аналіз визначальних показників стану кредитування та сукупного капіталу сільськогосподарських підприємств України за період 2001-2014 рр., а також використання аналітичних можливостей показника кредитовіддачі (за валовою продукцією), який оцінює обсяг діяльності на одиницю позикових ресурсів, дали підставу стверджувати, що даний показник ефективності кредитування аграрного виробництва зменшився у 21,8 р. (з 99,05 до 4,54) (рис. 4.6).

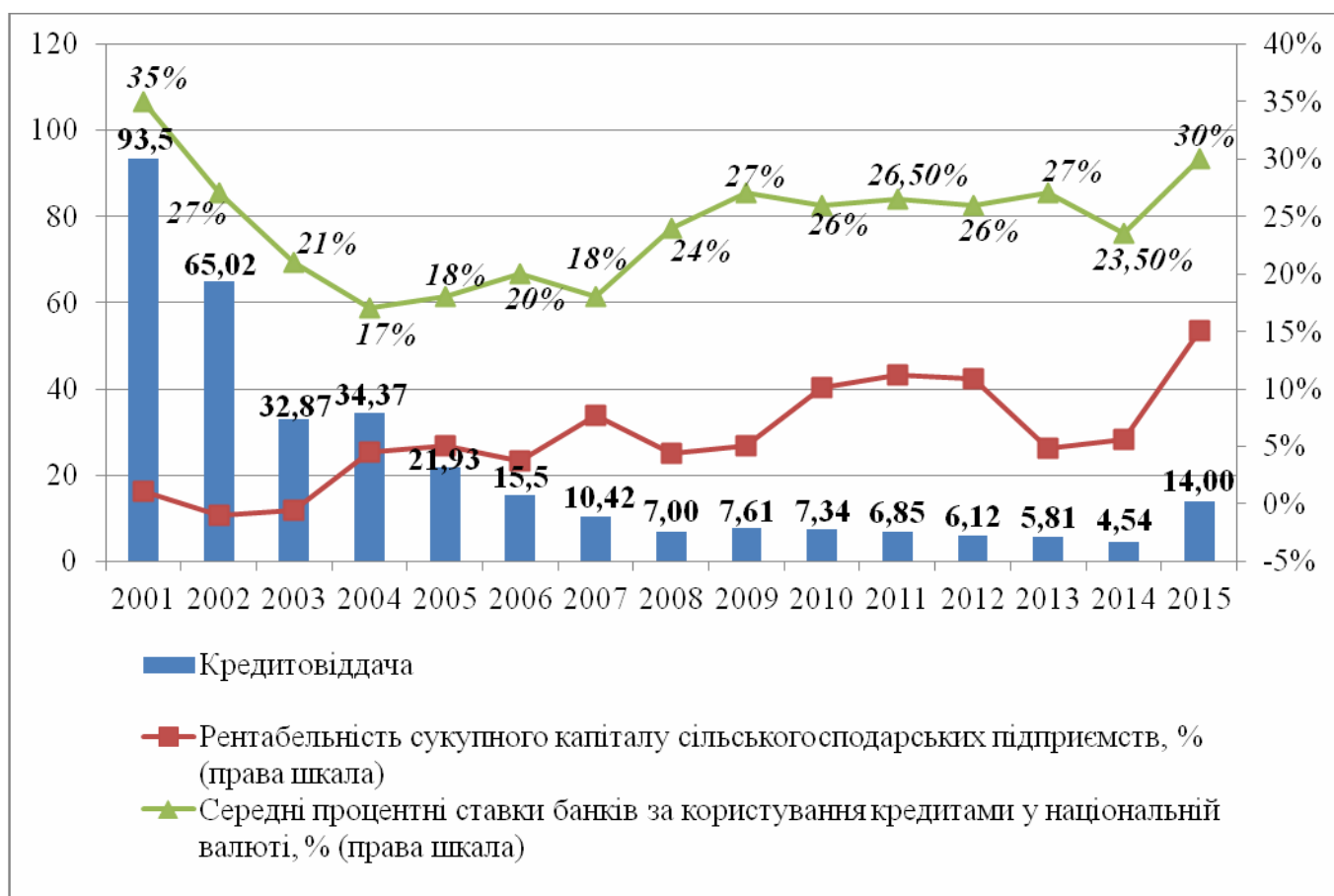

Рисунок 4.6 – Основні показники стану кредитування та сукупного капіталу сільськогосподарських підприємств України

* Джерело: побудовано автором за даними [86, 87, 94, 97].

Було з'ясовано, що об'єктивними макроекономічними перешкодами щодо кредитування аграрного сектору економіки стали, насамперед, неврегульованість інституційно-правових засад системи кредитування, відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів аграріями та неможливість надання у заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них.

Також не в повному обсязі було враховано специфіку сезонності аграрного виробництва, яка впливає на формування розбіжності у часі між вивільненням з обороту та авансуванням коштів у новий оборот. Додатково необхідно акцентувати увагу на соціально-екологічних проблемах на селі, які, у певних аспектах, не мають вартісного виразу і не можуть бути виміряні, але опосередковано впливають на умови функціонування кредитних відносин.

Ефективність аграрного виробництва підпорядкована стратегічній направленості на довгострокове кредитування сільськогосподарських товаровиробників, об'єктами якого є капітальні вкладення, пов'язані з технологічним оновленням та розширенням виробництва. На жаль, практична відсутність довгострокових джерел кредитування і висока частка короткострокової кредиторської заборгованості призвели до негативної деформації структури капіталу сільськогосподарських підприємств. Фінансова політика передбачає безпосередню участь держави у кредитному регулюванні та забезпеченні аграрного сектору економіки.

Ефективність функціонування аграрних підприємств країн Західної Європи та США значною мірою обумовлена симбіозом у діяльності комерційних кредитних установ (комерційних банків, асоціацій, кредитних спілок, страхових компаній та ін.) та системи державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки. Вільний доступ аграріїв до джерел капіталу, а саме, до кредитних ресурсів, сприяв очевидному прогресу у забезпеченні економічних інтересів суб'єктів аграрного сектору економіки провідних країн світу.

Об'єктивна наявність підвищеної потреби аграріїв України у кредитах (порівняно з іншими галузями економіки) не була покрита повною мірою через недосконалість кредитних механізмів та високої вартості кредитних ресурсів.

Пошук напрямів здешевлення кредитів визначив часткову компенсацію процентних ставок за рахунок бюджетних коштів як основний дієвий інструмент фінансово-кредитного механізму підтримки аграрного сектору економіки України. З 2000 р. в Україні було впроваджено державну програму щодо підтримки доходів аграрних підприємств через компенсацію за рахунок державного бюджету частини кредитних ставок за кредити комерційних банків, одержаних сільськогосподарськими товаровиробниками. Сільськогосподарські підприємства набули право вільно обирати банк-кредитор, який погоджувався надати позику згідно паспорта банківського продукту та умов компенсації за рахунок державного бюджету частини кредитних ставок за кредит комерційного банку.

В 2001р. держава компенсувала комерційні кредитні ставки в розмірі 70 % облікової ставки, встановленої Національним банком України. Державна підтримка кредитного забезпечення аграрного сектору економіки суттєво збільшила інтерес банківського сектору до сільського господарства, потік кредитних ресурсів від комерційних банків до сільськогосподарських товаровиробників значно зріс, що позитивно вплинуло на результативність аграрного виробництва.

Розглянемо стан та динаміку пільгового кредитування аграрних підприємств (табл. 4.6 та рис. 4.7).

Період 2001-2008 рр. характеризується економічними трансформаціями, поступово зростало виробництво валової продукції сільськогосподарської галузі, позитивна динаміка прибутковості супроводжувалася збільшенням ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, зростав рівень фінансової стійкості та кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств. Співробітництво банків і аграрної галузі зміцнювалося, а використання бюджетних коштів, як дієвого інструменту фінансово-кредитного механізму підтримки, дозволило отримати аграрному сектору у 2008 р. пільгових кредитів на 15,1 млрд. грн., що перевищило рівень 2001 р. у 5,4 рази.

За період 2009-2012 рр. низхідна динаміка кредитування була самою швидкоплинною саме в аграрній галузі, порівняно з іншими галузями економіки. Якщо у попередньому періоді (2001-2008 рр.) щорічно обсяги кредитування

зростали, то у 2009 р. вони зменшилися майже у три рази до рівня 2008 р. та становили 6.7 млрд.грн.

Таблиця 4.6 – Стан пільгового кредитування аграрних підприємств України за 2001-2014 рр., млрд. грн.

Показник	Роки								
	2001	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Отримано пільгових кредитів-всього:	2,8	7,6	15,1	2,6	6,2	4,1	1,3	1,1	1,4
із них:									
Короткострокові	2,8	4,8	9,1	2,3	4,5	3,3	0,8	0,6	0,9
у т.ч., питома вага, %	100,0	63,2	60,3	88,5	72,6	80,5	61,5	54,5	64,3
Середньострокові	-	2,8	3,7	0,2	0,6	0,7	0,4	0,4	0,3
у т.ч., питома вага, %	-	36,8	24,5	7,7	9,7	17,1	30,8	36,4	21,4
довгострокові	-	-	2,3	0,1	1,1	0,1	0,1	0,1	0,2
у т.ч., питома вага, %	-	-	15,2	3,8	17,7	2,4	7,7	9,1	14,3
Перехідні пільгові кредити	-	-	6,1	12,8	6,5	6,7	9,8	4,1	6,1
Кошти у державному бюджеті на здешевлення кредитів	0,1	0,4	1,3	1,1	0,6	0,6	0,4	0,2	0,3
Фактично компенсовано з державного бюджету	0,1	0,4	1,1	0,4	0,6	0,6	0,3	0,1	0,2
Кількість підприємств, щозалучили кредити (одиниць)	5024	13 044	9 409	2 231	2 238	2 668	2 603	3 142	2 547

* Джерело: розраховано автором за даними [105].

Дана тенденція пояснюється посиленням вимог до отримання кредитів на фоні зменшення рівня кредитоспроможності аграріїв та низького рівня інвестування сільськогосподарської галузі. До того ж відчувався початок фінансової кризи.

Окрім того, якщо за період 2001-2008 рр. суми, передбачені в державному бюджеті для компенсації кредитних ставок, були повністю використані, у 2009 р. їх фактична сплата склала тільки 36%. Як наслідок – кількість підприємств, які залучали кредити протягом поточного року зменшилася у 4 рази (до 2231 одиниць) і за весь досліджуваний період, включно 2014 р., вже ніколи не досягла докризового рівня 2008 р. (9408 одиниць) і трималася практично на рівні 2009 р.

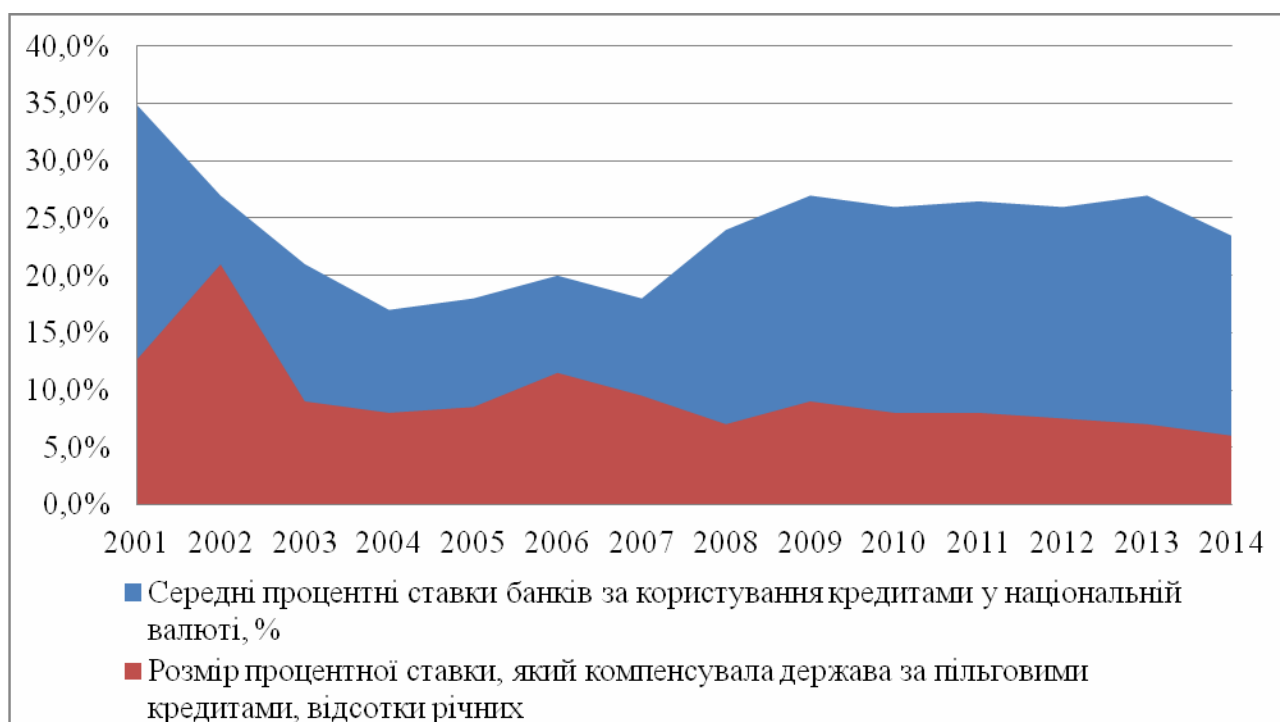

Рисунок 4.7 – Відносні показники стану кредитування аграрних підприємств України

* Джерело: побудовано за [22, 97,105].

Обсяги пільгового кредитування аграрних підприємств України у 2012 р. (1,3 млрд. грн.) становили тільки десятку частку від загального обсягу наданих кредитів. Збільшення фінансової підтримки сільгоспвиробників банківським сектором у 2013 р. стало одним із основних чинників стійкого динамічного розвитку сільського господарства: на 19,3 % збільшилися обсяги кредитів (до 16,2 млрд. грн.) наданих банками суб'єктам господарювання у сільському господарстві (проти 6,9% у 2012 р.); на 13,7 % збільшилися обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (проти його зниження на 4,5 % у 2012 р.) до 308,1 млрд. грн. Пільгових кредитів було отримано на 1,1 млрд. грн.

Кредитну активність банків у 2014р. було згорнуто, на що вплинуло політичне напруження у країні, скорочення державного фінансування, значне зменшення рівня платоспроможності і кредитоспроможності позичальників, скорочення ресурсної та депозитної бази банків, а також суттєве дестабілізуюче коливання курсу гривні до іноземних валют. На фоні зниження обсягів виробництва базових галузей економіки

України (на 9,6% у річному вимірі), тільки сільськогосподарська галузь збільшила виробництво та експорт своєї продукції і завершила 2014 р. з приростом, який дорівнював 2,8 % у річному обчисленні. Динаміка бюджетної підтримки кредитування сільського господарства у 2014 р. визначалася загальним вектором кредитного механізму держави: пільгове кредитування становило 1,4 млрд. грн.

Задля підтримки доходів аграрних підприємств, частину кредитних ставок за кредити комерційних банків, одержаних сільськогосподарськими товаровиробниками було компенсовано за рахунок державного бюджету. За період 2001-2014 рр. розмір процентної ставки, який компенсувала держава аграрним підприємствам за пільговими кредитами в Україні, в середньому становив 9,5 %. Активними постачальниками кредитів аграрним підприємствам на кінець 2014р. стали наступні банки: ПАТ “ Креді Агріколь Банк ”, ПАТ “ Прокредитбанк ”, ВАТ “Альфа-банк ”, ВАТ “ Райффайзен Банк Аваль ”, ПАТ “Укрсоцбанк” (UniCredit Bank), ПАТ “ Укрсиббанк ”, ПАТ “Приватбанк”, ВАТ “ Державний ощадний банк України ” (Ощадбанк) та ін. За різними оцінками, в Україні частка банківського кредитування займає менше 20% у обігових коштах аграрного сектору, в той час як у розвинутих країнах вона досягає 70%; ставка за кредитами для сільського господарства на кінець лютого 2016 року складала 19,8%, що перевищує середню відсоткову ставку за кредитами по економіці (16,4%) [44].

Ефективність кредитування, в першу чергу, визначається обґрунтованістю кредитної політики, дієвістю важелів кредитного механізму та макрофінансовою стабільністю держави. Враховуючи, що у 2014 р. в Україні політична криза спричинила фінансово-економічну та банківську кризи, на протязі 2014р. та наступного, 2015 р., доступ до кредитних ресурсів для аграрних підприємств був обмеженим. Також, накопичені у попередні роки макроекономічні дисбаланси дестабілізували фінансову базу та негативно вплинули на формування бюджету держави. Саме тому суми бюджетних коштів щодо фінансової підтримки заходів в аграрному секторі економіки шляхом здешевлення кредитів на 2015 та 2016 рр. практично залишаться на рівні 2014р. (Законом про Державний бюджет України на 2016 р. передбачено на даний захід 300 млн. грн., у 2015 р. фактичне бюджетне

фінансування за цим напрямком становило 290,6 млн грн). При цьому, необхідно підкреслити, що Україна залишається на одному з останніх місць серед європейських країн по загальному обсягу підтримки аграрного сектора: даний показник в країнах Європейського Союзу в 2013-2014 рр. склав майже 60 млрд. євро щорічно, а це близько 525 євро/га або 20% від валової продукції сільського господарства, в той час як в Україні даний показник балансував в межах 10-20 євро/га [44].

Виробництво валової продукції на одиницю кредитних ресурсів, вкладених у аграрний сектор економіки, характеризується стійким зниженням даного показника протягом досліджуваного періоду (з 93,53 до 4,54 грн. вартості виробленої валової продукції на 1 грн. кредитних ресурсів) (табл. 4.7).

Таблиця 4.7 – Ефективність кредитування аграрних підприємств України за 2001-2015 рр.*

Показник	Рік									
	2001	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Показники ефективності кредитування										
Кредитовіддача	93,5	21,9	7,0	7,6	7,3	6,8	6,1	5,8	4,5	14,0
Ефективність кредитування	0,93	0,43	0,21	0,29	0,65	0,74	0,73	0,34	0,39	5,98
Показники ефективності державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств										
Коефіцієнт мультиплікації	20,8	18,4	14,8	6,8	9,9	6,7	54,8	15,7	23,3	-
Ефективність бюджетних коштів, витрачених на здешевлення кредитів ¹	28,0	19,0	11,6	2,4	10,3	6,8	3,25	5,5	4,7	-

*Джерело: розраховано за даними [22, 97,105].

¹ Розраховане за методикою [71].

Дослідження ефективності кредитування аграрних підприємств (за чистим прибутком) засвідчило падіння результативності (з 0,93 у 2001р. до 0,39 у 2014 р.): на зменшення даного показника в динаміці вплинуло перевищення темпу приросту обсягів банківського кредитування над темпами приросту чистого прибутку аграрних підприємств.

Ефективність державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств характеризує коефіцієнт мультиплікації, який показує співвідношення обсягу виданих пільгових кредитів до обсягу компенсації процентної ставки з бюджету; найвище його значення (54,8%) було у 2012 р., найменше – у 2011р. (6,7%). Для подальшого аналізу впливу бюджетних коштів, виділених для здешевлення кредитів, на обсяги пільгового кредитування аграрних підприємств скористуємося методикою Анни Ісаян, яка обґрунтовує гіпотезу щодо лінійної залежності обсягу кредитування від суми бюджетних коштів[156, с. 69]. Згідно з даною методикою, показник ефективності кожної бюджетної гривні, яку витрачено на здешевлення кредитів розраховується як співвідношення річного обсягу пільгового кредитування на обсяг бюджетних коштів. Середнє значення цього показника за період 2001 -2014 рр. становить, за нашими розрахунками, 10,17 грн., але його волатильність доволі висока: якщо у 2001р. кожна гривня, виділена з державного бюджету забезпечувала отримання кредитних коштів у розмірі 28,0 грн., то у 2014р. – всього – 4,7 грн.

Таблиця 4.8 – Відносні показники стану кредитування аграрних підприємств України за 2010-2015 рр.

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка кредитів наданих підприємствам сільського господарства у загальному обсязі валової продукції сільського господарства, %	13.6	14.6	16.3	17.2	22.01	7.1
Частка кредитів наданих підприємствам сільського господарства у загальному обсязі чистого прибутку сільського господарства, %	153.6	134.7	136.2	290.6	257.6	16.72
Частка кредитування за пільговими кредитами у загальному обсязі валової продукції сільського господарства, %	3.2	1.7	0.6	0.4	0.6	0.1
Частка кредитування за пільговими кредитами у загальному обсязі чистого прибутку сільського господарства, %	35.87	16.18	4.85	7.34	6.52	0.28

Таким чином, механізм пільгового кредитування аграрних підприємств України не було оптимізовано і відпрацьовано на належному рівні на протязі всього

досліджуваного періоду, обсяги прямої підтримки сільськогосподарського виробництва, яким, у тому числі є пільгове кредитування аграрних підприємств, виявилися недостатніми. Серед причин даної негативної ситуації необхідно вказати на наступні: хронічний дефіцит бюджетних коштів та недосконалість правового поля процедури пільгового кредитування; фінансування державних програм підтримки аграрного сектору економіки відбувається за залишковим принципом; банки, як правило, надавали фінансування лише тим аграрним підприємствам, які мали понад 100 га землі, менші за розміром підприємства не мають змоги отримати і кредити, і пільгове фінансування. Ми вважаємо, що механізм пільгового кредитування аграрних підприємств, по-перше, не має чіткої адресності спрямування коштів і виключає зустрічні грошові потоки; по-друге, відсутність гарантування на державному рівні стабільності та передбачуваності аграрної політики приводить до необґрунтованих змін механізму підтримки пільгового кредитування майже щороку; по-третє, при втручанні адміністративного чинника при розподілі бюджетних коштів мали місце випадки корупції, що зводило дієвість важелів механізму підтримки сільськогосподарського товаровиробника нанівець.

Державне фінансування аграріїв через механізм пільгового кредитування мало за мету підвищення ефективності аграрного виробництва. Однак цього практично не відбулося з наступних причин: по-перше, висока вартість кредитів (ставки коливались від 15 до 36% за облікової ставки НБУ – 7,75%) зробила користування кредитами для більшості сільськогосподарських підприємств економічно не вигідним та знизила ефективність коштів, виділених за програмами підтримки АПК; по-друге, запізнення з отриманням компенсаційних виплат знецінило кредитну пільгу через інфляційні процеси; по-третє, значний обсяг комерційного капіталу у якості застави змогли надати тільки агрохолдинги, високі вимоги банків до застави (та її оцінки) унеможливили іншим позичальникам-аграріям отримання кредиту; по-четверте, система розподілу компенсаційних коштів виявилася вельми недосконалою; по-п'яте, ускладнена процедура отримання бюджетної компенсації на конкурсній основі (підприємство мало надати конкурсній комісії від 10 до 12 документів, але не мало гарантії отримати компенсацію відсоткової ставки за

кредитом), що спонукало селян до відмови від участі у програмі державної підтримки через систему пільгового кредитування [158, с.37-38]. В результаті, як показали наші дослідження, частка пільгових кредитів у загальній сумі кредитування аграрних підприємств, зменшилася за досліджуваний період з 47,78 до 9,35%%, а коефіцієнт мультиплікації (співвідношення обсягу виданих пільгових кредитів до обсягу компенсації процентної ставки з бюджету) збільшився з 20,8 до 50,8. Робимо висновок: механізм пільгового кредитування аграріїв виявився недостатньо ефективним; значні бюджетні призначення не змогли системно вирішити проблему формування сприятливих умов для підвищення результативності аграрного виробництва.

Вважаємо, що основна проблема полягає у незбалансованості інтересів держави і сільського господарства, а саме: стратегічний напрям фінансової політики щодо аграрного сектору економіки повинен розглядатися через призму забезпечуючих систем фінансового механізму, а також через єдність економічної вигоди, здатності сільськогосподарських підприємств до відтворення капіталу, та принципової направленості на сталий розвиток аграрного сектору. Враховуючи сучасну ситуацію, яка унеможлиблює швидке відновлення промислового потенціалу України, сільське господарство практично залишається єдиною галуззю, яка може забезпечити зростання економіки; при цьому реалізація потужного потенціалу розвитку аграрної галузі можлива тільки за умови постійного вдосконалення взаємодії інтересів учасників фінансових відносин (на макро - і мікрорівні) та гармонізації всіх сфер і рівнів діяльності аграрної галузі. Генерування дії певних фінансових важелів, інструментарію та стимулів необхідно зосередити векторно на суб'єкті господарювання сільського господарства в напрямку формування фінансово стійкого, кредитоспроможного позичальника.

Для виявлення впливу фінансової політики на результативність аграрного виробництва у контексті даного дослідження проведемо факторний аналіз, в основу якого покладено інструментарій методів економетричного моделювання; вибіркова сукупність – сільськогосподарські підприємства України; релевантний діапазон дослідження – 2001 – 2014рр. За результативний показник обрано валову продукцію

сільського господарства України (у постійних цінах 2010р.) (Y). Факторні показники наступні (табл. 4.9).

Таблиця 4.9 – Вихідні дані багатофакторної кореляційно-регресійної моделі*

Y	валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.)
X ₁	сукупний капітал сільськогосподарських підприємств, млрд. грн.
X ₂	усього кредитів, наданих підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X ₃	у т.ч. кредитів, наданих підприємствам сільського господарства, на 1 грн. чистого прибутку(збитку), грн.;
X ₄	короткострокові кредити в національній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X ₅	короткострокові кредити в іноземній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X ₆	довгострокові кредити в національній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X ₇	довгострокові кредити в іноземній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X ₈	середні процентні ставки банків за користування кредитами, наданими підприємствам сільського господарства, у національній валюті, %
X ₉	частка кредитних ресурсів у сукупному капіталі сільськогосподарських підприємств,%
X ₁₀	частка пільгових кредитів у загальній сумі кредитування, %
X ₁₁	сума наданих кредитів в розрахунку на 1 грн. бюджетних коштів, грн.
X ₁₂	Кредитовіддача
X ₁₃	коефіцієнт мультиплікації, %
X ₁₄	розміщення коштів сільськогосподарських підприємств за депозитами, усього, млрд. грн.
X ₁₅	розміщення коштів за депозитами на вимогу, у національній валюті, млрд. грн.
X ₁₆	розміщення коштів за депозитами на вимогу, у іноземній валюті, млрд. грн.
X ₁₇	розміщення коштів за депозитами строкові, у національній валюті, млрд. грн.
X ₁₈	розміщення коштів за депозитами строкові, у іноземній валюті, млрд. грн.;
X ₁₉	середні процентні ставки банків за депозитами у національній валюті, %
X ₂₀	частка депозитних ресурсів у сукупному капіталі сільськогосподарських підприємств, %

*Джерело: побудовано автором[22, 97,105].

Коефіцієнт кореляції, або індекс кореляції, показує, на скільки значним є вплив факторної ознаки на результативну. Абсолютна величина коефіцієнта кореляції змінюється від нуля (фактори некорельовані, але можуть бути зв'язаними функціональною залежністю, відмінною від лінійної) до одиниці (фактори зв'язані лінійно – $Y=kX+1$). Якщо $r_{X,Y} > 0$ (додатна кореляція, прямий зв'язок), то X і Y мають тенденцію зростати і спадати одночасно. Якщо $r_{X,Y} < 0$ (від'ємна кореляція, обернений зв'язок), то при зростанні однієї випадкової величини інша має тенденцію спадати і навпаки. Коефіцієнт детермінації показує, якою мірою варіація

результативного показника (Y) як залежної змінної, визначається варіацією незалежної змінної – факторного показника (X).

Коефіцієнти детермінації за окремими факторами впливу розраховували за формулами:

$$d_i = a_i \times r_{yx_i} \times Sx_i / Sy, \quad (4.1)$$

де i – номер фактора; a_i – коефіцієнти регресії i -го фактора; r_{yx_i} – коефіцієнт кореляції ознаки y з i -тим фактором; Sx_i – стандартне відхилення i -го фактора; Sy – стандартне відхилення ознаки y .

На першому етапі для якісної характеристики щільності кореляційного зв'язку між результативною та факторними ознаками побудуємо кореляційну матрицю зв'язків між факторами (табл. 4.10). Для оцінки ступеню зв'язку та виявлення мультиколінеарності, скористалися таблицею Чеддока. Після аналізу кореляційної матриці було виявлено факторні показники з дуже високою кореляційною залежністю (наближеною до одиниці), що може свідчити про наявність лінійної залежності між ними; їх було вилючено з подальшого регресійного аналізу в кожній сформованій групі (блоку).

Враховуючи, що валова продукція є економічною категорією, а її волатильність зумовлюється одночасно діючими факторами фінансово-економічного характеру, різноманітними за своїм походженням, а також беручи до уваги науково-практичні доробки, які засвідчили, що вивчення лише парних взаємозв'язків між факторними та результативними ознаками не є достатнім для обґрунтованої оцінки впливу факторів на результативний показник [117], вважаємо можливим використання багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу, який дозволяє оцінити комплексний вплив системи взаємопов'язаних показників на певний результат. Мінливість результативного показника зумовлюється одночасною дією багатьох факторів з неоднаковою силою впливу, а математична природа кореляційно-регресійного аналізу вимагає дотримання наступних умов: факторні ознаки не повинні бути у функціональному зв'язку, серед усіх факторів ігноруються ті, які

Таблиця 4.10 – Кореляційна матриця залежності між факторами

	Y1	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X20
Y1	1																			
X1	0,943	1																		
X2	0,940	0,961	1																	
X3	0,460	0,270	0,379	1																
X4	0,955	0,960	0,965	0,334	1															
X5	0,908	0,951	0,945	0,310	0,926	1														
X6	0,894	0,905	0,979	0,409	0,910	0,870	1													
X7	0,870	0,915	0,973	0,386	0,883	0,911	0,975	1												
X8	0,211	0,246	0,148	0,069	0,129	0,183	0,142	0,134	1											
X9	0,233	0,090	0,341	0,483	0,290	0,119	0,444	0,347	0,301	1										
X10	-0,639	0,701	0,541	0,280	0,628	0,545	0,469	0,520	0,205	0,091	1									
X11	-0,257	0,343	0,114	0,122	0,194	0,091	0,079	0,032	0,393	0,434	0,541	1								
X12	-0,589	0,548	0,709	0,285	0,679	0,534	0,754	0,693	0,441	0,754	0,241	0,141	1							
X13	0,235	0,337	0,139	0,149	0,281	0,248	0,018	0,125	0,008	0,155	0,505	0,142	0,030	1						
X14	0,895	0,947	0,932	0,295	0,931	0,960	0,867	0,878	0,126	0,110	0,493	0,127	0,541	0,143	1					
X15	0,864	0,903	0,904	0,266	0,878	0,759	0,925	0,870	0,232	0,266	0,574	0,378	0,641	0,130	0,804	1				
X16	0,710	0,785	0,753	0,222	0,746	0,883	0,655	0,716	0,023	0,077	0,080	0,085	0,349	0,078	0,923	0,532	1			
X17	0,934	0,920	0,919	0,323	0,971	0,836	0,880	0,820	0,219	0,312	0,657	0,245	0,630	0,259	0,863	0,905	0,620	1		
X18	0,687	0,691	0,796	0,392	0,712	0,787	0,797	0,803	0,121	0,406	0,067	0,445	0,544	0,007	0,767	0,604	0,684	0,646	1	
X20	0,699	0,758	0,821	0,369	0,751	0,829	0,797	0,837	0,108	0,274	0,103	0,311	0,594	0,107	0,893	0,642	0,893	0,648	0,767	1

мають найменшу силу впливу на результативну ознаку. На наступному етапі наших досліджень, в електронному режимі були розраховані параметри багатофакторної моделі залежності валової продукції сільського господарства України від введених у модель факторів (при фіксованому положенні на середньому рівні інших факторів), сформовано блоки типових показників та виявлено вплив на результативну ознаку окремо кожного фактору з блоку. Усі обрані для кореляційно-регресійного аналізу факторні показники було згруповано у такі цільові групи (блоки): перший блок - показники ефективності використання кредитних ресурсів та прямої державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств; другий блок – показники депозитної політики; третій блок – узагальнюючі показники фінансово-кредитної політики.

Перший блок взаємозв'язку між валовою продукцією сільського господарства (Y) та факторами:

X_2 - усього кредитів, наданих підприємствам сільського господарства, млрд. грн.;

X_3 - у т.ч. кредитів, наданих підприємствам сільського господарства на 1 грн. чистого прибутку (збитку), грн.;

X_{12} - кредитовіддача;

X_{13} - коефіцієнт мультиплікації, %.

Незважаючи на сильний та дуже сильний вплив кожного окремого фактору на результативну ознаку, статистично значимим є кореляційно-регресійне рівняння залежності Y з X_3 , X_{12} та X_{13} . Тіснота зв'язку – 0,6813 (зв'язок значний), коефіцієнт детермінації – 0,4641. Отже, як свідчать коефіцієнти детермінації, варіація валової продукції сільського господарства (Y) на 46,41% залежать від сумарного впливу трьох досліджуваних факторів, у тому числі: на 15,38% від суми кредитів, наданих підприємствам сільського господарства на 1 грн. чистого прибутку (збитку), на 27,62% від ефективності кредитування аграрного виробництва, та на 3,41 % від показника мультиплікації. Кореляційно-регресійна залежність вартості валової продукції сільського господарства від факторів має вигляд:

$$Y = 213,2276 + 2,247075 X_3 - 0,54732 X_{12} - 0,37316 X_{13}.$$

Відмітимо прямий вплив на валову продукцію сільського господарства суми кредитів, яка приходить на одну гривню чистого прибутку, та обернений інших факторів – чим вищий рівень кредитовіддачі та показника мультиплікації, тим менше показник вартості валової продукції: зі збільшенням вартості кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам у розрахунку на 1 грн. чистого прибутку (збитку) на 1 грн., та зменшенням кредитовіддачі та мультиплікації на 1%, вартість валової продукції сільського господарства збільшується відповідно на 2,247; 0,5473 та 0,3732 млрд. грн. відносно середніх значень у вибірці.

Таблиця 4.11 – Вихідні та розрахункові дані багатофакторної кореляційно-регресійної залежності обсягів виробництва валової продукції сільського господарства від показників ефективності використання кредитних ресурсів та прямої державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств*

Ознаки і статистична характеристика	Показники та їх значення
Результативна ознака – Y	валова продукція сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.)
Факторні ознаки: X ₃	кредити, надані підприємствам сільського господарства на 1 грн. чистого прибутку (збитку), грн.
X ₁₂	Кредитовіддача
X ₁₃	коефіцієнт мультиплікації, %
Регресійна модель	$Y = 213,2276 + 2,247075 X_3 - 0,54732 X_{12} - 0,37316 X_{13}$
Коефіцієнт множинної кореляції	R=0,6813
Коефіцієнт множинної детермінації	R ₂ = 0,4641

*Джерело: побудовано автором[85-97].

Другий блок: взаємозв'язок між вартістю валової продукції сільського господарства (Y) та факторами:

X₁₄ – розміщення коштів сільськогосподарських підприємств за депозитами, усього, млрд. грн.;

X₁₅ – розміщення коштів за депозитами на вимогу, у національній валюті, млрд. грн.;

X₁₆ – розміщення коштів за депозитами на вимогу, у іноземній валюті, млрд. грн.;

X_{17} – розміщення коштів за депозитами строкові, у національній валюті, млрд. грн.;

X_{18} – розміщення коштів за депозитами строкові, у іноземній валюті, млрд. грн.;

X_{19} – середні процентні ставки банків за депозитами у національній валюті, %;

X_{20} – частка депозитних ресурсів у сукупному капіталі сільськогосподарських підприємств, %.

Статистично значимим виявилось кореляційно-регресійне рівняння залежності Y з X_{15} ; X_{16} ; X_{17} ; X_{18} . Тіснота зв'язку – 0,95073 (дуже сильний), коефіцієнт детермінації – 0,9038. Отже, варіація валової продукції на 90,38% залежить від сумарного впливу трьох факторів, у тому числі: на 11,42% від X_{15} ; на 14,10% від X_{16} ; на 61,93 % від X_{17} ; на 2,93% від X_{18} .

Кореляційно-регресійна залежність вартості валової продукції від факторів має вигляд:

$$Y = 164,6672 + 2,361 X_{15} + 1,271 X_{16} + 10,574 X_{17} + 3,262 X_{18}$$

Таблиця 4.12 – Вихідні та розрахункові дані багатфакторної кореляційно - регресійної залежності обсягів виробництва валової продукції сільського господарства від показників депозитної політики*

Ознаки і статистична характеристика	Показники та їх значення
Результативна ознака – Y	валова продукція сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.)
Факторні ознаки: X_{15}	розміщення коштів за депозитами на вимогу, у національній валюті, млрд. грн.
X_{16}	розміщення коштів за депозитами на вимогу, у іноземній валюті, млрд. грн.
X_{17}	розміщення коштів за депозитами строкові, у національній валюті, млрд. грн.
X_{18}	розміщення коштів за депозитами строкові, у іноземній валюті, млрд. грн.
Регресійна модель	$Y = 164,6672 + 2,361 X_{15} + 1,271 X_{16} + 10,574 X_{17} + 3,262 X_{18}$
Коефіцієнт множинної кореляції	$R = 0,95073$
Коефіцієнт множинної детермінації	$R_2 = 0,9038$

*Джерело: побудовано автором[85-97].

Прямий вплив на валову продукцію сільського господарства мають всі вищезазначені фактори: збільшення X_{15} , X_{16} ; X_{17} та X_{18} на одиницю збільшує показник валової продукції відповідно на 2,36; 1,27; 10,57 та 3,26 млрд. грн. відносно середніх значень у вибірці.

Третій блок: взаємозв'язок між вартістю валової продукції сільського господарства (Y) та факторами:

X_3 – кредити, надані підприємствам сільського господарства, у т.ч. на 1 грн. чистого прибутку(збитку), грн.;

X_4 – короткострокові кредити в національній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.;

X_{17} – розміщення коштів за депозитами строкові, у національній валюті, млрд. грн.

Тіснота зв'язку – 0,967 (дуже сильний), коефіцієнт детермінації – 0,9351.

Отже, варіація валової продукції на 93,51% залежить від сумарного впливу факторів: на 7,28% від X_3 , на 75,13 від X_4 та на 11,1 % від X_{17} . Кореляційно-регресійна залежність валової продукції від факторів має вигляд:

$$Y = 158,6046 + 1,63544 X_3 + 4,84 X_4 + 1,895 X_{17}.$$

Таблиця 4.13 – Вихідні та розрахункові дані багатофакторної кореляційно-регресійної залежності обсягів виробництва валової продукції сільського господарства від узагальнюючих показників фінансово-кредитної політики*

Ознаки і статистична характеристика	Показники та їх значення
Результативна ознака – Y	валова продукція сільського господарства (в постійних цінах 2010 р.)
Факторні ознаки: X_3	кредити, надані підприємствам сільського господарства, у т.ч. на 1 грн. чистого прибутку(збитку), грн.
X_4	короткострокові кредити в національній валюті, надані підприємствам сільського господарства, млрд. грн.
X_{17}	розміщення коштів за депозитами строкові, у національній валюті, млрд. грн.
Регресійна модель	$Y = 158,6046 + 1,63544 X_3 + 4,84 X_4 + 1,895 X_{17}$
Коефіцієнт множинної кореляції	$R = 0,967$
Коефіцієнт множинної детермінації	$R_2 = 0,9351$

*Джерело: обудовано автором[85-97].

Збільшення X_3 , X_4 та X_{17} на одиницю збільшує вартість валової продукції відповідно на 1,63; 4,84 та 1,895 млрд. грн. відносно середніх значень у вибірці. Розраховані на основі кореляційно - регресійного аналізу багатofакторні математичні рівняння регресії дозволили оцінити комплексний вплив взаємопов'язаних факторних показників на результативний, та показали щільний зв'язок між валовою продукцією сільського господарства та важелями макроекономічного впливу фінансової політики. Статистичний аналіз дозволив встановити причинно-наслідкові зв'язки між валовою продукцією сільського господарства та показниками ефективності використання кредитних ресурсів і прямої державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств.

Прямий вплив на результативність аграрного виробництва мали об'єми залучення кредитних ресурсів. При цьому, необхідно зауважити, що кредитування, як джерело фінансового забезпечення аграрного сектору економіки незаперечно буде сприяти поповненню й поновленню матеріально-технічної бази, запровадженню нових технологій у сільському господарстві, зростанню обсягів валової продукції. Також реальний попит аграріїв на банківський кредит буде збільшуватися з нарощуванням обсягів виробництва продукції.

Створити умови для позитивної динаміки розвитку аграрного сектору можливо за ефективною державною підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Найбільш дієвим у цьому сенсі повинно було стати відновлення програми державної фінансової підтримки здешевлення вартості кредитів через механізм часткової компенсації процентних ставок за кредитами. Наші розрахунки довели вплив пільгового кредитування (показник мультиплікації - відношення обсягу виданих пільгових кредитів до обсягу компенсації процентної ставки за кредитами з бюджету) на валову продукцію сільського господарства: чим більше обсяг компенсації процентної ставки та менше показник мультиплікації, тим більший обсяг валової продукції. Основною проблемою вважаємо порушення стабільності державної регуляторної політики щодо аграрного сектору економіки, а також відсутність державної координації ринкового механізму в аграрній сфері.

Акцентуємо увагу на тому, що з метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки зростання аграрного виробництва, ефективні регуляторні механізми державної політики щодо аграрного сектору економіки повинні бути націлені на формування самодостатнього у формуванні ресурсного потенціалу, надійного позичальника кредитних ресурсів, прибуткового, фінансово стійкого суб'єкта господарювання на селі. Важливим при цьому є визначення чітких цілей, обґрунтування та використання системи відповідних критеріїв для втілення послідовної, стабільної та виваженої державної політики розвитку сільського господарства. Що стосується використання важелів депозитної політики, то комплекс стратегічних (розміщення коштів за депозитами на вимогу) і тактичних заходів (розміщення коштів за депозитами строковими), які здійснювали суб'єкти господарювання сільського господарства були направлені на акумулювання тимчасово вільних грошових коштів. Зростання обсягів депозитів суб'єктів господарської діяльності сільськогосподарської галузі, яке є своєрідним індикатором покращення фінансово-економічного стану, незаперечно збільшує показник валової продукції.

Дослідження процесу кредитування аграрних підприємств України засвідчило, що кредитне забезпечення поки що не стало цілісною системою заходів, спрямованих на задоволення потреб суб'єктів господарювання у поточних та довгострокових фінансових ресурсах, а використання інструментарію механізму банківського кредитування є недостатньо ефективним. Враховуючи, що дія механізму банківського кредитування підпорядкована пріоритетним цілям кредитної політики, яка, в свою чергу, визначається економічним розвитком країни, вважаємо, що для усунення дестабілізуючих чинників кредитування суб'єктів господарювання необхідно запровадити комплекс наступних заходів:

по-перше, розробити методологічну базу функціонування механізму банківського кредитування відповідно до міжнародних правових норм та фінансових стандартів з обов'язковим врахуванням специфіки банківського потенціалу України;

по-друге, удосконалити взаємодію банківських інституцій та суб'єктів господарювання з метою своєчасного виявлення проблемних питань та вирішення їх на консолідованій основі;

по-третє, розробити відповідні індикатори фінансово-кредитного механізму для впровадження спрощеної процедури короткострокового кредитування (терміном до одного року) для покриття потреби суб'єктів господарювання у оборотному капіталі, довгострокове банківське кредитування вважати дієвим важелем впливу на вирішення стратегічних завдань відновлення основного капіталу підприємств та переоснащення виробництва;

по-четверте, валютно-курсова політика повинна бути спрямована на варіативне використання інструментарію таргетування валютного кредитування.

Створення сприятливих умов використання монетарних інструментів механізму банківського кредитування забезпечить ефективний сталий розвиток суб'єктів господарювання та економіки в цілому. Державна фінансова політика у аграрній сфері України в умовах обмеженості ресурсів повинна орієнтуватися на побудову самодостатнього фінансово незалежного аграрного сектору економіки [66, с. 26], а забезпечити фінансову незалежність спроможний достатній обсяг власного капіталу суб'єктів господарювання. На нашу думку, державна підтримка повинна стати дієвим важелем фінансового механізму функціонування капіталу у сільському господарстві України.

В складні часи для української економіки підприємства не можуть в необхідному для розширеного відтворення розмірі збільшувати власний капітал через відсутність стабільно зростаючого прибутку. З іншого боку, достатній обсяг власного капіталу гарантує інтереси кредиторів підприємства та сприяє залученню додаткових кредитних ресурсів. Отже, для повноцінної діяльності в сучасних умовах сільськогосподарським підприємствам необхідний достатній обсяг власного капіталу, доступні кредитні ресурси та дієва державна підтримка, яка повинна стати доповненням до самофінансування та фінансування за рахунок кредитів комерційних банків. Державна підтримка повинна сприяти зміцненню фінансової

стійкості підприємств, позитивно впливати на безперервність обороту капіталу та збільшити рівень його обіговості.

Реалії політичного та економічного стану України спонукають до врахування викликів сьогодення, а саме:

з 1 січня 2016 року запрацювала зона вільної торгівлі з ЄС, для чого розроблено реформу спільної аграрної політики (САП) ЄС, в якій, в тому числі, визначені умови бюджетного фінансування сільського господарства;

у зв'язку з політичною нестабільністю, а саме, військовою агресією з боку Росії, бюджетні кошти вимушено будуть направлятися, в першу чергу, на локалізацію українсько-російського конфлікту на сході держави, що обмежить частку видатків із державного бюджету на фінансування аграрного сектору економіки;

ставка за кредитами в українських банках становить 30%, що обмежує аграріям доступ до банківського кредитування;

швидка девальвація гривні спонукала до збільшення складової собівартості сільськогосподарської продукції майже у три рази та одночасно до зменшення купівельної спроможності населення.

Таким чином, з однієї сторони, в силу суб'єктивних та об'єктивних причин, аграрії не можуть функціонувати на умовах самофінансування, основні джерела збільшення власного капіталу їх обмежені, залучати капітал та розраховувати на банківське кредитування їм вкрай складно; держава, фактично, знаходиться у стані війни і не може у достатньому обсязі фінансувати аграрний сектор економіки. Вихід із "глухого кута", який склався на даний час, ми вбачаємо у розробці гнучкого механізму фінансування сільського господарства, який би включав наступні складові: перший блок – самофінансування і бюджетне фінансування, другий блок – донорське фінансування (фінансування донорськими організаціям, міжнародними агенціями та групами), фінансування міжнародними благодійними організаціями (фінансування проектів соціально-економічного і культурного розвитку села через міжнародні програми розвитку). Необхідно враховувати і той факт, що український аграрний сектор забезпечує 38% від українського експорту і залишається

привабливим для іноземних інвесторів попри економічну кризу та конфлікт на Донбасі [146]. Тому доцільно активно задіювати інвестиційний ресурс, в тому числі міжнародні інвестиційні проекти. Тобто, третій блок механізму фінансування сільського господарства - приватне фінансування та інвестування. Гармонійне поєднання цих форм фінансування надасть синергетичного ефекту та впорядкує важелі фінансового механізму функціонування капіталу у сільському господарстві України. Державно-приватне партнерство є основою досягнення збалансованості економічного розвитку [33, с. 14].

Механізм пільгового кредитування аграрних підприємств залишається і на сьогоднішній день даному етапі основним інструментом підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрного сектору економіки. Вважаємо, що удосконалення механізму пільгового кредитування аграрних підприємств повинно базуватися на оптимізації потреб держави, позичальників (суб'єктів аграрного сектору економіки), кредиторів (банківських та небанківських інституцій) та регуляторів фінансового ринку. Для удосконалення механізму пільгового кредитування аграрних підприємств пропонуємо наступне:

по-перше, необхідно створити інституційне підґрунтя для підтримки агропромислового комплексу, а саме, банківські (та можливо, небанківські інституції) із галузевою спеціалізацією на обслуговуванні підприємств аграрної галузі та обов'язковою державною часткою власності. У найближчий період створити у банках, які мають позитивний досвід співпраці із аграріями, відокремлені підрозділи для вирішення ключових фінансових питань, пов'язаних з аграрним сектором економіки, для якомога ретельнішого врахування специфіки і особливостей галузі при виконанні процедури кредитування;

по-друге, враховуючи, що зовнішні негаразди 2014-2015рр. негативно вплинули на формування ресурсної бази банків (про що свідчить аналіз пасивів банківської системи України), необхідно розробити комплексну програму по залученню грошових залишків підприємств аграрної сфери на депозитні рахунки банків. При цьому вважаємо за доцільне надавати статусу особливого сприяння у

отриманні кредитів саме тим суб'єктам господарювання сільського господарства, які мають депозитні рахунки у даній банківській установі;

по-третє, враховуючи, що аграрний сектор економіки відноситься до високоризикованих галузей, і виникає підвищений ризик для банківських установ щодо несвоєчасного погашення або неповернення кредиту, то доцільно саме в цьому випадку задіювати механізм часткового (не менше 50%) або, оптимальніше, повного державного гарантування повернення довгострокових позик аграрними підприємствами;

по-четверте – для покращення організаційно-правової складової механізму пільгового кредитування та, знову таки, враховуючи, що аграрне виробництво є високо ризиковим, зобов'язати банківські установи, які будуть звертатися до Національного банку України за рефінансуванням, сприяти аграрним підприємствам, які із об'єктивних обставин не мають можливості своєчасно погасити кредит, пролонгувати строки повернення його по короткостроковим залученням на один рік, по довгостроковим – на два. Окрім того, необхідно оптимізувати саму процедуру отримання пільгового кредитування, скоротивши кількість документів, що подаються для отримання пільгового кредитування. Доцільно адаптувати досвід країн Європейського Союзу щодо розвитку механізму банківського кредитування аграріїв [85-97].

Враховуючи, що формування бази фінансування для аграрних підприємств не може ґрунтуватися тільки на їх ресурсній базі, доцільним є створення Аграрного Банку України. Ресурсна база цього банку повинна бути сформована на державно-приватній основі, а тому і напями використання коштів фонду кредитної підтримки агросектору повинні визначатися Кабінетом Міністрів України для пріоритетних програм розвитку аграрних підприємств.

Аграрний банк повинен взяти зобов'язання не використовувати інструментів кредитного механізму для досягнення будь-яких цілей, які загрожуватимуть фінансово-економічній стабільності аграрних підприємств в межах існуючого законодавства;

Інституційна, фінансова та операційна підпорядкованість Національному банку України, дозволила би синхронізувати процентної ставки за кредитами, з обліковою ставкою НБУ та станом грошово-кредитного ринку[85-97].

Вважаємо за доцільне застосування Аграрним банком Системи раннього реагування (EarlyWarningSystem – EWS), яка має на меті раннє (до шести місяців) виявлення ознак погіршення фінансового стану аграрного підприємства, а також встановлення причин (не об'єктивного, а суб'єктивного характеру), що спонукали до виникнення даного погіршення та надання допомоги у їх усуненні. Фінансування Системи раннього реагування частково покласти на клієнтів банку, але, якщо останні надають згоду на таке фінансування – банк зобов'язується оптимізувати вартість кредиту на взаємовигідних умовах. Система раннього реагування повинна охоплювати не тільки оцінку капіталу, фінансових ресурсів, фінансової стійкості і ліквідності аграрного підприємства, а і оцінку ризиків щодо повернення кредитів. Вважаємо, що розробка системи ідентифікації, оцінки, аналізу та управління ризиками повинна відбуватися на основі загальної згоди, консенсусу з боку аграрних підприємств-клієнтів банку і банківського керівництва, але відповідно до сучасного інструментарію оцінки ризиків з урахуванням вимог міжнародних стандартів і найкращої практики зменшення та попередження аграрних ризиків.

Важливим для оптимізації співпраці Аграрного банку та аграрних підприємств є постійний комунікативний двосторонній зв'язок. Тому акцентуємо увагу на необхідності створення Офіційного інтернет-сайту Аграрного банку для розвитку комунікацій, надання поточної інформаційно-консультативної підтримки щодо механізму кредитування, отримання банківських послуг на основі забезпечення зрозумілості та передбачуваності для клієнтів банку його грошово-кредитної політики. Також необхідним є впровадження інноваційних продуктів щодо дистанційного банківського обслуговування (електронні платежі, інтернет-банкінг та ін.), що не вимагає значних капіталовкладень та одночасно розширить спектр фінансових послуг банку аграрним підприємствам. Головним кредо діяльності Аграрного банку повинно стати забезпечення спільної з аграріями України мети –

формування конкурентоспроможного аграрного виробництва у фінансово-стабільній державі європейського типу розвитку.

Перспективний механізм інвестування аграрного сектору

Ясність і передбачуваність законодавчої бази, простота та ефективність адміністративних процедур (на кшталт єдиного вікна), а також обмежена кількість процедур, рівні умови для різних типів інвесторів, і відкритість іноземним інвестиціям – це важливі складові привабливого інвестиційного середовища.

Огляд інвестиційної політики, сконцентруємо на загальній інвестиційній політиці, просуванні та підтримці інвестицій, основну інформацію подано з фокусом на специфічних проблемах аграрного сектору, а саме - дискримінаційних заходах щодо іноземних інвестицій, пільгах державним підприємствам, тягарі адміністративних процедур, зміні в інституційній структурі та непередбачуваністі стимулів до інвестування.

Україна має відкритий та прозорий правовий режим іноземного інвестування, що за багатьма параметрами відповідає міжнародним нормам. У кризові часи країна змогла утримати сприятливу ситуацію, включаючи захист від націоналізації та наданням гарантій компенсації та репатріації прибутку. Захист від експропріації гарантований Конституцією, а також умовами і процедурами, передбаченими Законом України № 93/96-ВР від 19 березня 1996р. “ Про режим іноземного інвестування ”. Проте, у 2014р. в термінах Індексу ОЕСР щодо обмежень інвестування показник України (0,117) перевищував середнє значення в країнах-членах ОЕСР (0,068), але був нижчий, ніж у країнах не членах ОЕСР (0,151). Так індекс ОЕСР відображає обмеження, які залишаються щодо акціонерного капіталу, а також низку операційних обмежень, зокрема щодо іноземного володіння землею сільськогосподарського призначення. Іноземним інвесторам не дозволено володіти нею.

Окрім цього, державні підприємства (ДП) все ще отримують переваги через пільгові умови діяльності, що підриває приватне інвестування. Із загальної кількості підпорядкованих Міністерству аграрної політики та продовольства України 571 державного підприємства (з яких тільки 20 є прибутковими) , Мінагрополітики має намір приватизувати 254, реорганізувати 158, та перевести 40 у підпорядкування Міністерства освіти і науки України.

Чисельні нормативні акти й адміністративні процедури розтягують інвестиційний процес у часі, створюючи сприятливе середовище для корупції. Наприклад, на підготовчій стадії потрібно надати дев'ять документів, вартість підготовки яких становить 1339-1449 грн. На стадії виробництва, в рослинництві вимагають 14 документів, вартість підготовки яких становить 13000-14500 грн, а також вісім документів потрібно надати для організації виробництва у секторі тваринництва, і коштує їх підготовка 2700-9400 грн.

Найбільша вада у сфері просування інвестицій – часті зміни інституційної структури, що має наслідком розмивання завдань і функцій поміж різних агенцій з не чітко визначеними та дубльованими функціями. Зараз за загальне просування інвестицій відповідає Мінекономрозвитку, тоді як Мінагрополітики фокусує увагу на інвестиціях у сільське господарство. Існуюча організаційна структура підтримки інвестицій знаходиться в стадії реорганізації, а дві важливі структури, що відповідали за інвестиційну політику, знаходяться у стані реструктуризації: Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України; Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва.

Закон України “ Про інвестиційну діяльність ” N 1561-XII від 18.09.1991 (зс змінами), Закон України “ Про прямі іноземні інвестиції ” 1992 року, а також Закон України від 6 вересня 2012р. № 5205-VI “ Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць ” передбачають такі податкові пільги, як, наприклад, звільнення від ввізного мита виробничого обладнання, закупленого іноземними інвесторами, або звільнення від податку на прибуток підприємства, отриманий завдяки інвестиційним проектам,

що забезпечили створення робочих місць у пріоритетних галузях. Однак, кількість податкових стимулів значно зменшилася в останні два роки. З 2015р. були скасовані податкові стимули за кількома напрямками.

Згідно прийнятому у 2004р. Закону України “ Про державну підтримку сільського господарства України ” та Постанови №900 (2010р.), вітчизняні та іноземні інвестори ,що вкладають кошти в об’єкти тваринництва, можуть отримати відшкодування до 50% вартості їх будівництва. Ця субсидія має бути використана для майбутніх інвестицій або для полегшення доступу до кредиту. Проте, через обмеження коштів Державного бюджету у 2014р. цю субсидію не надавали. Крім цього, до останнього часу тільки великі інвестори змогли скористатися цією субсидією через специфічні вимоги, як то мінімум 500 корів, 100 овець або один мільйон курей. Чинний від січня 2015р. Закон України No. 87-VIII, яким внесено зміни до Статті 172 Закону України “ Про державну підтримку сільського господарства України ”, усунув вимоги щодо потужності виробництва.

Реформування інвестиційного середовища тривало у 2015-2016 рр. Деякі проекти законодавчих актів вже розроблені і чекають ухвалення. Мінагрополітики ініціює скасування ще 100 дозвільних документів і сертифікатів. Готовий проект Закону, що повністю скасовує обов’язкову реєстрацію експортних контрактів на зерно, яку певно не практикують з 2012р., але можуть відновити у будь-який момент.

Окрім законодавчої бази, в останні роки, держава регулювала інвестиційні процеси через виділення фінансових ресурсів сільськогосподарським підприємствам на пільгових умовах.

Ефективність капітальних інвестицій можна оцінити шляхом їх співставлення з основними показниками діяльності сільськогосподарських товаровиробників(табл.4.14.)

Зважаючи на отримані результати приведені в табл. 4.14, проведене дослідження свідчить що протягом аналізованого періоду валова додана вартість сільського господарства зросла в 2,8 рази, що підтверджується і темпами росту валової продукції галузі. Фінансові результати господарювання за 2010-2015 рр.,

зросли у 5,9 рази так само, як і чистий прибуток. В той же час рівень капітальних інвестицій у сільське господарство зріс тільки в 1,4 рази. Такий тренд може свідчити про невідповідність темпів росту основних показників розвитку галузі і рівня капітальних інвестицій. Проте, ефективність використання капітальних інвестицій, виділених державою, є позитивною: на кожну гривню вкладену державою в сільське господарство отримано від 15 до 29 грн чистого прибутку протягом аналізованого періоду.

Таблиця 4.14 – Розрахунок ефективності підтримки розвитку аграрного сектору економіки України за рахунок капітальних інвестицій

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2015 р. до 2010 р., %
Валова додана вартість сільського господарства, млрд грн	82,9	109,9	113,2	132,3	161,1	236	284,7
Сільськогосподарська продукція (у порівняльних цінах 2010 р.), млрд грн	194,9	233,2	223,3	252,9	251,4	239,5	122,9
Валова продукція сільського господарства, млрд грн	189,4	253,6	261,8	307,1	371,2	544,2	287,3
Фінансові результати до оподаткування, млрд грн	17,3	25,6	27	15,1	21,7	103,5	598,3
Чистий прибуток галузі, млрд грн	17,3	25,3	26,7	14,9	21,4	102,3	591,3
Капітальні інвестиції у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги, млрд грн	11,311	16,703	19,086	18,640	16,754	27,078	239,8
Капітальні інвестиції у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги за рахунок держаного та місцевих бюджетів, млрд. грн.	0,893	1,607	1,59	0,869	0,727	н/д	81,4
Ефективність використання капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги за рахунок держаного та місцевих бюджетів, %	19,37	15,74	16,79	17,15	29,44	н/д	151,9
Ефективність використання капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги, %	1,53	1,51	1,40	0,80	1,28	н/д	83,5

* Джерело: Державна служба статистики

Перспективи вдосконалення інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва, лежать, насамперед, у площині підвищення

ефективності видатків бюджету.

Підвищення ефективності, на наше переконання, можна досягти за рахунок скорочення адміністративних витрат та витрат на бюрократичні процедури, пов'язані з корупцією в галузі; за рахунок спрямування вивільнених коштів на виконання бюджетних програм, які передбачають пряму чи опосередковану фінансову підтримку підприємств сільського господарства. Втім, такі заходи все ж не гарантують рівного доступу до фінансових ресурсів аграрним підприємствам.

Як справедливо зазначають експерти, програма часткового здешевлення кредитів банків практично недоступна для дрібних сільськогосподарських виробників, як і програми компенсації витрат на будівництво тваринницьких комплексів та ін. З огляду на наявні бюджетні обмеження та проблеми реалізації програми здешевлення банківських позик, необхідно розвивати альтернативні механізми інвестиційного забезпечення (лізинг, факторинг та ін.), а також сприяти модернізації власне банківського кредитування у напрямі посилення його цільового характеру. У цьому ракурсі перспективними формами кредитування аграрної галузі, на нашу думку, виступають проектне, а також перед- та післяекспортне фінансування. Поширене в зарубіжних країнах проектне фінансування в Україні практикує невелика кількість фінансових установ. Воно передбачає довгострокове кредитування інвестиційних проектів, за умовами якого об'єктом забезпечення за кредитом виступають доходи від реалізації проекту. Попри ускладнену процедуру оформлення кредиту перевага проектного фінансування полягає у нижчому рівні ризику кредитування для фінансової установи та, відповідно, нижчій вартості кредитних ресурсів для позичальника. Натомість низька вартість ресурсів, гнучкість умов фінансування та його довгостроковий характер притаманні для перед- та післяекспортного фінансування, яке, зважаючи на високі темпи росту аграрного експорту, має в Україні значні перспективи. Вагомим недоліком вищезазначених форм кредитування є те, що вони більшою мірою доступні для великих агрокомпаній зі стійким фінансовим станом. Натомість, дієвим механізмом фінансової підтримки дрібних виробників аграрної галузі є стимулювання кооперативного руху в галузі сільського господарства. Такі кооперативи дали б можливість ефективно

концентрувати зусилля дрібних фермерів та одноосібників не лише в царині виробництва, але й у просуванні та переробці власної продукції, а також у питаннях залучення капіталу, реалізації інвестиційних проектів через розширення можливостей щодо гарантування повернення позик. Розробка відповідної бюджетної програми стимулювання сільськогосподарської кооперації та її належне фінансування дало б можливість не лише підтримати розвиток дрібних виробників, але й позитивно позначилась би на рівні життя сільського населення та розвитку сільських громад.

Враховуючи стан галузі; позитивний досвід країн із розвиненою ринковою економікою, які є членами СОТ; умови розвитку ринку молока в Україні мають здійснюватися заходи щодо: формування системи взаємоузгоджених і дієвих економічних і нормативно-правових методів управління ринковими відносинами в молочному підкомплексі з метою забезпечення продовольчої безпеки і досягнення стабільного рівня виробництва. У частині фінансово-економічного стимулювання бюджетна підтримка виробництва молока має здійснюватися за напрямками:

- стимулювання виробництва тваринницької продукції: шляхом спрямування коштів державної підтримки на прискорене нарощування поголів'я корів і підвищення їх продуктивності; стимулювання придбання поголів'я племінної худоби, насамперед, у вітчизняних племінних господарствах; стимулювання закупівлі ремонтного молодняка телиць в особистих селянських господарствах для розширення основного стада сільськогосподарських підприємств;

- підтримка розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств: фінансове забезпечення реалізації інноваційних проектів з будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів за спільної участі держави та суб'єктів господарювання;

запровадження компенсаційного механізму здешевлення кредитів, що надаються комерційними банками і кредитними спілками сільськогосподарським товаровиробникам, зокрема через компенсацію частини відсоткових ставок за кредитами, залученими для капітального будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів і ферм, придбання племінного поголів'я

сільськогосподарських тварин, закупівлі обладнання для тваринництва; запровадження бюджетної підтримки на створення продуктивних пасовищ і сіножатей.

4.5 Побудова фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств України на середньострокову перспективу

Модель фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрної галузі України на середньострокову перспективу може бути розроблена, виходячи із викладених у попередніх розділах теоретичних і методологічних засад побудови фінансово-економічних механізмів; напрямів аграрної політики на перспективу, запропонованих принципів розробки механізму, урахування ефективності запроваджуваних методів та інструментів регулювання в аграрній галузі і можливостей їх подальшого застосування, виходячи із зобов'язань України перед міжнародними організаціями щодо запровадження регулюючих заходів; а також орієнтуючись на прийняті стратегії і тактичні цілі розвитку країни в цілому і аграрної галузі зокрема.

При побудові механізму будемо виходити із того, що сучасний фінансово-економічний механізм розвитку аграрної галузі є комбінованою системою фінансового забезпечення та фінансового регулювання, що базується на принципах, важелях, методах та інструментах ринкового та державного впливу на розвиток галузі і її підприємств, за допомогою яких здійснюється поліпшення ресурсного забезпечення для досягнення кінцевої мети і поточних завдань галузевої політики найбільш раціональним для бюджету і підприємств способами.

Для того, щоб побудувати каркас новітнього механізму, узгодимо його з прописаними нами в підрозділі 1.2 принципами формування ефективного механізму [153].

Даний механізм розробляється, виходячи із "Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр." [55], а також із програми реформування агропромислового комплексу нині діючого уряду.

Даний механізм розробляється нами на середньостроковий період 2018-2019 рр. Це той період, в межах якого можна очікувати, що економіка країни знаходитиметься на стадії економічного підйому і сільськогосподарська галузь ще також буде знаходитись на цій фазі економічного розвитку.

Починаючи з 2010 р., після кризового 2009 р., сільськогосподарська галузь України переживає підйом, про що свідчить динаміка її ВВП, яка з 2010 р. по 2016 р. виросла **на 235%**, демонструючи нарощування темпів зростання по роках. Наростала і динаміка чистого прибутку галузі. (табл. 4.15).

В цілому і зростанню ВВП, і прибутку аграрної галузі, безсумнівно, сприяла зростаюча кон'юнктура ринку основних видів сільськогосподарської продукції. Завдяки високому попиту на світових ринках зерна, насіння соняшнику, ріпаку, та нішових видів продукції (нуту, гороху, горіхів, меду, деяких садівничих культур), олії, м'яса птиці сільське господарство України суттєво посилило свої експортні позиції і продовжує їх нарощувати.

Таблиця 4.15 Динаміка обсягів ВВП і чистого прибутку сільського господарства України, млрд. грн.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 до 2010, %
ВВП галузі	80,4	106,2	109,8	128,7	161,1	239,8	277,2	344,8
Ланцюговий індекс ВВП	1,0	1,32	1,03	1,17	1,25	1,49	1,16	-
Чистий прибуток галузі	17,3	25,6	27,0	15,1	21,7	103,1	90,6	523,7
Ланцюговий індекс прибутку	1,0	1,48	1,05	0,56	1,44	4,75	0,88	-

Проте, маючи однонаправлений тренд на зростання, показники ВВП і прибутку в окремі роки показують різні темпи, а іноді і протилежні значення (як це

було у 2013, 2016 рр.), що залежить від ринкової кон'юнктури як на сільськогосподарську продукцію, так і на матеріальні ресурси для аграрної галузі.

У післякризові роки (починаючи з 2010 р.) аграрна галузь розвивалася значно кращими темпами, ніж економіка України в цілому. Перелом в українській економіці після чотирирічного періоду падіння (починаючи з 2012 р.) вперше став помітний лише у 2016 р., коли ВВП почало дуже повільно, але зростати (в межах 1%). У 2017 р. за прогнозами різних експертів (вітчизняних, експертів МВФ і Світового банку) можна очікувати на зростання економіки в межах 2-2,5% [163-166]. В Державному бюджеті на 2018 р. закладено зростання ВВП на 3%. Тож на найближчі два роки з досить великою вірогідністю можна очікувати хоч і незначне, але все ж зростання економіки країни, а відтак і позитивні тенденції у розвитку економіки аграрної галузі, хоч у останньої зростання прибутковості може суттєво стримуватися як несприятливими погодно-кліматичними умовами (як то відбулося у 2017 р.), так і ціновою кон'юнктурою на ринках матеріально-технічних ресурсів.

Враховуючи тенденції на світових аграрних ринках, які свідчать про падіння цін на аграрну продукцію на сировинних ринках, можна завбачити, що ситуація в частині нарощування прибутковості аграрного сектору України, в частині нарощування експортних потужностей всіх видів зернових, соняшнику, ріпаку навряд чи поліпшуватиметься. Тож занадто стрімких темпів зростання у найближчі один-два роки для аграрного сектора економіки України очікувати не доводиться.

Суттєвого нарощування попиту на агропродукцію на внутрішньому ринку також, вірогідно, в ці роки ще не відбудеться, бо значного збільшення доходів населення не передбачається (хоч певне їх зростання планується у зв'язку зі збільшенням мінімальної заробітної плати в країні до 4100 грн. (з початку 2018 р.) з подальшим її корегуванням у бік зростання, підвищення прожиткового мінімуму; середньої заробітної плати і пенсій по країні). Проте, враховуючи, що згідно статистичних даних на продукти харчування може бути витрачено лише близько половини прирощеного доходу, то це ще не будуть ті обсяги, які сприятимуть суттєвому зростанню попиту на тваринницьку продукцію, а відповідно, і на комбікорми, для стабільного її виробництва в середині країни. Тож доходи

підприємств галузі будуть помітно залежати від світової кон'юнктури на сировинну продукцію, від можливостей експорту, а відтак можуть сильно коливатися. У разі різкого зниження доходів галузь потребуватиме фінансової підтримки держави.

При розробці фінансово-економічного механізму слід враховувати і той факт, що коли економіка знаходиться на стадії підйому, то вона потребує значно меншого державного регулювання і ще меншої державної підтримки (хоч і не виключає її з вище названих причин). Виокремлення окремих галузей і створення їм особливих умов (і сільськогосподарської в т. ч.) стає недоречним, оскільки ставить суб'єктів господарювання у нерівні умови. У роки підйому економіки підприємства мають знаходити можливості нарощування пропозиції, збільшення маси чистого прибутку і наповнення бюджетів усіх рівнів за рахунок прозорих і оптимальних податкових механізмів. Податок на прибуток і податок на додану вартість мають стати в цей період найважливішими бюджетонаповнюючими податками, а тому масове звільнення від їх сплати аграрних підприємств через механізм переведення їх на єдиний податок підприємств IV групи платників та збереження спеціального режиму ПДВ не є коректним і економічно вмотивованим.

Розміри державної підтримки для аграрної галузі у найближчі роки можна пов'язувати із тими пріоритетами, які виписані в Державному бюджеті України на 2017 р. і які, можуть залишитись в більшості і на 2018 р. Поряд із витратами на оборону країни, аграрна галузь залишатиметься також пріоритетною для нашої держави на найближчі роки. Більше того, розмір її дотування державою буде прив'язаний до 1% від ВВП, виробленого аграрною галуззю, що складало у 2017 р. Близько 5,15 млрд. грн., у 2018р. прогнозується на рівні 7,5 млрд. грн.

Враховуючи, що такий розмір підтримки для аграрної галузі не є значним, він має бути концентровано спрямований на ті напрями, які більше всього потребують державної підтримки через ефективні методи та інструменти.

Щодо використання різних методів фінансово-економічного механізму для підтримки галузі, то вони і в динаміці, і за видами до цих пір є ефективними. З 2010 р. по теперішній час, займаючи дуже незначну частину у ВВП галузі і в чистому прибутку, вони забезпечують в середньому від 2 до 6 грн. чистого прибутку на

кожну гривню державної підтримки. По окремих видах підтримки показник ефективності був і значно більшим (табл. 4.16). При конструюванні фінансово-економічного механізму є смисл обирати ті методи та інструменти, які не протирічать міжнародним угодам, укладеним Україною з міжнародними організаціями та інституціями. Це, перш за все, стосується поступового переходу від надання податкових пільг до підтримки у вигляді бюджетних асигнувань. При цьому підтримка малих сільськогосподарських товаровиробників (до 20 млн. грн. виручки за рік) і фермерів-початківців через спрощену систему оподаткування може

Таблиця 4.16 Ефективність використання різних методів фінансово-економічного механізму.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2010.р., %
Чистий прибуток галузі, млрд. грн..	17,3	25,3	26,7	14,9	21,4	123,7
Ефективність використання бюджетно-податкової підтримки	3,8	5,8	3,8	2,0	2,3	60,5
Ефективність використання аграрного страхування за наявності субсидування страхових премій	40,0	5,9	27,2	2,3	9,7	24,3
Ефективність використання пільгового кредитування	2,9	6,2	20,6	13,6	15,3	527,8
Ефективність використання капітальних інвестицій за рахунок держ. і місц. бюджетів	19,4	15,7	16,8	17,1	29,4	151,5

бути збережена на період 1-2 років. Малі підприємства, сімейні фермерські господарства, навчально-дослідні господарства ВНЗ, коледжів та ті, які ведуть природоошадне виробництво могли би бути звільнені від оподаткування ПДВ.

Перехід крупних сільськогосподарських підприємств на загальні умови оподаткування повинний супроводжуватись обов'язковим поверненням ПДВ експортерам, як це має відбуватися за правилами міжнародного оподаткування.

Перспективним механізмом, який має добре вписуватися у заходи "зеленої скриньки" СОТ у найближчі два роки має стати в Україні агрострахування, за яким може субсидуватися з бюджету зниження ставок для аграрних підприємств.

Механізм побудований на основі тристоронніх домовленостей (держава – страхові компанії – страхувальники) за посередництва Страхового пулу передбачатиме державну підтримку аграріїв через зниження страхових тарифів, забезпечуватиме гарантії нормальних рівнів відшкодувань з боку страховиків та стимулювання останніх через систему Страхового пулу. Створення страхового механізму агрострахування має значно активізувати страхування майна сільськогосподарських товаровиробників і знизити ризики втрати його від стихійних лих, а також стимулюватимуть аграріїв у подальшому перейти на страхування їхніх доходів, на індексне страхування..

Враховуючи ту обставину, що кредитування було і залишається високоефективним методом фінансування розвитку аграрних підприємств, а пільгові ставки кредитування за рахунок державного бюджету протягом багатьох років залишаються дієвим інструментом підтримки аграрних підприємств, його доцільно зберегти, збільшивши обсяги кредитів на перспективу для малих аграрних підприємств, фермерів-початківців та для тих, хто запроваджує інноваційні або соціально значущі проекти. Програму пільгового кредитування доцільно запровадити в бюджеті на послідуєчі 2018 та 2019 рр.

Ця програма могла би здійснюватися як через банківську систему, так і через систему кредитних спілок, наближених до сільської місцевості.

Ще однією складовою фінансово-економічного механізму, через яку може здійснюватися державне регулювання розвитку аграрного сектору може бути інвестиційна складова. Вона може бути високо ефективною за умови прозорого і прогресивного режиму інвестування, в т. ч. й іноземного. Українське інвестиційне законодавство є достатньо прогресивним і таким, що захищає інвестора від націоналізації його інвестицій та надає гарантії щодо репатріації прибутку. Вважаємо за доцільне відновити відшкодування 50% вартості будівництва тваринницьких об'єктів з бюджету за умови їх послідуєчого інвестування у

розвиток бізнесу. Прив'язку відшкодувань до потужностей виробництва вважаємо недоречною, оскільки у такому разі інвестиції діставатимуться переважно великим підприємствам.

Рисунок 4.9 – Модель формування фінансово-економічного механізму на середньострокову перспективу в аграрному секторі України

* Джерело: Авторська розробка

По мірі того, як розвивається зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств, і набуває розмаху процес офшоризації, а разом з цим і процеси ухилення та уникнення від сплати податків в Україні, має бути законодавчо передбачено, що жодні пільги не можуть надаватися тим підприємствам, які вивели свої капітали у будь-який спосіб в офшорні зони

Як підсумок наведених вище пропозицій і аргументів до них, вище подано модель формування фінансово-економічного механізму на середньострокову перспективу в аграрному секторі України (рис. 4.9).

По мірі того, як змінюватиметься економічна ситуація на світовому і внутрішньому ринках аграрної продукції, як розвиватиметься економіка країни і аграрної галузі, механізм може корегуватися для того, щоби аграрне виробництво розвивалося як ефективно, інвестиційно привабливе і як таке, що забезпечуватиме продовольчу безпеку країни, принаймні, у середньостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

В ході виконання даної науково-дослідної роботи одержано наступні результати, які дозволили повніше розкрити сутність такого явища, як фінансово-економічний механізм; вичленити принципи і складові його побудови; подати підходи до оцінки кожної із складових і механізму в цілому; економічно оцінити існуючі механізми; спробувати з урахуванням цього побудувати механізм для аграрного сектору економіки на середньострокову перспективу, який би був не занадто дорогим для бюджету, не занадто складним, але ефективним і давав би можливість змінювати його конструкцію у разі, коли того вимагають підписані державою міжнародні угоди.

1. Під фінансово-економічним механізмом пропонується розуміти систему принципів, важелів, методів, інструментів впливу які застосовуються як внутрі самого підприємства, так і з боку держави для впливу на розвиток суб'єктів економічних відносин (підприємств, галузей, країни), за допомогою яких здійснюється формування і перерозподіл фінансових ресурсів для досягнення цими суб'єктами поточних завдань і кінцевої мети обраної політики. Принциповими моментами у такому визначенні є наявність серед елементів механізму принципів його побудови; об'єднання у систему всіх елементів; поєднання методів фінансового забезпечення ресурсами з методами державного регулювання; орієнтація механізму на досягнення кінцевої мети і поточних завдань політики.

2. Автоматичне перенесення методів, важелів, інструментів, що застосовуються в інших країнах, на терени української економіки слід вважати недоцільним навіть за умов, що вони показали себе там ефективно, бо об'єктивно фінансово-економічні механізми в різних країнах, у різний час, на різних етапах розвитку їх суб'єктів будуть різними і не завжди адекватними українським умовам. Саме тому сліпе копіювання будь-яких механізмів (навіть найдосконаліших) є недоречним і навіть шкідливим. Не менш шкідливим є і еклектичне змішування у

механізмах, що розробляються для конкретної країни, елементів, які застосовуються у різних країнах.

Той чи інший механізм, метод чи інструмент має запроваджуватися у вітчизняній економіці не тому, що він є у інших державах, і навіть не тому, що він себе проявив там позитивно, а тому, що він відповідає економічній ситуації, фінансовій політиці уряду нашої країни чи керівництва галузі (підприємства) і може мати адекватне фінансове забезпечення. Арсенал методів, інструментів і способів їх поєднання у світовій практиці за майже столітню історію державного регулювання напрацьований досить значний, проте будь-який з них має запроваджуватися на теренах нашої країни виключно із урахуванням доцільності та за умови адаптації до вітчизняних умов.

3. Під фінансовим механізмом розвитку аграрної галузі у роботі розуміється відповідна конструкція, що формується із принципів, важелів, методів, інструментів фінансового забезпечення і фінансового регулювання, яка направлена на розвиток галузі та її підприємств і здатна впливати на досягнення ними стратегічних цілей і поточних завдань аграрної політики

Одним із найбільш важливих принципів, що має бути витриманий при формуванні фінансово-економічного механізму для підприємств аграрної галузі, це є принцип економічної ефективності застосовуваного механізму. Його дотримання потрібно і при обґрунтуванні оптимальних обсягів державної підтримки галузі на наступний бюджетний рік; і для розуміння того, які ж методи та інструменти можуть бути найбільш ефективними; а також для відбору тих із них, які є потенційно можливими з огляду на входження країни до міжнародних організацій, чії статuti і вимоги можуть обмежувати використання тих чи інших засобів державного регулювання для її членів.

4. Ефективність фінансово-економічного механізму для галузі сільського господарства може бути розрахована, виходячи з того, що визначення цього показника здійснюється через співставлення сумарного ефекту для галузі із всіма понесеними фінансовими витратами на досягнення цього ефекту.

Оскільки бюджетна підтримка передбачає пряме фінансування, а пільгове оподаткування – недоотримання коштів до бюджету через ненадходження потенційних податкових надходжень, то тут відбувається процес компенсаційного заміщення, а відтак разом вони складатимуть сумарний обсяг державної підтримки.

При цьому сумарним ефектом для галузі від заходів прямого і непрямого державного регулювання може бути прибуток від звичайної діяльності до оподаткування або чистий прибуток; приріст доходів; величина доданої вартості. Якщо ми хочемо нівелювати вплив фактору цін, то доречним показником ефекту може бути приріст валової продукції у співставних цінах.

Тож ефективність державної підтримки, як відносний показник (чи система показників) може бути розрахована як відношення вище названих показників ефекту до сумарної величини державної підтримки або окремо до кожної із її складових. Відношення ефекту до суми отриманої галуззю державної підтримки характеризуватиме ефективність використання саме бюджетних коштів для галузі за всіма механізмами та інструментами прямої (бюджетної) і непрямої державної підтримки (за рахунок пільгового оподаткування, кредитування чи страхування)

5. Значення механізму державного регулювання не зводиться лише до прямого ефекту від цих заходів, останні скоріше виступають каталізаторами ринкових процесів, що запускаються у економіці галузі, і можуть давати синергетичний ефект, який може значно перевищувати той, який отримують підприємства галузі виключно від державного регулювання. Прикладом тому могла би бути активізація страхування аграрних підприємств за рахунок здешевлення тарифів державою, розширення обсягів кредитування агропідприємств через часткову компенсацію кредитних ставок та ін. Відносний показник - ефективність механізму по роках , за різної побудови його конструкції може порівнюватися як в цілому, так і за окремими методами та інструментами підтримки, даючи управлінцям можливість оптимізувати механізм.

6 .В останні роки для сільського господарства України характерною є загальна тенденція до скорочення обсягів державної підтримки, хоч довгий час і пряма, і

непряма (податкова) підтримки ефективно сприяли нарощуванню обсягів сільськогосподарської продукції.

Світовий досвід доводить, що отримання сільським господарством державної підтримки здійснюється не лише через фінансування бюджетних програм і податкові пільги. Важливим є також забезпечення умов отримання сільськогосподарськими товаровиробниками внутрішніх цін на продукцію на рівні світових, що дозволить не допускати вилучення коштів з аграрної галузі.

6. Розрахунки свідчать що значна економія коштів аграрними підприємствами досягається внаслідок використання страхування, навіть за умови 50% страхового покриття вона становить 30% (з урахуванням розміру сплачених страхових платежів). Натомість, за умови вибору підприємством 85% покриття – економія обігових коштів становить 44%. Таким чином, від 56 до 70% збитку підприємства можуть покриватися за рахунок власних коштів, що в свою чергу, є значним навантаженням і потребує зменшення та оптимізації. Страхування аграрних культур, особливо комплексне, залишається для аграрних підприємств справою необхідною, але все ще досить дорогою. Підтримка державою сільгоспвиробників могла би бути достатньо ефективною за умови компенсації страхувальнику частини страхового тарифу. При цьому такий механізм державного регулювання міг би слугувати і гарантом виконання зобов'язань страховиків, і одночасно, прискорювачем процесу страхування.

7. Дослідження фінансового забезпечення аграрних підприємств показало, що вони, в основному, працюють за рахунок власних ресурсів. Однак для підтримки процесу розширеного відтворення власних ресурсів недостатньо, і це змушує аграріїв розраховувати як на банківські, так і на партнерські форми кредитування. Упродовж 2000-2015 рр. сталими темпами зростали обсяги кредитних вкладень в реальний сектор економіки країни, в т.ч. і в аграрний сектор. По сільському господарству, мисливству та лісовому господарству кредитування зросло у 65 разів. Однак дана позитивна тенденція по періодах мала волатильний характер. На це вплинули і зовнішні, і внутрішні фактори, які в останні роки були вкрай негативними для економіки країни. Основним недоліком в механізмі банківського

кредитування вважаємо незбалансованість пропозиції кредитів з попитом на них аграріїв, короткі терміни кредитування та досить високі ставки за кредитами

Позитивна динаміка прибутковості аграрних підприємств значною мірою пов'язана із збільшенням банківського кредитування як в частині комерційних кредитів, так і в частині кредитної підтримки державою. Довгий час в Україні пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств слугувало каталізатором комерційного кредитування і було ефективним методом фінансового механізму. Аналогічно можна характеризувати й інвестування. Взагалі, щодо використання різних методів фінансово-економічного механізму для підтримки галузі, то вони і в динаміці, і за видами до цих пір є ефективними. З 2010 р. по теперішній час, займаючи дуже незначну частину у ВВП галузі і в чистому прибутку, вони забезпечують в середньому від 2 до 6 грн. чистого прибутку на кожен державну гривню підтримки.

8. При конструюванні фінансово-економічного механізму є смисл обирати ті методи та інструменти, які не протирічать міжнародним угодам, укладеним Україною з міжнародними організаціями та інституціями. Це, перш за все, стосується поступового переходу від надання податкових пільг до підтримки у вигляді бюджетних асигнувань. При цьому доцільною є підтримка малих сільськогосподарських товаровиробників і фермерів-початківців через спрощену систему оподаткування. Важливо оговорити як принцип, що будь-які види підтримки не можуть надаватися тим компаніям, які проводять свої операції через офшорні компанії.

9. Перспективним механізмом, який має добре вписуватися у заходи "зеленої скриньки" СОТ у найближчі два роки має стати в Україні агрострахування, за яким субсидуватиметься з бюджету зниження ставок для аграрних підприємств.

Механізм побудований на основі тристоронніх домовленостей (держава – страхові компанії – страхувальники) за посередництва страхового пулу передбачатиме державну підтримку аграріїв через зниження страхових тарифів, забезпечуватиме гарантії нормальних рівнів відшкодувань з боку страховиків та стимулювання останніх через систему Страхового пулу. Створення страхового

механізму агрострахування має значно активізувати страхування майна сільськогосподарських товаровиробників і знизити ризики втрати його від стихійних лих, а також стимулюватимуть аграріїв у подальшому перейти на страхування їхніх доходів, на індексне страхування..

Враховуючи ту обставину, що кредитування було і залишається високоефективним методом фінансування розвитку аграрних підприємств, а пільгові ставки кредитування за рахунок державного бюджету протягом багатьох років залишаються дієвим інструментом підтримки аграрних підприємств, то його доцільно зберегти, збільшивши обсяги на перспективу для малих аграрних підприємств, фермерів-початківців та для тих, хто запроваджує інноваційні або соціально значущі проекти. Програму пільгового кредитування доцільно залишити в бюджеті на послідувачі 2018 та 2019 рр.

Інвестування може бути високо ефективним методом за умови прозорого і прогресивного режиму інвестування, в т. ч. й іноземного. Українське інвестиційне законодавство є достатньо прогресивним і таким, що захищає інвестора від націоналізації його інвестицій та надає гарантії щодо репатріації прибутку.

В цілому, арсенал вітчизняних і адаптованих зарубіжних інструментів, які є у розпорядженні уряду, є досить великим, і яка б конструкція фінансово-економічного механізму не була обрана, вона має бути ефективною, фінансово забезпеченою і має стимулювати аграрні підприємства до розвитку та ефективного функціонування.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Абакумова Т. А. Реальные инвестиции и их финансовая база. Управление инвестиционной деятельностью: Конспект лекций. Сыктывкар: Изд-во Сыктывкарского ун-та, 2001. – 29 с.
2. Абалкин Л. И. Проблемы совершенствования хозяйственного механизма в условиях развитого социализма – М.: Наука, 1978. – 43 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році". – К.: НІСД, 2015. – 684 с.
4. Андрийчук В. Г. Математическое моделирование экономических процессов сельскохозяйственного производства / В. Г. Андрийчук, С. И. Наконечный. – К.: Выща шк., 1982. – 97 с.
5. Андрийчук В. Г. Экономика аграрных предприятий. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
6. Банківська енциклопедія/Під ред. д.ек. н., проф. А. М. Мороза.– К.: "Знання", КОО, 1999. – 330 с.
7. Барилевич О. М. Тваринництво: стан галузі та перспективи відродження // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2013. – вип. 6. – том 1. – С. 18-22.
8. Барканов В. І. Інвестиційні фактори підприємництва. – К.:ЗАТ "НІЧЛАВА". 2001. – 144 с.
9. Бармин Д. А. Совершенствование механизма бюджетно-налогового регулирования экономики России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. эк. наук: спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством (макрэкономіка)” / Д. А. Бармин – Москва, 2009. – 22 с.
10. Бечко П. К. Фінансово-кредитний механізм в системі економічної безпеки суб'єктів аграрного виробництва / П. К. Бечко, П. М. Боровик [Електронний ресурс]. Науковий огляд – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/318/504>

11. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – К.: "Знання", КОО, 1999. – 312 с.
12. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. – К.: МП ИТЕМ Лтд: Юнайтед Лондон ТрейдЛимитед, 1995. – 447 с.
13. Бланк И. А. Управление прибылью. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – К.: Ника-Центр, 2007. – 766с.
14. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. – К. : Ника-Центр, 1998. – 478с.
15. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ. 4-е изд. – М.: "Дело-ЛТД",1994. – 720 с.
16. Боронос В. Г. Вплив бюджетних важелів на фінансове забезпечення розвитку території / В. Г. Боронос // MechanismofEconomicRegulation. – 2013. – № 1. – С. 196-206.
17. Бочаров В. В. Корпоративные финансы: Управление капиталом. Планирование инвестиций. Бюджетирование. / В. В. Бочаров, В. Е. Леонтьев – СПб.: Питер, 2004. – 591 с.
18. Бунич П. Г. Хозяйственный механизм управления социалистической экономикой – М.: Наука, 1984. – 305 с.
19. Буркинський Б. В. Амортизація як джерело інвестування у морський транспорт. / Б. В. Буркинський, М. І. Котлубай – Одеса. ІПРЕЕД НАН України, 2001. – 122с.
20. Бурлан С. А. Кредитне забезпечення підприємств: сутність та принципи / С.А. Бурлан, О.Б. Філімонова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Економіка. – 2010. – Т. 126, Вип. 113. – С. 76 – 81.
21. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул – Ірпінь, 2012. – 515 с.

22. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №1/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
23. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №1/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
24. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №3/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
25. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №2/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
26. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №2/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
27. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №2/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
28. Бюлетень Національного банку України. Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. №2/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>
29. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010р.) [Електрон. ресурс]. Режим доступу:http://ugaport.org.ua/sites/default/files/bl_vps_g_12.pdf
30. Ван Хорн Д. К. Основы управления финансами. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 799 с.
31. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / Василик О. Д. – К.: НІОС, 2000. – 416с.
32. Вахрин П. И. Инвестиции: Учебник. – 2-е изд. перераб. и дополн. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко.", 2003. – 384 с.

33. Вдовенко Л. О. Механізм банківського кредитування аграріїв [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3516>
34. Вдовенко Н. М. Регуляторна політика держави і механізми її реалізації в перспективних галузях економіки, пов'язаних із рибним господарством / Н.М. Вдовенко // Економіка розвитку. – 2014. – №3 (71). – С. 9-14.
35. Гайдуцький А. П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 3. – С. 119-128.
36. Гаретовский Н. В. Финансы социалистического общества: [учеб. пособ.] / Н. В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 310 с.
37. Генеральный курс экономической политики // ЭКО. – 1985 – №11. – С.3-31.
38. Герасимчук З. М. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник./ З. М. Герасимчук, І. М. Вахович – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 520 с.
39. Гончаров А. Б. Інвестування: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Х.: Видавничий дім "ІНЖЕК", 2003. – 336 с.
40. Гордієнко Є. С. Особливості формування бюджетно-податкового механізму розвитку фінансової бази регіону / Є. С. Гордієнко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції – 2013. – № 5. – С. 13-20.
41. Григораш О. В. Державна підтримка та бюджетно-податкові важелі стимулювання розвитку малого підприємництва / О. В. Григораш // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – С. 345-348.
42. Григоренко В. О. Теоретичні основи бюджетно-податкового регулювання процесу формування фінансового потенціалу території / В. О. Григоренко // Ефективна економіка – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1807>.
43. Гуткевич С. А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора экономики: Монография. – К.:Изд-во Европ.ун-та. – 251 с.

44. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://economics.lb.ua/state/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html
45. Демченко О. В. Удосконалення механізмів забезпечення суб'єктів агросфери обіговим капіталом: монографія / О. В. Демченко, Н. А. Демченко. – Умань: Сочінський, 2014. – 195 с.
46. Дем'яненко М. Кредитний механізм аграрного сектора економіки в період становлення ринкових відносин // Економіка України. – 1999. – №4. – С. 15-24.
47. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>
48. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
49. Державний Комітет Статистики України : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
50. Джерела інвестицій та їх економічне регулювання / НАН України; Інститут економіки. / [М. Герасимчук, І. Галиця, О. Задорожна та ін.]. – К., 1999. – 157с.
51. Долженко І. І. Оцінка ефективності бюджетно-податкової підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні / І. І. Долженко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: “Економіка, аграрний менеджмент, бізнес” – 2015. – Вип. 222. – С. 238-245.
52. Джерела інвестицій та їх економічне регулювання / [Герасимчук М., Галиця І., Задорожна О. та ін.] / НАН України; Інститут економіки. – К., 1999. – 157 с.
53. Дубровська Ю. В. Державно-приватне партнерство як основа досягнення збалансованості територіальних бюджетів / Ю. В. Дубровська // Актуальні Проблеми Економіки. – 2014. – №12. – С.324-333.

54. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
55. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина%20комплексна%20стратегія%20розвитку%20сільського%20господарства%20та%20сільських%20територій%20на%202015-2020.pdf>
56. Завадський Й. С. Економічний словник: наукове видання / Й. С. Завадський, Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – К.: Кондор, 2007. – 358 с.
57. Закон України “ Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою ” від 09.02.2012 р. № 4391 // Верхов. Рада України. – Київ : Парлам. вид-во, 2012. – № 41. – (Б-ка офіц. видань).
58. Закон України "Про страхування" від 07.03.96 р. № 85/96-ВР // Верхов. Рада України. – Київ: Парлам. вид-во, 1996. – № 18. – (Б-ка офіц. видань).
59. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. №1560-ХІІ//www.rada.gov.ua
60. Закон України “ Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року ”
61. Закон України “ Про державну підтримку сільського господарства України ”
62. Заставний Ф. Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): монографія / Ф. Д. Заставний. – Л.: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 348 с.
63. Звіт уряду: падіння економіки за підсумками 2015 року становило 10,4%[Електронний ресурс]. – Режим доступу: // economics.unian.ua/finance/1252832-zvit-uryadu-padinnya-ekonomiki-za-pidsumkami-2015-roku-stanovilo-104.html
64. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України: дис. ... кандидата ек. наук: 08.00.08 / Зеленський Андрій Вікторович – К., 2016. – 224 с., с.64

65. Зельдина О. Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации: моногр. / О. Р. Зельдина; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2007. – 327 с.
66. Зінченко Т.В. Державна фінансова підтримка сільського господарства в Україні / Т.В. Зінченко // Збірник матеріалів восьмої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 19-21 квітня 2012 року. – 2012. – Ч. 4. – С. 25-28.
67. Івашко О. А. Концептуальні основи фінансового механізму / О. Івашко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 4, 2010. – С. 65-71.
68. Ізмайлова К. В. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – 2-е вид., стереотип. – К.: МАУП. – 2001. – 148 с.
69. Інвестиційна діяльність: Конспект лекцій/Укл. Ю. О. Болейко. – Чернівці: Рута, 1999. – 40 с.
70. Інвестологія: наука про інвестування: Навчальний посібник / [С. К. Реверчук, Н. Й. Реверчук, І. Г. Скоморович та ін.] За ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – К.: Атіка, 2001, – 264 с.
71. Ісаян А. М. Пільгове кредитування підприємств АПК: теорія і практика / Анна Мосесівна Ісаян // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 66-70.
72. Кириченко А. В. Бюджетно-податкове регулювання розвитку агропромислового виробництва України: Монографія. – К., 2012. – 244 с.
73. Кириченко А. В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетно-податкової складової фінансового механізму / А. В. Кириченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес" – 2015. – Вип. 222. – С. 41-46.
74. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки (проблеми теорії і практики): [монографія] / О. М. Ковалюк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 396 с.

75. Корнійчук Г.В. Удосконалення механізмів та технологій банківського кредитування інвестиційно -інноваційного розвитку агроформувань [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2177>

76. Кремень В. М. Проблемні аспекти формування системи елементів кредитного механізму стимулювання розвитку економіки / В. М. Кремень // Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки". – 2008. – № 3. – Т. 3. – С. 128–131.

77. Крисоватий А. І. Планування та прогнозування податкових надходжень: [навч. посіб.] / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізима. – Т.: ТНЕУ, 2011. – 260 с.

78. Криховецька З. М. Кредитний механізм і його вплив на інвестиційні процеси в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.04.01 "фінанси, грошовий обіг і кредит" / З. М. Криховецька. – Тернопіль, 2004. – 21 с.

79. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка . – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2001 . – 607 с.

80. Кульман А. Экономические механизмы / Анри Кульман; под ред. Н.И.Хрустальной; пер.с фр. – М.: Прогресс:Универс, 1993. – 192с.

81. Лабенко О. М. До питання сутності ефективності інвестиційної діяльності // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Економічні науки). – 2007. – випуск № 64. – С. 332-337.

82. Лабенко О. М. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / О. М. Лабенко // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 8-10. – С.127-130.

83. Лайко Г. П. Формування інвестиційної привабливості підприємств АПК. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005, – 202 с.

84. Латинін М. А. Оцінка рівня державної підтримки аграрного сектора за допомогою конвенційних методів [Електронний ресурс] / М. А. Латинін // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – №1. –Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej1/>

85. Лемішко О. О. Дієвість депозитних і кредитних важелів впливу на функціонування капіталу сільського господарства / О.О. Лемішко //Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи. Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 25-26 грудня 2015 року м. Одеса. – Одеса: Бондаренко М.О. – 2015. – 520 с., С. 457 – 460.

86. Лемішко О.О. Напрями реформування кредитного забезпечення сільського господарства України / О.О. Лемішко // "Theory and practice of reforming economic systems". Abstracts of II International scientific and practical forum "New economics". - 2015. - November, 1 – 10 2015, Krakow, Poland. – 142 p. – P. 42-44.

87. Лемішко О. О. Основні тенденції банківського кредитування сільсько-господарських підприємств України / О. О. Лемішко // Фінансово-кредитна система: вектор розвитку для України: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23-25 квітня 2015р.) – Ужгород: ПРАТ "Видавництво "Закарпаття". – 2015. – 634 с. – С. 273-277.

88. Лемішко О.О. Аналітичний огляд динаміки обсягу депозитних ресурсів суб'єктів господарювання сільського господарства України / О.О. Лемішко //Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції "Актуальні питання сучасної економіки" (24 грудня 2015 р.). – Умань: Видавець "Сочінський". – 2015. – Ч. 1., С. 80-82.

89. Лемішко О.О. Статистична оцінка функціональної залежності темпу зростання ВВП і складових капіталу / Лемішко О.О.// Актуальні Проблеми Економіки. – 2015. – №12 (174). – С. 377-389.

90. Лемишко Е.А. Проблемы аграрного страхования в Украине и пути их решения / Лемишко Е.А. // Проблемы агрорынка. – 2015. – № 3 (июль - сентябрь). – С. 41-49.

91. Лемишко Е.А. Проблемы бюджетного финансирования основного капитала сельского хозяйства Украины и пути их решения / Е.А. Лемишко // Вестник Гомельского государственного университета имени П.О. Сухого. – 2015. – № 4(63). – С. 90-102.

92. Лемішко О.О. Стан та перспективи розвитку бюджетної підтримки підприємств аграрної сфери / О.О. Лемішко // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес"/редкол.: С.М.Ніколаєнко(відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ НУБіП України. – 2015. – Вип. 222. – 255 с. – С.26-35.

93. Лемішко О. О. Вплив фінансової політики на результативність аграрного виробництва / Лемішко О. О.// Актуальні Проблеми Економіки. – 2016. – №12 186).

94. Лемішко О.О. Суперечності реалізації бюджетної політики аграрного фінансування: практичний аспект / О.О. Лемішко, Т.В. Соломатіна // Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах Євроінтеграційних процесів: кол. Моногр./Під ред. д.е.н., професора Ю.О. Нестерчук. – Умань: Видавець "Сочинський М.М.". – 2016., С. 35-44.

95. Лемішко О.О. Державна підтримка – дієвий важіль фінансового механізму функціонування капіталу сільського господарства / О.О. Лемішко // Часопис економічних реформ. – 2015. – № 2 (18). – С. 48-58.

96. Lemishko Olena. Bankcrediting mechanism of economic agents of Ukraine / Olena Lemishko // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2015. – Volume 3. – No. 5/2015. – p. 139-142. (AcademicSocietyofMichalBaludansky, Košice, Slovakia).

97. Lemishko Olena. Improving the mechanism of preferential lending to agricultural enterprises of Ukraine / OlenaLemishko // Baltic Journal ofEconomic Studies. – 2016. – Volume 2. – number 3. – July 2016. – P. 77-82.

98. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: ІЕ НАН України АТ “Книга”, 1997. – 455 с.
99. Малік М. Й. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів / М. Й. Малік, А. С. Кудінов: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 166 с.
100. Мамчур Р.М. Розвиток ринку страхових послуг в Україні: [монографія] / Р.М. Мамчур. – К.: ЦП "Компринт", 2013. – 190 с.
101. Мамчур Р.М. Формування попиту та пропозиції на ринку страхових послуг України: [монографія] / Р.М. Мамчур. – К.: ЦП "Компринт", 2014. – 189 с.
102. Мельник І. І. Оптимізація комплексів машин і структури машинотракторного парку та планування технічного сервісу / І. І. Мельник, В. Д. Гречкосій– К.: НАУ, 2001. – 91 с.
103. Мельничук Г. С. Теоретичні основи бюджетно-податкового механізму захисту вітчизняних товаровиробників / Г. С. Мельничук // Наукові праці НДФІ: зб. наук. праць. – 2010. – № 2 (51). – С. 149-158.
104. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій 23.02.98. №22. // Державний інформ. бюлет. про приватизацію. – 1998. – №7. – с.18-28.
105. Міністерство аграрної політики та продовольства[Електронний ресурс]. – Режим доступу: minagro.gov.ua
106. Міщенко А. Д. Оцінка ефективності державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу / А. Д. Міщенко // Агросвіт – 2015. – № 6. – С. 7-11.
107. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс] / С. В. Мочерний // Видавничий центр "Академія". – 2000. – Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/56-k/3962-kreditnij-mekhanizm.html>
108. Наказ Мінагрополітики України "Про затвердження Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 09.10.2012 р. № 611 [Електронний

ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/za714-12>

109. Наказ Мінагрополітики України “Про деякі питання здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 30.10.2012 р. № 660 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/za970-12>

110. Наумова Л. Ю. Бюджетний механізм фінансової стабілізації економіки / Л. Ю. Наумова // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 20.

111. Непочатенко О. О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств: (Монографія) / О. О. Непочатенко. – Умань: УВПІ. – 2007. – 456 с.

112. Носова О. В. Інвестиційна привабливість підприємства// Стратегічні пріоритети, №1 (2). – 2007 р. – С.120-126.

113. OECD's Producer Support Estimate and Related Indicators of Agricultural Support: Concepts, Calculations, Interpretation and Use (The PSE Manual) [Електронний ресурс] / OECD. – July 2008. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/41121738.pdf>

114. Омеляненко П. П. Інвестування. / Навчальний посібник – Суми: Вид-во "Довкілля", 2003. – 118 с.

115. Онищенко В. О. Бюджетно-податковий механізм подолання соціально-економічної диференціації регіонів: теоретичний аспект / В. О. Онищенко, М. М. Ставнича // Економіка і регіон. – 2009. – № 3(22). – С. 3-8.

116. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): [навч. посібник] / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.

117. Опря А.Т. Наукова концепція статистичної методології : методи, показники, критерії надійності / А.Т. Опря // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад.. – 2013. – № 2. – С. 109-119.

118. Основи економічної теорії / За ред. проф. С. В. Мочерного. – Тернопіль: АТ “Тарнекс”, 1993. – 688с.

119. Остапенко Т. В. Державне регулювання розвитку економічного потенціалу АПК України: дис. ... кандидата ек. наук: 08.00.03 / Остапенко Тетяна Василівна – К., 2015. – 216 с.

120. Охріменко О.О. Ефективність інвестиційного механізму підприємств електроенергетики: діалектика якісних та кількісних перетворень / О.О. Охріменко, І.М. Манаєнко // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 40-47.

121. Оцінка ефективності заходів податкового стимулювання: основні теоретичні підходи та їх реалізація щодо національної економіки : аналітична доповідь. – Ірпінь: НДІ фінансового права, 2013. – 48 с.

122. Павленко: розширення географії агроекспорту – важливе досягнення 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/19959>

123. Пасічник Ю. В. Бюджетно-податковий механізм формування ресурсів держави / Ю. В. Пасічник // Глобальні та національні проблеми економіки – 2016. – № 9. – С. 675-678.

124. Пересада А. А. Інвестування: Навч. Посібник/КНЕУ. – К., 2004. – 250 с.

125. Петраков М. Я. Хозяйственный механизм в системе оптимального функционирования социалистической экономики. – М.: Мысль, 1985. – 251 с.

126. Підсосонна Я. Г. Проблемні аспекти визначення сутності та структури кредитного механізму / Я. Г. Підсосонна // Економічний простір. – 2014. – № 85. – С. 133-143.

127. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755 -VI // Верхов. Рада України. – Київ: Парлам. вид-во, 2011. – № 13-14, 15-16, 17. – (Б-ка офіц. видань).

128. Попов В. М. Сучасні особливості фінансового забезпечення сільського господарства [Електронний ресурс] Режим доступу:[http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/27.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/27.pdf)

129. Постанова Кабінету Міністрів України “ Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських

культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій) ” від 15.08.2012 р. № 813.

130. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: указ Президента України // *Голос України*. – 1999. – № 227. – 7 грудня.

131. Путеводитель в мире бизнес-финансов [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.prostobiz.ua>

132. Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За редакцією Штефана фон Крамона-Таубадея та Людвіга Штріве. – К.: Фенікс, 1999. – 191 с.

133. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: кол. [монографія] / І. О. Луніна, О. О. Булана, Н. Б. Фролова [та ін.]; за ред. д.е.н. І. О.Луніної; НАН України, ДУ “ Ін-т екон. та прогнозув. НАН України ”. – К., 2014. – 296 с.

134. Розпорядження Нацкомфінпослуг “ Про затвердження Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою ” від 09.10.2012 р. № 1671 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1714-12>

135. Розпорядження Нацкомфінпослуг “ Про деякі питання здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою ” від 30.10.2012 р. № 1968 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1970-12>

136. Розпорядження Держфінпослуг України “ Про затвердження Методики визначення звичайної ціни страхового тарифу у ” від 30.12.2004 р. № 3259 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0053-05>

137. РЮРІК. Національне рейтингове агенство[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://rurik.com.ua>

138. Семюэльсон П. Макроэкономика: пер. с англ. / П. Семюэльсон, В. Нордгауз – К.: Основы, 1995. – 574 с.

139. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь/ за ред.. В.М. Гейця [та ін.] – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

140. Стратегія сталого розвитку "Україна-2020", схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

141. Сус Ю. Ю. Особливості державного регулювання виробництва продукції тваринництва в особистих селянських господарствах України / Ю. Ю. Сус // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2014. – № 25. – С. 13-27.

142. Тарангул Л. Л. Ефективність бюджетно-податкової підтримки національної економіки України / Л. Л. Тарангул, Д. М. Серебрянський // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2011. – № 3(54). – С. 34-44.

143. Тарангул В. І. Бюджетно-податковий механізм у системі фінансового стимулювання розвитку регіонів / В. І. Тарангул // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2012. – № 4 (59). – С. 74-81.

144. Тарангул В. І. Методологічні основи аналізу бюджетно-податкового механізму забезпечення регіонального розвитку в Україні / В. І. Тарангул // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. праць з проблем торгівлі і громад. харчування. – 2012. – № 34. – 553 с. – С. 181-192.

145. 145. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 Український АПК цікавить інвесторів попри війну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27014556.html>

146. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: Навч. посібник для вузів / О. С. Філімоненков. – К.: Кондор, 2005. – 400 с.

147. Фінансовий словник-довідник / М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.; За ред. М. Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕУААН, 2003. – 555 с.
148. Фінанси: підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
149. Фінанси: курс для фінансистів.: навч. посібник. / За ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567с.
150. Фінанси: курс для фінансистів. Підручник. / За ред. д. е. н., проф. П. Ю. Буряка, д. е. н., проф. О. Б. Жихор. – К.: “Хай-Тек-Прес”, 2010. – 528 с.
151. Худолій Л.М.Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні.Монографія. –К.:ІАЕ,1998,- 211 с.
152. Худолій Л.М.Механізм фінансового забезпечення аграрних підприємств України на середньострокову перспективу/ Л. М. Худолій // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Економіка, аграрний менеджмент, бізнес ”/редкол.С.М. Ніколаєнко(відпов.ред.) та ін. – К., 2015. –Вип.222. . – 255 с.
153. Чехова І. В. Доступність кредиту – сучасний принцип кредитування для забезпечення сталого розвитку ринку банківських кредитних ресурсів / І. В. Чехова // Економіка і регіон. – 2013. – № 4 (41) – С. 154-159.
154. Шацька З. Я. Проблеми банківського кредитування підприємств агропромислового комплексу [Електронний ресурс] / З. Я. Шацька, І. В. Тимченко // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. – 2015. – № 4. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/135.pdf>
155. Шикіна Н. А. Бюджетно-податкові важелі як інструмент розвитку економіки / Н. А. Шишкіна, І. В. Мамонтова // Сталий розвиток економіки. – 2013. – №1. – С. 345-348.
156. Шолойко А. С. Методологічні підходи до оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства / А. С. Шолойко // Облік і фінанси. – 2012. – № 3. – С. 120-124.

157. “ Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр. ” Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>
158. Экономика налоговых реформ: монография / [под ред. И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова, Л. Л. Тарангул]. – К.: Алерта, 2013. – 432 с.
159. Экономика предприятия: Учебник для вузов: Пер.с нем. / Ф.К. Беа (ред.). – М.: Инфра-М, 1999. – 928с.
160. Юрій С. І. Антологія бюджетного механізму: [монографія] / С. І. Юрій, В. Г. Демянишин, Я. М. Буздуган. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250 с.
161. Юхимчук С. В. Матрична модель оцінки інвестиційної привабливості торговельних підприємств / С. В. Юхимчук, С. Д. Супрун // Фінанси України. – 2003. – №1. с. 3-12.
162. <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2016/06/07/world-bank-cuts-2016-global-growth-forecast>
163. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>
164. <http://tsn.ua/groshi/scho-ochikuye-ekonomiku-ukrayini-v-nayblizhchi-dva-roki-pogirshenyi-prognoz-vid-nbu-585190.html>
165. <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=38926387>
166. <http://zavantag.com.docs/300/index-1534659.html>

Фінансово-економічний механізм ефективного функціонування аграрних підприємств України

АНОТАЦІЯ

У монографії розглянуто теоретико-методологічні основи формування і оцінки фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств. В роботі здійснено оцінку існуючого фінансово-економічного механізму для аграрних підприємств в цілому і за окремими його складовими. Визначено перспективні напрями державного регулювання аграрної економіки на перспективу та розроблена модель фінансово-економічного механізму ефективного функціонування аграрних підприємств на середньострокову перспективу, який би не був занадто дорогим для бюджету, не був занадто складним в управлінні, але був би ефективним і дозволяв змінювати його конструкцію, коли того вимагають підписані державою міжнародні угоди

Монографія розрахована на наукових співробітників, викладачів, студентів ВНЗ, фахівців аграрної галузі і всіх тих, хто цікавиться проблемами створення ефективних механізмів.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, аграрні підприємства, модель, ефективний механізм, державне регулювання

Financial and economic mechanism efficiency function of the agrarian enterprises of Ukraine

SUMMARY

The monograph considers the theoretical and methodological foundations of the formation and evaluation of the financial and economic mechanism of agrarian enterprises' efficient functioning. The work evaluates the existing financial and economic mechanism for agrarian enterprises in general and separate components. The perspective directions of the agrarian economy state regulation were determined for the future. The model of the financial and economic mechanism for the effective functioning of agrarian enterprises in the medium-term perspective was developed. This mechanism would not be too expensive for the budget, too complicated in management, but would be effective and allow changing its design, when required by international agreements signed by the state.

The monograph is designed for scientists, teachers, university students, specialists in the agrarian sector and all who are interested in creating effective mechanisms.

Keywords: financial and economic mechanism, agrarian enterprises, model, effective mechanism, state regulation.